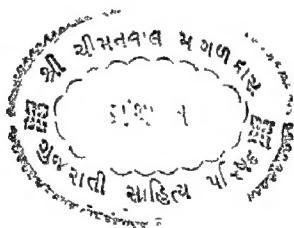

८-८७८-

મહાત્મા મંથુ મહારીના — મહાન પરાક્રમે.

સપ્તાર: મીનુ દો. નરીમાન. (નેરી ચોસંગ).

(સર્વ અધિકાર પ્રસિધ્ધ કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યા છે).

આ પુસ્તકમાં આવેલું લખાણ યા તેમનો કોઈ પણ ભાગ,
ચિત્રો, ખેતખાણઓ વગેરે પર પ્રકાશકનો કોપીરાઈટ છે, માટે કોઈએ
પણ પરવાનગી શિવાય તેમાંથી કોઈ પણ વસ્તુનો ઉપયોગ કરવો નહીં.

આ પુસ્તકમાં પ્રસિધ્ધ થયેલી વાર્તાઓ, વાર્તાઓના નામો,
ખેતાઓ, પાત્રો, કવિતાઓ, ખેતખાણઓ અને ચિત્રો કલ્પિતજ છે.
કોઈ જીવંત વ્યક્તિ ઉપરથી ઉપજતી કાઢેલાં નથી.

9819

આ પુસ્તક “જામે જન્મશેઠ” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, મેંગલોર સ્ટ્રીટ, કોટ,
મુંબઈમાં મીઠ એ. બી. દુઆશે છાપ્યું છે, અને મીઠ મીનુ
હોરમસજી નરીમાને મરીન વીલા, વુડ હાઉસ રોડ,
કોલાબા, મુંબઈમાં પ્રગટ કર્યું છે.

મહાત્મા મંચુ મહારીના

મહાન પરાક્રમનો

એક “બરડસ-આઈ-વ્યુ.”

—૦:૬:૦—

જો પરલુ લખવાન (એ નામનો કોઈ આ દુન્યાનો માણસ નહીં પણ પરલુ લખવાન એટલે ખોટાચલ) મને પુછે કે—“કેમરે અથવા વાડયાના જહાંગીર, તારે આવતા લવમાં દુન્યામાં શું થવું છું?” તો હું એટલું જ કહું કે—“હે ખુદા! તું મને કંઈપી બનાવજે—પણ આવતા લવમાં મને એક રમુજ લેખક ના બનાવતો કે પેરદી લખનારો ના બનાવતો!”

તમે પુછશો કે—“કાંય, કાંય, કંઈ એધું પડ્યું છે કે શું?” તો તમેજ જોવની કે રમુજ લખાણ કરવાનો મારો અલખરો જરાક કાંસીકુંસીને પાર પાડ્યો, કે બીજા કેટલાક ર વગરના અને કેટલાક ર સાથના રમુજ લેખકો પોતાના પુસ્તકના દીબાચા બસ ખાઈપીને મારી પાસેજ લખાવવા બહાર પડ્યા. કેટલાકોને તો મેં તરેહવાર અસ્તમ પસ્તમ સમજવીને ઉડાવ્યા, પણ લાઈ મીનુ હો. નરીમાન જેવા એક ચંચલ, ચાલાક, ચબરાક કોમીડી લેખકે જ્યારે પોતાની તરફથી બહાર પાડવાના એક બેઠદ રમુજ પુસ્તક, “મહાત્મા મંચુ મહારીના મહાન પરાક્રમો” ના લખાણના મુદ્દેનો ઢગલો વાંચી જવા માટે મારી ઉપર મોકલ્યો, સારે સાચું કહું છું—ખાલી નાકે જીલ શું કામ લગાડું—એ રમુજ લખાણોમાંનો ટચકો, રમુજ, ટકાર, લેહકો અને વળી સાથે સાથે તેમાંની ફેંકાફેંકીની શાએરીથી મને એટલી બધી તો ગમ્મત ઉપજી છે કે એ જવાન ઉધરતા લેખક બીરાદર મીનુ નરીમાનને ઉત્તેજન આપવા માટેજ તેવજીના

અસલ માલ—વાજખી દામ

અને

ચોકકસ કામ

એ

મુખ્યના જાણીતા

મનચુકેકચરીંગ કેમીસ્ટ અને ફારમાસ્યુટીકલ હીલરસ

મેસર્સ **બેલીરામ એન્ડ પ્રધર્મ**
ના ત્રણ મુદ્રાલેખો છે.

અમારા સ્ટોરમાં પધારો. હસમુખા સેલ્સમેન તમને આવકાર આપવા તમારી સેવામાં હાજર છે. તેઓ તમને અસલ માલન આપશે, વાજખીન પધસા લેશે અને સહથી અગતયતુ' તો એ છે કે તમારો વખત ને ખરેખર ઘણાન કીમતી હોય છે તે બરબાદ કરશે નહીં. પ્રીસકીપશનસ ઘણીન કાબેલીઅત અને બનતી સંભાળથી તઈયાર કરી આપવામાં આવે છે અને તેન કારણથી આ સ્ટોર પેત્રનેનો માનીતો થઈ પડ્યો છે.

એકન વખત ખરીદો અને તમને હંમેશા હયાંથી ખરીદવા ગમશે.

મેસર્સ **બેલીરામ એન્ડ પ્રધર્મ**

પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુખ્ય.

ફોન નં. ૨૩૬૫૫.

આ નાનકડાં પુસ્તકનો થોડોક દીખાવો લખવાની તેવણની અરજ કબુલ રાખવા સીવાય મારી પાસે કાંઈની છુટકો નહીં હતો.

અરેજ કવી ગ્રે અરાબર લખી ગયો છે કે—

Full many a gem of purest ray serene
The dark unfathomed caves of ocean bear;
Full many a flower is born to blush unseen,
And waste its sweetness on the desert air.

તેમ આપણી નાનકડી પારસી કોમમાં એવા સંખ્યાબંધ જવાન લેખકો મોળુદ છે, કે જેઓને જો ધટવું અને વખતસર ઉત્તેજન આપવામાં આવે તો તેઓ “પારસી મારક ટવેન” ના એલકાબને તદ્દન લાયક નીવડી શકે, પણ અફસોસ કે જ્યારે અમેરીકા અને પુરવના મુલકો પોતાના દેશના લેખકોને ઉત્તેજન આપી પોતાના સાહીત્યને વધુ તવંગર બનાવવાની કાળજી રાખે છે, ત્યારે અહીં આપણી તરફ એક ઉધરતા લેખકને ઉત્તેજન આપવાનું તો બાબુએ રહ્યું, પણ તેની વીરૂધ્ધ જેમ કહે તેમ ટીકા કરી તેને તોડી પાડવા ઘણાઓ તૈયાર થશે. આથીજ ભાઈ મીનુ નરીમાન જેવા એક અતી ઉલ્લસિત, ઉત્સાહી અને લવીળ્યમાં એક સારા હાસ્યજનક લેખક થઈ પડવાની દરેક આશા આપનારા ઉધરતા લેખકને ઉત્તેજન આપવાના ધરાદાથી મેં તેવણના આ પુસ્તક, “મહાત્મા મંચુ મદારીના મહાન પરાક્રમો” નો દીખાવો લખી આપવાને ખુશીથી એકબોલે કબુલ કર્યું છે.

જીંદગી અનેક તરેહના સંકટોથી ભરેલી હોય છે, તો જે પણ થોડી પજો હસી લેવાની મજે તે ગુમાવવી જોઈતી નથી. રમુજ એ ખુદાઈ બક્ષેસ છે, અને ઘણા દુઃખ્યાઓને તે એક રામચાણુ ઓસડ જેવી પુરવાર થાય છે, તો પંજી રમુજ લખાણો વાંચવા, તથા રમુજ લખ લખનારાઓને ઉત્તેજન આપવું, એ આપણી સૌથી પેહલી ફરજ છે, એમ માફ માનવું છે.

**Best Persian Rose
Water.**

Phillimore & Co.

High Class Wines Spirits & General
Provision Stores.

(Prescriptions carefully Dispensed.)

CHEMISTS & DRUGGISTS

Cumballa Hill.

Tele. 41516.

Bombay (6).

જવાન ભાઇ મીનુ નરીમાને પોતાની “મેડન નોવેલ”ના પ્રુક્ષે નોટ-પેડે બુક પોસ્ટથી જ્યારે મારી ઉપર વાંચવા મોકળ્યા ત્યારે સ્વાસ્થ્ય માનજો કે જે ઘડી હું વીચારમાં પડી ગયો. હાથમાં પ્રુક્ષે એક કીટીકની નજરે વાંચીને મેં આ જવાન ભાઇની કલમને ખરાં જીગરથી વખાણી છે. આ પુસ્તકમાં આવતા અનેક ખતાવો અને વીર મંચેરશાહ મદારીનાં લડાઇનાં મેદાનમાંનાં છબરડાઓ વખતે કોઇ વાર મુછમાં, તો કોઇ વાર દાંત કચકચાવીને, તો કોઇ વાર મોટેથી હું ખડખડાત હસી પડ્યો છું. એ ભાઇની કલમમાંજ રમુજ છે, એ ભાઇનાં લોહીમાંજ બસ રમુજ અને રમુજ દોડે છે, તે તમો પોતે વાંચશો, ત્યારે મારા બોલવાનાં તમો ટેકો આપશો.

આ જવાન લેખક ભાઇ મીનુની કલમમાં ઝમક છે, તેમાંથી રમુજનાં ઝરાઓ વહે છે, અને વખત જતાં પારસી કોમમાં મરહુમ ‘ગુલશમ’ની જગ્યા કોઇ દીવસે એ ભાઇ રાખે તો હું તેમાં લેશ માત્ર પણ અજમ થઇશ નહીં. સાધારણ રીતે નવા લેખકોને જોઇએ તેવું ઉત્તેજન મલતું નથી, પણ વખતસર જો તેઓને “લીફ્ટ” આપવામાં આવે છે તો ભવીષ્યમાં તેઓ ઘણાં ઝડપી નીકલે છે. ભાઇ મીનુએ છાપાનાં અધીપતીઓનાં હથોડા હેઠલ ટીપાઇને બાહેર પડવાની અમાઉ સ્વતંત્રપણે આ ચોપડી બાહેર પાડી છે, જે વખાણને પાત્ર છે.

આ પુસ્તકનાં ખેંચાણમાં ખાસ ચોર વધારો કરે એવાં તેનાં બેહદ ગમ્મતી પીકચરો છે, ખરેજ વાર્તાનાં ખતાવોને તદ્દન બંધ એસ્તાં થઇ પડે એવાં પીકચરો આરટીસ્ટ પાસે તૈયાર કરાવી તે ઘટતાં રમુજ લેખો સાથે પ્રગટ કરી પારસી કોમીડી સાહીસમાં ભાઇ મીનુ નરીમાને પોતાનાં આ “મહાત્મા મંચુ મદારીનાં મહાન. અરાકમો”થી સારો અને વખાણવા લાયક વધારો કર્યો છે.

પારસી કોલોકવીએલ ભાશાની ઝમકમાં તો ભાઇ મીનુ નરીમાનની કલમ કમાલ કરી રહી છે. પારસી મમઇ બપઇની બોલી સાથે તાલા ફેશનની ઝમાનદરાજી અને એક બાબુ જ્યાં કટલેહામનો સોદો રંગ સંગ્રામમાં ચાલતો હોય ત્યાં બીજી બાબુ

FOR DECORATIONS
OF ALL SORTS FOR
WEDDINGS, PARTIES,
ETC., AND HIRE OF
FURNITURE, CRO-
CKERY, CUTLERY
PLEASE CONSULT

RAMROZ HORMUSJI

Pavri & Sons,

PAVRI HOUSE,

GUNBOW STREET.

Office Phone No. 20039.

Res. Phone No. 22441.

વીર મંચેરશાહી કમાનડીંગ ઓશીસરો સાથની ધુમ હસાવનારી લહેરી હમદાદીઓથી હસીને હજી તો જરા પરવારયે કે મંચુસ્તાનના ખારસી શહેનશાહના પ્રાકરમો અને બહેસ્તાની મુસાફરીના અહેવાલ એટલા બધા તો ગમ્મતી રીતે રજુ થાય છે કે આ પુસ્તક એકવાર વાંચવાનું શરૂ કર્યા પછી બીજું ગમે તેવું બી કામકાજ કે રોકાણ પડતી મુકીને તે આગળ ને આગળ વાંચતાજ જવાનું મન થાય છે.

આજે જ્યારે આપણી દરરોજની જીંદગીમાં મજાહના કરતાં ખટરાટ વધુ છે-મોજના કરતાં ખટપટો ઘણી છે-તેવા વખતમાં લાઇ મીનુ નરીમાનનું આ પુસ્તક હાથ ધરી તે વાંચવા માંડતાજ બધી જાંજલ ખટપટ દુર થઇ જવા સાથ નીરદોશ રસુજ અને સ્વચ્છ નીખાલેસ ગમ્મતમાં ફક્ત કુટુંબોના વડાઓનાજ નહીં પણ કુટુંબના દરેક સહાસદનો વખત પસાર કરવાનું એક ઘણું બોલણું સાધણું આ પુસ્તક પુરું પાડે છે. મને આશા અને હિમેદ છે કે સમજી અને કદરદાન ખારસી આલમ લાઇ મીનુ નરીમાનની આ કોમીડી પુસ્તક પ્રગટ કરવાની પેહલી કોશેશને જે લાયક આવકાર આપશે તેથી ઉત્તેજન પકડીને એ ચંચલ અને ઉલ્લસમંદ જવાન પોતાની કલમને કોમીક સાહિત્યના મયદાનમાં ફપટાવતા રહેશે, અને આપણને આવાજ ગમ્મતના ગોહરો પુરા ખાડતા રહેશે! આમીન!

જહાંગીર ર. વાડયા

(મંચુ કાવારાણો.)

જે. જે. હોસ્પીટલ,

ભાયખલા રોડ,

મુંબઇ, તા. ૧૮ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૬.

American-Bosch

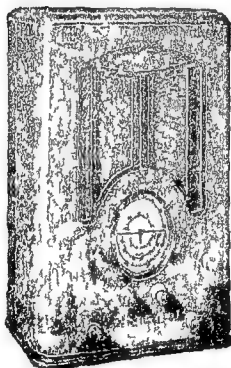
Round The World Radios.

BETTER CLEARER TONE,

Centromatic
Unit

More
Stations
to enjoy.

Turning
made
easier.

Dial draft
eliminated
Extra
performances
from new
metal tubes.

Greatest
value
in Radio

Models to suit all purses available
Guaranteed One Year's Free Service,

Presidency Radio Co.,

(Sales & Service),

27, New Queen's Road, BOMBAY.

મુજ તરફના બે બોલ.

શુક તે પાક પરવરદેગારના કે મારી લાંબા વખતની એક મુરાદ હતી, તેમજ મારા દોસ્તો તથા ખેરખાહો મને અવારનવાર દયાથી કરતા હતા કે મારે મારા થોડાંક લખાણો એક ચોપડી રૂપે પ્રગટ કરવાં. એ મારા મીત્રોના આગ્રહને માન આપી આ મારું નાનકડું પુસ્તક તમે મહેરબાન વાંચકો આગલ રજુ કરતાં મને બેહદ ખુશાળી ઉપજે છે.

જ્યારથી હું નાનો હતો સારથીજ મને નાટકો અને સીનેમા જોવાનો તથા જાતજાતની નોવેલો વાંચવાનો અત્યંત શોખ હતો, અને આજ કેટલુંક થયું આપણી કામના બલવાન જાણીતા રાજીંદા છાપાઓ, “જામે-જમશેદ” તથા “સાંજ-વર્તમાન (પતેલી અંક)” તેમજ જાણીતા માસીક મેંગેઝીનો “ગપ-સપ,” “નવરાસ” વગેરે વગેરેમાં જુદા જુદા તખલ્લુસો, જેવા કે ‘નેરીયોસંગ,’ ‘મંચુ મદારી’ વગેરે વગેરે હેઠલ હું ચાલુ લખાણો કરતો આવ્યો છું, અને આ તક મલવે, મારા કેટલાંક લખાણો તમે મહેરબાનો આગલ પુસ્તકના આકારમાં મુકવાની તમારી રજા લઉં છું.

મારે અત્રે પેહલેથીજ ખુલાસો કરવો જોઈએ કે હું કાંઈ રમુજનો રજા, યા તો કે ખાં નથી, પણ આ મારા પુસ્તકમાં છપાયેલાં લખાણો મારી નાકેશ શક્તી મુજબ ચીતરી કાઢેલાં છે, જેવાં કે ‘મુંબઈથી મીનોઈ જેહાન,’ ‘ધી લાસ્ટ ડેઝ ઓફ મહાત્મા મંચેરશાહ ઓફ ફણસવાડી’ વગેરે. એ લખાણો ખીલકુલ કલ્પીત છે, તેમજ ફેંકાફેંટીયા ભરેલાં છે. હું કાંઈ એક અનુભવી નોવેલીસ્ટ નથી અને એક નોવેલીસ્ટ તરીકે આ મારી પેહલી અને કાચ્ચી કોશિશ છે. હું ખાત્રીથી માનું છું કે એ મારા લખાણોમાં બેશક લુલ્લાલ તથા ખામીઓ હોશેજ તેથીજ તમારી ઉદાર દીલની ધુટછાટની આગ્રામાં હું તમારી સામે આ ખરીબામ મેલવાની હિંમત કરું છું.

Where will you go for Consultation
for your Eyes?

For nearly 50 years DINSHAW M. DASTOOR & Co. have maintained their reputation as the leading firm of OCULISTS and OPTICIANS, offering the services of a LONDON QUALIFIED OPHTHALMIC SURGEON and those of an ENGLISH QUALIFIED OPTICIAN. Moderate charges. Quality eyewear. Can you get this service elsewhere?

Dinshaw M. Dastoor & Co.,

Bombay Club Bldg., 78, Esplanade Rd.,
Fort, Bombay.

આ મારું નાનકડું પુસ્તક મારા એક ભલા, લાયકીવાલા, માયાલુ, મરહુમ મીત્રને અર્પણ કરવાના ઠરાવ ઉપર હું આવ્યો છું. એમેચ્યુર નાટકકારો અને નાટકનવેશોના ધર્મપીતા જેવા લેખાતા બાહોશ નોવેલીસ્ટ, ડ્રામાટીસ્ટ તથા જરનાલીસ્ટ અને કોમના ખ્યાર ખેરખાહ મરહુમ શેઠ શીરોઝશાહ જેહાંગીર મરઝબાન (પીબમ), એમ. એ., સી. આઇ. ઇ., જે. પી. ને આ મારી પેઢલી કોશેશ, “મહાત્મા મંચુ મદારીના મહાન પરાક્રમે” એ મારા મરહુમ મીત્રના મારી તરફના અત્યંત ચાહ અને ઉત્તેજનના બદલામાં એક અદના ઇલાહી તરીકે મોટા માન અને અહેશાન સાથે અર્પણ કરું છું.

આ ચોપડી હું આજે બાહર પાડવાને સામર્થવાન થયો છું, તેને માટે મારા થોડાક દીલસોઝ મીત્રો તરફથી મલેલી મદદને હું આભારી છું, અને તેમાં ખાસ કરીને રસુલ અઠવાડીક તથા જાણીતા વીકલી, “કાતરીયુ” ગેપ” ના માયાળુ અધીપતી મી. એ. ખી. એરફાનીએ પોતાના કીમતી વખતના ભોગે મને આ પુસ્તક પ્રગટ કરવામાં બહુ ઉપયોગી સુચનાઓ કીધી છે, તે માટે એ ભલા ભાઇનો જેટલો આભાર માનું તેટલો ઓછો છે.

છેવટે હું આશા રાખું છું કે આ મારું પહેલું પુસ્તક વાંચક વર્ગમાં પસંદગી પામશે, અને આ મારા પહેલા અખતરામાં મને જે સહેજખી ઉત્તેજન મલશે તે કદાપી ખુદની મેહરથી હું ખીજાં કંઇક વધુ સંગીન લખાણો સાથે તમારી સામે ઉભો રહેવાની કોશેશ કરશ.

લા. દુઆગો,

મીનુ હારમસજી નરીમાન,

લેખક તથા પ્રકાશક.

‘મરીત વીલા,’

વુડહાઉસ રોડ,

કેલાબા,

મુબઇ, તા. ૨૩ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૬.

લીબરટી બાર

બીલીયર્ડ સેલુન,

ટે. નં. ૨૦૬૨૮, ગીરગામ રોડ, મુંબઈ.

ટે. એ. "હાઈ."

જ્યારેખી તમોને રળીયામણી સાંજ ગુજરવી
હોય, ત્યારે અમારા લીબરટી બારની
મુલાકાત લેવા ચુકશો નહીં.

હમારે ત્યાં સર્વ જાતનો, જાણીતાં મેકરનો,
બ્રાન્ડી, વીસ્કી, વાઇન, ત્યા રેફ્રીજરેટરમાં
થંડો કીધેલો ખીર હંમેશાં તૈયાર મલશે.

Liberty Bar & Billiard Saloon,

"White House," Girgaum Road,

Bombay.

સાંકળ્યું.

પાત્રું.

૧. વીર મંચેરશાહ મદારી જંગના મેદાનમાં ૧
૨. હમે લગન ખાવા ગયાં અને ખાઈ શું આવ્યાં?. ૫૯
૩. મહાત્મા મંચેરશાહ મદારી મંચુસ્તાનમાં!!.... ૭૫
૪. મુ'બઈથી મીનોઈ જહાન ૧૧૨
૫. ધી લાસ્ટ ડેઝ ઓફ મહાત્મા મંચેરશાહ
ઓફ ફેણસવાડી ૧૫૭

દરેક આખરૂદાર કોમમાં
એકકે અવાજે વખણાયલું

હાઈકલાસ

ઈંગ્લીશ સ્ટાઇલ રેસ્ટોરાં

ઉત્તમ સ્વાદીસ્ટ ચાહ, કોફી, ઈંગ્લીશ-ઇટાલીયન
પેસ્ટ્રીસ-આઈસીસ-ચોકલેટ-ઉંચ
વાઈન-લીકયોર

આખો દિવસ મળશે.

જેમ્સ પીયર્સ કું.,

ટેલીફોન નં. ૨૫૫૯૮.

પ્રીનસેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

અળાષ

શું તે તમને ક'ટાળો આપી રહી છે? તમારા શરીરના જે પણ ભાગ પર તે થઈ હોય ત્યાં પ્રીકલોલ (Prickles) કે જે એક ઉંચ તબીબી જણસો ધરાવતો એન્ટીસેપ્ટીક ડસ્ટ પાવડર છે તે છંટકાવો અને તમને તરતજ ઠંડક વળી આરામ થશે.

સાધારણ ટ્રાયલેટમાં કામ આવવા ઉપરાંત એ અળાષ તથા ચામડીના બીજી બીમારીઓ પર ઝટપટ આરામ કરી દે છે.

આજેન એક બાટલી ખરીદો.

એકલા બેલીરામ એન્ડ બ્રધર્સ,
બનાવનારાઓ:

ડીસપેનસી'ંગ અને મેન્યુફેક્ચરી'ંગ કેમીસ્ટસ,

૩૦૪, પ્રીનસેસ સ્ટ્રીટ, (પશ્ચીમ) મુંબઈ.

ડીસપેનસી ગનો ટાઈમ : સવારે ૮-૩૦ થી રાત્રે ૮-૩૦ સુધી.

પ્રીકલોલ

TO
ENSURE THE SUCCESS
OF

Your Wedding & Thread-Ceremony

ENGAGE

SEBASTIAN VAZ

& HIS

POPULAR ORCHESTRA

Jamna Building, 4th floor,

Opp. St. Xavier High School,

Dhobitalao, BOMBAY.

RAILWAY HOTEL

Charni Road
junction,
BOMBAY.

Garden Hotel of the City.

Situation Central.

Accommodation Splendid.

Bar: Billiard: Restaurant.

Modern and Up-to-date in every
and all respects.

Boarding and Lodging Rs. 4/ per day.

Lodging above Rs. 2/ per day.

Telephone No. 42511.

Telegram Railway Hotel.

‘ મીહોના ’

હાઇક્લાસ લેડીઝ ડ્રેસ મેકર્સ.

થોર્પન હાઉસ,

મેરીવેધર રોડ,

એપોલો બંદર,

મુંબઈ.

Visit
HORMASJI & SONS.
for
LATEST VARIETIES
N' SILKS.

94-96 NEW CHARNI ROAD,
BOMBAY 4.

O. 42230.

BY APPOINTMENT TO HIS
EXCELLENCY THE RIGHT
HONOURABLE LORD
BRABOURNE, GOVERNOR
OF BOMBAY.

H. N. JOSHI & Co.

CHINESE, JAPANESE, FRENCH &
INDIAN SILK MERCHANTS.
GOLD & SILVER EMBROIDERY WORKS.

H. N. JOSHI & CO.

SHOP NO. 21.
MANGALDAS MARKET,
LANE NO. 1.
SHAIKH MEMON STREET,
BOMBAY.

Telephone No. 21439.

પ્રાકરમ પેહલું.
 વીર મંચેરશાહ મદારી જંગનાં
 મેદાનમાં.

મંચુ મદારી.

“જોશી માહારાજે બનાવેલી જનસોત્રી માટે
 શું શું કહ્યું હતું ?”

ધુમ-ધુમ-ધુમ-૨૧ તોપના બાદશાહી માન સાથે આપણે
 માનવંત સેવક, મંચેરશાહ મદારી ઉર્દે મંચુ મદારી પેહલવાન
 (એમ. એફ. બી. યુ.) મેત્રીક ફેલ ગોખ્ખે યુનીવર્સીટી બાહર પડ્યો.
 પણ, ખરચીત કોઈપણ શખ્સ મને પુછવાની સરકશી કરશે કે
 “મોટા બાવા, આનો અર્થ શું ?”

તો આ તકનો લાભ લઈ મારે જાહેરમાં ખુશાસો કરવો
 જોઈયે કે, આપણા મરહુમ શહેનશાહ પાંચમાં જ્યોર્જના
 બાવાજી મરહુમ કીંગ એડવર્ડ, જ્યારે આપણી હીંદુસ્તાન ભુમી
 ઉપર પહેલવહેલો પગ મુક્યો ત્યારે, રીવાજ મુજબના ૨૧ તોપના
 બાદશાહી માન પ્રમાણે પહેલી તોપ ફુટાંની સાથ સેવક બાહર

પડ્યો, એટલે કે સેવકનો જન્મ થયો હતો, જે વખતે સાં હાજર રહેલા, જાણીતા ને માનીતા જોતીષ મહારાજ, ધી લેટ જોતીષ દુલભચંદ્ર પોકલચંદ્રે મારી જન્મોત્તી ખનાવી હતી કે, “આ બખ્તાવર દીવસે જન્મ લેનાર માણસ ઘણો લાભશાળી નીવડશે, અને રાજનાં જેવા ક્રમો કરશે. કુંડલીનું લગન મીથુન લગન હોવાથી શરીરનું વર્ણ ગોરું હોશે અને પ્રકરતી સુશીલ તથા મન ચંચલ રહેશે. ચોથા સ્થાનનો માલીક સુખ સ્થાનમાં છે, તેથી માતાશ્રીનું સુખ રહેશે, પણ ક્રમનસીમે માતૃશ્રી તથા પિતાશ્રી ઘણી નાની ઉંમરે ખોઈ બેસશે. લગભગ ૩૬ વરસની ઉંમરે કોઈ વીધવા બાઈ સાથે લગન થશે, અને લગભગ સંતતી (બાલકો) સત્તર થવાનો સંભવ છે, તેમાંથી ફક્ત ૧૨ બાલકો આખર ટાઈમ સુધી રહેશે. વીદ્યા ઘણી થોડી લેશે, જુ અક્ષલમાં બેડો ઓથમીર નીકલશે, અને જાતે જીદ્દી હોવાથી મનમાં આવ્યું તે કરશે. ૧૯૧૨ થી ગુરૂની માહ દશામાં અંતર દશા રાહુની ચાલશે, જે લગભગ ૮ વરસ રહેશે, જે અરસામાં શત્રુઓ થશે, પણ તે લોકનો આયંદે નાશ થશે. નસીબમાં એક દરયાની મુસાફરી તથા એક મહાન લડાઈ લખાયલી છે, જેમાં ઘણું કરીને ભાગ લેવો પડશે, પણ દેહને કંઈપણ નુકસાન થશે નહીં, અને જેટલો હિંમતથી આગલ વધશે તેટલોજ બહાદુરીથી પાછળ હટશે-હાક થુ, વીગેરે—

ખીરાદરે મારા! જેટલું આ કાણ જોતીષ મહારાજે મારા તપકામાં લખ્યું હતું તેટલું આયંદે બોલેબોલ ખરું પડ્યું, જે માટે એ કાણ જોતીષનો હું કયારના ટોપલા ભરીને આભાર માનું છું, અને તેને મીનાઈ જહાનનું સહથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ સુખ ધરજું છું. આપરે તો આ પેલા કહે તેમ ફક્ત ૧૦ વરસની નાની ઉંમરે માયજી બાવાજી ગુજરી જવાથી નીરાધાર (એરફન) થઈ ચુકેલા, અને ભોગ જોગે તે લોકો ગોદરેજની તીજેરી પસાથી છલોછલ ભરી મુકી જવાને બદલે તદ્દન બોતમલેસ મુકી, માયા લગારી, જીદ્દ કરી, સેવક, માસ્તર મંચેરશાહને રવરતો રઝરતો કરી ગુપચુપ બેહસ્તની મુસાફરીએ નીકલી પડ્યા; પણ સાઈં થયું કે માત્ર મરહુમ મંમા ડીઅરતા બંનેવી, ધી લેટ એરવદ માકુજી માસાના વીધવા, એટલે મારા માયના બેહન,

હમખઇ માસીજીને કંઈ પણ છોકરાં નહીં થયલાં હોવાથી મને પોતાનો પાતક દીકરો કરી લીધો, અને તે દીવસથી મેં મારું નામ બદલીને મીસ્તર મંચેરશાહ હમખઇજી મદારી ઉર્ફે મંચેરશાહ અવારી રાખ્યું. સેવક બને ધણો ચંચલ હતો, પણ નાનપણથીજ ગીલ્લીદાંડા, ને કંખોટા રમવાનો અતીશય શોખ ધરાવતો હોવાથી જેમ તેમ કંસી કુંસી ગુજરાતી પાંચમી ચોપડી અને ઇંગ્રેજી જે ચોપડી ભરડી શીખીલણીને પરવારી ગયો, અને મારા ડીઅર માસીજીનો બધે ધણો લાગવગ હોવાથી જેમ તેમ મને મુંબઈની જનરલ પોસ્ટ ઓફીસમાં માસીક ચારસો એંસી આનાને પગારે ઠેસરી લીધો, જે માટે, રોજ રાતના, પતેત લણુતી વખતે, મારા બેઠસ્ત મુકામ પામેલાં સગાંઓનાં નામ લેતી વખતે હમખઇ માસીનુંખી નામ સાથે સાથે લેવાને ચુકતો નહીં. આવી મારી કફેડી હાલત જોઈ, રોજ સુતાં ને ઉઠતાં, ખાતાં ને પીતાં, દાનન કરતાં ને દાઢી ધોરતાં મનમાં બલાપો કરતો કે અત્યાદે જો બુઢાચોર રહેવાને બદલે શીખ્યો, લણ્યો હોતે તો કોઈ બેંકનો મેનેજર નહીં તો કે કાઉન્સીલનો માજી ટ્રેડિંગ કાંચ નહીં થઈ બેસતે? હવે તો બાપુ આવળા બવ માટે સ્વપ્નના જોઈએ તેજ તો! પણ મહેરબાનો—ગમે તે હોય તો પણ મારે કયુત્ત કરવું જોઈએ કે, જો કે મારો પગાર માત્ર ત્રીસ રૂપીઆનો હતો, છતાં હું ધણો અમન અમનમાં રહેતો હતો, કારણ કે મારા વાહલાં એકપુરાં માસી, તેખી વરી વીધા, ખુદા એવણને સલામત રાખે, ખાસે કુસમુટયાં સારા જેવાં હતાં, જેની કુમક ઉપર સેવક વટ કરતો હતો, કારણ કે માસી-માથે મને પોતાનો દીકરો કરી લીધો હતો, અને તેવણ આપરી જવા બાદ, ચાહરમને દાહરથી તેવણનો ખરો હકદાર તારસ આપણો સેવક મંચેરશાહ હતો, તો પછી કોણના બાપની દીવાળી?

શું સેવકના વટની વાગ કરે? સહવારે કામ ધ ધે સીધારૂં તારે પણ, રેશમી અંગ્રેજી સુટ, નેકગાઇ કાલર, હાથમાં સફેદ ગ્લવસ ને માથે પોલો હેટ, એવા રૂબાબ સાથ નકરો બાણે ગોવેના ગવરનર જેવો દેખાતો. અને આવો મારો રૂબાબ જોઈ મારી સાથે કામ કરતા

ખીજા માણસોખી અંદર અંદર ગુસ ગુસ કરતા કે “બાવાજનની મહીની દીવસે માત્ર ત્રીસ રૂપરડીની કમાણી ને તે ઉપર આટલો રોપસોપ ને રૂબાબ ક્યાંથી કરતો હોશે!” કોઈ સગું વાહલું તો વારસો બારસો આપી નથી ગયું કે? નહીં તો કે બેહસ્તીએ કોઈના ખીસાં તો કાતરવા નહીં હોય કે? એખી બનવા જોગ છે, કારણ કે મંચેરશાહજી મદારી લોકનાં ખીસાં કાતરવામાં ઘણાં પ્રવીણ હતા, અને તેના બદલામાં એક બે વખત મેથીપાકખી સારી રીતે જમેલો-એટલે હવે થોડે બોલવે ધણું સમજી લેવું.

હવે જાણે બંદો લગલગ ત્રીસ વરસની ભરજવાનીમાં આવેલો હોવાથી માસીજીને ચટપટ થવાથી મને કહેવા લાગ્યાં કે “હરવાયા મંચા, હવે તો તું જ ભરું દાહરેવારેનો, દાહડી મુછવાલો માટીડો થયોય માટે જલદીથી પરણી જા કે મારા જીવને કરાર થાય.”

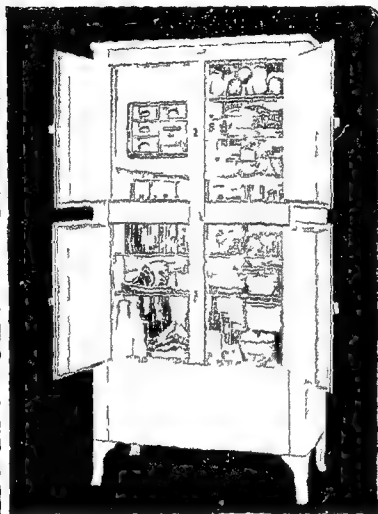
અસ્તો કંઈ જવાબ આપું તે પહેલાં તો માસીએ મારો હાથ પકડી, જાણે મારી પાયદસ્તની જાહેરખબર છાપામાં આપવા જતાં હોય તેમ “લાલ વાવટા” ની ઓશીસમાં ગયાં, અને એડીટરના ઓરડામાં ધુમી જઈ બોલ્યાં “મારો બાપ કશું જોની બા. મારા દીકરા મંચેર-શાહજી શાદીની જાહેરખબર, તારા પેલાં લાલમલાલ છાપામાં આપવાની છે, વાસ્તે જરા આય મારા ખુયાના ફેટા સાથે, જરા તારી રીત પ્રમાણે બે ચાર સારી જેવી લીટીઓ લખી, કોઈ ધપી ગયું હોય તેની ખમરની કોલમની બાબુમાં છાપજે મરું, કે બધાનું બરોબર ધ્યાન ખેંચાય, ને મારા દીકરાનું ચોકડું ગોઠવાઈ જાય.”

મારીએજ મારકેટ મહી મંચેરશાહ—ફારસી લોકાચી અસાજ ગોશ્તી !

મને તો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહીં કે માસી ડીઅરે મારો ફેટો પણ છાપામાં આપેલો, કારણ કે ખીજે દીવસે સહવારના જેવા હું ઓશીસમાં કામે લાગ્યો કે તુરત મારી સાથે કામ કરતો એક તાતીયો કલક નામે શકરરાવ પટપટે, હાથમાં “લાલ વાવટા” ની કોપી લાવી મારી સામે મુકતાં બોલ્યો, “આરી ત્યાનચી! મંચેરશાહ

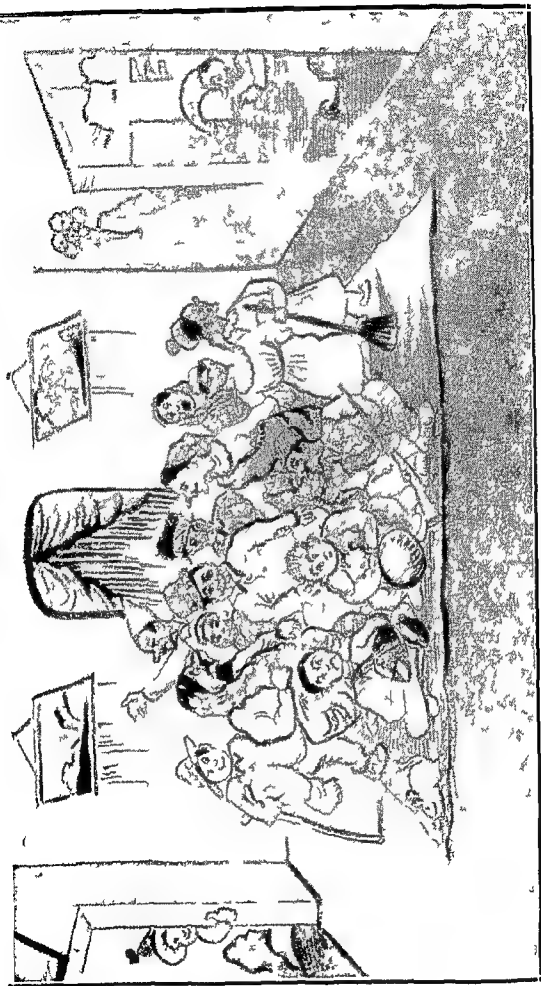
સઉથી સરસ રેફ્રીજરેટર ખરીદવું હોય.....

તો “ફ્રીજડેર” છે.....

ખીજાં કોઇખી રેફ્રીજરેટર કરતાં દોઢ મીલિયન
નંગનું, વધારે વેચાયું.

પુતા. ધી બોમ્બે ગેરેજ, જામલપુર.
અમદાવાદ. ચાચાડી-મુંબઈ. નાગપુર.

બાપા, એ બાપા મદી તુમચા ફેટો બગીતલા કાય ? આઈચી શપટ,
અતાં તુમી મન્ને મારીએજ મારકીટ મદી હાય નાય ! એ ફારસી
લોકોચા અસાજ ગોશતી હાય, ખરા કાય ?”

હું તો બા મારો ફેટો બાપામાં જોઈ જાતોજત મારી ગયો,
અને ઘરે જઈ માસીજી સાથે ફાઈટમફાઈટ કરવા મંડી ગયો, પણ
મુલાં ડોસાએ તો ગરબડસરબડ કરી મને બોલતો મુંગો કરી
મુક્યો, અને પછી મારે માટે આવેલાં બધી બુચીમાયોનાં કાળેમાથી
એક કોઈ બુખસુરત દહીતરાં જેવી બાઈતો ફેટો જોતાંની સાથે,
સેવક તો તઈન લટુજી થઈ ગયા, અને તે બાઈ સાથે ચાર ચોખા
છંટાવાખી તૈયાર થયા, પણ માસી પાસે એ બાઈ માટે વધુ પુછ-
પરછ કરતાં માલમ પડ્યું કે એ બાઈનું નામ સુત્રામાય શાપુરજી
કાટપીટયા હતું, અને બેહસ્તન તો દેખું વીધવા હતાં, અને રીતમાં
દોડયાં લાવવાને બદલે ફકટ ૧૧ પોરયાની આખી કીકેટ ધલેવન
લાવનાર હતાં. મેં તો બા, એબી કબુલ કીધું, કારણ કે,
મેં જોયું કે, અવારનવાર જો કોઈ પસરી પરી ‘કવોડરે’ બુલર મેચ
લવીષમાં રમનાર નથી એમ, સુકકી દારી કરે, તો તે વખતે આવ
‘મંચુ મદારીસ ધલેવન’ કામ આવે, એમ ધારી પરજુવા તૈયાર
થયા, અને પંદર દીવસમાં તો સેવકના તે વીધવા બાઈ સાથે
‘આલબ્લેસ બાગ’માં ધામધુમથી લગન થયાં, અને એ પરસમાં
તો સેવકની વસ્તીવારીમાં વધારો થયો અને ૧૧ ના ૧૭ પોરયા
થયા, પણ સારે નસીબે તેમાંનાં બે જોડે છોકરાં આવ્યા હુન્યાની
રોશની જોય તે પેહલાં જીઓ કરી ગયાં, અને એ ઉપલયુ, થવાથી
ત્રણને સસની થવાથી અને એકને બદલજી થવાથી ખીચારા ખાપરી
ગયાં, અને હવે માત્ર સ-તરમાંથી ફકકટ ૧૧ રહ્યાં તે સાથે મારી
માસીજીને હીસાબે ને જોખમે મારો ગરીબડો સંસાર ચલાવતો હતો.

એાફીસમાં ચટાપટ થઈ બેશુધ બનાવી દેનારું
હીંદી સરકારનું કાગળ.

એક દીવસે સ્હવારનાં નાસ્તો ખાતાં પેપર હાથમાં લઈ
જરા પાયદસ્તાની કાલમ ઉપર નજર કરતાં, એક મોટાં અથાનાં

સાથ છપાયલી ખખર ઉપર માફ' ધ્યાન ખેંચાયું કે, 'જરમનીએ યુરપ સાથ અચબુચ જાહેરકીધેલી લડાઈ' આ સાંભળતાંની સાથ માસીજી મોટેથી બોલી ઉઠ્યાં, "મરે મં'ચા એ છપાવાલાએ, આજના ચાંદ શતના જેવા સારા સપોરમે દીવસે આવા મોતના સમાચાર કાંઈ છાપ્યા હોશે? કોણ જાણે એ મુવા જરમનો એમ બકરાં મેંઠાની કાણી કાંઈ કપાવા માંગતા હોશે? મરે બધું બજાર હાથ તો મેંધું દાત થઈ જશે, વાસ્તે બાવા મરી જઈ' મં'ચા, જરા તારી આશીસમાં જતાં જતાં પેલા આપરા કન્યા 'શીવજી' ને કેહેતો જ કે હમણાં ને હમણાં ચાર, પાંચ વરસ ચાલે તેટલાં ચોખા, દાર, ધી, ખાંન, તીતોરી, વીગેરે, જરૂર મોકલી આપે."

"વાફ' માસીજી, જેવો તમારો હુકમ." એમ કહી સેવકે ત્યાંથી આશીસ તરફ ચાલું મુક્યું, અને જેવો મારી બેઠક ઉપર બેસું, તેવીજ મારી નજર ટેબલ ઉપર પડેલા એક સીલ કાગળ ઉપર પડી. તુરત મેં કાગલ ખોલી નીચે પ્રમાણે વાંચ્યું :—

To,

Munchersshah Madari, Esqr., (M. F. B. U.)

Bombay.

Your services urgently required on battle field at any moment. So be prepared.

(Sd.) Col. X, (C. D. O.)

By order of the Government of India.

મંચેરશાહ મદારી, એસકવાયર, (એમ. એફ. બી. યુ.)

મુબંબ.

રજીસ્ટ્રાર ઉપર તમારી સેવાઓની કોઈપણ પણ તાકીદની જરૂર છે. તેથી તૈયાર રહેજો.

(સહી) કરનલ એક્ષ. (સી. ડી. ઓ.)

હીંદી સરકારના હોકમથી.

આય મોતના સમાચાર વાંચતાંની સાથે આપણો માનવંત સેવક જીવતો ને જીવતો ખુરસીમાં ફસડાઈ પડ્યો, અને સાથે મારી આશીસના બે તાતીયા કલાકે માસ્તર શંકરરાવ ખટખટે અને રામરાવ પંટપટે, કે જે લોકોનેખી મારી માફક કાગલના ચીથરાં મલેલાં હોવાથી ખીયારા એકાએક બેસુધ થઈ જમીન ઉપર ચતાપાત પટકાઈ પડ્યા. અમારી આવી હાલત જોઈ ખીજા આશીસના માણસોને દયા આવવાથી અમોને દીલાસો દેવાને આવ્યા, અને પછી અસલ સુધ્ધીમાં આવવાથી અમોએ રીકકે મોઢે તથા રડમસ ચહેરે અમારા ધરનો રસ્તો લીધો. રસ્તામાં જીવને ઠંડો પાડવા તથા દીલમાં ગરમી લાવવા એક ધરાનીની દુકાનમાં ધુસ્યા અને સીંગલ કપ ચાહ પીવા બેઠા, અને કેવી રીતે લાગતાવળગતાઓ ઉપર લાગવગ લગાડી, લડાઈનાં મેદાનમાંથી હીંમતથી બેઠી મારવી, તે ઉપર વિચાર કરવા લાગ્યા, અને આખરે ઠરાવ કીધો કે, જરા પણ વખત નહીં ગુમાવતાં બનતી ઉતાવળે મારે પંગલે સાથે મળી કાંઈપણ તરફીજ શોધી કાઢવી.

સેવક તો ધરે જતાંની સાથે એક મોટા સોફા કોચ ઉપર, કપાલે હાથ દઈ, જાણે કેવી એક મોટી આફત આવી પડી હોય તેમ ડચકા ખાઈ, પોકેપોકે રડવા મંડી ગયો, જેની સાથે મારાં માસીજી તથા મારી હાથની ધરતી, એટલે મારી ઘણીઆણી સુતા, તેમજ મારી પેલી કીકેટ ધલેવને (છોકરાં) સાથે સાથે રડવામાં મદદ કીધી, અને જ્યારે મારાં માસી ડીયરથી આ દેખાવ નહીં જોવાયો, ત્યારે કગલી કગલીને મારા પર શું આફત આવી પડેલી તેનો ખુલાસો કરવાને મને ઘણા કાલાવાલા કીધા, અને અંતે ન છુટકે મેં પેલું ચીથરું ખીસામાંથી કાઢી તે લોકો આગલ ડચકા ખાતાં બોખરે અવાજે વાંચી સંલલાવ્યું કે, તુરત હમબધ માસી તથા મારી માસીસે, જાને બંદો, એકાએક હૃદય બંધ પડવાથી ગુજરી ગયો હોય તેમ છાટીઓ કુટી રહન કરવા માંડ્યું, તે એટલી હદ સુધી કે આજુબાજુના પાડોસીઓ તથા રહેવાસીઓ, કંઈ કુટુંબમાં માઠો બનાવ બન્યો હોશે એમ ધારી અમારા ધરમાં ઉતાવળે દોડી આવ્યાં, અને આ બધી રડારોળ શા માટે હતી તે જાણ્યા વગર સાથે સાથે છાટીઓ તથા કપાળો કુટી ગોઠ્યાઈ

કરી મુક્યું. અને જરા આળુઆળુ નજર કરું છ તેટલાં તો પેલા કમખખતો શંકરરાવ ખટખટે અને રામરાવ પટપટે પોતાના ખેશ કુટુંબ યાને બચ્ચાંકચ્ચાં (Happy family) સાથે ત્યાં આવી પોંહચ્યાં અને તેઓએખી સાથે રહીતતરીને ખુમરાણુ કરી મુક્યું. ‘

એકાએક પેલો અંદુસ શંકરરાવ, મારા હમખઇ માસી તરફ ધસી ગયો અને ડોસાંને વલગી પડી ધસાધસ રહી પડતાં બોલ્યો,—

“આઇ માણુ આઇ,

પાયાં પડું માણુ બાઇ,

અતાં સાંચું તરી કાઇ,

ડખ્યા હિડલા માણુ આઇ.”

ખીચારાં માસીજી તો આય પેલા તાત્યા આરી ત્યાનચીને ફારસા જોઇ હપતાઇ ગયાં, અને કંઈ સમજ નહીં પડવાથી અને ઇસારત કરી અસતમપસતમમાં પુછ્યું, “મસમરે મસમંચા, એ ખીસમચારો તાસમાલ્યો એમે રસમરેજ કાંય? કંઈ સસમમજ પડે?”

મેંખી ડોસાંને અસતમપસતમમાં જવાબ આપ્યો “અરે માસીજી એ ખીસમચારોખી સુંસમ કરે? એનેખી માસમરી માસમફક લડાઇમાં જસમવાનો હુસમુકમ થયોજ, સમમમજ્યાં કે?”

માસીમાયને દયા આવવાથી શંકરરાવનો ખરડો પસવારતાં બાલ્યાં, “તોરે મરું, એમ જરાજરામાં આસીખાયલાની કાની રહી શાનું પડવાનું? એ તો દીકરા, દેશની સેવા બજાવવા ખાતર આપરો જીવ પણ આપવા હંમેશ તૈયાર રહેવું જોઇયે. એમ તો મારો એકપુરો દીકરો મંચોખી લડાઇમાં જસેની?” અને અસ્તો માસી કંઈ બોલે તે અગાહી શંકરરાવની ચીસીસ ગંગાબાઇ માસીજીને મજબુત રીતે વલગી પડી આંખપાણી કરતાં બોલી, “આરી માણુ પારસણુ આઇ, અતાં તુમી મટારી બલી, અસી વાઇટ ગોસ્તી કસાલા કરતી? અસા માજ નવરા લડાઇચા મેદાન મદી મીરન જાયલ, તવાં માણુ કાંય દસા હોચાચી, તે તુલા માહીત હાય કાય?”

“અરે માય તેમાં તે નવું તેં શું કહ્યું? તું રંગસે અને પછી
જલેને નાતરું કરજો. એમ તો તમારા તાત્યા લોકમાં જીવતાં જીવત
ત્રણ, ત્રણ, નવરા કરેછ તેનું શું? અને મારો ખીચારો મંચોખી
રંગસે તેનું કેમ?” માસીએ જવાબ આપ્યો.

મારી હેતવંતી એકપુરી વીધવા ધણીયાણી સુના ઉર્ફે મીસીસ
મંચેરશાહ મદારી દેહવા લાગી કે, “જેવરે મંચેરજી, તમે એમ માયા
લગારી, લડાઈમાં જવા તો નીકલ્યાછ, પણ તે અગાઉ તમારી બૈરી
તથા બચ્ચાઓનો કંઈ વીચાર કીધો કે? તમારું રંગાન તો જંગનાં
મિલનમાં મળેનું નીરાંતે ઉંધાસે, પણ અમારી શું દસા થશે તેનો કંઈ
ખ્યાલ કીધો કે? તમારે લડાઈમાં મરવા જવું હોય તો ખેલાસક જન્ને,
પણ તે પહેલાં અમારો કંઈ બંદોબસ્ત કરીને જ ભરું સીધારજો.”

કોણ જાણે, આંચ મારા ઘરમાં થતી ગડબડનો લાલ લઈ કોઈ
મારા હેટના કટકાએ, જાણે મારા ઘરમાં આજે દેખાવ દીધો હોય
એ મુજબ ખખર આપવાથી દસેક ખુબાઓ, થોડા પોલીસના
ભોરિયાઓ તથા લોકોનું એક મોટું ટોળું મારા ઘરની આગલ
એકઠું થયું, અને પેલા કમળત ખુબાવાલાઓએ તો આખ્ર વીચીને
મારા ઘર ઉપર પાણીનો મારો ચલાવ્યો, અને જોતજોતામાં આખ્ર
ઘર પાણીથી છલોછલ ભરાઈ ગયું, અને આખરે મેં અગાસીપર
ઘસી જઈ થુછ! થુછ! કરીને ખુમ પાડી ત્યારે તે કંગાળોએ પાણી
સીપવાનું માંડી વાલ્યું, અને સમજાવી પટાવી, બાવા લઈ કરીને
તે લોકને, તથા પેલા પોલી પાગરીઓને હાથમાં પાંચ, પાંચ,
ખીલાફ્ટ નોટો સેરવી ત્યાંથી વીદાય કીધા, જે બાદ રામરાવ,
શંકરરાવ અને હું કરીને, મારા બેડરૂમમાં ગયા, અને મારા ઘોડ્યા
ઉપર પલાંચો મારી, લડાઈમાંથી કેમ લગુ થવું તે માટે કંઈ ચુકતી
શોધવા લાગ્યા. સેવકે એક ઉપાય સુચવ્યો કે હમો ત્રણે સાથે મળી
ઘટતે ઠેકાણે એક Petition મોકલી તે લોકનો આગલો ઠરાવ
ફેરવવાને અરજી કરવી, અને આ મારા ઠરાવને રામરાવ તથા શંકરરાવે
પોતા તરફથી મજબુતમાં મજબુત ટેકો આપ્યો, અને ઘુરત અમો
નીચે પ્રમાણે એક Petition લખવા માંડી ગયાં:—

PETITION.

To,

The District Commanding Officer,

District Headquarters,

Havama.

Most Respected Sir,

We, the three undersigned gentlemen, your most obedient servants, slaves, etc., etc., the highly respectable citizens of our Motherland, India, are in direct receipt of your urgent call to be presenet in person on the battle-field, for which, we are most highly indebted to your very most sporting, kind, impartial, charming Excellency, but, with very big, big tears in our very wet tearful eyes, we humbly and sorrowfully request your graceful self to be very kind, sympathetic and gentle to our dejected almost broken-hearted, nevertheless breathless souls, and to change your precious mind at this critical juncture, by stopping us from going to the warfield, because by inquiry you will come to know at oncely that we are twice or thrice married man, that is to say quite openly and frankly, that we have many wives and too many babies, alias children, and with such high all-round

qualifications in such a matrimonial position, it is absolutely impossible for any person in our present condition, to sacrifice his dear life, for his beloved Father-land. If you will take our critical situation into deep consideration, you will come to immediate quick understanding, that we are the real main pillars of our dejected families! Therefore, Sir, we once more pray you to re-consider our difficult position with great emotion and by taking immediate pity on us, you will send to war other unmarried bachelors, so to say quite worthless creatures, from our post-office, and doing so, for one time oblige us. Moreover, by taking into deep consideration after very deep meditation all these positions, as stated in our petition, we beg to draw your sharp attention without any hesitation, exaggeration, manipulation, multiplication, subtraction or addition, that if we die fighting bravely on the battle-field, ours will be a great loss not only to our nation, but to our relations, family, etc. Thanking you again, again and once again, in anticipation for putting you in such an awkward position in connection with re-consideration of our petition, and hoping your Mem Saheb, yourself, kiddies and all at home are in the very best of health. With best

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ ૩૮૦૦૦૬.

૮૫૯૮

of respects and regards to your gracious self
and many salams to the children. Cheerio.

We beg to remain,

Sir,

Your most obedient servants,
Vir Munchersshah Madari,
Shankar Rao Khatkhate
and Ram Rao Patpate.

P. S.—Kindly forward one copy to His
Majesty the King Emperor and try, and send
us an early reply as possible.

Your humble Subjects.

ઉપલી અરજીનો ગુજરાતી તરજુમો નીચે મુજબ છે :—

અરજી.

ડીસ્ત્રીકટ કમાનડીંગ ઓફીસર,

ડીસ્ત્રીકટ હેડક્વોર્ટરસ,

હવામાં.

માનવંતા સાહેબ,

અમે, હેઠળ સહી કરનારા ત્રણ અહસ્યો, તમારા ધણાજ
તાબેદાર નોકરો, ગોલામો, વગેરે આપણી માતૃભૂમી હિંદુસ્તાનના
ધણાજ માનવંત શહેરીઓને, રજુસંગ્રામ ઉપર જાતે હાજર રહેવાનું
તમારું તાકીદનું ફરમાન સીધી રીતે મળ્યું છે, જે માટે અમે
તમો ધણાજ સૌથી વધુ સ્પોર્ટીંગ, માયાળુ, અપક્ષપાત, દીલપક્કીર,
નામદારના ધણાજ મોટા આભારી થયા છીએ, પણ અમારી ધણીજ
ભીણી આંસુવાલી આંખોમાં વહ્યાં મોટાં મોટાં આંસુઓ સાથે અમે
તમો માનવંત નામદારને અમારા ઉદાસ, લગભગ તુટેલાં જીવરતા,

તે છતાં દમ વખરના આતમાઓ તરફ ધણા માયાલુ, દાલસોઝ અને નરમાશવાલા રહેવાને, અને લડાઈના મેદાનમાં અમોને જતાં અટકાવીને આ કટોકટના તખકકે તમારું કીંમતી મન ફેરવવાને અમો નાચીજ રીતે અને દલગીરીભરી રીતે અરજ કર્યે છીએ, કારણ કે તપાસ કરવાથી તમો એકદમજ નાણુવા પામશો કે અમે જે વખત અથવા ત્રણ વખત પરણેલા માણસો છીએ, એટલે કે તદ્દન ખુલ્લી રીતે અને ખુલ્લાં જીગરે કહેતાં કે અમારી ધણી ધણીયાણીઓ અને જોખમે તે કરતાં ધણાં વધારે ખેખીઓ ઉરફે બાળકો છે, અને આવી એક લગનની સ્થિતિમાં આવી હિંચી ચોમેરની લાયકાતો સાથ અમારી હાલની સ્થિતિમાંના કોઈખી માણસ માટે પોતાની વહાલી બાપીકી ભુમી માટે પોતાની વહાલી જીંદગીનો ભોગ આપવાનું તદ્દનજ અશક્ય છે. જો તમો અમારી કટોકટની સ્થિતિ ઉંડાવીચારમાં લેશો તો તમો તરતજ ઝડપી સમજાણુ ઉપર આવશો કે અમારા ઉદાસ કુટુંબોના અમો ખરેખરા મુખ્ય થાંભલાઓ છીએ! આથી સાહેબ, અમો એકવાર ફરીથી તમારી આગળ દુઆ ગુજાર્યે છીએ કે અમારી મુશ્કેલ સ્થિતિપર મોટી લાગણી સાથે વીચાર કરવો અને અમારી ઉપર તરતજ દયા કરીને તમો લડાઈપર બીજા નહીં પરણેલા કુવારાઓ, જેઓ માટે એમ કહીશું કે તદ્દન બીનકીમતના માણસોને અમારી પોસ્ટ ઓફીસમાંથી મોકલશો, અને તેમ કરીને એક વખત અમારી ઉપર ઉપકાર કરશો. વળી અમારી અરજમાં જણાવવા મુજબ ધણાજ ઉંડા વીચાર પછી આ સઘળી સ્થિતિઓ ઉંડા વીચારમાં લેવાથી અમો તમારું ઝડપી ધ્યાન કાંઈખી આનાકાની, સહરાધાટ, ગઠલમઠલ, ગુણાકાર, બાદબાકી અથવા સરવાળા વગર ખેંચવાની રજા લધ્યે છીએ કે જો અમો લડાઈના મેદાનમાં બહાદુરીથી લડતાં મરી જઈએ તો અમારી એક મોટી ખોટ એખલી અમારી પ્રજાનેજ નહીં પણ અમારાં સગાંવાહલાંઓ, કુટુંબ, વગેરે, વગેરેને પણ જશે. અમારી અરજ ઉપર ફરીથી વીચાર ચલાવવાના સંબંધમાં તમોને આવી એક કઠંગી સ્થિતિમાં મુકવા માટેની વકીમાં તમારો પાછો, પાછો અને એકવાર પાછો આહાર માનતાં, અને તમારું નામદાર મહોરદાર, તમો પોતે, ભુલકાંઓ અને ઘર મધે સઘળાંઓ સૌથી સરસ તાંદરો-

સ્તીમાં છે એવી આશા રાખતાં તમારા પોતાના નાચીજ માટે સૌથી
સરસ પ્યાર અને હેત અને આળસને ઘણી સલામ સાથે ચીરીઓ.

અમો છીએ,

સાહેબ,

તમારા ઘણાજ તાબેદાર નોકરો

વીર મંચેરશાહ મદારી,

શંકરરાવ ખટખટે,

રામરાવ પટપટે.

તાજે કલમ—મહેરબાની કરીને એક નકલ નામદાર શહેનશાહ ઉપર
મોકલજો અને બની શકે એટલી જલદીથી જવાબ
મોકલવાની કોશેશ કરજો અને મોકલજો.

તમારી નાચીઝ રૈયતો.

આ અમારું અગત્યનું પીઠીશન સીલ કરી ટપાલમાં માણસ
પાસે નાખવા મોકલ્યું કે તુરત એક સરકારી નોકર મારે નામની
કંઈ ચીઠી લઈ લા આવી પોહવ્યો. ધુજતે હાથે મેં તુરત ખોલીને
નીચે પ્રમાણે વાંચ્યું—

To,

Vir Munchersshah Madari, Esq.,

Bombay.

Sir,

You are ordered to be present on Parade-
ground (Esplanade Maidan) every day, twice
morning and evening from to-morrow. If
you fail to carry out the orders, you will be
sentenced to 5 years, rigorous imprisonment,
C class.

Yours for ever,

(Capt.) Bamnooji Boothachore (D.S.O.),

Commanding Officer.

ઉપલી ચીડીનો ગુજરાતી તરબુતો નીચે મુજબ છે:—

વીર મંચેરશાહ મદારી, એસકવાયર,

મુ'બદ.

સાહેબ,

આવતી કાલથી દરરોજ બે વખત સવારે અને સાંજે પરેડ ગ્રાઉન્ડ (એસપલેનેડ મેદાન) ઉપર હાજર રહેવાનો તમોને હોકમ કરવામાં આવે છે. તમો બે આ હોકમ બજાવવાને નીશકુળ નીવડશે તો તમોને પાંચ વરસના સખત કેદખાનાની સી ક્લાસ સજા કરવામાં આવશે.

હમેશ માટે તમારો,

(કેપ્ટન) બમનુજી જુહાપોર (ડી. એસ. ઓ.),
કમાન્ડીંગ ઓફીસર.

જેવો હું વાંચી રહ્યો કે તુરત પેલા બેન્ટ કાટેલ શંકરરાવે કેપ્ટન બમનુજીને ચોપરવા માંડી, “આરી ત્યાંચી! આઠચી સપટ! તે ફારસીયા મુલગા કપ્ટાન બમનુજી જુહાપોર તેનચા મન મદી કાય ખાન ખાતોશ!”

“આરી વોટરે વોટ! મંચેરશાહ દાદા, તુંમી તે કપ્ટાનલા લીલા કાય તુંમી માલા માગ મોહલા મદી મીલા, આની તવાં મી તુમાલા બરોબર દાખવતો, આઠકલા કાય!” પેલા ચકરબતી રામરાવે ઉમેર્યું.

ચાલો બાપુ, સેવક તો મનમાં સમજી ગયો કે હવે બધું • બફાઈને રંધાઈ ચુક્યું, માટે અમો કપાળ કુટતાં ને પેલા કપ્ટાન બમનુજીને નામની પતેલ લાજુતાં એકમેકને મલી બેટી, છુટા પડયા, અને દીલમાં અચાનક ઠંડી ભરાઈ આવવાથી ખાધા પીવા વગર ગોવર્ધં ઓઢી ગુપચુપ સુઈ ગયો.

એક્ષપલેનેડના મેદાનમાં પરેડ આઉનડપર વીર મંચેરશાહનાં પ્રાકરમ.

રહેવારના લેટવેર સુતેલો હોવાથી માસીજીને ચટપટ થવાથી મારા ઓરડામાં આવ્યાં, અને મારું માથું પસવારતાં બોલ્યાં, “જી ભરું મંચા, આજે એટલો અવારાવેર પોહરી કાંચ રહ્યોજી મરું! બાવા તખીયત તો થીક છેની! વેક, ઉઠીને દાંતન મોહ કરી જરા ગરમગરમ ચાહ પી કે જીવને હુશયારી આવે, સમજ્યો કે મરું?”

એકદમ ઉઠી ધસાધસ રડી પડતાં હું માસીને વલગી પડ્યો, અને મારા રડવાનો અવાજ સાંભલતાં મારી બૈરી કઢાય મારી તખીયત પાછી બગડી હોશે એમ ધારી, ગરમ પાણીની બેગ તથા રાઈનું પ્લાસ્ટર લઈ દોડતી આવી, પણ ખચ્ચીત આણીગમ આપણા માનવંત વીર મંચેરશાહ મોકરી પેહલવાને, ઘણીકવાર સીનેમેતો-ગ્રાફમાં નજરોનજર લડાઈના દીલ પીગળાવનારા દેખાવો તથા ચોપડીઓમાં હેવાલો વાચેલા હોવાથી, પેટમાં કુરકુરયાં છુટવા લાગ્યાં. જેમ તેમ હીમત પકડી, સેવક હવે એકસ લડાઈમાં જનાર હોવાને સખબે, રોજ રહેવાર સાંજ ત્રેનીંગ માટે, પરેડ ઉપર હાજર રહેવાનો ઓર્ડર મળી ચુકેલો હોવાથી ડોસાંને વાકેફ કીધાં કે ખીચારાં માસી ડીઅર, તુરત જાણે હજી કંઈ એવણુ પોતાના જાદુ મંતરથી મને લડાઈનાં મેદાનમાં જતાં રોકી શકે, એમ માની, કરતી કરી, મોટે મોટે પતેત લાલુવા મંડી ગયાં.

એક ભુસ્કો મારી હું ખીજાનામાંથી ઉઠ્યો, અને જેમ તેમ, કાંસીકુંસી, એક કપ ચાહ અને બે વાસી લીમજી બીસ્કીટ ખાઈ, “આપીસને કપડે એસ્કીટાઈટ થઈ પરેડ માટે ‘એક્ષપેનેડ મેદાન’ તરફ કુચ કીધી, અને મેદાનની લગભગ વચ્ચેવચ આસરે ૫૦૦ થી ૬૦૦ ગોરા લશ્કરી સીપાઈઓ ઉભેલા દીઠા, અને જેવો એ લોકો નજદીક આવી ઉભો તેવીજ મારી નજર પેલા જનવરો શંકરરાવ અને રામરાવ, કે જે લોકોને પણ મારી માફક આગલથી ‘પરેડ આઉનડ’ ઉપર રોજ હાજર રહેવાને જીલાબ મળેલો હોવાથી, તે લોક પણ

ત્યાં રોજના આશીસનાં કપડે હાજર થયા. પેલો કપ્તાન બમનુજી આર પાંચ ગોરા અમલદારો સાથે અમારી આગલ આવી ઉભો અને જાંબુર જેવા મોટા ડોલા કાઢી અમો તરફ જોવા લાગ્યો, અમો ત્યાં ને ત્યાં અમારા દીલમાંના સઘળાં કપડાં ઉતારી, અમારે માટે તૈયાર રાખેલા મીલીટરી કપડાં પહેરવાને હુકમ કીધો.

અમો લોકોને સઘળાંની વચ્ચે કપડાં બદલવાને બહુ શરમ શરમ લાગી, પણ ન છુટકે હુકમને તાબે થવા સીવાય બીજો કંઈ ઇલાજ નહીં રહેલો હોવાથી સેવકે પગમાંથી બુટ જેમ તેમ ખેંચી તાણી પહેરવા માંડ્યાં, તેટલાં પેલો કપ્તાન સાહેબ ત્રીજા જવાથી hurry up, hurry up કરીને બુમો પાડવા લાગ્યો, તેમ તેમ પેલા સપરચંદો શંકરરાવ અને રામરાવ ઠરઠર ધુજવા લાગ્યા, કારણકે બીચારાઓએ બાપ જન્મમાં પાટલુન, બુટ, મોજાં, પેહરેલાં નહીં, તે ક્યાંથી આવડે ?

વળી એક બે મીનીટ રહી પેલા કપ્તાન બમનુજીએ પાકું quick, hurry up, કરીને બુમ પાડી કે પેલો તાણ્યો શંકરરાવ છેરછ પડ્યો, “આરી ત્યાંનચી, કાય હારીઅપ, હારીઅપ કરતોસ ! કાય તુમચા દાદાચા લગન મદી જાયચા, તરી અતી ગરબડ કસાલા કરતોસ ? આપુન લોકા કપડાં પેહનતે તે તુમી બગતોસ કાય નાંચ ? ગુપચુપ ખરા રાહવા !”

“Shut up ! Hold your tongue at once or otherwise—” એક ગોરા અમલદારે મોટેથી તતરાવી નાંખ્યો.

સેવકે તો ગુપચુપ નીચી મુંડીએ કપડાં પેહરવા માંડ્યાં, પણ આમ તેમ ફાંફાં મારવાથી પેલો ગોરા અમલદાર છેડાઈ પડ્યો, અને બે ત્રણ ગોરા સીપાઇઓને બોલાવી અમો લોકોને જલદીથી કપડાં પહેરાવવાનો હુકમ કીધો. એક જણે એક પગઅહીંથી ખેંચ્યો, ત્રીજા બીજાએ બીજા પગ સાંધી ખેંચ્યો, જ્યારે ત્રીજાએ, સેવકે જલદીથી કોટનાં બટન નહીં ધોવાં તેથી થડે કલેજે એક પેટમાં કકરાવી અમો લોકોને, ટુંકા બાકી પાટલુન, મોજાં, રાહેડી બુટ, બાકી ખમીસ, બાકી ટુંકા કોટ તથા માથે બાકી સોલા હેટ પહેરાવી તૈયાર કરી પેલા બરેમીયાં કપ્તાન બમનુજી બુઢાઓર આગલ ઉભા કીધા,

મને કકરાવીને પેટમાં એક મુકકી લગાવી કાઢી.

અને સેવકે કોટનું એક બટન નહીં પોયલું હોવાથી છેલ્લે એક ગરમાગરમ તમાચો ખેંચી કાઢ્યો, પણ આવ બાળુ પેલો નાસાકરો મદારીનો વીર મંચેરશાહ હતો તે કંઈ ખાંડ્યો નય ?

તુરત સેવક પણ ખોંચ ચઢાવી પેલા ખાલિકરડુ કપ્તાન બમનુજીના દીલ ઉપર ધસ્તાં મોલ્યો, “મારા સાહેબ, એમ પારકા માણસને તમાચો મારતાં શરમ નહીં આવતી કે? મેં કંઈ તમારા બાપા કાકાનું લીધું’છ ખાધું’છ કે એમ તમાચો ખેંચી કાઢ્યો ! બાપા મોટા ગધેરા જેવા થયા તો પણ સાવ બેવકુફ જે રહી ગયા ! મારા મોહવામાં એકલા મલજો પછી હું તમોને ખરોખર બતલાવસ, સમજવા કે ?”

મામલો સાવ ખીચકી ગયલો જોઈ સમરાવે વચમાં પડી મને જોમ તેમ હંડો ખાડ્યો, અને અમો લોકને એક ગોરા અમલદારે આંવીને એક એક બંદુક હાથમાં આપી કે તુરત મેં પેલા ચંદુલી માણ કપ્તાન બમનુજી બુલંચોર તરફ દાકતાં કહ્યું, “કેમ મોટા બાપા, હવે તમારા બાપાએ સુંઠ ખાધી હોય તો મારી સામે આવો !

જોઈએ તમારું તમતમતું ક્યાની લોહી? મારા સાહેબ હવે તમારો કાંચ નહીં મારવા આવતા? હીંમત નહીં હોય તો મૈરાનીકાની ચીટલ પેઢરી ઘરે કાંચ નહીં ખેરતા? તમે કાણુ છેવ તે મને સારી રીતે ખબર છે.—

તમે કપ્તાન બમનુજી છેવ, હું વીર મંચેરસાહ છેઉં.

તમે ટારઝન છેવ, હું એડી પોલો છેઉં.

તમે ભગરીયા છેવ, હું કકલીયો છેઉં.

તમે બાયલા છેવ, હું બાહદુર છેઉં.

તમે પારસી છેવ, હું ખુદ જરથોસ્તી છેઉં.

એવામાં એકાએક મારા હાથમાંથી બંદુક સરી જઈ જમીન ઉપર એક મોટા ધડકા સાથે પડી, પણ કપ્તાન સાહેબનાં નસીમ મારાં કે અંદર કંઈ દારૂગોળો ભરેલો ન હતો, નહીં તો અત્યાચારે તે પણ સાહેબ ક્યારના પેલા દુન્યામાં પોહચી ગયા હોતે. કમબખ્ત બંદુક તો એટલી ભારી હતી કે કંસીકુંસી જેમ તેમ મેં હાથમાં પકડી, કારણ કે બાપ જનમમાંથી હાથમાં બંદુક પકડી હોય તો જાણ્યેને!

અમે લોકને પેલી મુંબઈની માનીતી, નામીચી, લશકરી ટુકડી કે જે આખી દુન્યામાં ‘ક્રી બ્રુટર્સ’ ના નામથી જાણીતી હતી, તેની સાથે જોડવામાં આવ્યા. તે લગભગ ૫૦૦ લોક, રાક્ષસી કંદના ગોરા સીપાઇઓની બનેલી હતી, અને કારી આમડીવાલાઓમાં તો રામરાવ, શંકરરાવ અને સેવક કરીને ફક્ત ત્રણ હીંદવાસી હતા. ત્રણે જણા તદ્દન જંગલમાંથી ઉડી આવેલા ગાવડો જનવરો હતા, તેથી પેલા અન્યજોની માફક તદ્દન છુટું હીંદુસ્તાની ફાસીનમાં ત્રેનીંગ આપવામાં આવતું હતું, જેની સરકારી પેલા કમ્બલ શીફરેસ તુમાખી કપ્તાન બમનુજીને સોંપવામાં આવી હતી. ત્રણે જણાને સપર પેહવાં એક હારમાં હલા રાખ્યા, અને પછી જાણે અમે સઘળા બહેરા હોઈએ તેમ ‘કવીક માર્ચ’ કરીને ઘાટો પાડી મોટેથી ખુમ પાડી, પણ, અમારી જાણે બલા કે ‘કવીક માર્ચ’ તે શું હશે! હમે તો જ્યાંના ત્યાં, જરા પણ હીલ્યા કે આલ્યા વગર

ઉભા, જે જોઇ કપટાન સાહેબ લાલચોલ થઇ ગયા, અને મનમાં સંમળ ગયો કે અમો લોકો સાવ હીંદુસ્તાની હતા તેથી હીંદુસ્તાનની ફેસનમાંજ નીચે પ્રમાણે હુકમો આપવા માંડ્યા:—

લવંકર ચાલા (Quick march).

થંહર થુસ (Halt).

તહન ધીચ (Stand at ease).

ફોરમ ફુસ (From fours).

જસા હય તસા (As you ware).

ડાબી બાબુ શીરા (Left turn).

જમણી બાબુની શીરા (Right turn).

ગોલ ગોલ શીરા (About turn).

ડાબા, જમણા (Left, right).

ખાંભા વરતી બંદુક થેવા (Shoulder arms).

હુમુમાનચા ફુટકા (Right about turn).

જમણા હાથાને સલામ કરા (Right hand salute).

ધરયા રસ્તા (Dismiss).

આવી રીતે અમોને પેહલે દીવસે થોડી ઘણી કસરત આપી ચાકવીને ધરે રવાના કીધા.

ધરે દાખલ થતાંની સાથ માસીજી મારી સામે આવીને ઉભાં, ને અને આવા લશ્કરી કપડાંમાં સજ થયેલો જોઇ એકાએક મારી ઉપર માછણની માફક જીજીણી પડયા, “નીકર અળગરી મારા પાક મકાન માંથી નીકલ! મુવા કેઠેના બેસરમ, આવા નાંગા ઉધારા ખીનીસત કપડે મારી સામે આવી ઉજી રહેતાં તુને સરમ લાજ નહીં આવતી કે? તું તો મારો દુધના પફ જેવો ગોરો ગોરો પોર્થો હતો ને આંચ કપડાંમાં તો મુવો તહન પોશાગીર જેવો લાગેજ. નકરો જાણે પોસ્ત-મેન! ખસ અળગડી તાર અહીંથી કાલું કર, કેઠેના નપેટર ફટાંકે પોર્થા?”

આંધ ગડબડ થવાથી મારી ધણીઆણી સુનઘળી સાં દોડતી આવી, અને મારો આવો રક્તસ જોઈ ખીચારી ગુપચુપ ઉભી રહી. પછી મેં તથા સુનઘળે સમજાવી પઢાવી, એસાંને ઠંડાં પાડ્યાં, અને આખો દીવસ ચાકેલો હોવાથી હું ગુપચુપ સુતા ગયો.

થઈ ચુક્યું—સ્ટીમરમાં ઉપડી જવાનો સત્તાવાર હોકમ મળી ચુક્યો!

સ્થવારનાં ઉઠતાની સાથે સગનના સમાચાર તરીકે મારો નોકર હાથમાં, મારે નામનું કંઈ પોસ્ટમાં આવેલું સીલ કાગલ લઈ આવ્યો. પેલું હમારું મોહતનામું યાને પીટીસન, કે જે અમોએ કમાનડીંગ ઓફીસર ઉપર મોકલ્યું હતું, અને જેના જવાબની હું સહ જોતો હતો તેના જેવું કંઈક લાગ્યું. પાંચ યથાઅહુવેરીયો અને ત્રણ અશ્વમવલુ લાણુતાં ધુજતે હાથે મેં ખોલીને વાંચવા માંડ્યું :—

On His Majesty's Service !

To,

Munchersshah Hambaiji Madari, Esqr.,
Free Booters Regiment, Bombay.

Your petition rejected and thrown into waste-paper basket.

So, be prepared for marching orders.

Yours affectionately,

(Major) M.

District Commanding Officer.

આ કાગળનો ગુજરાતી તરજુમો નીચે મુજબ છે :—
નામદાર મહેનશાહની નોકરી ઉપર !

મંચેરશાહ હમખાઈજી મદારી, એસકવાયર જોગ,
ફ્રી બર્સ રેજિમેન્ટ, મુંબઈ.

તમારી અરજી રદ કરવામાં આવી છે, અને તે વેસ્ટ-પેપર બાસ્કેટમાં નાંખવામાં આવી છે.

આથી, કુચ કરવાના હોકમો માટે તૈયાર રહેજો.

તમારો વહાલો,

(મેજર) એમ.

ડીસ્ટ્રીક્ટ કમાન્ડીંગ ઓફીસર.

ચાલો, થઈ ચુકું ! મંચેરશાહ શેઠના ગોદરાં સાવ બંધાઈ ચુક્યાં ! તુરત માસીજી તથા મારી મીસીસ આગલ દોડી જઈ આ મોતનાં સમાચાર તે લોકને કહી સંભલાવ્યા. તે લોક તો ખીયારા આંચ મોતના સમાચારથી સાવ ડઘાઈ ગયલા હોવાથી ગુપચુપ ઉભા રહ્યાં. તુરત એક ચીઠી લખી મારા માણસ પાસ મોકલાવી, પેલા હરામખોર શંકરરાવ તથા રામરાવને આ સમાચારથી વાકેફ કીધા, અને પછી ધસારાબંધ કપડાં પહેરી, મારા એક સોલીસીટર મીત્રને ત્યાં મારું વીલ બનાવવા, તથા જીંદગીનો વીમા ઉતારાવવા બહાર પડ્યો.

મારું ધાર્યું કામ પાર પાડી, રોજની પરેક માટે મેદાનમાં ગયો કે જ્યાં લગભગ બે ત્રણ કલાક વેર કસરત કરાવી અમારો દમદુઓ કાઢી નાંખ્યો. સેવકને અવારનવાર એપેનડીસાઇટીસનો દુખારો થતો હોવાથી, એકાએક પેટમાં ચુંકા માર્યો, અને નસોસ થઈ જમીન ઉપર ચંચેપાટ પડ્યો.

પેલો શીફરેલ પહેલવાન પારસી કપ્ટાન, બમનુજી મારી આગળ દોડી આવ્યો, અને હું જાણે ઢોંગ કરી જમીન ઉપર લેટી ગયો હોય એમ ધારી મને લાતેલાતે ગુંદી કાઢ્યો, પણ પેલા દયાલુ, માયાલુ, રામરાવે વચમાં પડી બધો ખુલાસો કીધો ત્યારે પેલા કપ્ટાનનું જરથોસ્તી જીગર જલી જવાથી મારો ખરડો પસવારવા લાગ્યો, અને પછી કોલનવોટર સુંઘાડી, હુશ્ચારીમાં લાવી, એક બાકુતી ખટારામાં નાંખી મને ઘરે રવાના કીધો, જ્યાં મારા માસીજીએ દેશી ઉપાય તરીકે ગામઠી નલીયાનો શેક કરી પાછો ટટાર કીધો.

ડીઅર વાંચનાર, આ તપકકે મારે તમે આવલ તાબડોબ ખુલાસો કરવો જોઈએ કે, સેવક જેટલો બાહરથી પેહલવાન હોવાનો દેખાવ કરતો, તેટલો અંદરથી પોચો પોત્યાદાસ હતો. દુરથી કસોરી કે મકોરાને જોતો તો તરબોળે સો વાર દુર નાહતો, તો બાપુ જંગના મેદાનમાં તે હું શું કદા કાપવાનો હતો. આ જોઈ મારા બેહસ્તી બપાવા હંમેશ મને કેહતાતા કે, “મંચા ડીઅર, તારી આવી બાહદુરી જોઈ હું હંમેશ મનમાં વીચારતો કે મારો મ ચો મકોરી પેહલવાન અંદરોજમાં જરૂર મદારી ખાનદાનનું નામ જગઆશકારા કરશે!” એની નોંધ તમે માનો યા ના માનો, મેં મારી ડાયરીમાં લીધી છે જે કેટલે દરજ્જે ખરી પડે છે તે તપાસવાનું કામ હું તમે બેહરબાનોની સુનસીપર છોકું છું.

મારા માસીજીએ પોતાનો બોહજો લાગવગ લગાડી ઘણા મોટા લશ્કરી અમલદારોને મલી, મને લગાઈમાં જતા અટકાવવાને સાફ જાત જાતના બાહણોએ કાઢ્યા કે “મ ચો બેહરો છે, કાણો છે, આંધરો છે, ખોરો, પોચો, લુચો, ગુફો તથા દરદી છે,” પણ ઓહ! નહીં! એ બધી ડોસાંની ધાંધલ ધરપચ સાવ પાણીમાં ગઈ! આસા નીરાસ!

અમેાને શીખવી કેળવીને કંદ કરી નાખ્યા.

પાંચ સાત દીવસમાં તો પેલા તુમાખી અમલદાર કપ્ટાન બમનુ-
જીએ અમો ત્રણે જણને શીખવી કેળવીને કંદ કરી નાખ્યા, અને
પછી અમો લોકને પેલા ગોરા સીપાઇઓ સાથે રોજ ત્રેનીંગ આપ-
વામાં આવતું હતું, અને માત્ર સાત દીવસ ત્રેનીંગ લઇ, આવા
ચંચલ થયલા હોવાથી, પેલો સોજ ગોઝોન કપ્ટાન બમનુજી કે
જેને હમો અવારનવાર 'તીખ્યાં મર્યાં'ને નામે બોલાવતા હતા,
તેણે, તથા બીજા ગોરા ઓફીસરોએ ખરડા ઠોકી અમોને શાખાસીપર
શાખાસી આપી, જે જોઇ શંકરરાવ તથા રામરાવ મગન મગન થઇ
છાતી કાઢી ફરતા હતા. પણ સેવકનાં તો સાવ પાણી મરી ગયલાં
હોવાથી હુખરાયલું મોઢું કરી ફરતો હતો, જેની કીંમત, ખચ્ચીત
જે માણસ ઉપર મારા જેવી આકૃત આવી પડેલી હોય તેજ સારી
રીતે આંકી શકે.

ધરે જઇને જોઉંછ તો હમખઇ માસી માથે પાટો બાંધી
ઝોઢીપોઢીને સુઇ ગયલાં હતાં. મારી સુતબને પુછતાં માલમ પડ્યું
કે મારે માટે ઘાસ્તી રાખવાથી છાતીમાં આંકરા આવતાં હતાં, જેથી
ડાકટરની સલાહને આધારે બીચારાં મુતેલાં હતાં. આગળ જઇ ડોસાને
હાથ પકડી ધીરજ આપી, મારે માટે જરા પણ શીકર નહીં રાખવાને
સમજાવ્યાં, તેમ તેમ ડોસાં બીચારાં વધારે ને વધારે શીકર
કરવા લાગ્યાં.

સાંજનાં રોજની માફક પેરડ માટે મેદાનમાં ગયો, અને જેવા
અમો ઓરડરમાં ગોઠવાયા કે તુરત, અમારી રીજીમીન્ટના કમાનડીંગ
ઓફીસરે મોટે અવાજે મુંબઇ ડીસ્ટ્રીક્ટના કમાનડીંગ ઓફીસર
'તરફથી આવેલો અરજન્ટ સંદેશો વાંચી સંલલાઓ—

To,

Colonel C.,

Commanding Officer,

The Free Booters Regiment, Bombay.

Hereby, you are instructed and ordered to march with your followers, "The Free Boat Regiment" to the Continent, on Monday by the boat S. S. 'Courageous' leaving Alexandra Dock Shed No. 14, at 1 p. m. (S. T.) sharp.

By order,
Major P.,

Attached to Bombay Head Quarter
ઉપલા સંદેશાનો ગુજરાતી તરજુમો નીચે મુજબ છે :—

કર્નલ સી. જોગ,

કમાન્ડીંગ ઓફીસર,

ધી ફ્રી બુટર્સ રજીમેન્ટ, મુંબઈ.

અત્રેથી તમોને એલેક્ઝાન્ડરા ડોકસમાંથી શેડ નંબર ૧૪ સોમવારે બપોરના બરાબર ૧ વાગતે (સ્ટે. ટા.) ઉપડી જતી સ્ટીમર "કોરેજીઅસ"માં તમારા સીપાહો "ધી ફ્રી બુટર્સ રજીમેન્ટ" સાથે કોન્ટીનેન્ટ તરફ કુચ કરી જવાની સુચના અને હોદ્દા કરવા આવે છે.

તુરત અમોને, વધુ વાર ન થોભાવતાં, ઘરે જઈ, પરમ દી ઉપડનાર હોવાથી, અમારો સરસામન લઈ, ટાઈમસર ગોઠીમાં રહેવાને હુકમ કરીશો. કોઈ રહતો તો કોઈ હસતો, કોઈ ખીલતો કોઈ ધુજતો, એમ એકમેકને મલી ભેટી છુટા પડ્યા.

ચાલો થઈ ચુક્યું ! આખરે ખીચારા કમનસીબ વીર મંચેરશ જંગના મેદાનમાં જવાનો વખત આવી પુગયો. ફક્ત ૪૦ પછી તો સેવક મુંબઈને છેલ્લી સલામ કરનાર હોવાથી, ફક્ત પેલા મેજર સાહેબના નામની પતેલ લણતો લથરપથર કરતો તરફ જવા નીકળ્યો.

ધેર પોંદ્યતાની સાથે મારી ભેરી, માસીજી, છોકરાઓ સવે નોકરોને મારી પાસે બોલાવી મંગાવ્યા, અને પરમ દી

સેવક પેલા કસાઇ જરમનો સામે લડાઇના મેદાનમાં ઉતરનાર હોવાની તે લોકને ખબર આપી કે તુરત સુંનઇ બોલી, “મંચા ! મંચા ! તું અંતે અદરાઇ, પરણી, સત્તર છોકરાંઓનો આપ બની, એમ જીદાઇ કરી, મરવા ચાલ્યો ? તેં કંઇ હમારો વીચાર કીધો કે, નહીં” તો બાણે બાણુતો નહીં હોય તેમ બકરાં મેંઢાની માફક કપાવા ચાલ્યો ? જરા તારી વસ્તીવારી તથા ખેશકુટુંબનો તો આપુ વીચાર કર ? છોકજ કેમ ઘાટકી બની ગયો ! અરે મંચા ડીઅર, જ્યારે તું જનમ્યો ત્યારે તુંને ૨૧ તોપનું બાદશાહી માન મલ્યું હતું, અને જ્યારે હવે મરશે ત્યારે ફક્ત એકજ તોપના ગોળાથી ! આવો મરણુતોલ ફટકો મારાથી કેમ ખમાસેરે !”

એકાએક બધાંએ રડીને ખુમરાણુ કરી મુક્યું, અને આ બધું જોતાં અને સમજતાં, મારાં કલેજાં પણ કપાઇ ચાલ્યાં. ખરું પુછાવો તો આ મને મારું ધરખાર છોડી જવા બીલકુલ ગમતું ન હતું, કારણ કે જેમ તેમ માહ સુસીગતે એક વીધવા બાઇ નાથે પરણી, જેહમત લઇ, સત્તર બચ્ચાંઓનો આપ થયો, તો પછી તે લોકને છોડી જવાં તે, કેમ ગમે ? બીજું, જાતે બંદો લેહરી આદમી હતો, અને છોકરીઓ સાથે ફરવા હરવાનો તથા અવારનવાર નાટક સીનેમા જોવાનો શોખ ધરાવતો હોવાથી મને અકરવકર થવા લાગી ને સૌથી વધારે મારા એકપુરાં હેતવતાં માસી ડીઅરને આવી મોટી ઉંમરે તજ જતાં, તથા પૈસાટકા સહિ મુકી જતાં મારી આંખમાંથી આંસુઓની નદીઓ વેહવા લાગી. ખરેખર, હું હિંમતથી બાર મુકીને કહું છ કે મારી જગ્યાએ કોઇ પણ સખતમાં સખત હૈયાવાલો આસામી હોય તેને પણ કદી પોતાનું ધરખાર, સુખી સંસાર તથા મોજશોખ છોડી જવા ન ગમે.

હવે ફક્ત મારી રવાનગી માટે ૨૪ કલાક બાકી રહેલા હોવાથી, બેઠી મારવા સારું કંઈ ને કંઈ ઉપાયો શોધવા લાગ્યો. કંઈક બેઠા બેઠાર ડાકટરો પાસે જઇ, સેવક લડાઇના મેદાનમાં જવાને નાલાયક હોવાનું કારણ દરશાવી, મેડીકલ સરટીફીકેટ લખી આપવાને ધણા કાલાવાલા કીધા, આંખે બરોબર નહીં દેખાવાનું બાહણું કાઢી

ચરમો વટીક પેહરયો, જમણા હાથ ઉપર છરીની મદદથી એક ૪ ઈંચ ઉંડો ધા કરી ઉપર પાટાઓ વીતાર્યા, પણ, આ બધા ઉપાયો સાવ ફેફટમાં ગયા, કારણ કે, સેવક, સરકારી નોકરીમાં હોવાથી એક વફાદાર રૈયત તરીકે સરકાર માખાપના હુકમને માન આપ્યા સીવાય કંઈ છુટકો રહ્યો ન હતો. મારાં બૈરી છોકરાંઓએ રડી, તતરી, કગળી ને મારી સાથે જંગના મેદાનમાં આવવાના કાલાવાલા કરવાથી, મેં સરકારમાં, તે લોકને મારી સાથે લઈ જવાને ધણી લાગવગ લગારી, પણ મારી રેજીમેન્ટમાંથી કોઈને પણ પોતાના સાથ, સરસામન સીવાય કંઈ પણ લઈ જવાનો હુકમ ન હોવાથી, માખાપ સરકારે મારી અરજી નામંજુર રાખી, અને મારી ધણીઆણી તથા છોકરાંઓને, સમજાવી, પટાવી, હું મારો સામન પેક કરવા મંડી ગયો. તે બાદ હમો સઘળાં એકબીજાને મળી ભેટી સુવા ગયાં, અને મારે માથે ભાર હોવાથી, અકરવકરે રાત કાઢી.

વીર મંચેરશાહ દરયો દોહવતાં અનેક દોહરાં પણ દોહવે છે !

આજે બપોરનાં સ્ટીમરમાં, સેવકની રવાનગી થનાર હોવાથી, સહવારના મરઘા વાસ્તાની સાથે મારા હમબધ માસીથી સકારામાં ગાજ્યાં, અને આખા ઘરે, ચોકચંદન, તથા તોરણનો સણગાર કરી, ડોસાએ તો, ‘સખી સુરજ ભલે ઉગે આવે’નું ગીત લલકારવા માંડ્યું. આ બધી દોડધામપરથી કોઈ અબાણ્યો માણસ તો એમજ સમજસે કે મંચેરશાહ બા તો જીવતા જીવત બીજી જૈરી કરના નીકળ્યાજ, પણ ઓ ખુદા! કોઈ દુશમનને પણ એવું ના દેખાડતો! સેવકનેબી આખી રાત ઉંઘ ન આવવાથી જલદીથી ઉઠ્યો, અને દાંતન મોહ કરી, બાણે કોઈનું બાજ અફરગાન ધરતો હોઉં તેમ મોટે મોટે બાણવા લાગ્યો, જેથી પાસેનાં ઘરમાં રહેતા અરદેશરખા ઓજગરોએ, માણસ મોકલી માસી-જીને પુછાવ્યું કે, “હમબધજી માય, તમારે હાં સહવારને પોરસે મોખેદો બાણવા બેઠાજ તે કોઈનું શ્વાનખુવાન તો નથી થયું ને?”

આય સમજતાંની સાથ ડોસાં તો ખીચારા પેલા માણસપર ઉલટી પડ્યાં, અને પછી દાદર આગલ આવી બધાં સમજે તેમ મોટે મોટે પેલા સગનનાં ગાંઠ્યા અરદેશરખાને નામની યુમો પાડી તેને ગાલગલોચથી ઘોષ નાખ્યો, “તારું સહ્યાનાસ થાય, મુવા ચંડાલ અરદેશર! મારા ધરખારથી બધું ઓવ્યું” રવાન થાય મુવા તારે ધરેબરે? ભસ્તે ગયા તું ધરની બાહરે તો નીકલ પછી જો કે હું તુંને કેવો ગરમ પાણીએ સેકી નાખુંછ? વરી કંઈ બોલતાં નહીં સાં સુધી મુવો તો છેકજ ફાસ્ત ચાલ્યો, મુવા કેઠેના દુહવાર!”

ભણી, ગણી, ડોસાંએ સગનનું વાસી દુધનું દહી, બાફેલાં ઇંડા, તથા સેવ પકાવેલી, તેને બરોબર ઇનસાફ આપી જરા અગી-આરી સુખડ ચઢાવવા ગયો, અને પાછું ઘરે ફરતાં જોઈંછ તો મારા દોસ્તો તથા સર્ગાવાહલાંઓ તરફથી થાલાઓ ભરી સગનના ચપટાં, કુરકુરયાં, પાપરી મલીદો કરીને આવી પડેલાં અને આ મહાન લડાઈમાં જનાર સેવક પેહલવહેલો પારસી અને તેથી વરી નાવર મરતબ થયલો પારસી હતો, જેથી મારા ધરની બાહર લોકોનું એક મોટું ટોળું મારા નીકળવાની રાહ જોતું ઉભું હતું, જેમાં મારી તરફની આસોદાઈની રાહ જોતા, સફેદ પાગડી પહેરતા મોખેદો પણ મારી સંખ્યામાં હતા.

જેમ જેમ ઉપડવાનો વખત નજદીક આવતો ગયો તેમ તેમ મારા પેટમાં કુરકુરયાં છુટવા લાગ્યાં, અને મનમાં મારા આવા કુટેલાં નશીબ માટે બરાબો કરવા લાગ્યો. એકબારગી હું મનમાં મલકાવા લાગ્યો કે ચાલો, બાપ જન્મમાં મારાથી વેલાત ફરી અવાશે કે નહી તેથી આવી તક હાથ લાગવા માટે હું મનમાં હરખાવા લાગ્યો. ખીજા હાથ ઉપર મને ધાસ્તી લાગી કે જો હું મારા વતનથી હજારો માઇલ દુર કદાપી માર્યો જવશ, તો મારું કીમતી રવાન સાવ રવડી મરશે, તેથી દાદીશેઠની અગીઆરીના પંથકાને મલી, કદાપી જો મોખેદો ન ધારેલા હડતાલ ઉપર જાય તો એવા સંજોગો હેઠલ, મારા મરણની આખા મહીનાની પવીત્ર ક્રીયા કરાવવા સારું, મેં આગમચથી ચાર ફરસ્ટ કલાસ મોખેદો “રીટેન” કરી રાખ્યા, અને

મારાં માસીજી તથા સુનઇને પણ કહી રાખ્યું કે, “જો કમલાગ્યે હું દુશ્મનોને હાથે કપાઇ મરું તો મારા અશો રવાનને, સરકારને આજીજી કરી, મારા હીસાબે ને જોખમે અત્રે મંગાવી, દબમે ચલાવવું, અને મારાં મરણ બાદ ઘણો શોક કરવો નહીં”, અને ચાહરમ વીતાં મારાં જોડકાંઓને લઇ, માસીજી, તથા મારી ધણીયાણીએ, ગમ લુલાવવા નાટક સીનેમામાં જવું, અને ખુશાલીમાં ઘરેઘર સાકરના તથા મીઠાઇના ટોપલાઓ છુટથી વહેંચવા, અને બરોબર ૩૧ મે દિવસે ‘આલખ્લેસ બાગ’ માં ખાણીપીણીનો એક મોટો મેલાવડો કરવો.”

મારી રવાનગીની ખુશાલીમાં, બપોરના ખાણા ઉપર ધાનદાળ, બોઇનો પાટયો તથા વાસી પાઉના પુડીંગને ઘટતો ઇનસાફ આપી, ‘એસપ્લેનેડ મેદાન’માં મુગઇના હાકેમ, ગવરનર સાહેબ, હમારી રેજીમેન્ટનું હેલ્ડું ઇનસપેકશન ઘેનાર હોવાથી તૈયારી કરવા માંડી. અમોને આપેલો લસ્કરી યુનિફોર્મ પહેરી, કમરની પછવાડે, આવરકોટ તથા બીજાનાનું નાનું પેકેટ લટકાવી, હાથમાં બંદુક લઇ મારા દોસ્તો તથા મેહમાનોની વચ્ચે આવી ઉભો. માસીએ મને એક મોટા પાટલા ઉપર ઉભો રાખી મોટો જેવો તીલો કરી, મોઢામાં સાકરનો ટુકડો તથા હાથમાં સગનનું નળીયેર તથા ખાંચ રૂપીયાની નોટ મુકી. પછી મારા મીત્રોએ તથા મારા ખેસીઓએ કપાલ ઉપર મોટા ટીલાઓ કરી, સાથે સાથે કપાલ ઉપર નાળીયેરો ફેાડી, લલી દુવાઓ સાથે, દ્રાઇએ રૂપીઓ, આનો, બે આના, ઢબ્યુ, દુકાની પેહરાવી, જે જોઇ હું મનમાં બબડતો લાગો કે કમબખ્તોએ, હું પરણ્યો, અદરાયો, સારે દુકાની વતીક પુછી નહીં, અને હવે મરતો દહારે મારા ઉપર હેત કરી આંધ બધી કીંમતી પહેરામણીઓ કાંચ કરી મરતા હોશો!

બધાને મરતાં ભેટતાં મારો દમડુઓ નીકળી ગયો, અને બધાંની ખેંચતાણુ વચ્ચે, મેં સુનઇને બાગુ બોલાવી, હાથમાં એક પુલ આપતાં કહ્યું, “સુની ડીયર, આંધ તુંને પુલ આપું છું તે સંભાલીને તારી પાસે ઘણા વકાલથી રાખજે, અને એની ઉપર ચાંપતી નજર રાખજે, અને જ્યારે તુંને એ પુલ કરમાઇ ગયલું માલમ પડે ત્યારે તું હીંમત છોડી, ધાસ્તી પકડી, ચોક્કસ માનજે કે તારો વાહલો

ભરથાર, વીર મંચેરશાહખી સાથે સાથે કરમાઈ ગયોજ, અને મારા માસીસા બાદ મારા જેવા કોઈ લાયક શખસ સાથે કોઈનીખી કનવાર કર્યા વગર પ્યારમાં પડી, શાહદી કરી સુખી થજે, અને હું પણ બેહસ્તમાં યા દોજખમાં બેસી ખુશી ખુશી થઈ તારા લગનને દિવસે મુખારકબાદીનો પેગામ લલી લાગણીઓ સાથ પેલા સ્પીરીટ્યુઆલીસ્ટો મારફત તારા પર જરૂર રવાના કરસ." ચાલ ડીઅર ટ ટા!

પાછી કોટાકીસીની કીયા શરૂ થઈ અને જેમ તેમ ઘણીજ મુશકેલી પછી સેવક દાદર આગલ આવી પોંહચ્યો કે એકાએક, બધાની અભયખી વચ્ચે, મારી ઝાડુ કાઢવાવાલી ઘાટન સકુનાબાઈ, હાથમાં ઝાડુ સાથે પાછળથી આવી, વલગી પડતાં, કીસીઓ લઈ, બોરબોર જેવા આંસુઓ પાડી ધસાધસ રડી પડી, અને બધાઓની વચ્ચે, સેવકનો આવો રકાસ થતાં જોઈ હું તો સાવ આશ્ચર્યમ થઈ ગયો.

ખેંચતાજી અને ધક્કામુકી વચ્ચે, સેવક ધરની બાહર પડ્યો કે અચમુચ બાહર એકઠાં થયલાં લોકોએ હુરેના પોકારો કરી, પગમાંની જુતીઓ તથા જે પણ હાથમાં આવ્યું તે મારા દીલ ઉપર ફેંટી, મને વધાવી લીધો, અને જેવો મેદાનમાં દાખલ થયો કે પાછું હુરેના પોકારો થઈ રહ્યા. પેલા બેવકુફ તાસાઓ શંકરરાવ અને રામરાવ, હાંફેલ કરતા ધોલાં ને ટુકા કાટમાં, સરસામન સાથે સાં આવી લાગ્યા જે ઉપર નજર પડતાં પેલો તુમાખી ખાઈ કરકુ કપ્તાન બમનુજી તપી ગયો, અને તુરત તે લોકને કપડાં બદલવાને હુકમ કીધો, અને હમો ગવરનર સાહેબની રાહ જોતા લશ્કરી ઠાઠમાઠ સાથે જોડવાઈ ઉભા, અને વખત જતાં તે માનવંતની સ્વારી આવી પોંહચી, અને જેવું ગવરનર સાહેબે ધનસપેક્શન લેવાનું શરૂ કીધું કે તુરત કપ્તાન સાહેબે Present arms કરીને ઓરડર આપ્યો, અને જેવો તે નામવર મારી આગલ આવીને ઉભા કે સેવકે તો બંદુક ખંભા ઉપર નમાવી દીધી, જે જોતાં પેલો કપ્તાન છોડાઈને પગે અક્ષાળવા મંડી ગયો. મારી બરોબર નજદીકમાં પેલા પોલાદાસો શંકરરાવ અને રામરાવ છાતી કાઢી ઉભા હતા, અને જેવો તે નામવર તે લોકની નજદીક આવી ઉભા કે બેઉ જણાએ

એકાએક હાથમાંથી બંદુકો ફેંકી દીધી, અને ગવર્નર સાહેબ. વલગી પડી ધસાધસ રડી પડતાં રામરાવ બોલ્યો, “લવંડર સાહીબ, તુમી અસા ગુડી ગુડી મેન હોવુનસી આપુન ગરીબ મનુસ્યલા અસા દુશ્મન જવલ ફાઇટ કરાયલા કસાલા પાઠવતોસ! માબ ખાખા, તુમી આપુન લોકલા ટ્રોમીસ દીયા, કાય આપુન લોકયા લડાઇ મદી દુશ્મનયા હાથા વેતી કુરયા હોએલ, જ્વાં તુમી આપુનયા ખાઇકુ, આની મુલગા લોકલા તુમીયા ધરમદી નોકરીલા થેવેલ, અને તે લોકલા હકાયા પેનસન દેએલ, બરા કાય!”

ગવર્નર સાહેબ, તથા બીજા અમલદારોએ જેમ તેમ સમજાવી-પટાવી પેલા ગાવડી તાત્યાઓને થંડા પાડયા અને જેવા તે હાકેમ ત્યાંથી રવાના થયા કે અમોને ગોદી તરફ કુચ કરવાનો હુકમ થયો. રસ્તે રસ્તે, અને ખુણે ખુણે, હજારો લોકોની મેદની હમુને છેલ્લી સલામ કરવા એકઠી થઇ હતી, અને તે લોકોની ખુશાલી તથા દાલગીરી વચ્ચે અમો આખરે ગોદીમાં આવી પુગ્યા, કે જ્યાં હમોને લઇ જવાને સાર, પેલી કારગો ઇસ્ટીમ બોટ S. S. ‘Courageous’ લંગર નાંખી હમારી રાહ જોતી ઉભી હતી.

અમારી હાજરી લઇ, ત્યાં મોટી સંખ્યામાં હાજર રહેલા તથા ગુડબાય કરવા આવેલાં, અમારાં સર્ગાઓ તથા મીત્રોને મલવા ભેટવાની હમોને છુટ મલી કે ધસારાખંધ સેવકે, માસીજી, સુનંદ ડીઅર તથા બહાદુરોની શોધમાં દોડાધામ કરી મુકી, અને પેલા સપરચંદ શંકરરાવે પોતાની બાયકો ગંચુખાઇ, તથા રામરાવે પોતાની મીસીસ તારાખાઇ તથા છોકરાઓને નામની ખુમાખુમ કરી મુકી.

માસીજી મને જોતાંની સાથે એક કુદકો મારી વલગી પડતાં બોલ્યાં, “મંત્યા દીકરા, તું જાય તે પહેલાં હું તુંને શીખામણુના બે શબ્દો કહુંછ તે ખ્યાનથી સાંભળી લે. જોરે મરું, ઇસ્ટીમબરની ઉપર ઘણો સંભાલોને રહેજે, અને આજ પેલા ગોરાઓને જરા થણુ છેડતો ના, અને તુંને અવારનવાર વાયુ તથા પીતતુ જોર થઇ આવેછ, વાસ્તે ખાવાની ઘણીજ સંભાલ લેજે, અને બનતા મુંધી દિવસમાં એકજ વખત ખાજે, અને જ્યારે પેટમાં કુખી કર

કુર થાય ત્યારે ખુદાનું નામ લઈ, આખી વીંચીને ઉપાય તરીકે આખી બાઠલી બરી ગમડી એડયું પીજે. લડાઈના મેદાનમાં, પાંચ યથાઅહુવેરીઓ અને ત્રણ અધેમવહુ બણી જમણે પગે દાખલ થજે, અને બનતાં લગી દુશમનોની નજર નહીં પડે તેમ, પેલા શંકરરાવ તથા રામરાવને આગલ આગલ રાખી, તું સૌથી છેલ્લી હારમાં રહેજે. જેમ બને તેમ દુશમનોની સાથ દોસ્તી પાડજે, અને તે લોકોને જરા પણ છેડતો ના, કારણ કે જરમન લોકો ઘણાજ ઘાટકી, દગાખોર તથા પ્રપંચી હોય છે. દુશમનો તારી તરફ બંદુક ટાંકે તો જરા પણ સામે ન થતાં, બે હાથ જોડી માફ માંગજે, અને લાગ ફાવે તો એક બે હરામખોરોને દાવપેચ આપી, દારવાતલો કરી નાંખજે. સહવારના ઉઠતાં અને રાતના સુતી વખતે ખુદાયજીને યાદ કરે તે વખતે અમને પણ યાદ કરજે, અને દરરોજ કાગલખત્ર લખતો રહેજે, અને આ નાલયર આપુંછ તે વસઈની ખારીમાં, તે કીરતાર પાસે બલી દુવાઓ માંગી, આ થોડી સાકર સાથે જમણે હાથે નાંખજે, અને જેવો હસીખુસી ભરેલો જાયછ તેવો ખુશખુશાલ, આખા હાથ, પગ, માર્યા સાથ આવી હોમોને પાછો મલજે, એ દુવાઓ તે પાક પરવરદેખાર તુંને આપીન કરે.”

અસ્તો આય ભાષણ ઓછું હોય તેમ મારી સુનાઈએ પોતાનું શસ્તાન શરૂ કરીધું, “જેવરે મંચા, તમે એમ અદેખા બની એકલા જાવોછ તે મને બીલકુલ પસંદ નથી. ઘણાજ સંભાલી, મદદનો જીવ તપાસીને રહેજો, અને તમારી જુરી ટેવ પ્રમાણે કોઈ પીઠામાં ભરાઈ પી ધીચી કોઈ ગટરમાં ખુદા ખાતર ના પડતા. કોઈ જીવાન બુચી માયોના સમાગમમાં જરાખી ના આવતા, અને તમે પરજીલો બચ્યાં કચ્યાંવાલા બાવાજી છેવ, એમ મનમાં મક્કમ ગોખી રાખી, આખર ઇજતથી ફરજો હરજો, નહીં તો આણી ગમ તમારી વીધવા ઘણીયાણી સુવંછ તમારી રેવરી કરવા જીવતી જગતી ઉભેલી છે, તેના બરોબર ખ્યાલ રાખજો અને જો તમે કોઈ મુઠ્ઠા છટર તચાક, ચોટલાખરી, ગોવેગરી સાથે નાચ્યાજ, નદર્યાજ, એવા સમાચાર મારા કાન ઉપર આયાછ, તો બચ્યાજી, હું તમારું નામદામ છાખાઓમાં છપારી, તમારો હુરયો કરાવી આખરમાં ગાખર પડાવસ.”

“અરેરે સુનઈ! ખુદ ખાતર તું મોંઢામાંથી આવું ફાડુંફાડું
બોલી મારો ગુસ્સો ના ઉકળાવ. હું એવો હલકો માણસ નથી, એવું
તારા ભેગાંમાંથી સદાનું નાખુદ કરજે. હું કેવો પાકપરેજગાર માણસ
છેલું ભેતું જાણેછ? માટે હંમેશ સાડું તારી ડાયરીમાં નોંધી લે કે—

“હંચ કુટુંબમાં હું અવતરયોછ,
અંધયાશ છે મારી જાત.
લક્ષન, હું આ વાંકરું,
એ છે અજ્ઞયખીની વાત.”

“બસ! બસ! મંચેરશાહ હવે એ તમારા તાહેજાં છોડી, હું
જે કહુંછ તે ધ્યાનથી સાંભલો. બનતાં લગી જીવતાજ પાછા ફરજો,
અને જો ન ધારેલા તમો ડીઅર, દુશમનના હાથે મારયા જવ, તો
તુરત urgent wire કરી તમારા ખુશાલીભર્યાં મરણનાં સમાચારથી
હમોને વાકેફ કરજો કે તમારા મરણની કીયાકામ કરાવવાની હમોને
સમજ પડે. તમો વાહલા ધણા સમજી તથા દાવકા હોવાથી તમો
ડીઅરને વધુ શીખામણુ આપવા માંગતી નથી, માટે મારી ગેરહાજરીને
લાલ લઈ, કાંઈ પણ એવું હલકું કામ ના કરતા કે જેથી આપુને
તથા આપણા ખેસકુટુંબના નામને કલંક લાગે. ચાલો પ્રીય, રામ
રામ” સુનઈએ ઉમેર્યું.

એકાએક પાછલથી, પંજાબ મેલની સ્પીડે, પેલા કમજનો
શંકરરાવ તથા રામરાવ દોડી આવી માસીજીને મજબૂત વલગી પડ્યા,
અને શંકરરાવ ડચકાં ખાતાં બોલ્યો, “આરી ત્યાનચી! માજી
પારસણુ આઈ! અતા આપુન લોકા દુશમન જવલ ફાઈટ કરાયલા
જતોસ, તવાં તુંમી તુમચા ધનકલુઅનસ લાવુનસી, તે લવતડર
સાહેબચી ખાઈકુલા, નકર તે ફારસી બમનજીચા ધનજીલાઈલા સાગુસી
તેંચા ધરા મદી ઝાડુ કાઢરાયલા આંની વાસન માંજયલા માજી
ખાઈકુલા જરર ચેવા, બરા કાય?”

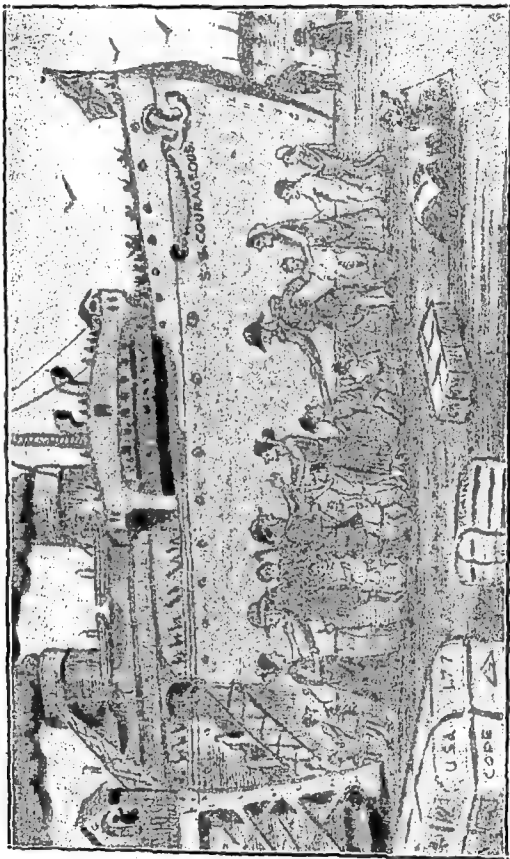
પેલો અંદુસ રામરાવ પોતાની બેરીને બે હાથ જોડી પગે પડતાં
બોલ્યો, “માજી ખાઈકુ, આંની માજી મુલગાચી આઈ, મી કાંઈ ચુક

કીલી હસેલ તર્થ માથા માફ કરા. આ તુમચા નવરા મીસ્તર રામરાવ
લડાઈ કરાયલા જાતોસ, તવાં તુમી સગલે મુલગા લોકચી, આની
ધરાચી સંભાલ ગીયા, આની કાગલપત્ર જરૂર લીવા, સમજલી કાય ?
આઈ માજી બાઈકુ, તુમચા નવરા રામરાવચા દબ્બા ઉડાયચા. આઈ!
આઈ! દબ્બા ઉડવા ! રામ ! રામ !”

ઉપડવાનો વખત થયલો હોવાથી અમોને સ્તીમ બોટ ઉપર
ચઢી બેસવાનો હુકમ થયો, અને ફોટોગ્રાફરો સખી લેવા, તથા છાપાના
પ્રતીનીધીઓ અમારો સેવકનો ઇન્ટરવ્યુ લેવાને બધી દોડધામ કરી
મુકી, કે તુરત સ્ટીમરનું ‘લુગલુ’ પુકયું, જેની સાથે સાથે ત્યાં એકઠાં
થયલાં લોકોએ પણ છાતીઓ તથા કપાળ કુટી ધીંગાણું કરી મુકયું,
અને અમો લોકને બધાઓએ એવા મજબુત પકડી રાખ્યા, જેથી
નાખલાજ બની અમો ત્યાંજ ઉભા, અને ઉભો ઉભો મારી ધણીયાણી
મુનઘને, છેલ્લો પેગામ નીચે પ્રમાણે કહી સંભલાવ્યો :—

“ સીધાઈં ડીયર હું હવે જંગે મેદાન,
કરશ હુશ મનોને કંઈ કે બે જાત.
રાખજે બચ્ચાઓની દેખરેખ સંભાલ,
બવરાવજે એ લોકને બસ ધાનશાક કમાલ.
લઈ જજે રોજ એ લોકને દરિયે કસરત, કરવા,
બદમાસોની સોખતમાં બસ ના દેતી ફરવા.
છમસીને દીને મુકજે તું મારું સુખડ લોખાન,
રડી તતરી કરતી ના તું કાંઈ પણ તોફાન.
વરસીને દિવસે બચ્ચાઓને લઈ જજે આતશબહેરામ,
ચાલતાં ને હાલતાં ના કરતી તું એઓને બીલકુલ હેરાન.
ડીયર, જો હું જીવસ તો મલસ તુંને માસીને ધરબાર,
ને જો મરસ, તો હું મલસ તુંને ખુદાને દરબાર.”

કાટ ચઢેલાં પૈડાં
ટાયર તેમજ ટયુબને ખગાડે છે

જો કે મોટરના મશીનના
ગુદા ગુદા ભાગને ચાલુ
હાલતમાં જાળવી રાખવા
માટે તેને લગતી સરવીસનો
લાભ મેળવવાની દરેકે દરેક
મોટરીસ્ટો જરૂર ગુએ છે
છતાં ટાયર ટયુબ વીગેરેને
માટે પણ તેટલીજ સંભાળની
જરૂર છે એમ મોટો ભાગ
મોટરવાળાઓ સમજતા હોય
એમ લાગતું નથી અને તે
સરવીસ પુરી પાડવામાં
આવે છે તે પણ તેઓ
જાણતા નથી.

ઇન્ટરનેશનલ ટાયર સરવીસ,

રોયલ ઓપેરા હાઉસની પછવાડે,

૯, મેથ્યુ રોડ,

બોમ્બે ૪.

ટેલેફોન

૨૪૪૨૭.

ઓથોરાઇઝડ ગુડયર ટાયર રીપેર એન્ડ સરવીસ સ્ટેશન.

આ સાંભળતાની સાથે સુનમ્ને તુરત મને જણાય વાળ્યો કે—

“અસ! અસ! મંયા, હવે બોલવામાં
 રહ્યો નહીં વધુ કંઈ સાર,
 ધાસ્તી છોડી, હીંમત પકડી,
 જંગે મેદાન તું ડીઝર સીધાર.
 અ વાર ન વાર અર્યાઓ ને
 આપસ હું ઝગડામાં જુલાય,
 ને વારે ધરીએ ખવરાવસ
 તમતમતા ફોલમીના કવાય.
 બેરીકર રહી, અર્યાઓ માટે
 કરતો ના તું કંઈ પણ વિચાર,
 ખુદાનું નામ લઈ તું હવે
 જંગે મેદાન સીધાર.”

આવી રીતે નકામી આગબોટને ખોટી કરવાથી તેના કપ્ડાને
 અમોને ખોટ ઉપર ધસડી લાવવા સાર, દશ ખાર ખલાસીઓ મોકલી
 આપ્યા, જે લોકોએ જેમ આપણા સીપાઈદાદાઓ મવાલીઓને પકડી
 ચોક્કી ઉપર લઈ જાય છે તેમ અમોને ગલચીયાંથી પકડી બેઠ્યા,
 તાણી, સઘલાની અજબખી તથા દલગીરી વચ્ચે, આગબોટ ઉપર
 ચઢાવી દીધા.

અરે મંયા! ઓ કમનસીબ મંયા! તે હમખંજી અવારીના
 એકપુરા પાલકે દીકરા, આખરે તું પેલા ઘાટકી જરમનોના રાયોડી
 હાથે કપાવા ચાલ્યો ખરો! ભોગતારા કરમના! પેલા કાણુ જેતીષ
 ફલસચંદે તારા જન્મ વખતે જે કહ્યું હતું તે અતે ખરું પડ્યું,
 માટે હવે હીંમત છોડી, ધાસ્તી પકડી, મોઢે દુયો મારી, દુશમનો
 સામે લડવા સીધારયા સીવાય બીજો કંઈ ધલાજ રહ્યો નથી.

સેવક, શંકરરાવ, અને રામરાવ, ત્રણે જણા એક બીજાને
 હિલાસો દેતા અને ધીરજ આપતા એકમેકની ખાંધ ઉપર ડોકું નાંખી,
 ખંદર ઉપર એકઠા થયલા હમારા સર્ગાવાહલાઓને રૂમાલો તથા હાથો

કરતા, આગળોટની ડેક ઉપર આવી ઉભા. પેલો રામરાવ તો ધર્મે ધરાયો નહીં. જાણે ઓય દરયામાં નખાવી દેવા માંગતો હોય તેમ ખેંચતાણુ કરવા લાગ્યો, અને માહમુસીયતે એને પકડી રાખ્યો, અને બંદર ઉપર ઉભેલી એની બાઇકોએ પણ એવોજ નાટક ભજવી બતાવ્યો, જે જોતાં, હમારા ખીબ બાહુર સીપાઇઓનાં તથા પ્રેક્ષકોના હૈયાં પીગલીને પચ થઇ ગયાં.

અધાને હાથો કરતાં અને રમાલો ઉરાડતાં હમારા પગો પણ દુઃખી આવ્યા, અને જેવા ભરદરયે પડ્યા કે તુરત પેટની પુબ કરવાનો હુકમ થયો. લગલગ આગળોટ ઉપર સીપાઇઓ તથા આશીસરો સલી ૬૦૦ જણ હતા, જે માટે પુરતી ગોઠવણુ થઇ ન શકવાથી અધાને પેહલાં અને બાકીનાને પછી કરીને બે વખત હમોને ખાણું પીરસવામાં આવ્યું. સુકકું વાસી પાંઉ, બે પટેટા ને એક બોટું, જેમ બીખારીઓ એલ્યુમીનયમના રકાબીમાં રસ્તે બેસી ખાય છે, તેવીજ રકાબીઓમાં અમોને પણ પીરસવામાં આવ્યું, અને જેમ ભંગીઓ દીનનાં દુખમાં, સ્વાદ લઇને ચાહ પીએ છે, તેવાજ દુખાઓમાં અમોને પાણી પીરસવામાં આવ્યું, અને કંકરીને ભુખ લાગેલી હોવાથી જ્યારે બીબું ખાવાનું માગ્યું ત્યારે “રોક અલાસ થઇ ગયો” કરીને કહેવામાં આવ્યું.

થાક લાગેલી હોવાથી અમો જરા સુવા ગયા અને બીજાનાને બદલે એક મોટા ઓરડામાં, લોખંડના કોસ સલયાઓથી એક-એકની ઉપર ચારથી પાચ જોડેલા ખાટલાઓની ઉપર અમારી સેતરંજ ખાથરી સુઇ ગયા. સૌથી ઉપરની ખાટલી ઉપર સેવક જઇને સુતો, જેની નીચે ત્રણ ગોરાં સીપાઇઓ સુતા. દોઢ દિવસ દરીયાની મુસાફરી નહીં કાપેલી હોવાથી, અને દરયો ધણો તુફાની હોવાથી, આપણા માનવંત વીર મંચેરશાહજીને ચકકર આવવા માંડ્યા અને જાણે કશામાં હોય નહીં તેમ બંદરે, કસરને જીવસે, નીચે સુતેલા ગોરાઓ ઉપર ધરોધર ઓકવા માંડ્યું. જેથી એક મામાની સ્તીમ તપી ગઇ, અને મારા ખાટલા ઉપર ચઢી આવી, પગમાંથી ખેંચી કાઢી, ખાંધે મારી, બાહર ધસી ગયો,

અને મારી જુઓ તથા જે અંતરણ વચ્ચે મને આખો ને આખો દરી-
યામાં કુટમોલની માફક ફેંકી દીધો, પણ સારું થયું કે મુખ્યદેના
પેલા જાણીતા “ગોલવાલા બ્રધર્સ” ના બાથમાં તરવાનું થોડું ધણું
શીક્ષણ લીધેલું હોવાથી પાણીમાં હાથ પગ અકાડવા મંડી ગયો.
કપ્ડાનનું મારી મદદ માટેની જુઓ ઉપર ધ્યાન પડ્યાં, તુરત જે
ત્રણ ખલાસીઓને અંદર ઝીપલાવી દીધા, અને ઘણી હાડમારી પછી,
મને બેશુધ્ધ હાલતે પાછો આગમોટ ઉપર લાવવામાં આવ્યો, અને
જે ચાર લાકડાઓનો સ્વાદ આખી સેવક સાવ શુદ્ધીમાં આવ્યો. હમારી
રેજીમેન્ટના કમાનડીંગ ઓફીસરને આ બનાવની ખબર પડવાથી પેલા
હીયકારા ગોરા સોલજરને બે દિવસ સાવ જુઓ રાખવાનો હુકમ કરીધો,
જે બેઠ પેલો ચંકરરાવ તથા રામરાવ ખુશ ખુશ થઈ ગયા.

સહવારના ઉડી, ચાહ પી, રાખેતા મુજબની મોરનીંગ ડ્રોલ
ઉપર જતાં જતાં ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં, ચાલતાં એક લેંસ જેનું
સેલરખાવાને જોરમાં અથડી પડતાં જમીન ઉપર ચતોપાટ પટકાઈ
પડ્યો, અને હાડકાં ખોખરાં થયાં તે તો જુદાં. જેમ તેમ પાંસરા
દાખતો દાખતો પેલા તુમાખી કર્નલ ક્રરપેનટર આગલ આવી
લાગો કે તુરત તેણે સવાલ કરીધો, “Why are you late,
Munchersshah?”—“તમે મોડા કેમ છેવ મંચેરશાહ?”

“Yes Sir! Very late! Let me make Khoolasa
that whilst I was coming for drill Sir, a sailorman
ધકકા મારા, આછ મેન પર ગયા, બ બ બટ મને થોડું લાગ્યું,
ધ ધ લેટ સેલર મેન લાગ ગયા,” મેં ધુજતાં જવાબ આપ્યો.

“Well that’s no excuse” પેલો કર્નલ બબડ્યો.

“No Sir, it’s a very big big excuse,” રામરાવે
તાપસી પુરી.

“Shut up! Hold your tongue at once!” કર્નલ
સાહેબ હેડાઈ પડ્યા.

“આરી ત્યાનચી! તે ફુકર ખાઉ તેનચા મન મદી કાય ખાન ખાતોસ! તેનચા પોતા મદી, અસી એક તાઘટ લાટ દેવ તવાં એ હરામખોર જીવુનસી કપ્પસ્તાન મદી પડેલ, ખરા કાય!” શંકરરાવ વચમાં બોલી ઉઠ્યો.

પેલો ગોરો તપીને લાલચોલ થઇ ગયો, અને એ સોલજરોને બોલાવી, હમારી આવી નદાજતી ચાલ માટે શીક્ષા તરીકે ઓશી-સરોના આગખોટ ઉપર બાંધેલા ઘોડાઓ અમારી પાસે ખરોખર માલીસ કરાવવાને હુકમ કીધો, અને તે પ્રમાણે શંકરરાવ, રામરાવ તથા સેવક પાસે ઘોડાઓ માલીસ કરાવ્યા. આવી હોજતોજી વચ્ચે એડન આવી પોંહચ્યા, અને તેની બીજેજ દિવસે મારે નામનો અરજંટ તાર આવ્યો જે ધુજતે હાયે મેં નીચે પ્રમાણે વાંચ્યો—

“Soonabai give birth to a child, more follows,”=Aunty Humabai.

“સુનાખાઇએ એક બાળકનો જન્મ આપ્યો છે, વધુ હવે પછી આવે છે.”-માસી હમખાઇ.

“અરે તમારું સર્યાનાસ જાય તમારું! મુવા હમાખાઇ માસીબી આય ઉંમરે શું ઘોંટાલો વાલી મુવાં!” સેવક ડોસાને નામની પટેટ બાણુતાં બોલતો.

કંઈ ખરોખર સમજ નહીં પડવાથી તાર પાછો ને પાછો વાંચવડ માંડ્યો, અને પછી એક એક અક્ષર ઉકલાવતાં તેનો ગુજરાતીમાં તરબુતો કીધો, તેવીજ મારી છાતી ફાટી ગઇ, અને મનમાં ખભરવા લાગ્યો.

પાછલથી અચબુચ રામરાવ વસી આવ્યો અને મારો ખરડો થોડતાં અને સાબાસી આપતાં બોલ્યો, “લઇ લઇ મુખારક્યાદી, મંચેરશાહ શેઠ! તુંમચી બાઇકોને એકી સાથ ત્રીન ત્રીન મુલગાચા જન્મ દીલા, અસી ખખર માજી બાઇકુને કાગળ મદી લીવલા હય, તવાં મી લઇ લઇ ખુશ જલા. બાઇચી સપટ! અતાં તુંમી સત્રા મુલગાચા ફાધર જીવુનસી કુન્યાચા રેકડ કીલા, જવાં તુમી લઇ પ્રાઉડ જલા હસેલ?”

કમળખત રામરાવે, મને મળેલી ખબરને ટેકો આપવાથી મને તો આ ધાસ્તી ઉપર ધાસ્તી લાગી, અને બીજો કાંઈ તાર કે કાગલ મલે, તેની આતુરતાથી રાહ જોતો બેઠો. તેવામાં બીજો તાર આવી લાગ્યો તેમાં વીગતે ખુલાસો કીધો હતો કે મારી સુનધએ એક મારા જેવા આખેહુબ છોકરાનો જન્મ આપ્યો હતો, અને વધુ વીગતો હવે પછીના કાગલમાં મને પોંહચતી કરવામાં આવશે, એવું ઉપલા તારમાં દરશાવેલું હતું. આ ખુલાસાથી મારી ખાત્રી થઈ કે મારા સગાઓએ, પેહલો તાર મોકલતી વખતે, વધુ વીગતો કાગલમાં લખ્યું, એટલે કે, letter follows ને બદલે more follows કરીને દરશાવેલું હતું, અને પેલા ફેક્ટ્સ રામરાવે પણ પેલા તારને લગતી મને ખબર પુરી પાડી, તેથી આવ બધી ગેરસમજૂતી ઉભી થવા પામી હતી, અને આવી ખુશાલી વચ્ચે પાછી દલગીરી ફેલાઈ; કારણ કે હંમેશ મુજબ મને એકાએક એપેનડીસાઈટીસનો હુખારો થઈ આવ્યો, અને સેવક તો લોથપોથ થઈ, આયે જાહાન, જમીન ઉપર પડ્યો, અને આગબોટ ઉપરના ઝાકટરે મારી માવજત કરી, મને પાછો ફરતોફરતો કીધો, અને આવી રીતે, ખુશાલી, દલગીરી, અને મુશ્કેલી વચ્ચે હમારી આગબોટ મારસેલસ આવી પોંહચી.

લડાઈના મેદાનમાં તોપના ગોળાઓ વચ્ચે વીર મંચિશાહ પહોરેગીર તરીકે !

જેવી અમારી રેજીમેન્ટ મારસેલસના બંદરે ઉતરી તેવાજ અમોને સ્પેશયલ ત્રેનમાં બેસાડી બેલજીયમની સરહદ ઉપર ધકેલવામાં આવ્યા. એક મોટા મેદાનમાં સંખ્યાબંધ તંબુઓ મારેલા હતા, કે જેમાં હમો સઘળાંએ ઉતારો લીધો. દરેક તંબુમાં ત્રણ ત્રણ લોખંડના ભાંગાતુટા ખાટલાઓ મુક્યા હતા, જેની ઉપર અમારા ઓઢવાના ચારસા પાંચરી બીજાનાં બનાવ્યાં. સેવકને બે ગોરા સોલ-જરો સાથે એક તંબુમાં મુકવામાં આવ્યો હતો અને નજદીકના તંબુમાં, શંકરનવ, રામરાવ, અને એક ગોરો સીપાઈ કરીને ત્રણ જણ હતા.

અધોરના એકઠી વખતે સધલાઓને ખાણું પીરસવામાં આવ્યું. ગોસ ખપી ગયલું હોવાથી અમલદારોના ઘોડાઓને જીવતાને જીવતા કાપી તેઓનું ગોસ લુજી અમોને ખવડાવવામાં આવ્યું. સેવક, એક અધોરનાનઝદો હોવાથી પેહલે તો અચકાયો, પણ કંકડીને લુપ્ત લાગેલી હોવાથી અને પેટના તાસા સેકાતા હોવાથી, મનમાં સમજી ગયો કે, જો જરા પણ મચકાવા જવસ તો કોઈ બોહસ કરશે નહીં, અને નઝમે લુખે થોકરઈ મરસ, નેથી ખુદાનું નામ લઈ ગુપચુપ દપાટવા મંડી ગયો. પેલા તાત્યાઓખી સ્વાદ લઈ ચાંપવા લાગ્યા, પણ જ્યારે ખાતાં ખાતાં શંકરરાવના મોઢામાં ઘોડાની ખુજડી સાથેના થોડા ભાગ આવ્યો ત્યારે કમખખત છજની પડ્યો, “આરી ત્યાનચી! તે ગાવડી લોકને કાય કીલા! આપના હીંદુ લોકયા ધર્મ દુખાવલા! આરી શીવ, શીવ, પરમેશ્વર! ચુક ઝાલી જરા ચાક કરા!”

સેવક એક જબરો ખાધરો હોવાને સખખે પેટના તાસા સેકાવા માંડ્યા, અને ગુપચુપ મારા તંબુમાં જઈ, મારા માસીએ, આપેલું એક પેકેટ, જે મેં મારા ખીજના સાથ ખાંધું હતું, તે ખોલી અંદરથી કોઈની નજર નહીં પડે તેમ કરકરયાં ને વસાણું દપાટવા માંડ્યું ને વિચારવા લાગ્યો કે જો એમ રોજ ખાવાના વાખા પડશે તો સેવકની શી દશા થશે! જો મને આ બાબતની પહેલેથી ખબર હોતે તો મારા માસી ડીઅરને મારે સાફ અવારનવાર વસાણાનું પારસલ મોકલી આપવાને કહી રાખતે, પણ હવે તો બાપુ દેશને ખાતર લડવા નીકળ્યા તો પછી બખડવામાં કોઈપણ સાર રહ્યો નહીં.

સાંજના ચાહ પીધા પછી અમોને કસરત આપવા સાફ માર્ચ ઉપર લઈ ગયા. ચાલતાં ચાલતાં મારા પાટલુનની મોહરી નીચે ઉતરી ગઈ, તે સરખી કરવા ઉભો રહ્યો, જે ઉપર નજર પડતાં મારી B Company ના ઓફીસરે મને સવાલ કીધો, “Well, what are you doing?”

સેવકને અંગ્રેજી પાઠરૂં થાકતું ન હોવાથી ભાંગાતુટાં ઇંગ્રેજીમાં જવાબ આપ્યો, “સ સ સ સર! આઈ એમ મેકી ગ માઈ પાટલુનસ ‘બાથ રૂમ’ ઓલ રાઈટ!”

બધા સોલજરો તથા ઓશીસરો માટેથી હાલી પડ્યા, અને સાથે સાથે શંકરરાવ તથા રામરાવ, બાણે શું એક અંગ્રેજી સમજી મરતા હોય તેમ ખરખર હસવા લાગ્યા, જે જોઈ માફ પાડીને પલેઠર થઈ ગયું, પણ મોત એવી માથું ધવરતો જેમનો તેમ ઉભો.

સત્યાનાસ ગીયાઓએ તો ચલાવી ચલાવીને દમડુઓ કાઢી નાખ્યો, અને ખુટ ઉંચકીને જોઈ'છ તો ધસઘન સોલમાં મોડું જેવું ગાખડું પણ પડેલું, અને અમારી છાવણીમાં જતાંની સાથ જોલરવા ખેઠા, અને પછી ઘોઢલો લેવા ગયા, પણ સેવકને તો સેનટ્રી તરીકે 'નાઇટ ડ્યુટી' બજાવવાની હતી તેથી ફરજ ઉપર હાજર થયો. ખાંધે બંદુક મારી પાહરેગરની માફક, છાવણીની ચારે તરફ આંટા મારવા માંડ્યા, રોજ સાંજના પીઠામાં જવાની ખરાબ આદત હોવાથી, અને કકરતી થંઠી પડતી હોવાથી, સેવકનું પટેરા જેવું નાક સુઝાવા માંડ્યું, અને જેમ તેમ સળુરી પકડી, સેનને કાપુમાં રાખી ફરજ બજાવવાની ચાલુ રાખી.

અરે મં'ચા! ઓ સત્યવાદી મં'ચા! આય તારી શી દશા! અરેરે, જે ઘરે ખુરસી ટેબલે બેસી નીરાંતે જોલરતો'તો, તે બીચારો હાલ સુકકાં ખાંઈ અને ઘોડાનું લુજેલું ગોસ ખાઈ દહાડા કહાડે છે, જે ઘરે નરમ નરમ ગોદરાંના બીજાનામાં સુતો'તો, તે બીચારો હાલને કાંજ ચોક્કીબાનની કાની, ખડે પગે આખી રાત કકડતી થંડીમાં ઉભો ઉભો ચોકી કરે છે, જે રોજ બેરી છોકરાં સાથે બેસી કાકરયા કુમાર, નાંકટીપકી અને એકકા ઉપર ચાર રમતોતો તે બાપડો છતી બેરી છોકરે સુકકાં સુકકાંને દહાડા કાઢે છે. અફસોસ! કમનસીબ મં'ચા, દસ હજાર અફસોસ છે તારાં એવાં કીસમત ઉપર!

આપણે તો બા એમ સમજતા'તા કે લડાઈના મેદાનમાં તે મોજમજાહ તથા કુરસદને વખતે નાટક સીનેમામાં જવાનું મલશે, પણ બાપુ, આની ગમ તો અસારથી એવી હાડમારી પડવા લાગી કે સેવક તો થંડાગારજ થઈ ગયા. સહવારના ૬ વાગતે ઉઠી, પેહલાં હાજરી પૂરાવવાની, પછી ખુલ્લા મેદાનમાં અકરે' બેસી મોઢાંમાં આંગલાં ખોસી બે ત્રણ મીનીટ દાંતણ કરવાનું, જે બાદ

સઘલા જણે, એક સાથ બેસી બે ત્રણ દિવસની વાસી, વગર દુધ તથા ખાંડ વગરની કુંમરી ચાહ, એક એક સુકકા પાંઉ સાથે એક દીનપાતની અંદર ગુપગુપ પી જવાની, અને પછી સહિ સહિના બુટ સાફ કરી બીજાનું કરવાનું, અને બે કાંઈ કપડાં ધોવાં હોય તો નલ પર બેસી હાથે ધોઈ સુકાવા મુકવાના. નહીં મલે ધોબણ, કે નહીં મલે ઝાડુ કાઢી તાંબુ સાફ કરવાવાલી ગંગુ ઘાટન, કે નહીં મલે કપડાં સીવી, ધડી કરી મુકવાવાલી આયા એનએવીન કે નહીં મલે તરકારી તથા ગોસ કાપી, સમારી રાંધી આપવાવાલો બબરચી અનટુન, અહીં તો બધું હાથેજ ફેડી લેવાનું. આ બધી રોજની ફરજ આતોખ્યા પછી મેદાનમાં કસરત સારૂ હાજરી આપવાની કે જ્યાં અમોને લગલગ કલાકવેર કસરત કરાવી દમદુઓ કાઢી નાંખવામાં આવતો. બગોરના ખાતી વખતે પપેટા તથા કાચ્યા ગોસની એક વાણી તથા વધારામાં ધુખરાયલાં ચાવલ સાથે પાણી જેવી કરી આપવામાં આવતી. તે બાદ અમો પાસે અમારા વડા ચોપ્રીસરોના કપડાં ધોવડાવી બુટો સાફ કરાવવામાં આવતાં. સાંજના ચાહને બદલે એક ગ્લાસ પાણી આપવામાં આવતું, જે બાદ અમોને માર્ય હિપર લઈ જઈ થાકવી મુકવામાં આવતા. રાતના ખાતી વખતે પાછું પપેટામાં ગોસ તથા આરોરોટનું પુડીંગ પીરસવામાં આવતું હતું, જે પછી અમો ઓઢીપોઢી સુઈ જતા.

કેમ ખીરાદરો, આ મારો મુખવાસી, એક લશકરી સેપાઈ તરીકેનો હોવાનું વાંચી શું વીચાર કીધો? તમોને પણ મારી માફક લડાઈના મેદાનમાં જવા ગમેછ કે?

એટલા ટુંક વખતમાંજ સેવકની ખાતર જમા થઈ ગઈ, અને મકકમ દરાવ કીધો કે લાગિબમાં ગોવેનો ગવરનર થવશ, લાડુતી પીકેટોરીયા હાંકનાર ગલ્લીચોર થવશ, કોરપોરેશનનો મે મળર થવશ, ચના કુમરા વેચવાવાલો થવશ, ગામડી રાજો થવશ, ચા તો કે કેરયો બનશ, પણ મરતાં કે લશકરી સેપાઈ અથવા તો ઓછીદાર તો નહીંજ થવશ!

રાત પહેલી હોવાથી આજુબાજુ સઘળા ચુપકીદી પંથરાઈ હતી, અને સેવક બીહકણો હોવાથી જરા પણ અવાજ થતાં મોઢામાં

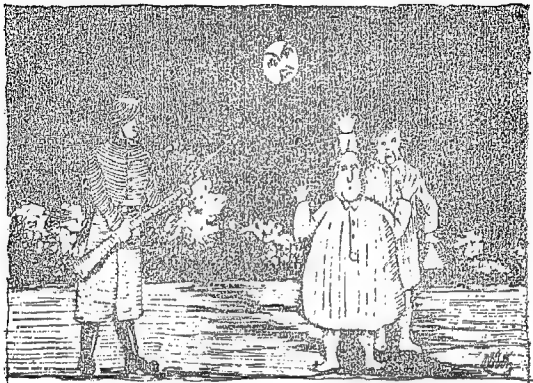
આંગલાં ઘાલી થરથર ધુજતો, અને આવી રીતે ધારતીનો માર્ગે જોમતેમ આખી રાત પસાર કરી, અને સહવાર પડતાં લોથપોથ થઈ મારા તંબુમાં જઈ ખાટલા ઉપર પડ્યો.

જેવો આજ પીવા બેઠો કે ધુમ ધુમ તોપો ફુટવાના અવાજો સંભળાયા, અને સેવકના લાખા લેવાવા માંડ્યા, અને એક બંજોગો અમારી છાવણીની લગલગ ત્રણ માઈલ ઉપર દૂરતાં અંદરથી આગના ગોટેગોટા તથા ધુમાડો નીકળતાં જોઈ, પેલો તાત્યો રામરાવ કહે ‘આઈ! આઈ! દુખ્યા ઉડલા,’ તેમ વખત જતાં આપણા ગારસી પહેલવાન વીર સંચેરશાહજીનો દુખ્યો ઉડવાનો હતો, તેમાં જરાપણ શક નહતો.

આવો દીલ પીગલાવનારો, ધતીં ધુખવનારો તથા છાતી ધપકાવનારો દેખાવ જોઈ સેવક મનમાં બરબડવા લાગ્યો કે, “આવી રીતે લડાઈ કરવાથી કંઈ લાભ થતો હશે? ખચ્ચીતજ નહીં. કંઈક રાજપાતો ઉથલપાથલ થઈ જતાં હશે! બાહુર સોલજરોનાં રવાનો જંગે મેદાનમાં રવડતા હોવાથી સંખ્યાબંધ કુટુંબો નીરાધાર થતાં હશે! કંઈકે રંગા, પસનાતા તથા લડાઈનાં નામથી તરખાતા હશે, તો બાપુ આવી ખાનાખરાખી વચ્ચે લડાઈ કરવામાં શું ગમ્મત પડતી હશે!

ખપોરના ખાતાં ખાતાં પાછું ધુમ ધુમ તોપો ફુટવાના અવાજો, મારા મેલથી ભરેલા કાનો ઉપર પડ્યા, અને દુશ્મનો અમારી છાવણી ઉપર એકા મેક હુમલો લાગ્યા હશે એમ માની મારા જીગરમાં એવી ધાસ્તી એસી ગયતી કે નાહતાં, ઘોતાં, સુતાં, ખાતાં, દાઢી કરતાંબી હું મારી બંદુક બસ સાથેને સાથેજ રાખતો.

રાતના જોભરી સુવા ગયો, અને ઘણી થડક હોવાથી સેવકને હાજતે જવાની જરૂર લાગી અને બહાર અધારામાં જવાની બીહક લાગવાથી પેલા તાત્યા શંકરરાવના તંબુમાં જઈ તેને બે ત્રણ થોંસા મારી ઉંઘમાંથી ઉઠાડ્યો, અને પછી હમો બેઉ જણ! બહાર મેદાને પડ્યા કે તુરત એક ગોરો સોલજર કે જે સેન્ટ્રી તરીકે પાહરો ભરતો હતો, તેણે હમો તરફ પોતાની બંદુક તાંકતાં સવાલ કરીયો, “Who goes there?”—“ત્યાં કોણ જાયછ?”

“Who goes there?”

તુરત હમોએ બે હાથ ઉંચા કરી જવાબ આપ્યો, “આઈ વીર મંચેરશાહ મદારી એન્ડ શંકરરાવ ખટખટે ઓફ બી કંપની કોર્પોરેશન.”

“Where to” પાછું પેલા સેન્ટીએ પુછ્યું.

“To call of nature,” મેં ઉત્તર વાલ્યો.

“Explain yourself?” પેલા ગોરાએ પાછો સવાલ કીધો.

Can't explain! feeling very shy, sir!” મેં જવાબ આપ્યો.

પણ શંકરરાવનો કાંઠો ખીલી આવવાથી ખોલી ઉઠ્યો, “આરી ત્યાંચી! તે ગોરે લોક તરી સાવ ગાવડી હય! તેથી અંદર કાય એકસાપ્લેનેશન દેયાચા! પલા, મંચેરશાહ, જલદી પલા, લઈ ઉસીર ઝાલા, નાઈ તરી કાંઈ ગોટાલા હોએલ.”

અમારું અગત્યનું કામ આટોપી પાછા તંબુમાં જઈ સુઈ ગયા, પણ સેવકને ઉંઘમાં બબડવાની ખરાબ ટેવ હોવાથી ઉંઘમાં ને

ઉંઘમાં “To arms! To arms! કરીને યુગ્મ પડઘ ગયલી હશે કે શું” તેથી મારી સાથે સુતેલા જે સીપાઈઓ જાગી ઉઠ્યા, અને સેન્ટ્રીએ જ્યુગલ કુકેલું હોવાથી આખી ટ્રેંપ જાગી ઉઠી અને જોતજોતામાં સઘલા સોલજરો બંદુક સાથે સજ થઈ મેદાનમાં ઉભા. ગડબડ થયલી હોવાથી સેવક પણ જાગી ઉઠ્યો, આબુઆબુ જોતાં મારી નજર બધા સીપાઈઓ તૈયાર થઈ ઉભેલા તે ઉપર પડી. કમાનડીંગ ઓફીસર પણ મારા તંબુ આગલ આવી પોંહ્યો, અને શું બનાવ બન્યો હતો તે માટે પુછપરછ કરવા લાગ્યો અને પછી સેવક તરફ ફરી જોલ્યો, “Well Munchersshah, what is this gurbur about?”

“About nothing sir!” મેં જવાબ આપ્યો, પણ મારી સાથે સુતેલા એક સીપાઈએ ઓફીસર સાહેબના કાનપર પડી શું ઘોંટાલો થયલો તે સમજાવવાથી ઓફીસર સાહેબ એકદમ તપી ગયા, અને મારી આવી ચાલ માટે મને જે દીવસ સાવ ભુખે રાખવાનો હુકમ કરી ત્યાંથી વીદાય થયા.

સહવારના ઉઠતાંને વાર મારે નામનો કંઈ તાર આવ્યો. આ કંઈ મોતના સમાચાર હતા. ઉતારજથી : ખોલી મેં નીચે પ્રમાણે વાંચ્યું :—

Hamabai Masi dead. Funeral to-morrow morning, heart-felt sympathy—Soonai.

“હમાબાઈ માસી ગુજર્યા છે—પાયદસ્ત આવતી કાલે સવારે, ખરાં છગરની દીલસોઝી-સુનઈ”.

ઉપલા ફલગીરીલરયા સમાચાર વાંચતાની સાથ સેવક જમીન ઉપર ફસડાઈ પડ્યો, અને આંખમાંથી જાંબુર જેવા મોટાં આમુઓ તપકાવી પોકેટોક રડી પડ્યો, અને નાહલાં બચ્ચાંની માકક માથાના ચાલ પીળી નાંખ્યા. માસે રડવાનો અવાજ સાંભળી, શંકરરાવ, ગમરાવ, બીજા સોલજરો તથા કમાનડીંગ ઓફીસર, કર્નલ કારપેનટર મારા તંબુમાં દોડી આવ્યા અને શું બનાવ બન્યો હતો તે માટે આતુરતાથી પુછપરછ કરવા લાગ્યા.

ગડગડ સડગડમાં કર્નલ સાહેબે 'What's up' કરીને પુછ્યું.

સેવકે તો રડવાનું ચાલુજ રાખ્યું, પણ પેલા ચટપટયા ખટપટયા શંકરરાવે તાપસી પુરી, “સ સ સ સર! Muncher-shah's માતૃશ્રી alias his father's wife, that is to say, his one and only loving mummy died at once. Very very sad and too much bad news, Sir.”

“મંચરશાહના માતૃશ્રી ઉરફે તેના બાવાની ધણીયાણી. એટલે કે, તેની એક અને એખલી વહાલી મમી એકદમ મરી ગયાં. ધણી ઘણી દલગીરીભરી અને ધણીજ ખરાબ ખબર સાહેબ.”

કર્નલ સાહેબને દયા આવવાથી મારો ખરડો પસવારતા સવાલ કીધો, “Is't so, Munchersshah?”

“Yes, Sir, it is perfectly so, so! My darling masiji, that is my mother's late father's daughter, alias my late mother's one and only sister so to say my hired mother is suddenly off, because her beloved, sacred, heart stopped working, due to less horse-power that is in short, she died,”

“હા, સાહેબ, તે તદ્દનજ એમજ, એમજ છે! મારાં વહાલાં માસીજી, એટલે કે મારાં માયના મરહુમ બાવાના દીકરી, ઉરફે મારાં મરહુમ માયની એક અને એખલીજ બહેન, કહો કે મારાં ભાડુતી માય અચખુચ ધણી ગયાં છે, કારણકે તેવણનું વહાલું પવીત્ર જીગર, ઓછા હોરસ-પાવરને સમયે કામ કરવું અટકી ગયું હતું, એટલે કે ટુંકમાં તેવણ મરણ પામ્યાં છે.”

મેં ભાગાતુટા અંગ્રેજીમાં કર્નલ કારપેન્ટરને સમજાવ્યું, અને પછી મારાં બેહસ્તાન માસી ડીઅરની તે ગોરા કર્નલ આગળ સીફારસ કરતાં બોલ્યો, “My masiji of late, was a charming girl of only seventytwo and was very loving and kind to me. She always made me sit on her

front legs, and pet me like a doggie, and when I cry and cry, she used to give me Limji Biscuit, Chocolate, Peppermint and Bokhari Aloos. I don't understand why God called her away from us, and I am quite sure as a gun-shot that I will never get again such a good masiji like her. As she had no babies from the very beginning, she had made me her son, as I am to day, and I request God to give her best living place in the very best locality in Heaven."

“મારાં મરનાર માસીજી ફક્ત બેંતેર વરસની ચારમીંગ છોકરી હતી, અને મારી તરફ ઘણાં વહાલાં અને માયાળુ હતાં, તેવણુ હમેશાં મને પોતાના આગલા પગોની ઉપર બેસાડતાં હતાં. અને મને એક કુતરાંની માફક પસવારતાં હતાં, અને હું જ્યારે રડતો અને રડતો હતો ત્યારે તેવણુ મને લીમજી બીસકુટ, ચોકલેટ પેપરમીટ અને બોખારી આલુ આપતાં હતાં. હું સમજી નહીં શકતો કે ખોદાએ તેવણુને અમો આગળથી કાંય બોલાવી લીધાં છે, અને તોપના ગોળાના જેવો હું તદન ખાત્રીપુરવક છેઉં કે તેવણુના જેવાં બહાં માસીજી મને પાછાં કદીખી મળનારજ નથી. તેવણુને પહેલેથીજ કાંઈખી બચ્યાંઓ નહીં જોવાથી તેવણુ મને પોતાનો દાકરો બનાવ્યો હતો, કે જેવો હું આજે છેઉં, અને હું ખોદાયજીને અરજ કરું છું કે બહેસ્તમાં ઘણાજ સૌથી સરસ લતામાં સૌથી સરસ રહેવાની જગ્યા તેવણુને આપવી.”

આ મારા બેહસ્ત મુકામ પામેલા માસીજીની લાયકી તથા મારા કરમની કાહણી સ બહી પેલો બલો કનલ મારો બરડો થોડી સંઘયારો આપવા લાગ્યો કે તુરત ધુમ, બોમગોલા તથા કરરર બંદુક ફટવાના અવાજો હમારે કાંને પડ્યા, અને ગારડસમેનોએ બ્યુગલો ફુંકવા માંડ્યા. કનલ સાહ્યે આંખે દુરખીન મારી બેયુ તો ફુશમનો હમારી છાવણીની લગભગ એક માઈલને છેટે આવી પાંહર્યો હતા.

“To arms! To arms! Follow in” કરીને કર્નલ કારપેન્ટરે હુકમ આપ્યો.

બધી દોડધામ તથા ગડબડસડબડ થઈ રહી, અને કોઈ આમ તો કોઈ તેમ દોડવા લાગ્યા, અને જોતજોતામાં, શંકરરાવ, રામરાવ, તથા બધા સોલજરો, દુશ્મન ઉપર હુમલો લઈ જવા તૈયાર થઈ મેદાનમાં ઉભા. સેવકે પહેલેથીજ બેઠી મારવાનો ઠરાવ કીધેલો હોવાથી બધાની નજર ચુકવી જાણે પાછું અસત્ર કાતીલ દરદ એપેનડીસાઈટીસનો દુખારો થઈ આવ્યો હોય તેમ ગોદર ઓઢી ખાટલે પડ્યો અને કાંસકુસ કરવા લાગ્યો.

‘ગેલકોલ’ લેતાં મારી ગેરહાજરી માત્રુમ પડવાથી કર્નલ સાહેબ બે ત્રણ સોલજરો લઈ મારા તંબુમાં ધસી આવ્યા. તે જોઈ મેં વધારે કાંસકુસ કરવા માંડી. પણ તે બધું ફેકટમાં મધુ, અને કર્નલનો હુકમ ચવાથી પેલા સોલજરોએ જાણે મુરડાને મસાનકાંઠે ચઢાવતા હોય તેમ મને તાંત્યામાંથી પકડી બેઘડક જમીન ઉપર ફેંકી દીધો અને સેવકને જલડીથી કપડાં પહેરી મેદાનમાં પડવાનો તાકીદો હુકમ આપી કર્નલ કારપેન્ટર સાથે ચાલતો થયો.

લખરતાં કપડાં પહેરી મારા ખીજ ગોઠ્યાઓ સાથે ઉભો.

ધી સેન્ડલ એન્ડ ઓફ ઇન્ડિયા લીમીટેડ

૧૯૨૨	હોમ સે- વીંગ ખાતું.	ડી રેકટ રો.	૧૯૨૩
		૧. ધી ઓન. સર ફીરોઝ શેઠના, નાઇટ, ચેરમેન.	લાયબ્રેરી
૧૯૨૬	એકઝી ક્યુટર એન્ડ ટેસ્ટી કુંપની.	૨. સર ઓચ. પી. મોદી, કે. બી. ઇ.	ખાનુઓ
		૩. એ. બી. કુબાશ, એસ્કવાયર.	માટેવું
		૪. રાઇટ ઓન. નવાબ સર અકબર હુસેનરી, નાઇટ.	ખાતું.
૧૯૩૧	૩ વરસની કેશ સરટી- શકેટ.	૫. હરીદાસ માધવદાસ, એસ્કવાયર.	ચોખ્ખા
		૬. ડી. ડી. રોમર, એસ્કવાયર.	સોનાની
		૭. વીરલદાસ કાનજી, એસ્કવાયર.	લગડી.
૧૯૩૨	છંદ- ગીતા વામાતું ખાતું.	૮. હુસેનભાઈ અબ્દુલ્લાભાઈ લાલજી, એસ્કવાયર.	સેક
		૯ સર સો. ન. પોંચખાનાવાલા, નાઇટ, મેનેજીંગ ડીરેક્ટર.	ડાયોઝીટ વાલ્ટ.

અધ્યાસ કરી
લાભ લેવા લાયક
યોજનાઓ.

સ્થાપી
૧૯૧૧.

એન્કની મુલાકાત
લઈ જોવા લાયક
ખાતાઓ.

રોજર્સ કું

લગનસરા

અને

વીરકી

રોજર્સના સોડાની ૧૦૦ વરસની
કીર્તિને લીધે શાહાદીમાં તમે હંમેશાં

રોજર્સનોજ

મીનરલ વોટર બોટલ.

કાંચ કે

The name of Rogers is your safeguard for
supreme quality and value.

રોજર્સ કું,

મીનરલ વોટર સ્પેશ્યાલીસ્ટ, ભાયખલા, મુંબઈ.

એક પગમા બુટ, બીજા પગમાં મોજાં, લગ્નરત્ન પાટલુન તથા જેમ કાવે તેમ કપડાં પહેડી જલદીથી મારા બીજા ગોઠવાઓ સાથે ગોઠવાયો કે તુરત હમો દુશ્મનો (જરમનો) ઉપર ધસારો લઇ ગયા, ધડાધડ બંદુકો પુટવા માંડી, અને ધડાધડ એકએક પછી એકએક બંને બાબુના બાહાદુર સોલજરો જીઓ કરવા લાગ્યા. જોતજોતામાં તો લગલગ હમારી રેજીમેન્ટના ૪૦૦ સોલજરો માર્યા ગયા, અને જરા બાબુએ નજર ફેંકુ તેટલાં એક દુશ્મનને સામેથી તથા બીજાએ બાબુમાંથી મારી તરફ પોતાની બંદુકો ટાંકી, અને આવી કઠંગી રીતે સપડાયલો જોઇ, મેં બંને હાથો ઉંચા કરી યુધ્ધ! યુધ્ધ! કરીને ખુબો પાડી હાથમાંથી બંદુક ફેંકી દીધી, અને ગજવામાંથી મર્યાની લુટી કાઢી દુશ્મનો તરફ ફેંકી, પણ તેની કંઈ પણ અસર નહીં થયલી હોવાથી બે હાથો જોડી, મને જીવતો રહેવા દેવા માટે તે ઝોહાક જરમનોને આજીજી કીધી, અને તે લોકને દયા આવવાથી સાંધી ચાલતા થયા.

એક પગલું આગલ ચાલતાં જોઈંછ તો કર્તલ કારપેનદરનું રૂવાન જમીન ઉપર લોહીના ખાખોડ્યાંમાં પડેલું હતું, અને તેની જરા છેટે પેલા શંકરરાવ તથા રામરાવના લોહીથી ખરડાયલાં મુરડાં પડેલાં હતાં, જે દેખાવ જોતાં સેનકની આંખે અંધારા આવી ગયાં. આવી રીતે, આરી સ્નાંત્રી શંકરરાવ ગયો તથા આઇ, આઇ, ડબ્બા ઉડાવાલો રામરાવનો પણ અંતે ડબ્બો ઉડ્યો, અને હવે ફકટ રહ્યો આપણો શુરવીર મોકેરી પહેલવાન સત્યવાદી મંચો તથા ગણત્રીના ખાંચ પરચીસ સીપાઇઓ.

તુરત ગજવામાંથી લણવાની ચોપડી કાઢી, માંચે રમાલ નાંખી પેલા કર્તલ, શંકરરાવ તથા રામરાવના રૂવાનો આગળ ગુંથણ મંડીએ પડી 'પતેલ રૂવાન'ની લણવા લાગ્યો, અને પછી રૂદ્ધ કરતા જોત્યો, "અય દગલખાક દોરંગી દુન્યા! આય તારો શો કોપ! ઓ પ્રભુ! તું મારા ઉપર એટલો ગુસ્સો કેમ છે? તેં આમ દયા બતલાવી ગરહન મારી, મારા જીવેજન દોસ્તો શંકરરાવ તથા રામરાવને જીવથી કાંચ મારી નાંખ્યા? અરેરે, ગઈ કાલે તો બીચારાઓ અત્યારે

મારી સાથે બેસી પટેલામાં ગોસ ને ખરયાની જેલી ખાતા'ના, ને આજે તો દેખું બાપડાઓ બકરાંની માફક, લડાઇના મેદાનમાં કપાઇ મુવાઇ! અરે હવે હું એ લોકની વીધવા બાઇકોને માફ મોહું કેમ બતલાવશ? આરી સાનચી શંકરરાવ, તારી વીધવા બૈરી ગંગુબાઇ મને સવાલ કરશે કે, “મંચેરશાહ, તમે કાંય નહીં તેને બદલે કપાઇ મુવા” તો હું તેને શું જવાબ આપશ? ઓ ખુદા! તેં એ બીયારાઓને મારી નાખ્યા તેના પ્રતા મનેજ કાંય નહીં મારી નાખ્યો રે! હું જીવીને શું સુખ જોવાનો હતો રે! ઓ! ઓ! ઓ! ઓ!”

અને હજી તો માફ ઉપલું દાસ્તાન ખલાસ કરું તેટલાં અચાનક કોઇ મારા હેતના કટકા, તથા માફ લલું ચાહનાર દુશમને મારા ઉપર હેત આવવાથી ખંદુક ટાંકી, અને ગોલી બરોબર કમ્બરમાં લાગવાથી, “ઓ બાપરે!” કરીને ખુમ પાડી, સેવક પેલા ત્રણોના અશો રૂવાનો આગલ ઢગલો થઇ પડ્યો, અને સુતાં સુતાં નીચે પ્રમાણે બોલ્યો :

“સુતો છે જંગનાં મેદાનમાં મારીનેા મંચો,
થયો છે એના ભેંજનો સાવ પુરચે પુરચો,
દુશમનોની ગોલી લાગતાં થયો છે મંચો બેજન,
મેદાને પડી બાપડો થયોજ હેરાને હેરાન,
જતો ના ફરીથી મંચા તું જંગે મેદાન,
નહીં તો કે થશે તું સાવ લોહીએ લુહાન.”

મંચા! હાયરે મંચા! અંતે તારા થયાજ પુરચે પુરચા! બાવા જન, તેમાં તું શું કરશે! એ તો નસીબમાં બનવાનું તે બન્યું. જેવાં તારા કીસ્મત!

માહ મુસીબતે ઉઠવા ગયો, પણ કમ્બરમાં સખખત દુખારો થઇ આવવાથી તમ્બર ખાઇ, પાછો જમીન ઉપર પટકાઇ પડ્યો. પણ સેવકનો કેસ ઘણો ગંભીર લાગવાથી એક સ્ટેચરપર નાખી મીલાત્રી ઇસ્પીટાલમાં ખસેડવામાં આવ્યો, અને સંધ્યે બેહશતમાં જવાને બદલે ખારસો ઇસ્પીટાલમાં આવ્યો, તે માટે મનમાં મલકાવા લાગ્યો.

જેવો મને ઇસ્પીટાલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો કે તુરત પંદર વીસ ડાક્ટરો તથા દઢન એક ગોરી ગોરી દહીંતરાં જેવી નર્સો મારી આસપાસ ફરી વળી, મારી સારવાર કરવા મંડી ગયાં. મારો કેસ ધણોજ ગંભીર હોવાથી મારા ઉપર તુરત ઓપરેશન કરવામાં આવ્યું, જે કરતાં મને ઘણો દુઃખારો થવાથી, છેડાઇને પાસે ઉભેલા એક ડાક્ટરને પેટમાં ગોદો મારી કાઢ્યો, અને મારા ખીજાંનાની લગો-લગ ઉભેલી એક નર્સનાં હાથે વળગી મને જીવાડવા કાલાવાલા કરવા લાગ્યો,

ઓપરેશન કરી મારી કમરમાંથી એક નાની બુલેટ કાઢવામાં આવી, જેથી મને ઘણો કરાર થયો, અને બંદનો કેસ આઉટ ઓફ ડેનજર જાહેર થતાં, ખુદાનો આભાર માનવા લાગ્યો; જે બાદ મને એક ડાક્ટરના આજ્ઞામાં સોંપી, સઘલા ત્યાંથી વીદાય થયા.

સેવકે જોયું કે ઇસ્પીટાલમાંથી બહાર પડતાં પાછું લડાઇનાં મેદાનમાં ધકેલવામાં આવશે, વાસ્તે લાખતાવલગતાઓને લુલ્લ થાપ આપી, ઇસ્પીટાલમાંથી સીધો મારે વતન મુંબઈ જવા માટે કંઈ પણ ચુકતી શોધી કાઢવા સારું ચપળ ભેળું કશવા લાગ્યો, અને આખરે મેં ભેંજમાં એક ખ્વાન ધડી કાઢ્યો, કે પેલો ભલો ડાક્ટર, કે જેના આજ્ઞામાં મને એક પેશન્ટ તરીકે મુકવામાં આવ્યો હતો, તેને મારા ડ્રુટેલાં કરમની કાહણી કહી સંભલાવી, હાથમાં થોડાં દોઢયાં સેરવી, સેવકને અનેક જાતનાં દરદો તથા નબલાઇ થયલી હોવાથી, પાછું લડાઇના મેદાનમાં જવાને તદ્દન નાલાયક હોવાને. ઇસ્પીટાલના વડા તખીબ ઉપર રીપોર્ટ કરી મને મારા માદર વતન મુંબઈ પાછો જવતો જાગતો, જેમનો તેમ, ધકેલી દેવાને કાઢ પણ હીસાબે અને જોખમે, પેલા ભલા ડાક્ટરને સમજાવાનો મક્કમ કરાવ કીધો.

પણ મહેરબાનો, તેમજ થયું. ખીજે દીવસે સવારના ઉડતાંને ચાર પેલો ભલો ડાક્ટર મારી ખબર પુછતો ખીજાના આગલ આવ્યો, અને તેને સારા મુઝમાં જોઇ, લગાર ગંભીર ડાયું કરી, આખમાં આંસુઓ લાવી જોખરે સાહદે તેના કાન ઉપર પડી, મારો ઉપલો ખ્વાન ધીરજથી કહી સંભલાવ્યો.

પસરયોરે, મારા બાપ! પેલો ગોરો ડાક્ટર સાંખુત પસરયો,
અને મારો પ્લાન તુરતાતુરત અમલમાં મુકવાનું વચન આપી ત્યાંની
ત્યાં ઇસ્પીટાલનાં વડા ઉપર નીચલો રીપોર્ટ લખી મોકલ્યો—

Vir Munchersshah Madari, the below-mentioned
patient in my charge, is quite delirious and as
he is suffering from acute pain of appendicites
and other numerous diseases, is quite unfit and
useless for any battle-field and, therefore, I
strongly recommend to pack him off and send
him back to his beloved father-land without any
further delay.

Yours obediently,
Captain Coliflower
(Doctor in charge).

આ રીપોર્ટનો ગુજરાતી તરજુમો નીચે મુજબ છે:—

મારાં અખત્યારમાંના નીચે વર્ણાવેલો વીર મંચેરશાહ મદારી
તદન લવારોબકારો કરે છે, અને તે એપેન્ડીસાઇટીસના સખત
દુઃખારથી અને બીજાં સંખ્યાબંધ દરદોથી પીડાતો હોવાથી તે કોઇથી
લડાઇના મેદાન માટે તદન નાલાયક અને નફરો છે, અને તેથી કાંઇથી
વધુ ઢીલ વગર તેની વહાલી બાપીકી ભુમી તરફ તેને પેક કરી દઇને
પાછો રવાના કરવાની હું મજબુત લલામણુ કરું છું.

તમારો તાબેદાર,
કેપ્ટન કોલીફ્લાવર,
(ડાક્ટર ઇન ચાર્જ)

તુરત એક નોકરને બોલાવી કેપ્ટન કોલીફ્લાવરે, ઉપલો
રીપોર્ટ વડા તબીબ ઉપર મોકલી આપ્યો, અને હરબમાં આવી
જઈ મેં પેલા કેપ્ટનને વલગી ખડી કીસીપર કીસીઓ લીધી, અને
હંમેશાં જે મરદાનો સુપ પીતો હતો તેને બદલે ચાર મરદાનો સુપ
લાવવાનો હુકમ કીધો, અને પેલો નોકર ઉતાવળમાં કંઈ ચીઠ્ઠી લઈ

પાછો આવ્યો, અને પેલા લલા લાંચ્યા ડોક્ટરે મને મારે વતન મુંબઈ જવાની મલેલી રજતના ખુશાલીભર્યા સમાચારથી મને વાકેફ કીધો, જે સાંભળતાં, હરખમાં આવી જઈ મેં પેલા ડોક્ટરને કોઈ નહીં જોય તેમ ૧૦૦ રૂપિયાની નોટ સેરવી દઈ, તેનો ટોપલા ભરી આભાર માન્યો.

મારી રવાનગીની ખબર પોહ્યાડવા સાહે મેં મારી મુનઇ ઉપર એક્ષપ્રેસ તાર કીધો—

“Starting alive and all alone for Bombay to-morrow morning. Shankerao and Ramrao are in seventh Heaven. Very very sorry for Gangubai and Tarabai. Kisses to our regiment of babies.”

Vir Munchersshah.

“જીવતો અને તદન એખલોજ મુંબઈ માટે આવતી કાલે સવારના ઉપડું છું. શંકરરાવ અને રામરાવ સાતમા બહેસ્તમાં છે. મંગુબાઈ અને તારાબાઈ માટે ઘણો ઘણો દલગીર છું. લુલકાઓની આપણી રેજીમેન્ટને કીસીસ.”

વીર મંચેરશાહ.

બીજે દીવસે સહવારના, મારસેલ્સ બંદરથી ઉપડતી એક સ્ટીમરમાં સીક પેસેનજર તરીકે ચઢાવી, મને મારે વતન મુંબઈ પાછો જોમનો તેમ રવાના કરવામાં આવ્યો, પણ સેવકમાં આટલા ટુંક સમયમાં આસમાન જમીનનો ફરક પડી ગયલો. અસલને માંસદાર, ચરબદાર, અને ફરબેદાર શુરવીર મંચો ક્યાં, અને હાલને લુખ્ખો મુકકો, મુકકા લેવટા જેવો મંચો ક્યાં! પેલા કહે તેમ વીર મંચેરશાહ શેઠની ગીલીટ સાવ નીકલી ગયલી તો પછી બેહસ્તીમાં જોર, ઝમક અને ચમક તે ક્યાંથી રહે!

કાંઈ પણ શીકર, ચીંતા, ભેંજ ઉપર ભાર અથવા તો જંગના મેદાનની જરાપણ ધાસ્તી નહીં હોવાથી નીરાંતે હું આગબોટમાં પડી રહેતો, અને વખત પસાર કરવા સાહે આખો દીવસ લાણ્યાજ કરતો.

એક સહવારના ડેક ઉપર બેસી લણ્ણતાં, આંખમાં આંસુઓ
લાવી, મારા બેહેશતન એકપુરા હમાખાઈ માસીને યાદ કરતાં બોલ્યો,—

“Oh masiji of mine, where art thou!
In Heaven or Hell, why can't you tell?
I remember you, every now and then,
Will be coming to you, but don't know when?
May God bless you, and grant you eternal
peace.

And I wish you all these, with a long long
sneeze.

Oh! masi of mine, wherever you may be,
Please remember me, so long as, I am away
from thee.”

૧૩ દીવસ જોતજોતામાં પસાર થઈ ગયા, અને બીજે દીવસે
સહવારના એલેક્ઝાન્ડરા ડેકસ કે જ્યાંથી સેવક ઉપડયા હતા,
ત્યાં પાછી મારી પધરામણી થનાર હોવાથી સખાંઓ, દોસ્તો, દુશમનો,
વખાણુનારાઓ, ચાહનારાઓ, ધીકકારનારાઓ, રંગબેરંગી કપડામાં
સજ થઈ, મોટી સંખ્યામાં મારી રાહ જોતા હિલા હતા, અને
જેવી મારી આગવોટ અંદર નજદીક આવી કે તુરત મારા વતન
મુખપના રહીશોએ મારા માનમાં ‘It's a long way to
Tiperrary’ ના રાહ ઉપર જોડેલું ગાયન, સઘળાં સાથે મદ્રો
મોટે સાહદે ગાવા માંડ્યું—

ગાયન.

મંચેરશાહ મદારી નામનો પારસી એક જવાન,
ગીયો લડવા જરમન સામે જંગના મેદાન,
ધ્રુમ ધ્રુમ છુટયો હવામાં દુશમનનો ગોલો,
અરે! અચ્ચુચ ઉડ્યો મંચેરશાહ મદારીનો દખ્ખો.

મંચા, મારીના મંચા, થયાય તારા ડુરયા,
 દુશ્મન સામે લડી કાંય મરયો, બેવકુફ કાંય તું બન્યો,
 મંચા! મકોરી પેહલવાન, પોરયો તું નાદાન!
 લાગી જરમન ગોલી મકકમ કમરમાં, મંચો સુંધારે!
 ગોલી લાગતાં મંચો પડ્યો ચત્તોપાટ મેદાન,
 ધરપીટાલે પડી બાપડો થયો બહુ હેરાંન,
 બૈરી છોકરાં ધરે બેઠાં પોકેપોક રડે,
 મંચો બાપડો છાટી કુટાં હાથહાથ બહુ કરે.

બંદર ઉપર આગખોટ આવી પોંહયતાં લંગરનાં ખતાંની સાથ
 સઘલાં, જાણે મને કાંસવા, અથવા તો જાણે સેવક ઘણે લાંબે વખતે
 જલજના ભોગવી અથવા તો કાલાપાણીએથી પાછો ફરતો હોય
 તેમ આગખોટ ઉપર ધસી આવ્યા, અને ગંગુ, તારાબાઈ તથા છોક-
 રાંચો મને વલગી પડ્યાં, અને સુનધ, મને દાખીને બગલગીરી કરતાં
 બોલી, “હા ભરૂં મંચેરશાહ, તમો સોહરદસુકધને સુકકા લેવટા જેવા
 કેમ થઈ ગયા? મદદની તખીયત તો ઠીક છેને? કંઈ નહી, જરાપણ
 શીકર ના કરના મરૂં, હું તમોને સુઠ, વસાણું તથા મરઘાનો સુપ
 પાધ, બરદાસ્ત કરી, પાછું અસલતા મસાલેદાર ચરબદાર મંચેરશાહ
 બનાવશ! સમજ્યા કે મરૂં?”

સઘલાંએ મારા ઉપર હારતોરાનો વરસાદ વરસાવ્યો, અને પછી
 કુકમાં જંગે મેદાનનો કફન કીરસો કહી સંભલાવ્યો, જેનો
 દયાજનક, જીગર ચીરી નાંખે એવો હેવાલ સાંભલતાં કેટલાં પોચા
 હૈયાવાલા પોકેપોક રડી પડ્યા, જ્યારે કેટલાંક તો સાવ બેશુધ્ધ થઈ
 ગયા, અને પછી મને ખુદ માંથે બેસારી, ઉપલું મારા
 માનમાં બોડેલું ગીત ગાતાં ગાતાં, ખુશાલીના પોકારો કરતાં, લોકો
 સરઘસનાં આકારમાં પુઠે પુઠે ચાલતાં, મારા ધર વેર ચાવી પોહચ્યાં,
 અને સેવક આ મહાન લડાઈમાં પહેલવહેલો પાગસી તરીકે બાહુદુરીથી
 જીવતો જાગતો પાછો ફર્યો તે માટે બરડો થોડો, મને શાખાશી ઉપર
 શાખાશી આપવા લાગ્યા.

મને ખુદ ખાંધે ખેસારી, લોકો સરથસનાં આકરમાં મારી પુઠે
ચાલવા લાગ્યાં.

વલતે દીવસે સહવારના છાપાંઓમાં સેવકના માનમાં આરટીકલો
છપાઇ, જાખજા વખાણુ થઇ, જે વાંચતાં, મારી તથા સુનકની છાતી
ગળ ગળ ખીલી નીકલી, અને જ્યારે, આપણી રાજ કરતી ખુલંદ
સરકારે મારી બાહાદુરીની અદના ઇધાની તરીકે, ખેસ્તાં વરસનાં
દીવસે 'ખાનખાહુર' નો ખેતાખ એનાયત કીધો ત્યારે તો જાણે
મંચેરશાહજી સાતમે આસમાને પોંહચી ગયા. બસ, તે દીવસથી
આપણો શુરવીર સેવક મંચેરશાહ, ખાનખાહુર મંચેરશાહ હમખજી
અવારી ઉફે મદારીના લાડકા નામેકુલ જહાનમાં ઓળખાવા લાગ્યો.

બસ, બસ, હવે તમો આગલ વધુ દંદાસ મારવા કરતાં ખુલ્લે
ખુલ્લું જાહેર કરવાની રખ લઈ'છું', કે લવીશમાં હું લગન, નવજોતમાં
જવશ, પાયદસ્તે, ઓટલે ઉઠયાણે જવશ, એકાદ સીનેમાનું ચોપાન્યું
કાઢશ, નાટક સીનેમામાં તથા માહખ્લેશ્વર, માચેરાન જવશ, લેડીઝ
જમખાનામાં જવશ, રેસમાં જવશ, ચોર બજારમાં જવશ, અથવા
તો તમો કહેશે ત્યાં જવશ, પણ કોઇ કાલેખી પાછો લડાઇના મેદાનમાં
તો બાપુ નહીંજ જવશ ને બસ નહીંજ જવશ!

હમે લગન ખાવા ગયાં અને શું ખાઈ આવ્યાં ?

લગાઈના મેદાનમાંથી પાછો મારા ઘરે (મુંબઈ) ફરતા હું સોફ્ટર સુકકને સુકકાં લેવટા જેવો થઈ ગયલો હોવાથી મારા ફેમીલી ડોક્ટર બેજનજી બકરાએ મને કેથે બાહરગામ હવા ખાવા જવાને મજબુત લલામણુ કીધેલી હોવાથી મેં મારા એકપુરાં વાહલાં બપાઈ આવા ડોસાં, કે જેવો નવસારીમાં રહેતાં હતાં, તેઓને ઘરે જવાને હરાવ કીધો અને મારો થોડોક સામન લઈ હિતાવલે નવસારી ઉપડી ગયો.

હજુ તો આઠએક દિવસ નવસારીમાં રહ્યો કે નહીં રહ્યો તેટલાં મારાં બેહસ્તી બાવા એટલે મારા બેહસ્તમુકામ પામેલા બપાવા બમનશાહના પુત્રના દીકરાના લગન હોવાથી મને તેમજ બેહસ્તી બાપુજીના વીધવા યાને મારા એકપુરાં વાહલાં બપાઈ આવાં ડોસાને તે શુભ પ્રસંગની ખુશાલીમાં મુંબઈ આવવાને બોલસા બોહસીનું ઇજન થયું હતું, અને મારા બપાઈએ બાપ જનમમા દોષપણુ દીવસે મુંબઈ નહીં બેયલું હોવાથી ઉલટમાં આવી હમો લોકેએ તે ઇજન સ્વીકાર્યું અને મુંબઈ આવવા સારું વાજતે ગાજતે નવસારીથી ઉપડ્યા. મુંબઈ આવી હમારા ખેશીઓનાં બામદેવી ઉપરના બળીતા મુકામ “વીલર વીલા” માં ધામો નાખ્યો.

સહવારના ઉઝી ચાહ નાસ્તો કરી ગપ્પાસપ્પા મારવા બેઠા કે મારો માસીનો દીકરો, કાહિ કરકો ડોસાને કહેવા લાગ્યો કે—“માયજી, અસ્તો લગનને ત્રણ દીવસનો વાર છે, અને છતાં તમે મુંબઈ વેર આવ્યાં, તે તાવોની તમે લોકને મુંબઈ શહેરમાં ફેરવી લાઉં.”

“ઓ-તારીપરથી બધી મરી જાંહેરે મારા દીકરા, લાવની જરા આમ તેમ લતાર મારી આવતે,” એમ બોલી ડોસાં તો તૈયાર થઈ ઉભાં, ને આખરે હમારી સવારી ધરતી બાહર પડી ખરી. મારા સગા કાઉ કરકાએ પોતાનો સખાવતી જુસ્સો બતલાવી એક મોટર કરી, શોકસ્તે કોલાખા તરફ હાંકી જવાનો હુકમ દીધો. આવાં ડોસાં તો કોઈ દીવસ મોટરમાં બેઠેલાં નહીં હોવાથી બધાં હરખાઈ હરખાઈ ગયાં અને મોટર ડરાઈવરને તથા મોટરને ઓવરલુ પર ઓવરલુ લેવા લાગ્યાં. તેમ તેમ કાઉનું તો પાકીને પલેઠર થવા લાગ્યું.

ધીરે ધીરે હમો ક્રેટમાં આવી લાગ્યાં ને બોરીબંદર સામેનાં ‘એક પુતળાં’ ઉપર બપોળની નજર પડતાં શોકસ્તે પોતાના નબળા હાથે છાપટ મારી ગાડી એકદમ ઉભી રખાવી કુદકો મારી પેલા પુતળાં તરફ ધસી ગયાં ને તેને ઉપરથી નીચે વેર તપાસી બોલ્યાં “જાણે બેહસ્તી મારા બપાવા માકુજી જીવતાજીવના બેહસ્તમાંથી અહીં આવી લાગ્યા. ઓય કરતી કે એવણને જાણે ગલે લાગુ!”

હું ગભરાટમાં પડ્યો. હું વીચારવા લાગ્યો કે મારા બપાઇનાં બપાવા માકુજી એકાએક એમ છેરછેને બેહસ્તમાંથી ક્રેટમાં આવી ઓય ખુરશીપર શાના ચઢી બેઠા. જેમ જેમ ચીપી ચીપીને મેં જોયું, તેમ તેમ તે બેઠેલા માણસનો દેખાવ તથા સીકલ આબેહબ તેવણના જેવો લાગ્યો. અસ્તો મારી પીઠ ફરી તેટલા ડોસાંએ તો રરી કુટીને કીટ્યાણ કીટ્યાણ કરી મુક્યું. તેથી બાજુ ઉભેલા એક ગોરા સાહેબને લાગી આવવાથી મને પુછ્યું “હેંઈ મીસ્તર, વાચ ઇઝ ધીસ ઓટલ લેડી કાઈગ?”

મારી જાણે બસ કે કમબખ્ત શું બકી ગયો. તેટલાં કાઉએ મારા કાનપર પડી, એનો મીનીંગ મને સમજાવ્યો. પણ સેવકને તો ચાર ચોપડીના વાખા હતા, અને તદ્દન મકંઈ બુઠા જેવા રહી ગયલા હોવા છતાં લાગા તુટાં ઇંગ્રેજમાં બસ કેંકયું, “અરે વોટરે વોટ સર, શી ઇઝ નો કાઈબત વીચ સર.”

જેમ તેમ બપોરના બરડા પસવારી, થંડા પાડી, સમજાવી, પટાવી, પાછા હમો ગાડીમાં બેઠા ને જોતજોતામાં તો હમો લોટા પાલવા બંદરપર આવી પોહ્યાં. માટરમાંથી ઉતરી 'ગેટવે ઓફ ઇન્ડીયા' તરફ જતાં આવાં ડોસાંએ મને સવાચ કીધો, "મરે મંચા?"

આય પેલું દીવાળીના રમકડાં જેવું શું છે? મારો બાપ કરં, જરા દુરથી હિમો રહેજો નહીં તો કે એ આય દેતી કે તુડી પડશે, તો દુશમનના કડકામુકલા થઈ જશે જો! મુવા બાંધનારાનીથી અકકત્ર ગયલી કે આવું હફતેખાન જેવું કાંઈ બાંધી મુવા! કાઉ-અખગરી એ ઇમારતના ધણીને હુકમ કર કે જો એક કલાકમાં એ મકાન તોરી નહીં પાડશે તો મુવાના પગજ કપાવી નાંખસ.”

આપરે તો બા ગુપચુપ જ્યાંના ત્યાં હિભા. દરીયામાં પસાર થતી એક મોટી લાઇફબોટ તરફ આંગળી કરતાં બપોળ બોલ્યા, “ઓ મારા જોદાયજી મંચા! પેલી દરીયામાં મોટી રામસજોઈ તરેજ તે જોઈ કે? હમણાને હમણા એક માછીમારને મોકલી પકારાની મંગાવ, શું સમજ્યો કે? કાલે બેરતો મહીનો છે તે તરીને ખાવા કામ આવશે!

મને ધારતી લાગી કે રખેને ડોસાંને રામસનો એસ્તો લાગેલો હોવાથી, એકાએક દરીયામાં નંખાવી દે, તેથી અસતમ પસતમ લાણીવી ત્યાંથી હમોએ ચાલતી પકડાવી. ત્યાંથી જતાં જતાં રસ્તામાં એક મોટી ધમારત પર નજર પડ્યાં ડોસાંએ સવાલ કીધો, “જીલર કાવસ, આય મોહું મકાન ને પેલી કોલાએની પાંડેની ધરમશાળા કહેછ તે છે કે મરું?”

“અરે નહીંરેજી, એ તો છે તે કેની તે મુંબઈની એક જાણીતી ને નામચીન કોલેજ છે,” કાઉએ ઉમેર્યું.

“મરે એ કોલેજ તે કહી જાનનું જાનવર હોશે, લાવની જરા જઈને જોતે તો ખરા!” એમ કહી ડોસાં, હમોને જખરીથી ઘસડી લઈ ગયાં. જેવાં સીડી ચઢી પેહલે મજલે આવ્યા કે બધાં કોલેજમાં અભ્યાસ કરતાં છોકરા છોકરીઓ, અહર અહર મોટેથી વાતો કરી, ગડબડસડબડ કરતા હતા, જે જોઈ બપઈનું પાકી ગયું. “અરે લેવરે, હુંબી કાંઈને કાંઈ આવી મુજ, નકરે જાણે મન્છીખજર!”

એક ખારસીની છોકરી લાખા લાખા હાથે કરી ધંગેજીમાં વાતો કરતી હતી, જે જોઈ ડોસા બખાલી ઉઠ્યા, “તું ધરી પરેરે મુંઈ વાતની કરી, નકરી જાણે માંછજી! ભસ્ને ગઈને કેમ વાત કરવી તેબી નથી આવડતું. તેપર તો ધતરેલ ધતરેલ મરેય. જરા મારી ખાસે આવ, હું તુંને વાત કરતાં શીખવું.”

પેલી બુચી માયે તો ડોરા કકરાવીને ડોસાં તરફ તગર તગર જોયા કીધું, જેથી બપઈ હેરલ પડ્યા. “નાતરે ગઈના ડોરા તો દોષ જોવ? જાણે જાંખુરના થરયા! મુઈ ચોટલા અરી તારા નેન એકદમ નીચાં કરેછ કે, નહીં તો તારા આખના ડોરા ફોડી તુકરે તુકરા કરી નાખસ. તારી માયને કહેજે કે મને ઘેરે આવી મલી જાય કે એ મુઈને ચમટા અમરાવી બચ્યાંઓને રીતભાગ કેમ શીખવવી તેની ઉપર જરા ભાશજી આપું. તારા માય બાપનું મેં કંઈ બાધુંચ બાધુંચ કે એમ કાચ્યા જેવા ડોળા કાઢરી મોરી તરફ જોયા કરેછ. ભઅઅઅત પરી તારા જીવતર ઉપર!”

પણ એવામાં સાઈ થયું કે કાઉનો એક કોલેજનો મીત્ર સાં આવી લાગ્યો, અને બોહસ કરી હમોને પોતાની કોલેજ તથા ક્લાસ રૂમ ખતલાવવા લખ ગયો, નહીં તો કે વરી પેલી ખુચીમાંય ને હોસાની જખરી સલગતે, તો મોટી આપદા થઈ પડતે. ફરીને જોતાં, બપહજની ખાતી થઈ કે એ કંઈ મચ્છીખજર નહીં હતું, પણ છોકરાંઓ માટે હંચો અભ્યાસ કરવાનું સ્થળ હતું, કે જ્યાં બધાં શીખી, લાણી, ધોરીને ધચ કરતાં હતાં.

જરા આગળ ચાલતાં હમો 'લેડીઝ વેટીંગ રૂમ' યાને કોલેજમાં શીખતી છોકરીઓનો આરામ કરવાના રૂમ આગળ આવી પોહચ્યા અને અંદર દાખલ થતાં, એકાએક હમારી નજર એક ખુણામાં બે બુવાન છોકરા છોકરી એકમેકના પાસામાં બેસી છુટ્ટી પ્યાર કરતાં હતાં, તેપર પડતાંની સાથે હોસાં તે તરફ ધસી ગયાં, અને પેલી છોકરીનો મકકમ કાન ચોમનચો. "દેમરે માય, આય નુ"

અરે ખુદાય! ખુદાય! કરો માય, એ તો આજકાલનો જમાનોજ એવો છે!” પછી પેલા છોકરા તરફ ફરી બોલ્યાં, “કેમરે બાવા, તમુંનેખી કંઈ કામધંધો છે કે નહીં? એમ બધરાં લોકના ઝોરડામાં ઘુસી, આસીઆયલાની કાની, કોઇનીખી રજા તથા હુકમ વગર અધાર સાના કરવા મંડી ગયા. અનગરી અહીંથી નીકલોછ કે? નહીં તો ખારારે ખાસરે ખરડો એવર કરી મુકશ.” મરેરે! માંય આંય તો કંઈ મુવું કેળવણીખાતું નથી લાગતું પણ દીનાનખાતું (મેડ હાઉસ) જેવું લાગેછ.

ફરતાં ફરતાં છોકરા છોકરીઓ રમત કરતાં હતાં ત્યાં હમો જઈ લાગ્યાં. જોયું તો એક છોકરો ને છોકરી, ને સાંમિની બાળુ બીજો છોકરો ને છોકરી, હાથમાં નાના પેટા લઈ કંઈ પીંછાના ડરાઓ હવામાં ઉડારતાં હતાં, જે જોઈ ડોસાં બોલ્યાં, “મરે મંચા, એ મુવાઓ એમ મરંધી ॥ પીંછાઓ કાંય હવામાં ઉડારેછ? મમલખમાં મરંધાં બટકાં ઘણાં સસ્તાં બસ્તાં થઈ ગીયાંય કે શું?”

કાઉએ બપોળને સમજાવ્યાં કે એ તો એક જાતની રમત છે, તે સાંલલી આવા ડોસાં તો ઘણાજ અચરત થઈ ગયાં ને ઘણો રસ લઈ તે રમતને જોવા લાગ્યાં. પાસે ઉભેલી એક છોકરી સાથે પેલા કાઉના દોસ્તે બપોળને આલખાવ્યા કે “માયજી, આય મારી જીવાન ફ્રેન્ડ મીસ આલાં જાફરાબાદીને આલખોય કે?”

પેલી બીચારી છોકરી રીતભાત પ્રમાણે બપોળ સાથે શેકહેન્ડસ કરતાં બોલી કે “હાઉ કુ યુ કુ ગ્રાન્ડ ગાં?” કે તુરત ડોસાંએ તો તેને લટજ નાખી, “અરે તું ધરી પરેરે મુઈ કેળવણીની લેતી? મુઈ તારા બાપખપાના અંગ્રેજી બોલીને મરી ગયલા કેની તે અંગ્રેજીમાં બોલી ધતરાઈ મરેય, લસ્તે ગંઝ આવી લક્ષ્યા જેવી બે બચ્યાંની માંય જેવી થઈય તોખી ફરાકે સાના લટકાવી ફરેય? જરા આરસીમાં જોતો ખરી? તારાં કરતાં તો મારી બહેન વીલરની જોવાનીસ આયા દેખાવમાં સારી લાગેય. જા, કંઈ કામધંધો નહીં હોય તો ઘેરે બેસી રાંધ સીધ, દરાન મલીદો ખનાત, આવું મુવું શીખી બાણીને પારસી

કેમનું શું કલ્યાણ કરવાની છે. શીખીને કોઈ પરજાત સાથે પરણવાની છે, કે નહીં તો કોઈ મવાલી આશ્રમમાં જઈ મરવાની છે? ચાલ નીકલ અહીંયાંથી, મારી આગળથી અત્તર ઘડી ચાલતી થઈ જા, નહીં તો મારા મોઢાંમાંથી કંઈ સમજશે.”

ખીચારી પેલી છોકરી તો ત્યાંથી ચાલી ગઈ, અને આળુબાળુ ઉભેલી છોકરીઓએખી એક પછી એકે ત્યાંથી ખરવાજ માંડ્યું, પણ પાસે ઉભેલી એક ફીરીસતાંઈની અકરકુસ છોકરી બપોળને ધીમેથી ધકકા મારતાં બોલી, “ગેટ અવે યુ ડરતી જંગલી ઓલ્હ વુમન.”

બસ એ સમજતાં સાથે માઈ ક્યાની લોહી તપી ગયું. છેરંબે મેં બુમ પાડી, “અરે વોત રે વાત યુ આપા કા છોકરી? વોટ કુ યુ મીન ઇન ચોર માઇન્ડ, વાઈ ધકકા મારીંગ માઈ ઓલ્હ મમી એન્ડ ટોફીંગ વીથ સચ આ લો લોંગવેજ, ઇફ યુ મીસ્તેક અગેન, આઈ ઇક મેક યુ ઓલ બોનલેસ, ટેક ફેર હં કે?”

મારો જોલાળ ઓછો પડ્યો હોય તેમ ડાસાંએ તો પેલી છોકરીને તુપીજ ખાધી, “તારો દોજઅમાં ચાર ચાચરે મુઈ ગોવેગરી! તુમ તુમેરા ભેજતમે કયા રાઈ રાખતા છે! મુઈ તુમેરા આપઅપાવા કસાઈ ખાનામે બકરા કાત કર મર ગયા, ને બાવા કાકા અમ પારસી લોકકે ઘરમે પગે હાથે લાગ કર દશ બાર ફીપીઆ કા પગારમે” બબરચી તરીકે રેહ કર આવલ ધાનસાક પકાતા તો તુમ લુલી ગીયાં કે? ફીરીથી મારા દીકને હાથ લગારેગા તો તુમેરા થોલરા રંગ ફાલેગાં. જાવ, જાવ, તુમેરા મોંહ છદરસે કાલા કરે, નહીં તો સીપાઈ કાનસપીતલકે બોલાકે તુમકું ચોટીપર ભેજ દેવેઆ.”

તે પછી મારી તરફ ફરી બોલ્યા. “ચાલ ચાલ, મંચા દીકરા, અહીંથી બાહરે ચાલ, અહીં આંધ બેહકેલાં વાળાંઓ સાથે વખત ગુજરવામાં આપુને કંઈ શોભા નથી.

પણ વળી જતાં જતાં બપોળએ એક બોળ હેરવાલી છોકરીપર નજર પડતાં પાછું ભાપણ ચાલુ કરીલું. “જેની મંચા, પેલી બોરડીને તો જો? નકરી જાણે સીંચન. મુઠ્ઠાં માથામાં જુ પરી હોશે, તેથી ચાલ

કપાવી નાંખ્યાય. જરા દુસ્તી ચાલ, નહીં તો આપરા માયાં જુધી ભરખ જશે. પેટખરી છોકરી છે કે છોકરો તેખી કંઈ સમજ પડતી નથી.”

અંતે હમો કાલેજની બહાર ધોરી રસ્તાપર આવ્યાં. હમારી નજર એક મોટું ઘડિયાલ કે જે ‘રાજબાઇ તાવર’ ને નામે જાણીતું છે તે પર પડી કે ઘુરત બપોળએ નવું દારતાન શરૂ કર્યું. “મરે મંચા, પેલું ઘડિયાલ જોયું કે? બાંધનારાઓને બેઠશ કે લેજું વાપરી ચોર ચોરી નહીં જાય તેથી કરીને આટલું ઉંચે કાતરયાંપર રાખ્યુંય. લાવની છતાં અહીંવેર આયાંછ તે ઉપર જઈને જોતે.”

એમ કહી ડોસાંએ તાવર તરફ ચાલવા માંડ્યું. દરવાજા આગલ આવીને જોઇએછ તો ઉપર જવા સાર એક મોટો જોલ ને જોલ દાદર ચઢવાનો હતો, છતાં બપોળએ હીંમતથી-સીડીઓ ચઢવા માંડી અને થોડા પગથયાં ચઢી રહ્યાં કે એકાએક ડોસાંને હાંફે ચઢી આવ્યો અને ચક્રકર આવવાથી ગરાગર ઓકવા માંડ્યું, ને જમીન પર ફસડાઇ પડ્યાં, ત્યારે મહામુસીબતે બાંધે મારી જેમ તેમ નીચે લાવી ત્યાંથી પસાર થતી એક ચલ્લીચોરની વીકટોરીયા ગાડીમાં બેસારયા અને પાછું આગલ હાંકવા માંડ્યું. મારા સગા કાઉને કંઈ કામ હોવાથી રસ્તાની અધવચ્ચે ગાડીમાંથી ઉતરી પડ્યો.

જોતજોતામાં હમારી ઘોડગાડી ઓલાં એસપ્લેનેડ મેદાને આગલ આવી લાગી અને મેદાનમાં ઉભા કીધેલા તંજુઓપર નજર પડતાં ડોસાંએ મને સવાલ કીધો, “મરે મંચા, આંધ મેદાનમાં તંજુઓ સાના ઉભા કીધાછ? કંઈ મેલોબેલો તો નથી ભરાયોને?”

અંરે નહીંરે બપોળ એ તો છે તે કેની તે એમ. સી. સી. કરીને વેલાતની એક જાણીતી કીકેટ ક્લબ છે, તેના ખેલાડીઓ હાલ મુંબઈમાં પોતાની.....

“મરેરે કેવું નવાઇ જેવું! પણ બાવા એ પેલું મુવું કીટકેટ, કીટકેટ તું જોલેછ તેનો અર્થ શું?” ડોસાંએ પાછો મને સવાલ કીધો.

BY APPOINTMENT TO
HIS EXCELLENCY THE RIGHT HONOURABLE
LORD BRABOURNE
GOVERNOR OF BOMBAY

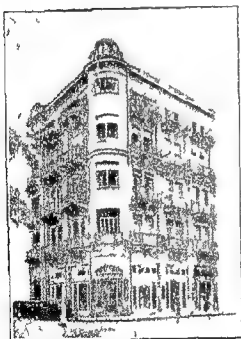
LAFFANS (India) LIMITED,

TAILORS & BREECHES MAKERS.

Churchgate Street, Bombay

AND SECUNDERABAD.

TELE (GRAMS BLACKMORCO '
(PHONE 25479

AGENTS

FOR

AUSTIN REEDS

SUMMIT

DRESS AND

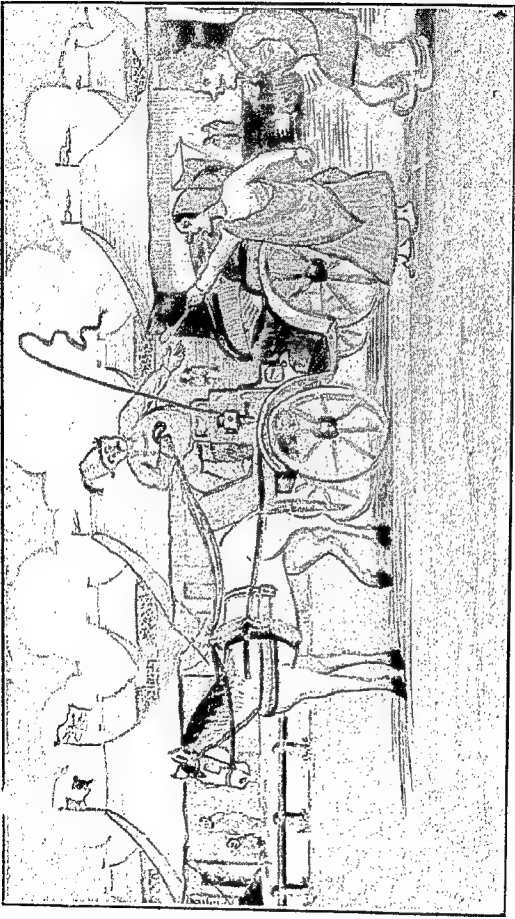
DAY

SHIRTS

COLLARS

FOUR SIZES TO THE INCH.

એમ કહી અપહરણ પગમાંથી સપાટ કાઢી ચેલા ચલ્લીયોરના હાથમાં મૂકી (જુલો પાનું ૬૭ મું).

જેકે આવાં ડોસાં લગભગ સાઠની ઉંમરે પુણેલા ગામડયા બોય હતાં. છતાં હરહંમેશ દરેક ચીજ જાણવાને ધણાજ આતુર રહેતાં. તેથી મેં ડોસાંને સમજાવતાં કહ્યું, “જેવનીજી, એ કીકેટ કરીને ગોરાઓની અંગ્રેજી રમત છે જેને આપરે ગુજરાતીમાં બોલબેટની રમત કરીને કહીએછ. એમજ સમજે કે જાણે આપરી ગીલ્લી ઢાંડાની રમત!”

પુલ્લા શખ્દોમાં કહું તો સેવક મંચેરજીબાબી જાતે આવાં ડોસાંના જેવા ગામડયા બોય હતા, પણ થોડું ઘણું કીકેટની રમતનું ધ્યાન હોવાથી ડોસાંને એ રમતનો ઉપલો અર્થ કહી સંભળાવ્યો. પણ આનીગમ નવસારીના નોસાકરા ડોસાં હતાં તે કાંઈ ગુપચુપ ખેસે! તુરત બપાઈજીએ પોતાનું રસીલું દાસ્તાન પાછું આગળ ચલાવ્યું, “સારે તો દીકરા, છતાં અહીં વેર આયાંજી, તે લાવની જરા એ રમત તો જાણે! પેલા કહે તેમ જીવ્યા કરતાં જોયલું લલું જો મરું! માટે બાવા જરા અત્રે ગાડી ઉભી રખાવ કે જરા જમને એ રમત જાણે.”

ચાલો થઈ ચુંકું! હું તો ડોસાંને સારી રીતે પીછાણતોતો, તેથી મનમાં સમજી ગયો કે ડોસાં તો પોતાનો ઠરાવ જરૂર અમલમાં મુકશે. તેથી તુરત ગાડીમાંથી નીચે ઉતરી ડોસાંનેબી હાથ આપી ગાડીમાંથી નીચે ઉતારયા. જેવાં હમો ગાડીમાંથી નીચે ઉતરયાં કે તુરત પેલા ગાડીવાલાએ ડોસાં પાસે ગાડી લાડું માંચું તો ડોસાંએ તો ખીચારાને લઈજ નાંખ્યો, “મુંવા ક્યેતા બેશ્વરમ, તુમકું અમેરા જમસા બાઈ માણસ પાસ પૈસા માંગતા શરમ નહીં આતા છે? અમ લોક કધીમધી, મુંબઈ આવેલાં, ને તુંમ મુંવા હરામખોરને હમો લોકકી પાસ પૈસા માંગતા શરમ નહિં આતા? જાસ્તી ગડબડ કરેગા તો ભસ્તે ગયા તુંમકું પોલીસના હાથમે આપ દેંગા. તુંને પૈસા જોઈતા તો લે મુવા અંચ મારા પગમાંનું ખામરું!” એમ કહી બપાઈજીએ પગમાંથી સપાટ કારી પેલા ચલ્લીઓરનાં હાથમાં મુકી. દયા આવ્યાથી મેં ખીસામાંથી એક ચાટલો કહાડી પેલા ગાડીવાલાના હાથમાં સેરની

દીધો, ને ચાલતાં ચાલતાં, ‘પારસી જીમખાના’નાં તંબુ આગળ આવી લાગ્યા. જેવાં અંદર દાખલ થયાં કે તુરત એક બેંસ જેવા પારસીએ હમો પાસે ટીકીટ જેવા માંગી કે ડોસાં તેનાપર ઉલતી પડ્યાં, “કેમરે મુવા, એમ પેંમખાઈ પાતલાની કાની સામે આવી સીનો ઉભો? જાણે તારા આપદાદનો તંબુ હોય તેમ દમદાટી સીનો કરેછ? ઉભો રહે મુવા, પેલા મારા નોસાકરા સગા પાવરીને મેહલલાસાને કહી તારો રસ્તો કરેછ? મુવા ધનરડા પીનરડો!”

પગથયાં ચઢી તંબુમાં દાખલ થયાં ને આંબુઆંબુ નજર કરતાં નજદીકમાં એ ખુરશી ખાલી દેખાઈ, તેપર ગોઠવાઈ બેઠાં, ને ડોસાં તો મળેના સોરખોર કાઢરી, મેલું અખતર જેવું માથુંબાનું, જે લગભગ કપાળવેરથી બાંધેલું હતું, તે છોડી પાછું બાંધતાં એકાએક માથા ઉપર લટકાવેલા એક વીજળીના પંખા ઉપર નજર પડતાં બોલ્યાં, “મરે કાંઈ જાઉં! ઘેડાના બાધાઓએ તો જાણી જોઈને આપરા માથા ઉપર વીજળીનો પંખો લટકાવ્યોજ, કે તુટી પડતાં આપરા કકલા બુકલા થઈ જાય. માટે ઉઠી જ કલેજાં, કોઈ નજદીકની ખુરશીપર ગોઠવાઈ બેસો.”

એમ બોલી બપોળએ મને ગલચીમાંથી પકરી ઉઠાડ્યો, ને બાંબુમાં બેઠેલા કોઈ એ પારસીના છોકરાઓને જબરીથી ઉઠાડી અમો ત્યાં બેઠાં. જરા આમ તેમ ડોકું ફેરવતાં ડોસાંની નજર મેદાનની અધવચ્ચે જમીનમાં દાટેલી Stamps ઉપર પડતાં મને સવાલ કીધો, “આવા મંચા, હું એમ પુછું કે પેલા જમીનમાં દાટયાછ તે દાંડા કે, ને ઉપર કાંઈ મુક્યુંછ તે ગીલલી કે? એ મુવા મેડોએ હાથમાં ગીલલી દાંડા રાંખી રમવાને બદલે જમીનમાં કાંય દાટયાય? જરા જોઈને એ લોકને ગીલલી દાંડા કેમ રમવા તે શીખવી આવ તો?”

આ સંભળતાંની સાથે આંબુઆંબુ બેઠેલાં લોકો ખરખર હસવા લાગ્યા જે જોઈ ડોસાં બખાળ્યાં, “મંચા બાવા, એ મુંવાઓ મેડની કાની ખરખર હસી કાંય મરેછ? રખેને એ લોકની બત્રીસી તુટી પડે!” મારી પાસે બેઠેલાં કોઈ ગ્રહસ્થ આથે સેવકે વાતચીત કરવાની શરૂ કીધી, ને ડોસાંએ મને કાંઈ પુછવાથી મેં તેવજીને સમજાવ્યું કે તે

દીવસની રમત ધંગલડ વીરધનડીયા, એટલે કે ગોરાઓ ને કાળાઓ વચ્ચે હતી, જે સાંભળતાં ડોસાંએ તાપસી પુરી, “મરે બીચારા આપરા ગાંધીજી આજ કેટલો વખત થયો ધાંટા પાડેછ કે ગોરાઓનો સારું બહીષ્કાર કરો, તે છતાં આંધ સફેદ ટોપીવાલાઓ દેખું તો આજે આ ગોરાઓ સાથે કીટકેટ રમવા નીકળ્યાછ, ને સાથે વળી એકજ દેખલ ~~ર~~ ખેસી જોભરશેખી! શું આજકાલને! જમાનો છે! અને તો બા ‘બાપુજી’ની ધણી દયા આવેછ જો.”

સારું થયું કે અમારા તંબુમાં બધા પારસીઓજ હતા, નહીં તો કે નકામું કાંઈ લકરું જગતે તો ક્યા પંચાત! એવામાં ધંટ વાગ્યો, ને બે અમપાયરો તાલીઓના અવાજ વચ્ચે બાહર મેદાને પડયા, જે જોતાં બપોળ જોલ્યાં, “બાવા મંચા, એ ધંટ શાનો વાગો? અગીયારીમાં કોઈની માચી ચરેછ શું? ને આંધ બે મોખેદો દગલી પાગરી પેહરી તડકાં તાપમાં બાહર કાંઈ નીકળ્યાછ? કોઈ બીલકુલ ગાવડી લોક દીસેછ જો!”

બધાઓની વચ્ચે ડોસાં અને આવા ગાવડી સવાલો પુછવા લાગવાથી મારે ખરડે પાણી ઉતરવા માંડયું, ને એમજ લાગ્યું કે ખચ્ચીત હાલને કાજ તો સેવકનીજ માચી ચરતી હતી, પણ ડોસાંતું આવું રસીલું દસ્તાન સાંભળતાં, મારી ખાસે બેઠેલી કોઈ ત્રણ પારસીની ફલકસરો મોઢે રમાલ દાખી, ખરખર હસવા લાગી, જેપર નજર પડતાં બપોળએ તે લોકના ખરડા સપાટે હલકા કીધા, “કેમ મુઠ ચોટલાખરીઓ, કંઈ ધણું હસ્તું આવેછ? મુઠઓને રીતભાત કંઈ આવરેછ કે એમ ભર લોકમાં પરાયા માટીડાઓની વચ્ચે ફાંત કાઢી હસેછ. જાણે નકરી સીંધણો! પોતે જાણે રમત સમજી મરતી હોય તેમ.....મંચા દીકરા, એ લોકના મોઢા ગંધાતા હોશે તેથી મુઠઓએ રમાલો મોઢાં પર દાખયાછ તે જોયા કે?

એમ. સી. સી. ટોસ હારી જવાથી શીલડીંગે બાહર પડયા, જે જોતાં ડોસાંએ અને સવાલ કીધો, “મંચા, એ ગોરાઓ જાણે કુસ્તી રમવા આગ્યા હોય તેમ જોય ચલાવી મેદાને કાંઈ પડયાછ? ને પેલા

એ કારણે, પોશાગીરોની માફક હાથમાં દંડુકઓ લઈ અહાર મેદાને કાંચ પડયાછ ? કંઈ હુલ્લડ ખુલ્લડ તો નથી થવાનું ને ?”

અપાછળના કાનપર પડી મેં કીકિટની રમતની શરૂઆત કેમ થાયછ તે કહી સંલગાવ્યું, ને જરા ડોકું ફેરવીને જોયું તો ‘દેખું’ રમત શરૂ થઈ ચુકેલી, ને એક છેડેથી એમ. સી. સી. નાં એક ખેલાડીએ બોલી ગતો ધુબરો શરૂ કીધો ને સાથે અપાછળેથી સવાલો પુછવાનું ચાલુ રાખ્યું, “ઓ વાયરે! એ મુઠો પેલો ગોરો શું કહેવા માંગેછ? એમ ગાંડાં ઉંટની કાની હાથમાંથી ફેંકેછ તે રખેને ખીચારા પેલા કારના થોભરાં રંગી નાંખે. કોઈ એ ગરંધ્યાને પુછે! લાવની એ હરામખોરને જઈને શીખામણના એ શબ્દ કહેતે.”

એમ કહી ડોસાં પોતાની બેઠકપરથી ઉભાં થઈ મેદાન તરફ ચાલવા લાગ્યા, કે અધાં લોકોએ “ડોસાં કાંઈ મરોછ! ડોસાં કાંઈ ગમરોછ!” કરીને ખુમો પાડી. જેમ તેમ સમજવી પડાવી એવણની અસલ જગ્યાપર લાવી બેસાડ્યાં. મારી પાછળ બેઠેલા કોઈ છોકરાએ હસ્વામાં “નો બોલ” કરીને ખુમ પાડી, તે ડોસાં કાંઈ જલતું સમજવાથી મને પુછવા લાગ્યાં, “એમ પુછું મંચા કે આપરા પેલા નોખલના નસરવાનજી કંઈ અત્રે આયાછ શું? ને જો આયા હોય તો એ જીભડને મારી પાસે લાવીને બેસારતો મરું!”

ડોસાં ઉભાં થઈ ‘નોખલના નસરવાનજી’ની તપાસ કરવા લાગ્યાં કે પછવાડેથી “મમમ ખેસી જાવ! મમમ ખેસી જાવ!” ના અવાજો થઈ રહ્યા. રમત ઘણીજ ડલ ચાલવાથી, ખેલાડીઓને ઝડપથી રમત કરવાને સામેનાં તંબુઓમાંથી લોકોએ “મારો! મારો!” ની ખુમોથી મેદાન ગળવી મુક્યું. ખીચારાં અપાછળ સમજ્યાં કે કોઈ અદમાશો “મારો! મારો!” કરીને હમારા તંબુ તરફ ધસી આવતા હશે એમ માની મને કહેવા લાગ્યા, “ઉઠી જા બાવા મંચા, એકદમ ઉઠી જા. પેલા અદમાશો “મારો! મારો!” કરીને ખુમો પાડતા અહિં ધસી આવેછ. મરે જરા જાંપીને કોઈ બેસત્યાખી નહિં દઈ મરતાં.”

લંચ ટાઇમ થયેલો હોવાથી રમત એક કલાક માટે અંધ કરવામાં આવી, ને લોકો ધીરે ધીરે વીખરાવા માંડ્યા. અમારા તંબુમાં દેખું

તો કોઠલાક લોકો પોતાના ઘરેબારેથી ભાટયું પોત્યું ખાંધી લાવેલા, તે ખોલી નીરાંતે દપાટવા લાગ્યા. સેવકનેથી પેટમાં કકરી પડેલી તેથી થોડીક મમરાની ચીકી તથા ચના લઈ ફાકવા માંડ્યા. હમારી બેઠકની બરોબર આગલી હારમાં કોઈ બે પારસીની છોકરીઓ પોતાના ઘરથી લાવેલું ભાટયું ખોલી ચાંપવા લાગ્યાં, જેપર ડોસાંનો ડોબો ખોરવાતાં, બુટ પારી તે લોક પાસે પેકેટ લઈ લીધું, ને પછી કંઈ કહેલે ખાતાં ખાતાં બોલ્યાં, “મરેરે! કોઈ મુશ્કેલીને પુછે! અદેખી નકઠીઓ, ખુશ ખુશાલ થ’ડે કહેલે ખોલી ચાંપવા બેઠી, પણ એ ચોટલાબરીઓને હું અહીં લુખ્ખી સુકકી બેઠીછ તે દેખાયું’બી નહીં’ કે? એ લોકની શ્યાન સલુકાઈ તો કોઈ જોવ? ધરી પંદારે કેળવણીની લેતીઓ. તમારી માસતરજી કોઈ જીવતી હોય તો મારી આગલ મોકલો કે એ મુશ્કેલી ચમટો અમરાવી શીખામણનાં બે શબ્દ કહું. બરબારે તમારા લોકના સકાર!”

રમત પાછી શરૂ થવાનો વખત નજીક આવતો હોવાથી લોકો પાછાં પોતાની બેઠકોપર ગોઠવાવા લાગ્યા. અમારા તંબુમાં કંઈ seats reserve કીધેલી નહીં હોવાથી, જેને મનપસંદ ફાવે તેમ બેસવા લાગ્યા. બપોળની પાસે બે પુરશી ખાલી પડેલી હતી, તેમાંની એકપર કોઈ શરમાવ પારસીનો છોકરો, ડોસાંની રજા લઈ બેઠો, તેટલાં એક ચીખાવલી પારસીની છોકરીએ આવી, રોપમાં ને રોપમાં પેલા છોકરાને કહ્યું, “એકદમ હડી જાવ, એ અમારી જગાપર તમે કેમ બેઠા. તમારે શરમાવું જોઈએ.”

પેલો બીચારો કોઈ ખાનદાની દેખાતો પારસીનો છોકરો ગુપચુપ બેસીજ રહ્યો, ને ડોસાંને તેનાંપર દયા આવવાથી મોટેથી ઘાડું પાડ્યું, “કેમરે માય, એ બધી દમદાટી શાન કરોછ? એ પુરશી કંઈ તમારા બાપદાદાની છે કે? રીતભાત, શ્યાન સલુકાઈ કંઈ આવરેછ કે? જાવ, જાવ અહીંથી કાળું કરો, નહીં તો મારા મોઢાં-માંથી કંઈ સમજશે?”

પેલાં મેમ સાહેબ, બબડફંડ કરતાં સાથી ગુપચુપ ચાલતાં થયાં. પણ બે ત્રણ મીનીટમાં કોઈ જીવાન માટીડા સાથે હમારી

પાછળ આવી હિંભાં; ને તે માટીડાએ, પેલા ખીચારા છોકરાને *you stupid, fool, idiot* હલકત કરીને કહ્યું, જે પરથી ડાસાંએ પેલા અકકડકુસ માટીડાને ખુબ તરેસે જુલાબ આપ્યો, “કેમરે બાવા, એ અંગ્રેજીમાં ગાલમલોચ કરતાં તમોને કોણે શીખવ્યું? આવા ઉસ્સા જેવા થયા, ને મોઢાંમાંથી ગારખેર કરતાં તમોને શરમ લાજ કંઈ આવેછ કે નહિ? ફરીથી એવું એકું પેલાડાએ કેની તો તમારા દાંતજ તોરી નાખશ!” પેલા બાવાજીને લારી પડી જવાથી, થોડે છેટે જઈ ગુપચુપ પેસી ગયા, ને રમત પાછી ચાલુ થઈ, જોત જોતામાં હીંદી ખેલાડીઓ એક નજીવા જુમલામાં આઉટ થઈ ગયા, ને ચાહનાં વીસામાં બાદ હીંદી ટીમ શીલડીંગ કરવા મેદાને પડી કે ડાસાંએ પાછું પોતાનું દાસ્તાન શરૂ કર્યું. “મંચા બાવા, આંચ હીંદુસ્તાનની રૂઝ કરોડની વસ્તીમાંથી ચુંટી કાઢેલા નમુનાઓ કે? મરે, એમાંનાં કેટલાક તો ચરખદાર ને બફેણીની બરણી જેવા લાગેછ જો? ખીચારા કોઈ નબલા દુબલા લાગેછ જો મરે? નકરા જાણે કાઠીયાવાડી ખચ્ખર! પણ જેતા હોય તેનાં જીવતા રહે, બાવા.”

જ્યારે મં અપમજીને કહ્યું કે એમાં બે ખેલાડીઓ પારસીઓ છે, સારે તો ડાસાં ખુશી ખુશી થઈ ગયાં. ઉલટમાં આવી તે લોકના નામઠામ મને પુછ્યાં. એક છેડેથી નીસાર નામના બોલરે ધુન્નરો શરૂ કર્યો, ને થોડી ઓવર રહીને ખીજે છેડેથી જમશેદજી નામના પારસી બોલરને અજમાવવામાં આવ્યો, જેને જોઈ ડાસાં ખુશાલીમાં આવી જઈ તેણે ઓવરણાં લેતાં બોલ્યાં, “ઓ તારાપરથી બધી મરી જઈરે! કેવો સોહામનો ને ગોલગોલ લાગેછ, ને ધપછપ પરથી તો જાણે સરનાં ખાનદાનનો હોય તેવો લાગેછ! જીવતો રહેજે મરે ને ગોરાઓના થોખરાં રંગતો રહેજે!”

રમત દરમ્યાન એક બોલરે *how is that?* ની અપીલ કરી સારે કોઈએ લઈને *half out, half out*, કરીને ખુમ પાડી જે સાંભળતાં ડાસાંએ મને સવાલ કર્યો, “જીલરૂ મંચા એ આફ્ટ! આફ્ટ! કરીને શાની ખુમ પડેછ. મરે, કોઈ ખીચારો આફ્ટમાં આવી પડ્યોછ કે શું? જરા જઈને જોતો?”

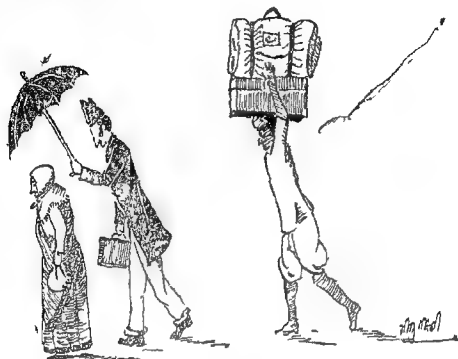
બરોબર પાંચને ટકારે રમત બંધ પડી. લોકોનાં ટોળેટોળાં મેદાનમાં દોડી આવ્યાં, ને ખીચારાં ડોસાં ગભરાયાં કે લોકો પાછાં અમારા તંબુ તરફ ધસી આવેછ કે કેમ, તેથી આબુબાબુ બધાને કહેતેમ ધકકો મારતાં તંબુની બાહર પડતાં ડોસાં બગડ્યાં. “મરે કોઈ મુબ્બનાં લોકોને પુછે ! જરૂરે ગીયાંઓ બાણે બકરાં મેંઢાને મેદાનમાં છુટાં મુક્યાં હોય તેમ ત્યાં એકઠાં થઈ શું ગમ્મત મેળવતાં હોશે ? એ રમતમાં ખરચું છ શું ! એમ ફરામજીએ ફટકો મારીયો, તેમુલજીએ તાબડા ફેરયા, લીમજીભાઈનાં બધરીએ તંબુમાં બેસી ઠંડો લેમલીટ પીધો, મગનદાસ રમત જોઈ મલકાયા, એમાં આપુને શીખવાનું મલ્લું શું ? ફકકટ પૈસા ને વખતની ખરબાદીજ તો બાવા ! મંચા દીકરા, આપરે એમ થોડા દિવસ મુંબઈમાં રહી છુટથી પૈસા ખરચશું તો પંચાયત પાસે મદદ માટે જવું પડશે જો ! માટે બાવા આપરે ગુપચુપ આજના આજ પાછાં નવસારી ઉપડી જઈએ તેમાંજ માન ને શોભા છે જો મરું.”

‘ મંબી જોયું કે જો ડોસાં વધુવાર અહીં રહેશે તો કંઈ લફર જગાડશે, માટે ડહાપણ વાપડી ડોસાંનાં કેહવાને ટેકો આપ્યો, “હા માયજી, તમારું કેહવું બીલકુલ વાજબી છેજી. હવે અહીં વધુવાર થોભવામાં સાર નથીજી, માટે ચાલો હવે અહીંથી ખરતી લઈએ.”

એમ કહી ડોસાંને થંડા મીઠાં રાખી સાંધી પસાર થતી એક ગાડીમાં બેસી ધર તરફનો રસ્તો લીધો, અને ધરે પોહ્યતાની સાથ, ડોસાંને એકાએક તાપ ચઢી આવવાથી, જરા બખ્ખો પાછ, ઓઢાડી પોઢાડી સુવાડી દીધાં. પણ એવજીની તખીયતમાં વધારે બીગાડો થવાથી મને પોતાના બીજાણાં આગળ ખોલાવી મંગાવી હુકમ કીધો, “મંચા દીકરા, આપરે આજના આજ પાછાં નવસારી ઉપડી જઈએજી. માટે મારાં તેમજ તારાં કપડાં પાછાં પેટારામાં ભરી નાંખ.”

ચાલો થઈ ચુકું ! મારાં સગાંઓએ બપોરજીને એક બે દીવસો થોભી જવાને ઘણાં સમજાવ્યાં, પણ આતીગમ ખેહસ્તી બાપુજીના વીધવા આવાં ડોસાં હતાં તે તો વરી કોઇનુંબી સાંભળે ખરાં ? લગત

તો લગનની બાબતોએ રહ્યાં અને ન છુટકે હાથ અફસોસ કરતાં
સ્તેશન તરફ ચાલવા માંડ્યું અને સેવકને મુખમાં કંઈ અગસનું

કામ હોવાનું જાણ્યું કાઠી ડોસાને પાછાં નવસારી રવાનાં કર્યાં.
એ પ્રમાણે હમે લગન ખાવા ગયાં અને મુસ્તમા ધરમનાં ધજેલા
પછાડા ખાઈને ડોસાં પાછાં નવસારી ચાલતાં થયાં.

ક્યાં ગયાં તે કરકરયાં, ક્યાં ગયું તે કસતર,
ક્યાં ગયો તે મુરખો?

શુકરે ખુદા અપાઈજીની મોહકાણુમાં
કોઈએ જમારીઓ નહીં મુરખો.

[છંદ ગોપીચંદ અને કાફ્યા માપી લેજો.]

મહાત્મા મંચેરશાહ મદારી મં'ગુસ્તાનમાં !!

આવી રીતે, મને કાઠ અગત્યનું કામ હોવાનું બહાનું કાઢી હું મુંબઈમાં ઠસ્કી બેઠો અને મારા બપોઈ આવાં ડોસાને પાછા નવસારી ધકેલી દઈ એશઆરામથી હું મુંબઈમાં મારા દીવસો પસાર કરવા લાગ્યો.

વારંવાર નોકરીધંધેથી બેઠી મારવાને લીધે મને મારી પોસ્ટ ઓફીસની જુની નોકરીમાથી એકાએક પાણીચું આપવામા આવ્યું અને નવી નોકરીની શોધમા હું ઘણી અફાડજીક કરવા મંડી ગયો.

એક દીવસ સહવારના મોહું દાતણ કરી ચાહ પીવા બેઠો, તેટલા મારા મમજી, જેવણ અંગ્રેજી લખી વાચી જાણતા હતાં, તેવણ 'ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા'ની કોપી લાવી મારા હાથમા મુકતા બોલ્યા,

“જી ભર મંયા, આજ કેટલોક વખત થયો તું નોકરીની શોધમાં પછાડા મારેછ તે લે દીકરા, આય આજના છાપામાં નોકરી માટે કાંઈ જાહેરખબર આવીછ, તે વાંચી તે ઉપર તારું પુરતું ધ્યાન પોંદ્યાડ ને જલદીથી કેકે નોકરીએ લાગી જા, કે મારા જીવને” જરા કરાર થાય.”

“વારંજી,” એમ બોલી મેં પેલા છાપામાંની નીચલી જાહેર ખબર વાંચવા માંડી:—

“Wanted—a very energetic, well-accomplished young man to serve in the State of Shah of Mangustan, with all round qualifications. Special preference will be given to Parsis. Apply with due testimonials, to the Private Secretary to the Shah of Mangustan.”

ઉપલી જાહેરખબર વાંચી એક ઉમેદવાર તરીકે હું મારું નીચલું એપ્લીકેશન નીચી મુઠીએ લખવા માંડી ગયો:—

To,

The Private Secretary to the Shah of Mangustan.

Mangustan.

Sir,

With reference to the advertisement in the ‘Times of India,’ dated 17th January 1928, I beg to forward my application with proper testimonials, as stated therein.

આ અરજમાં મેં લખ્યું હતું કે હું એક મુંબઈનો રહીશ છું, અને ‘મદારી’ નામના જાણીતા પારસી કુટુંબમાં અવતરેલો છું. મેં મારી મેટ્રીકન્સ બીકટ પરીક્ષા મોટા માત્ર સહીત પસાર કરીધેલી છે, અને ‘First Year Arts’ સુધી કાલેજનો

અભ્યાસ કીધેલો છે, પણ ચોકકસ ખાનગી મુસીબતોને લીધે મને વધુ અભ્યાસ પડતો મુકવાની ફરજ પડી હતી, જે ખરચીત મારા જેવા ચંચળ માણસ માટે દલગીરીભર્યું કહેવાય. હાલ મારી ઉંમર માત્ર ૮ વરસની છે, અને લાંબા શરીર તથા મોટા પેટ સાથે એક ગોરા સાહેબ જેવો લાગે છે. પણ, હજી હું કાચો કુંવારો છું, અને મારા મમઘંજ સાથે કોટમાં ધોધાના મોહલ્લામાં રહું છું. હમાણા હું તદ્દન બેઠાબેઠો છું અને કાંઈ પણ કામ કરવા ધણો આતુર છું. મારી લાયકાતો માટે નેટલું બોલું તેટલું ઓછું છે. છેલ્લી મોટી યુરોપિયન લડાઈમાં, ઓલા ઘાટકી મોટા પેટવાલા જરમનો સામે મને લડવા મોકલવામાં આવ્યો હતો, અને તેઓની સામે હિમતથી લડી ધણાઓને ઠાર કીધા હતા, જેથી બુલંદ શ્રીટીશ સરકાર મારી આવી બાહુરી જોઈ મારીપર અંતઃ ગમ્મ હતી અને મારી બાહુરીના સમાચાર આપણા મરહુમ રાજા પાંચમાં જ્યોર્જ પર રવાના કરવામાં આવ્યા હતા, જેઓ મારાપર ધણા મોહીત પડ્યા હતા અને પોતાના હીસાબે અને જોખમે મને ખાસ ઇજ્જત મોકલી, લંડન મધે પોતાના મેહલ 'Buckingham Palace' માં બોલાવી મને ઓલા 'Victoria Medal' નામના ચાંદની તવાજેસ કીધી હતી, જે હું મારી ૪૦ ઇંચની છાતીપર લટકાવી મોહલ્લાઓમાં ફરું છું. કેમ સાહેબ, મારે માટે શું ધાર્યું ? હું એક નામીયો નીસાનબાજ છું અને ક્રીકેટ, ગીલ્લીદાડાં, આટા-પાટા, નાસોગોસો, લખોટા, કુટખોલ, બેઝબોલ રન ફક્સ વગેરે ધણી સારી રીતે રમી બાણું છું, અને જગલરી, રમગલરી તથા ફેરજરી કરવામાં ધણો પ્રવીણ છું. આ સાથે હું મારી થોડીક સરટીશીકેટો મોકલી આપું છું, ઘરણ કે મને ધારતી છે કે જો હું મારી સઘળા સરટીશીકેટો મોકળા આપસ તો તમારી ટેબલના સઘળા ખાના ભરાઈ જશે, અને હું આશા રાખું છું કે આ મારી થોડીક સરટીશીકેટોથી મારી લાયકાતો વીસે તમારી પુરતી ખાતરી થશે.

આશા છે કે વલતો જવાબ મોકલી મને સંતુસ્તાનના શાહની નોકરીમાં રાખી ઉપકારી કરશેજી. હાલ એજ

લી. તમારો તાબેદાર સેવક,
મંચેરશાહ મદારી.

એમ. એચ. મદારી,

‘મેહેતા હાઉસ,’

ધોધા મોલ્હલા, કોટ,

મુંબઈ.

મારું હિપલું એપલીકેશન જાતે જઈ ટપાલમાં નાખ્યું અને જવાબની કાગને ડાળે રાહ જોતો બેઠો. જોતજોતામાં ૧૫ દીવસ પછી વહી ગયા, અને એકાએક મારા નોકર સુખલાએ મારા હાથમાં કાંઈ મારે નામનો અરજન્ટ વાયર લાવી મુક્યો, જે ખોલી મેં નીચે પ્રમાણે તે વાંચ્યો—

To,

Munchersshah Madari, Esqr.

Fort, Bombay,

His most Exalted Majesty, Abdulla Bismilla Jusbaramtalla, the Shah of Mangustan, is much pleased to appoint you Munchersshah Madari, to serve in his State, Mangustan, from 1st February 1928. So, please, make all arrangements and start at once.

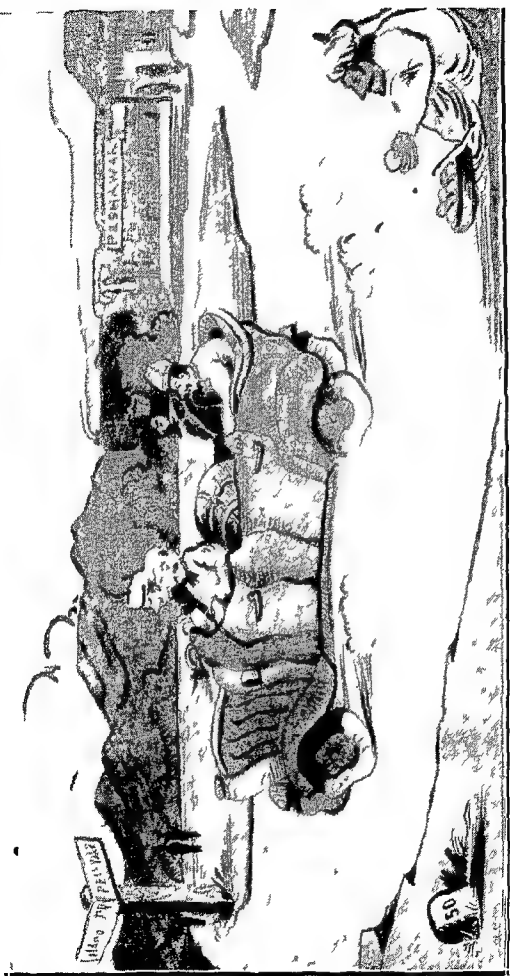
Abdul Gafur,

Private Secretary to His Majesty.

આ હિપલા શુભ સમાચારથી મેં મારા મમઘને પણ વાકેફ કીધાં, જે સાંલલી મારા મમઘ ડીઅર ઘણા મગન મગન થઈ ગયાં, અને મારો અરડો પસવારતાં બોલ્યાં, “સારે, ચાલ, મારા દીકરા, તું અંતે ઠર પડ્યો ખરો! પણ કલેજ”, તું માનતો હોય તો નવી નોકરીએ સધાવ્યાં પેહલાં તારું વસ્યતનામું કરી જા, કે મારો જીવ

Buick's
the Buick and
Metro Motors
the Dealers

કરારે બેહસ્તમાં જાય. અરે બા! આજકાલ કોઈનો ભરોસો છે? કાલ ઉઠી શું નું શું થશે તે કોઈને માલમ છે?”

“અરે, મમઇજી, તે માટે તમે બીલકુલ ખેરીકર રહેજો. હું તમોને જીવતો જાગતો આવી પાછો જશ્ન મલસ,” એમ કહી મેં ડોસાને બગલગીરી કરવા માંડી, તેમ તેમ ડોસાં તો મલકક મલકક ગયાં, અને મને ઓવારણાં પર ઓવારણાં લેવા લાગ્યાં.

મંગુસ્તાન તરફ કુચ કરનાર સેવક પેહલવેહલો પારસી હોવાને લીધે મુંબઈ શહેરના રહીશો, અને ખાસ કરીને પારસીઓમાં ધણીજ ખુશાલી ઉતપન્ન થઈ, અને સેવકના માનમાં એક મેલાવડો ભેગો કરવા માટે મુંબઈના રહીશોએ દોડધામ કરી મુકી. સેવકે પણ બધી તૈયારીઓ કરવા માંડી, અને બધો સરસામન સાથે મારા મમઇજી તેમજ મારી ધણીયાણી સુનઈએ યોહસ કરવાથી, મેં મારા પેલા માનીતા ઘરના પારસી બબરચી સુખલાને પણ મારી સાથે લઈ જવાને છેવટે ઠરાવ કીધો, અને સુખલો પણ મારી સાથે આવવા એક બોલે તૈયાર થયો.

સર કાવસજી બંડૂગીર હોલમાં એક મોટો મેલાવડો ભરી મુંબઈની તમામ પારસી કોમે મને તથા મારા બબરચી સુખલાને એક મારી જેવી પ્રાર્થના તથા કુલપાન એનાયત કીધાં, જે બેઠ મારી છાતી ગજગજ કુલી નીકલી, અને ધણી દોડધામ, તથા ઠાઠમાઠ વચ્ચે બોરીબંદર સ્ટેશન પરથી ‘Frontier Mail’ માં બેસી અમોએ મંગુસ્તાન તરફ કુચ કીધી.

મંગુસ્તાન, કે જે અફઘાનીસ્તાનની પુર્વે, બલુચીસતાનની પશ્ચીમે, કાબુલીસ્તાનની દક્ષીણે અને હિંદુસ્તાનની ઉત્તરે આવેલું છે, ત્યાં જવા પેહલાં અમોએ પેશાવરમાં પેહલો પ્રાર્થ કરીધો. પેશાવરથી મંગુસ્તાન લગભગ ૩૦૦ માઈલને છેટે આવેલું છે, જે છેટો કાપવા માટે મંગુસ્તાનના શાહે, અમો માટે ખાસ special મોટર કાર મોકલી હતી, તેમાં બેસી મંગુસ્તાન તરફ જવા નીકલ્યા. આજુબાજુ સઘલે મોટા ડુંગરો અને ટેકડીઓ અમારી નજરે પડી, અને તેથી તે દેખાવ ખરચીત ધણોજ રળયામણો લાગ્યો.

મંગુસ્તાન શહેરમાં ફાખલ થતાંની સાથે ડૂંધવરે મોટર હિલી રાખી, અને અમોને વલાવવા આવેલા શાહના પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી અબ્દુલ ગજુરે હરખલયો આવકાર આપ્યો, અને શાહના બાદશાહી મેહલ તરફ હંકારી જવાને અબ્દુલ ગજુરે પેલા ડૂંધવરને હુકમ કીધો.

આખે રસ્તે લોકો લાંબા લાંબા ડોકાં કરી નાણે હમો આફ્રી-ડાપી જાનવરો આવ્યા હોય એ તેમ અમો તરફ જોવા લાગ્યા. ખચ્ચીત, તેમાં બીલકુલ નવાઇ નહી હતી, કારણકે 'હું' સફેદ દગલી ને માથે પાઘડી (લાલ ચીનાઇ ખોખું) તથા સુખર્ણએ લેંગો અને સફેદ દગલી તથા માથે અલેચાની ટોપી પેહડી મોટરમાં બેઠા હતા. કેટલો વાર ગુપચુપ બેઠા પછી પેલો કમળખત અબ્દુલ ગજુર, 'બોખારી ચસ્ત આલુ ચસ્ત' કરીને પોતાની ભાષામાં કંઈ બબડ્યો.

અમારી નાણે બધા કે એ કમળખત પોતાની ભાષામાં શું બકી ગયો, તેથી સુખલો અને હું એકમેકના મહોડાં જોવા મંડી ગયા, પણ અમોએ જોયું કે એ ચંડોલીને કાંઈ પણ જવાબ આપવો નેઇએ તેથી હું બોલ્યો, "નહીં સાહેબ, ખોત ખોત થેંકસ આપુન લોકકુ તુમેરા બોખારી આલુ નહીં મંગતા. પેટ ભરેલા હય અને તખીયત પણ ખોટ ખુશ હય. પણ અઇસા પુછતા કે તુંમ તુમેરી ભાષામે આપુન લોકકુ ગાલી કાયકુ દેતા હય?"

પેલો અબ્દુલ ગજુર તો દોળા ક્રરાવી અમો તરફ જોવા લાગ્યો, તેમ તેમ અમારા લપ્પા લેવાવા માડ્યા, પણ સાફ થયું કે તેટલાં અમો શાહના મેહલ આગલ આવી પોંહ્યા. જેવા દરવાજા આગલ આવી લાગ્યા કે દુરત એક watch-man એ ખુગલ ડુંકરી હમારી પધરામણી નહરે કીધી. પેલા કંગાલ અબ્દુલ ગજુરે ગાડીમાંથી ઉતરી અમોને આવકાર આપ્યો, અને પછી ચલાવતો ચલાવતો એક જખરદસ્ત મોટા દરખાર રમમાં લઇ ગયો, કે જ્યાં His Most Exalted Majesty, the Shah of Mangustan પોતાના તખ્ત ઉપર રજાખમાં બેઠે બાબુએ પોતાના બે એ ડી સી ઓને લઇ બેઠો હતો. પોતાના દેશની રીતભાત પ્રમાણે પેલા અબ્દુલ ગજુર નાણે રવાનાને રોજદો કરતો હોય તેમ પગે પડ્યો, અને મેં

પણ એક હાથ છાતીએ મુકી તથા બીજા હાથમાં મારું ચીનાઈ બોથું પકડી વાંકો વલીને શાહને નમન કીધું, અને સુખલાએ તો શાહને ફલાઈંગ કીસ આપી, જે જોઈ પેલો અબહુલ ગધુર તો લાલચોળ થઈ જોવા લાગ્યો.

શાહ બીચારાએ પોતાના તખ્ત ઉપરથી નીચે ઉતરી અમેને શેકહેન્ડસ કીધી અને મારા મમઇએ મને વસઇની ખારીમાં નાખવા જે નાળીએર, સાકર, તથા ફૂલ આપેલા, તે તેને સ્વાધીન કરતા બોલ્યો, “બાદશાહ સલામત, તેરા રાજપાત સલામત રહે, તેરી રૈયંત આબાદ રહે! મગર મેરા મમઇજી ને તુમેરા પર ઓ નાળીએર, સાકર, ફૂલ ને ઓ એક રૂપીઆ બોત બોત સલામ સાથે અમેરી સાથ લેજા હય, ઓ તુમકે આપુત દેતા હય ઓ ગુપચુપ લેનાં, જહાંપનાં!”

એમ કહી, વાંકો વલી નાળીએર, ફૂલ તથા સાકર એનાયત કીધા, જે તેણે વાંકો વલીને સ્વીકાર્યાં, અને પછી મને ખાનગીમાં કાંઈ કેહવા માંગતો હોવાથી પોતાની પાછલ આવવાને હુકમ કીધો.

ચાલતાં ચાલતાં શાહ મને પોતાના ખાનગી ઓફીસ રૂમમાં લઈ ગયો, અને મારી લાયકાત વીધે મને સવાલોપર સવાલો કરવા લાગ્યો. મેં પણ મારી રીત પ્રમાણે છાંટવા માંડ્યું, અને શાહ મારા ઉપર એટલો તો શીદા થઈ ગયો કે મને પોતાના personal attendant નો પોસ્ટ ઓફર કીધો, જે મેં માઠી ખુશી સાથે સ્વીકાર્યો, અને થોડા વખતમાં ચાલાકીથી શાહને એવો તો આજી નાંખ્યો કે રાજ્યની બાબદસર કાંઈપણ પગલું લેવા પેહલાં તે મારી સલાહ લેતો, જેથી શાહના પેલા પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી અબહુલ ગધુરનું ઘણું કોહી જતું, અને મારી ખીંટ પાછલ હરહંમેશ મારી નીંદા કરતો, તેથી તક મલવાથી મેં તેની હાજરીમાં શાહને કહ્યું કે—

“નિંદા હમારી જો કરે, મિત્ર હમારા હોય,
બિન સાચુ, બિન પાનીસે, જાંદગીથી હાયો ધોય.”

“સરચા બાત બોલા મંચેરશાહજી, તુમેરી બાત સાવ સારચી હય”, મારો જરણે ચોકતાં શાહ બોલ્યો.

એક દીવસ સહવારના પોહરમાં શાહને ચાલતા ફરવા જવાને શોખ થઇ આવવાથી એક નોકરને મારા એક રૂમમાં મોકલાવી મને તેની સાથે ફરવા જવા હુકમ કરીધો. ત્રીમ તરાક થઇ હું શાહની સાથે ફરવા નીકળ્યો. ફરતાં ફરતાં શાહી મેહલથી લગભગ માઇલ એક આવી પોહર્યા કે એકએક કોઇ બદમાશ જેવો દેખાતો શખસ શાહની સામે આવી તેના તરફ બંદુક તાંકી. શાહ તો ખીચારો હમ ઉપર ખેંચી થડો ગાર થઇ લાંબો સ્થાં ઉભો. પણ તેટલાં મેં સમયસુચકતા વાપરી એકદમ તેના દીલ ઉપર ધસી ગયો અને જુજુટસુનો એક દાવપેચ આપી તે ચડાલને જમીન ઉપર પટકયો, અને હાથમાંથી બંદુક ઝુટવી લઇ તેને ઠાર કરીધો. આવી બાહુરીથી મેં શાહનો જન બચાવેલો હોવાથી તે મારા ઉપર શ્રીદારીદા થઇ ગયો, અને ઝનુનમાં આવી હું પુકારી ઉઠ્યો—

“કીસકી મજલ હય કે શાહકી જન લેવે,
કીસકી મજલ હય કે મંચાકી પ્રાણ લેવે,
શાહકી જન લેને વાલે પર હજાર લાંત હો,
રાણી ૧૦૦ મરે પણ બાદશાહ સલામત હો.”
શાહ મને વલતો જવાબ આપતાં બોલ્યો—
“આફરીન! આફરીન! અથ પારસીકા લડકા, તેરે નામપર
સદ હજાર આફરીન હય, તેરે ચે દાદાગીરી કે કામપર
હમારે સબ દુશમનકો તુને દુન્યાસે ફના કર દીયા,
જો ભજ્યાં ગાંઠ્યા થા ઉરકો તુને સીંગ ચના કર દીયા.”

બાદશાહ પોતાનો કીમતી જન બચવાથી એવી તો ખુશાલીમાં આવી ગયો કે તુરત ઝડપથી પોતાના મેહલ તરફ પાછો ચાલવા માંડ્યો, કે જ્યાં શાહની કીમતી જીંદગી બચી જવાના ખુશાલીસર્યા સમાચાર ફરી વલ્યા હતા, તેથી શાહના મેહલના દરવાજાપર, મંગુસ્તાન શેહરના રેહવાશીઓ, બેગમો, તથા દરબારીઓ અમોને આવકાર આપવા અમારી રાહ જોતા હિસા હતા, અને જેવા અમો

સાં આવી પોંદ્યા કે “અટલાહો અકબર, ઇન્કલાબ ઝીંદગાદ, સલામત રહેો શાહ કા રાજ!” કરીને લોકોએ ખુશાલીથી આખો મેહલ ગજવી મુક્યો, અને પોતાના મેહલની ખાલકની ઉપર આવી મને પોતાની પાસે ઉભો રાખી દાખીને અગલગીરી કીધી, અને મારે માટે ખુશાલીના ત્રણ પોકારો કરાવ્યા, જે માટે ખરચીત હું ઇંગ્લેન્ડ લાયક હતો.

રાતના મારા માનમાં શહે રાજમહેલમાં એક મોટો શાહી ખાણનો મેલાવડો કીધો, અને મારી આહુરીના બદલામાં ખાણ ખાદ ઘટતા શબ્દોમાં એક રસીલું લાવણું કરી મને “નવાબજંગ આહુર” નો ખેતાબ એનાયત કરી ચાલુ તાલીઓ અને ખુશાલીનાં અવાજો વચ્ચે મારી ૪૦ ઇંચની છતી ઉપર એક જખરદસ્ત મોટો ચાંદ લટકાવ્યો, અને વધારામાં મને મંગુસ્તાનનાં લશ્કરનો કમાનડર-ઇન-ચીફ યાને સેનાધીપતી નેમ્યો, અને તે દીવસથી સેવક સેનાધીપ-

કમાનડર-ઇન-ચીફ મંગુ સદારી.

તીનો લશ્કરી યુનીફોર્મ પેહરી છાતી કુલાવી ફરવા લાગ્યો, તેમ તેમ અદેખાઈના મારયો પેલો અબદુલ ગજુર મારી તરફ ચુંચી આંખે જોવા લાગ્યો. ખાણ દરમયાન રાખેતા મુજબ મેં શાહની વખાણ કરતાં

એક લાંબુલચ સાપણ કીધું જે બાદ, લાં હાજર રહેલા સધલાં મેહમાંનોની ફરમાસથી દારની મદદ સાથ બાદશાહ અબદુલ્લાની સલામતી એક ખીજને મપારા લઈને લીધી.

વલતે દીવસે એક ઘણોજ દલગીરીભર્યો બનાવ બન્યો. શાહને કાંઈ પારસી વાણીઓ આવતો શોખ થઈ આવવાથી મને કાંઈ પણ પારસી વાણી ખવડાવવાનો હુકમ કીધો. તુરત મેં મારા પેલા બબરચી સુખલાને બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેને બપોરના ખાણા ઉપર શાહને માટે સલીમાં ગોસ, ધાનશાક, કચુબર ને દ્રાલમીનાં તમતમતા કવાબ પકાવવાનો હુકમ કીધો. કમબખત શાહને ધાનશાક ઘણું સ્વાદ લાગવાથી હુમદાવીને ખાયાજ કીધું, જેથી તેણે ખાતાં પેટમાં દુઃખવાની ફરયાદ કીધી, અને જરા આમતેમ નજર કહું તેટલાં ધરોધર લાંજ ઓકવા માંડ્યું, અને બેશુધ થઈ જમીન ઉપર પટકાઈ પડ્યો. આ બનાવથી લાં બધી દોડધામ થઈ રહી, અને ઘણા ઉપાયો કરવામાં આવ્યાં, છતાં શાહની તબીયતમાં કાંઈ પણ સુધારો થયો નહીં, જેથી બધાના જીવો ઘણા રંજીદા થયા. તુરત મેં સુખલાને મારી પાસે બોલાવી જરા પણ વખત ન ગુમાવતાં એક કપ મરીની ચાહ બનાવવા કહ્યું. સુખલો તુરત એક કપ મરીની ચાહ બનાવી દોડતો કે લાવ્યો, અને શાહનાં મહોડામાં આંગલા ખોસી અંદર ચાહ નાખી કે તુરત સુધીમાં આવી તેણે, જેમ વાણીયાઓ હીંગતા અચાર તથા ખાસોડી પુરી ખાઈ હોઈયાં! હોઈયાં! કરીને અડકાર ખાય છે, તેમ તેણે પણ મોટેથી બે અડકાર ખાધા, અને બધાની ખુશાળી વચ્ચે તે તટાર થઈ ઉભો. આ મારા જાહુચી શાહ, બેગમો તથા રૈયત મારાપર દુરબાન દુરબાન થઈ બેલી બની ગઈ.

એકાએક મને ચાહ આવ્યું કે ગોસ રોજ જેવા અનરોબને દીવસે મેં નાવર મગતબ થઈ સલીમાં ગોસ ખાઈ ખવરાવી મારો પ્યારો પારસી ધર્મ દુઆડ્યો, તેથી મને ઘણું દુઃખ લાગ્યું, અને મારા ઓરડામાં જઈ પાપનો પશ્તાવો કરતાં મહોડાં પર બે હાથે નરાતર તમાચા મારી જોરથી ગણું પકડી સોગંદ ખાધા કે—

કસમ છે મુજને મારા બેહસ્તી બહમનુજ બપાવાના,
 કસમ છે મુજને મેહલુ મુરઘી ચોર પાસે મરઘી કપાવાના,
 કસમ છે મુજને મારી પ્યારી પારસી ડોમના,
 કસમ છે મુજને મારા પાળેલા કુતરા ડોમના.

મં'ગુસ્તાનનાં રહીશો સાધારણ રીતે પરશયન લાપા બોલતા હતા, અને ધણુજ થોડા હીંદુસ્તાની લાપા સમજી શકતા હતા, અને મને માત્ર ગુજરાતી તથા થોડુંક અંગ્રેજી લાપામાં છાંટતા આવડતું હોવાથી તે કમબખતો સાથે વાદવીવાદ ચલાવવામાં બહુ મુશ્કેલી પડતી હતી. તેથી એક દીવસ જ્યારે ખુશમીઝાજમાં શાહ, સેવક, પેલો કમળત અબ્દુલ ગકુર, તથા મારો બખરચી સુખલો કરીને પીરનીઝાટ રમવા બેઠા, ત્યારે રમતાં રમતાં મેં શાહને કહ્યું, “બેઅદબી માફ હય બાદશાહ સલામત, આપ ઝનાખકી રજા આહી કહ શકતે હય કે આપ નામવર આહવે તો ફારસીમેં બોલતે હય, મગર આહવે તો હીંદુસ્તાની લાપા બોલ શકતે હય. મગર આપણો ગુલામ મંચેરજીબા તો માદરવતન ગુજરાતી લાપા બોલ શકતે હય, આપ નામવર કી રજા હુવે તો આપ ઝનાખકુ મેરી ગુજરાતી લાપા શીખા દેવે, તો રાજકો કામકાજ મેં હરકત ન આવે. કયુ, નામવર, આપકી કયા ખાએશ હોવે ઓ મેરે કુ બોલ દેવે.”

શાહને મારી ગુજરાતી લાપા ધણી પસંદ પડવે, મને એ મુરખીને ગુજરાતી ભાશા શીખવવાનો હુકમ કીધો. તુરત મેં મારા મમજીને અરજાં વાયર કરી મુખપ્રથી બાલપોથી તથા ગુજરાતી સાત ચોપડી મારાપર બનતી ઉતાવલે મોકલી આપવાને આજીજી કીધી અને ઉપલી ચોપડીઓ આવી પુગે, તેટલાં મેં બાદશાહને ક, ખ, ગ અને બ ૩ લ શીખવવા માંડ્યું, અને ચોપડીઓ આવી પોહ્યતાં સેવકે થોડા દીવસમાં શાહને ગુજરાતી લાપા બોલતાં શીખવી કેલવીને કંઈ કીધો, અને બાદશાહને એ લાપા બહુ પસંદ પડવે પોતાના રસાલા, દરબારીઓ તથા ઝનાનાની બેગમોને પણ ગુજરાતી લાપા શીખવવાને મને તાકીદે હુકમ કીધો; તેથી રોજ સહવારના શાહના હુકમને તાબે થઈ મને ઝનાનામાં જઈ

બેગમોને લગલગ બે કલાક સુધી ગુજરાતી ભાષા શીખવવી પડતી અને બેગમો ઘણી ચંચલ હોવાથી માત્ર ૧૫ દીવસમાં જ ગુજરાતી ભાષા બોલતાં શીખી ગઈ, જે જોઈ શાહ મારા ઉપર ધણો દુરબાન થઈ ગયો, અને મારા ખગારમાં મોટો વધારો કરી દીધો.

બેગમો મારો દેખાવ તથા ખુબસુરતી જોઈ મારાપર માહી પડી અને જેવો મારા છાંંંં નો વખત પુરા થતા હું સાંધી ચાલવા માંડતો, તો બેગમો મારા રસ્તાની વચમાં ઉભી રહી મને રોકતાં બોલતી, “મત જવ મંચેરજીબા, અધસા કાઈકુ આમ લોક્કા જીગર ચીર કર ચલ જતા હય. ખાસ, આપુન લોક તુમકુ નહીં જાને દેંગા, સુના કયા?”

મુઠ બેગમો તો મને એવો ચીપત પકડી રાખતી કે જેમ તેમ માહસુસીખતે તે લોકને સમજાવી પટાવી ખીજે દીવસે તે લોકની આગલ વધુ વખત થોભવાનું વચન આપી ત્યાંથી ખરતી લેતો, અને મને ઘાસ્તી પણ લાગતી કે રખેને કોઈ વખત શાહને કાંઈ મારે સારું શક જવાથી મારો દારવાટલો કરી નાંખે. પણ નસીબ સારાં કે બેગમોએ શાહને મને તે લોકની સાથે છુટથી ફરવા હરવા તથા ભેલાવા દેવાને અરજ કીધેલી હોવાથી તથા શાહને મારી ચાલચલણ માટે પુરતો વીચાસ હોવાથી, મને બેગમો સાથે છુટથી ફરવાનો ખાસ શાહી હુકમ મળ્યો હતો, જે શાહના ખીજ નોકરેથી જરા પણ તામોશ કરી શકાતું નહીં હતું, અને શાહના એક વફાદાર નોકરે શાહની ખીદમતમાં હાજર થઈ એવી જાતનું મારી સામે બહોતાન મુક્યું કે મેં ઝનાનાની એકાદ બેગમની મર્યાદાને ભંગ કીધેલો હોવાથી નામવર શાહે મારી સામે કામ ચલાવી મને ઘટતી શીક્ષા કરવી. આ સાંભળી શાહ ધણોજ ઉશકેરાઈ ગયો અને મને પોતાની હાજરીમાં બોલાવી મંગાવ્યો. મારી સામે મુકાયલા ગંજીર આક્ષેપને રદીયો આપતાં મેં શાહને કહ્યું—

ઉંચ કુદુખમાં અવતર્યોછ, મંચા હય મેરા નામ,
ધ્યાનત પડે મેરા જીવતરપર, કરેંગા જો અઈસા કામ.”

અને સેવક તદ્દન innocent હોવાની શાહની ખાત્રી થવાથી પેલા નોકરને ત્રણ વરસના સખત કેદખાનાની શીક્ષા કરી સાંથી ખરતો કીધો.

બાદશાહની રજા મલેલી હોવાથી મારો ફાજલ પડતો વખત બેગમો સાથે ખીખીખાખા કરવામાં તથા તે લોક સાથ અમનઅમન કરવામાં હું ગાલતો હતો. સહવાર સાંજ તે લોકની સાથ ફરતો હરતો ને જેમ એક કુતરો, ઘરમાં પલોતાઈ જાય તેમ હું બેગમો સાથ પલોતાઈ ગયો હતો.

મારો ઓરડો શાહના બેડ રૂમની બગેચા પાસે હતો, તેથી બે ઓરડાની વચ્ચેના partition અંદર કાણું પાડી, ચુંચી આંખે કાણાંમાંથી જોઈ શાહની ખબર રાખતો. મુંબઈની પેલી જાણીતી ડાન્સર માડામ અસતોવા બાસતોવા પાસે ડાન્સીંગ લેસન લીધેલું હોવાથી હું અવારનવાર મારા બેડ રૂમમાં એકલો એકલો ફેક્ષ ત્રોટ, એકસ ત્રોટ, રમખા-જમખા, તાંગો વીગેરે કરતો, જેપર બાદશાહની નજર પડવે એ નામવરને તથા બેગમોને ડાન્સીંગ શીખવવાને મને આજીજી કીધી, અને તે મેહરબાનના હુકમને માન આપી હારમો-નીયમ, તબક્કા, તથા છુંમછુંમયાની સામેલગીરી સાથની મેં તે લોકને ડાન્સીંગ શીખવ્યું, અને બેગમોને ચાલુ પ્રેક્ટીસ આપવા ખાતર અવારનવાર તે લોકની સાથ ડાન્સીંગ કરતો.

હંમેશના રીવાજ મુજબ ખાણા બાદ હું મારા રૂમમાં માથે નેપકીન નાંખી ગુઠણમંદીએ પડી મારા બેહસ્ત મુકામ પામેલાં સગાઓની નૈયતે પતેત રવાંતની લણી પેલા મુંબઈના જાણીતા spiritualist શાપુરજી સપરચંદ પાસે મુવેલાઓ સાથે વાત કરવાનો પુરતો અભ્યાસ તથા અનુભવ લીધેલો હોવાથી હવામાં આમતેમ હાથે ફેરવી હું મારા બેહસ્તી બપાવા સાથ વાત કરવા મંડી ગયો. શાહની મારા ઉપર નજર પડવે હું શું કરતો હતો તે માટે મને પુછપરછ કરવા લાગ્યો, અને એ બાબતમાં શાહને થણો રસ લાગવાથી પોતાના લેટ પપા ડીઅર સાથે વાત કરવાની પોતાની બાહેશ દેખાડવાથી મેં તેને બધો બંદોબસ્ત કરી આપવાનું વચન આપી સાંથી તેને વીદાય કીધો.

તુરત મેં મારા બખરચી સુખલાને મારી પાસે બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેની સાથે બંધી જોડવણું કરી એવી જાતનો એક પ્લાન ઘડ્યો કે શાહના દરબાર રૂમમાં એક પ્લેટફોર્મ ઉભો કરી મારી અને સુખલાની વચ્ચે એક પરડો મુકી સુખલાને પરડાની પ્રાછળ મુખાવી રાખી પછાડેથી ફહલવાઈટ મારી પરડાપર ઓરો પાડી,

જાણે શાહનો બેઠસ્તી બાપ મીનાઈ જાહનમાંથી શાહની સાથે વાત કરતો હોય તેમ મારા સવાલોનો ધીમે અવાજે સુખલાએ જવાબ આપી શાહને બતાવવો.

અમારી જોડવણું સુજળ બપોરનાં ખાણાં પછી દરબાર રૂમમાં એક જગ્યા મેલાવડો મળ્યો, અને શાહની ફરમાસથી મેં અને સુખલાએ અમારો ખેત્ર લજવી બતાવી બધાને માહત કીધા. શાહે એક પછી એક સવાલો મને કીધા, અને ઇન્ટરપ્રેટર તરીકે મેં, જાણે શાહના બેઠસ્તી બાપ સાથે પેલી દુન્યામાં વાત કરતો હોઈ તેમ સુખલાને સવાલો પુછ્યા, જેના સુખલાએ સંભાલથી જવાબો આપ્યા. શાહે એક સવાલ પુછ્યો કે એના પપા ડીઅરનું કેવી રીતે મરણ થયું હતું, તેનો જવાબ બોલા સુખલાએ ચાલાકી વાપરી આપ્યો કે હાલના શાહ અબદુલ્લાના પ્રાઈવેટ સેક્રેટરી અબદુલ ગદુરે શાહના બાવાજીને અશીશ બચાવી પોંહચતો કીધો હતો.”

આ સાંભલતાની સાથે શાહ એકદમ તપી ગયો અને અમદુલ ગઝુરને શીક્ષા તરીકે ફાંસીએ ચઢાવી દેવાનો તાકીદે હુકમ કીધો. અમદુલ ગઝુરે આવું નીચ કામ કીધેલું હોવાનું ધારી, લોકોએ ઝંનુનમાં આવી, ત્યાં નો લાંબાં તેનો નાસ્તો કરી નાખ્યો, અને આવી રીતે મેં મારા એક કૃતા દુશ્મનનો કાંટો કઢાવી નાખ્યો. લોકો તથા બાદશાહ, જાણે હું કેવો એક ફરેસ્તો હોઉં તેમ મને વાંકા વધી પગે પડવા માંડી ગયા અને તે દીવસથી સેવકને સવળા 'મહાત્મા મંચેરશાહ મદારી'ના નામથી બોલાવા લાગ્યા, અને સેવક, મંચુસ્તાનનાં રહીશોમાં વધારે ને વધારે માનીતો થતો ગયો.

રાતનાં ખાણા બાદ હું સુવા ગયો, અને પેટ દબાવીને ખાધેલું હોવાથી આમથી તેમ ધોલ્યા ઉપર ગોલાટ ખાવા લાગ્યો. તેવામાં એકાએક બરી બામદાડે, મેં કાંઈ તોપ પુટવાનો અવાજ સાંભલ્યો, અને મને અકરવકર થવા માંડી. તુરત મેં અમારા લશ્કરના કમાનડીંગ ઓશીસર ટ્રારપોરલ કરસનદાસને મારી આગલ બોલાવી મંગાવ્યો, અને શા કારણસર તોપો ફેડવામાં આવી હતી તે માટે મેં પુછપરછ કીધી. ટ્રારપોરલે મને કહ્યું કે બરી બામદાડે બાદશાહની સીનીયર બેગમ નવાઝે, નહીં ધારેલું, એકાએક, એક ગાદીવારસ બેટાનો જન્મ આપ્યો હતો, જેની શેહરમાં જાહેરાત આપવા ખાતર, સાહના હુકમથી ૩૧ તોપો ફેડવામાં આવી હતી, આ સાંભલતા હું સદરા લે ગા પર બેગમ નવાઝના બેડ રૂમમાં ધસી ગયો, અને તેણીને મુખ્યારકબાદી આપી ત્યાંથી શાહના એડ રૂમમાં ગયો, અને તેને પણ બગલગીરી કરી, મુખ્યારકબાદી આપતાં બોલ્યો.

“ફલે તુંજ નામવરને આ સખકતો દિવસ
આજથી, સદા તારો હું ગુલામ થઈ રહેવસ,
આવે તારે ત્યાં દરસાલ જોડ છોકરાં સરસ,
નર્સ આયા બની હું તેઓની બરદાસ્ત કરસ,
અંતઃકરણની કબુલ હો મુજ કંમતરીન મંચાની દુવા.

ચાલો સાહેબજી ટટા હવે જાઉંય હું કાતરયાંપર સુવા.”

સહવારે, જેવો સુરજ ઉગ્યો તેવોજ મેં દરબારના પ્રધાનજી, પાડુરંગ પસરીપરને મારા બેડ રૂમમાં બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેને

બેગમ નવાઝે ગાદીવારસ બેટાનો જન્મ આપ્યો હતો તેની ખુશાલીમાં બનતી સગવડે એક સારો દીવસ પસંદ કરી એક દબદબા ભરેલી દરબાર ભેગી કરી બાદશાહ, બેગમ નવાઝ તથા નવા શાહજહાને લાં હાજર રહેવાનું આમંત્રણ કરી, તે લોકને એક કાસકેટ તથા માનપત્ર આપવા માટે ઉધરાણું કરી સઘલો બંદોબસ્ત કરવા સારું મેં પ્રધાનજીને હુકમ કીધો અને સાથે સાથે દરબારીઓમાં એક સરકયુલર ફેરવી તે લોકને દરબારમાં હાજર રહેવાને બલાબણ કરવાને તાકીદ કરી મેં તેને ત્યાંથી ખરતો કીધો.

તે સખકતે દીવસે બરોબર ૧૨ (રદે. ટા.) ને ટકારે દરબાર રમમાં એક લવચ મેલાવડો ભેગો મલ્યો હતો, ત્યાં હું મારા સેનાધીપતીના ડેસમાં છાતીએ પપેટા જેવા મોટા ચાંદો લટકાવી, રૂબાબમાં દરબાર રમ તરફ ચાલવા લાગ્યો, અને જેવો ત્યાં દાખલ થયો કે તુરત આખી દરબારે ઉભા રહી મને નમન કીધું. દરબારમાં પચરંગી કોમનાં સેવકો ખીરાજેલા હતા, અને પારસીઓમાં તો ફકત હું, ને મારો માનીતો બખરચી સુખલો કરીને હતા. સેવકે દરબારીઓને મારી માદરવતન ઝખાન ગુજરાતી શીખવેલી હોવાથી, અને શાહની ફરમાસથી, દરબારનું સઘલું કામકાજ ખાસ કરીને ગુજરાતી ભાષામાંજ ચાલતું હતું, પણ બાદશાહે રેહમદીલી બતલાવેલી હોવાથી થોડાક દરબારીઓને હિન્દુસ્તાની ભાષામાં વાઢવીવાદ ચલાવવાને છુટ આપવામાં આવી હતી. સઘલા દરબારીઓની હાજરી લીધા પછી દરબારનું કામકાજ શરૂ કરવામાં આવ્યું. પ્રધાનજી પસરીપર પોતાની બેઠક ઉપરથી ઉભો થઈ બોલ્યો, “મારા મેહરબાન કદરદાન ભાઈઓ, આજ રોજે આપણે અત્રે શા કારણસર ભેગા મલ્યા છીએ તે જણાવવાને હું આપણા લશ્કરના કમાનડીંગ ઓફીસર કોરપોરલ કરસનદાસને અરજ કરું છું.”

કોરપોરલ કરસનદાસ—મારા મેહરબાન, કદરદાન, સૈાનું ખુશ ચાહનાર ખીરાદરો, મારે તમો ભાઈઓને ઘણીજ ખુશાલી સાથે જણાવવું જોઈએ કે આજે રોજે આ દરબાર ભરવાનું સુખ્ય કારણ એ છે કે આપણા રાજ્યની સીનીયર બેગમ નવાઝે, ન

ધારેલું, અચમુચ, એક ગાદીવારસ બેટાનો જન્મ આપ્યો છે, અને જ્યારે બાદશાહ સલામત, બેગમ નવાઝ તથા શાહઝાદા અત્રે દરબારમાં પધારે ત્યારે સર્વ દરબારીઓએ એ નામવશેને ખુશાલીથી વધાવી લઇ આપણી વફાદારીની એક અદના ઈધાની તરીકે તે રાજવંશીઓને એક કાસકેટ માનપત્ર તથા ભેટ સોગાદો એનાયત કરવા સારું આપણે અત્રે ભેગા મળ્યા છીએ. (એવામાં બ્યુગલ મુકવાનો અવાજ સંભલાય છે અને આખી દરબાર એકે છે.)

દરબારનો સીપાઇ—બાદશાહ અબદુલ્લાહ ખીસમીલ્લા બુસબરમતલ્લા સાહેબ કી સવારી આતી હય. સબ લોક ગુપચુપ ખરા રહો. (શાહ અબદુલ્લા, બેગમ નવાઝ, તથા એક દાસી, શાહઝાદા ને હાથમાં લઇ, બેંડવાળા સાથે દાખલ થાય છે. પાછલ દરબારનો નામાંકીત જગમશ્વર બેતીષ માહરાજ પંડીત માણેકચંદ કરમચંદ ઉર્ફે સપરચંદ અને થોડાક સીપાઇઓ દાખલ થાય છે.)

મહાત્મા મંચેરશાહ—(હુકમ આપતાં, Stand up! Sit down! બેસી જવ! ઉભા થાવ! Down up as you were!

બાદશાહ અબદુલ્લા—(હુકમ આપતાં) Sit down મંથ બસુત જવા વાહ! મારા બાહદુર સેનાધીપતી મહાત્મા મંચેરશાહ, ખરેખર તમોએ દરબારીઓનેખી શીખવી કેળવીને કંદ કરી નાંખ્યાહ. એ લોકની discipline બેધને હું તદ્દન ગાફેલ બની ગયોહ.

મહાત્મા મંચેરશાહ—સાહેબ, તમોએ જે મને હિંચા compliments આપ્યાહ, તે માટે હું તમારો મોટો આભાર માનું છું.

બાદશાહ—મેં અધસે પુછતે હય મેરે લાડકે પ્રધાનજી પસરીપર ઉર્ફે છીંકીપર, કે આપણે ભલે લાયકીવાલે દરબારી લોકને, આજ રાત્રે જુલાળ લેકર આયે હોય, અધસે શીકકે મોહ કર કર કાયકુ બેઠ રહે હવ? ઉરકી કયા મતલબ હય?

પ્રધાનજી—એ અદબી માફ હય તામવર શાહ, કે થોડેક દરબારી લોકને દોષીકા હલવા કે સજા કરે હય, મગર થોડેકને આંકરક કા જુગાર ખેલ કર ખુવાર હુવે હય, જુરકે લીએ ઓ લોક રીકડે મોહ કર કર ખેલ રહે હય.

બાદશાહ—ઓ મારા તમતમતા, ઝમઝમતા ને પરસેવાથી ખાતાખત વાસ મારતા, મવાલીઓ, જુગારીઓ ઉરકે દરબારીઓ, તમો માટે આપણ પ્રધાનજીને ફરીયાદ કરતાં, સાંભલી મને ઘણીજ હલખીરી લાગે છે અને આજથી હું એવું ફરમાન બાહર પાડું છું કે કોઈ પણ દરબારી ને ભવીશમાં હલવાનો સજા કરસે અથવા તો આંકરકનો જુગાર ખેલસે, તો તેને હું ૧૦ વરસની સખત જેલની સજા ફરમાવીશ, નહીં તો કે કાલાપાણી ધકેલી દઇશ. પ્રધાનજી, આ ફરમાન તમારી ડાયરીમાં હંમેશ માટે નોંધી લેજો.

પ્રધાનજી—જઈસે તુમેરે હુકમ તામવર.

બાદશાહ—મારા ભલા દરબારીઓ, આપણા માનવંત યેગમ નવાઝ, આજથી ખુરખો તજ દઈ, અત્રે દરબારમાં પધારયાછ, માટે, હંમેશના રીવાજ મુજબ તમો મેહરબાનો સાથે મારે ઓલખાણ કરાવવી જોઈએ. (બાદશાહ યેગમ નવાઝ સાથે, દરબારના નામાંકીત નરોની ઓલખાણ કરાવે છે.) જરા ઇદર આના મેરે પ્રધાનજી?

પ્રધાનજી—ખોત અછછ બાદશાહ!

બાદશાહ—(યેગમને) યેગમ નવાઝ, આય મારી દરબારના માનીતા પ્રધાનજી પસરીપડ ઉરકે છીંકીપડ. એવાજીને ઘડી ઘડી પસરી પરવાની ઘણીજ ખરાબ આદત છે. જાવ મારા પ્રધાનજી, તમારી જગાપર જઈને બેસો. (પ્રધાનજી નમન કરીને જાય છે.)

બાદશાહ—(સેવકને introduce કરતાં) અમ્માં, આય પારસી મારા લશ્કરના સેનાધીપતી મહાત્મા મંચેરશાહ છે. એવાજી કંઈ નહીં તો ફેંકી દેતાં ત્રણ ત્રણ વખત મારો જીવ બંચાવ્યો

છે, અને હું ખાત્રીથી જાર મુકીને કહું છું કે જો મહાત્મા મંચેરશાહ આપણા રાજ્ય મંચુસ્તાનમાં પધાર્યા નહીં હોતે તો અત્યારે રૈયત તેમજ રાજ્યની શી હાલત થઈ હોતે! એવજુ રૈયત તેમજ રાજ્યના ધણાજ માનીતા છે, અને સારી દુન્યામાં બહુજ નામના મેલવી છે. (સેવકે રીવાજ મુજબ બેગમ નવાઝનો હાથ ચુંખી, પાછી બેઠકે લીધી.

બાદશાહ—પંડીતજી, માણેકચંદ, જરા મારી પાસે આવો તો?

પંડીત માણેકચંદ—આંચો બાદશાહ.

બાદશાહ—(પંડીતજીને introduce કરતાં) બેગમ મા, આવ્યો એવજુ છે તે કે આપરી દરબારના માનીતા ને ચંચલ જોતીય માહરાજ, શ્રી પંડીતજી માણેકચંદ કરમચંદ ઉર્ફે સપરચંદ, એવજુ નસીબ જોઈને જે બોલેછ તે બોલેબોલ ખરું પડેછ. (પંડીતજી નમન કરી બેગમને બારી આંખે બુઝો છે).

બાદશાહ—(પંડીતનો કાન પકડીને) કેમ પંડીતજી, એમ બેગમને આંખ કાંય મારેછ? તમારી દયાનત કાંઈ બગરીછ કે કેમ? શરમ છે તમારી આવી ચાલ ઉપર! ગુપચુપ જઈને બેસી જાવ, નહીં તો લપરાક ખાસો. (પંડીતજી જઈને ગુપચુપ બેસી જાય છે.)

મહાત્મા મંચેરશાહ—બેઅદબી માફ છે બાદશાહ. એ તો પંડીતજીને આંખ મારવાની ખસબ ટેવ છે.

કોરપોરલ કરસનદાસ—ઝંઘપનાહ, બાદશાહ સલામત, હમો તમારા માનીતા દરબારીઓએ પૈસા ભેગા કરીને બેગમ નવાઝે શાહઝાદા કાદરખાનનો જન્મ આપ્યોછ તેની ખુશાલીમાં તમે મેહરખાનને એક કાસકેટ સાથે માનપત્ર અને થોડી નજીવી પરજતો આપીએ છીએ, અને અમો આશા રાખ્યેછ કે તમે મેહરખાન મોટા ઉપકાર સાથે સ્વીકારસો. (બેસી જાય છે).

મહાત્મા મંચેરશાહ—ચાલો પ્રધાનજી, જરાબી અચકાયા કે શરમાયા વગર બધા દરબારીઓ અને બાદશાહ સાંભલે તેમ પેલું તૈયાર કીધેલું માનપત્ર મોટેથી અને ખુલ્લા સાદે વાંચી સંભલાવો.

પ્રધાનજી—જેવો હુકમ, સાહેબ.

(પ્રધાનજી એક ટુંકું address વાંચી સંભલાવે છે અને કાસકેટ સાથે presents આપે છે.)

માનપત્ર.

હમારા મેહરબાન, કદરબાન, સૈનુ' ભલુ' ચાહનાર બાદશાહ અબ્દુલ્લા ખીસમલ્લા બુસબરમતલ્લા, સીનીયર બેગમ નવાઝ, પ્રીન્સ ઓફ મંગુસ્તાન બાબા કાદરબાન, જત—.

આપ નામવરને રોશન છે કે ગાંધી કાલે બરી બામદાદે, બેગમબાનુ નવાઝે, અચબુચ, ન ધારેલો, શાહઝાદા કાદરબાનનો જન્મ આપી, તમે નામવરને તેમજ અમે દરબારીઓને ખુશાલ તથા માહત કીધા છે, જે જોઇ હમે દરબારીઓ બેગમ બાનુ નવાઝ પર શીદા શીદા, થયા છે. બેગમ નવાઝે ૧૦ વરસ વેર ધીરજ રાખી, સખુરી પકડી, ગાદીબારસ બેટાનો જન્મ આપ્યો છે, જે ખમ્મીત-વખાણવા પાત્ર છે. અમે, તમારા વફાદાર દરબારીઓ, રહી તતરી ને તમે બાદશાહને અરજ કરીએ છીએ, કે હમે દરબારીઓ ભુલેથુકે કાંઈ ગુનાહ કરીએ અથવા તો કાંઈ કરપીણ કામ કરીએ તો હમેને વગર શીક્ષાએ માફ કરવા. હમારા માસીક પગારમાંથી અવારનવાર કાપકુપ કરવી નહીં, અને શાહઝાદા કાદરબાનના જન્મની ખુશાલીમાં હમુને દબલ પગાર આપવો, એટલીજ અરજ અમે તમારી આગલ રજુ કરીએ છીએ. હમે, તમે નામવરનો કીમતી વખત બરબાદ ન કરતાં એટલું ચાહીએ છીએ કે તે કીરતાર તમે નામવરને લાંબી જીંદગી બક્ષે, તમારી વસ્તીવારીમાં બોહલો વધારો થાય અને તમે માનવંતના બદતમાં જે છે તેનાથી બી દબલ ફેલાવો થાય, અને બેગમ નવાઝ, હવે પછી દર વરસે જોડ છોકરાંઓનો જન્મ આપે, આમીન! આમીન!

સદા સુખી રહો,

સદા તંદરોસ્ત રહો,

સદા બે શીકર રહો,

સદા અમને ચાહતાં રહે.

અમો તમોને યાહીયેછ, યસ યાહીયેછ. ને ફર યાહીયેછ આમીન !
આમીન ! આમીન ! આમીન !

અમો છેયે તમારા ભુખરી દુખારીઓ—

(પ્રધાનજી નાળાયેર ફેડી, બાદશાહને હારડો, તોરો, કારદેટ અને એડ્રેસ અને એક તપકીરની દાખરી, બેગમ નવાઝને તીલો કરી એક કસબી સારી, જંમપર, સપાટ ને છત્રી અને શાહઝાદા કાદરખાનને ગુંગરો, દોલી ને ડુંગ્રો આપે છે.)

મહાત્મા મંચેરશાહ—બાદશાહ, હું તમો નામવરને જે રાજા માહારાજાઓએ તમારી ઉપર શાહઝાદો જન્મ પામવાની ખુશાલીમાં મુબારકબાદીના તારો તેમજ કાગલો મોકલાવ્યા છે, તે લોકના નામો, તેમજ જે લોકોએ તમો બાદશાહને તેમજ તમારા ખેશકુટુંબ માટે, જે જે ષરકતો મોકલી છે, તેની વીગતો તમો આગલ અત્રે હીંમતથી રજુ કરું છું.

મુબારકબાદીના તારો તેમજ કાગલો મોકલાવનારોનાં નામો—

- (૧) કાબુલના બાદશાહ.
- (૨) બદશાહના ગવર્નર !
- (૩) The Viscount of Worli.
- (૪) The Earl of Ahmednagar.
- (૫) The Baron of Borivali.
- (૬) The Count of Colaba.
- (૭) ધી પીર એફ પીરખાઉં.
- (૮) મહાત્મા ગાંધીજી અને બીજાઓ.

પરકતો મોકલાવનારોના નામો તથા ચીત્રો—

(૧) ધી લેટ ગોવીંદજી વસનજી તરફથી ૧૦ મણુનો ફરમાસુ પરતા બદામનો લાવરો.

(૨) સેવક ઉર્ફે મહાત્મા મંચેરશાહના મમજી તરફથી શાહઝાદા કાદરખાન સાફ ચોદલા ને જબ્બા, તથા બેગમ નવાઝ સાફ ચોડીક સુઠ ને બદામપાક.

(૩) ક્રાનગ્રેસ વરફીંગ કમીટી તરફથી શાહને માટે એક રેંટીયો અને બેગમ માટે એક હાથે વણેલી ખાદીની સારી.

(૪) પરશીયન ડેરી ફાર્મ તરફથી શાહઝાદા સારં ૧૫ શેર ચોખ્ખું દુધ તથા પાંચ શેર મલાઇ.

(૫) વાહીટવે લેડલો એન્ડ કું. તરફથી બેગમ નવાઝ સારં પેહરી સુવા નાઇટ ગાઉન, પાઉડર બોક્ષ અને કોલનવોટરની એક બાટલી.

(૬) મુસલીમ ખીલાફત કમીટી તરફથી શાહઝાદા કાદરખાનને સુવા માટે એક જોહરી ને બીજી સંખ્યાબંધ ચીજો વીગેરે.

બાદશાહ અબદુલ્લા આ બધી ચીજો માટે ઉપકાર માનતાં બોલ્યો: “ઓ મારા બેવકુફ, બેઅકલી, બેઇમાન, બઝાઇખોર, હરામખોર અને નીમકહરામ દરબારીઓ, તમોએ મારં લલું યા ખુશં ચાહીને શાહઝાદાના જન્મ પામવાની ખુશાલીમાં માનપત્ર, કાસકેટ અને પરઝતો એનાયત કીધી છે, તે માટે હું તમારો અંતપુર્વક દીક્ષોજન આભાર માનું છું. માનપત્રમાં તમોએ જે જે અરજીઓ કીધી છે, તે તરફ મારં પુરતું ધ્યાન પુગાડીસ, તેટલાં તમો બેશીકર રહી મારા પર પુરતો બરોસો રાખી નીરાંતે પોહરી જવ.”

મહાત્મા મંચેરશાહ—બાદશાહ, આપકી દરબાર કા કવી કાલી-દાસને આપકે માનમે, એકે કવીતા રચી હય, ઓ તુમકી આગલ રજુ કરને કું, મેં કવી કાલીદાસકું અરજ કરતે હય.

બાદશાહ—એ મેરે દરબારકે ચંચલ કવી કાલીદાસ, તુમને મેરે માનમે જો કવીતા પનાઇ હય, ઓ દરબારમે તાલ દાડરા રાગ કાશી યા કોકામે ગાને કું મેં તેરે કું હુકમ કરતે હય.

કવી કાલીદાસ—જખસે નામવર કા ફરમાન.

કવી કાલીદાસ, શાહના હુકમને માન આપી ભર દરબારમાં પોતાને હાથે રચેલી ટુંકી કવીતા ગાઇ સંલલાવે છે—

બાદશાહ! ઓ બાદશાહ! ઓ જહાંપનાહ દીલનવાજ,
કાયમ રહે હંમેશાં તોડં આ માત્રમારી કાપાકાપીનું રાજ,
એકે પલખી છે નહીં હમને સુવાનો કરાર,
દરબારમાં છે સદાની જીવતાં સુવાની તકસાર,

ઓ કુલેવરના ગુલલા અબદુલ્લા શેર જંગ,
હરયાહ તેં તો દરબારમાં વીંટીપરના નંગ,
નવાઝ બેગમે શાહઝાદાનો દીધો જન્મ,
રાખી છે બાદશાહ તારી આબર ને શરમ,
ઓ સપરચદ! ઓ નારંગી! ઓ આકુસે દારમ,
ધ્રુવું છ હું તુંને સદાના સુખ ને આરામ,
ઓ બાદશાહ તારે નામની હંમેશાં હું મારતો રહીશ કશસ,
હું હું તારો સદાનો ચંચલ કવી કાલીદાસ.

બાદશાહ—વાહ! ચમત્કાર! કવી કાલીદાસ ચમત્કાર! આય
તમારી કવીતા સાબલવા પછી એટલુંજ કહી શકું છ કે
પેલા મહાન કવી બેહસ્તી 'શીરદોમી'બી તમારી આગલ પાણી
ભરેછ. મહાત્મા મંચેરશાહ, કવી કાલીદાસે જે આંધ માહન
કવીતા રચી છે તેના માનમાં એવણને એક શેર ગંદેરી
ખવરાપજો, અને મારા બીજાનાની છત્રી સાથે એક પુંથાપર
આય એવણની કવીતા લખીને લટકાવજો કે હું સુતા સુતા
આખો દીવસ એ કવીતા વાચી શકું.

મહાત્મા મંચેરશાહ—જેવો તમારો હુકમ બાદશાહ.

(એવામાં બાદશાહી ખુશ્તી પુકવાનો અને ગરખડ થવાનો
અવાજ સંભળાય છે અને બધા દરબારીઓ ચોકે છે.)

બાદશાહ—ચોપદાર! દેખો ઓ અવાજ કીદરસે આતે હય?

ચોપદાર—શાહે સલામત, ત્રીન ચાર આદમી ભાગ કર ધંદર
આતા હય.

પુરદોસ્તાનનો ખલીફ, કે જેનું રાજ્ય મંચુસ્તાનથી લગભગ
૩૦૦ માઇલને છેટે આવેલું હતું, તેના લશ્કરનો કમાન્ડર,
Lieutenant બેગમીયા બેગમહમદ, ત્રણ ચાર સીપાઇઓને લઇ
ખલીફ તરફથી બાદશાહ અબદુલ્લાને કાંઈક સમન્સ પોંહયાડવાને
દરબારમાં ઘુસી આવે છે.

મહાત્મા મંચેરશાહ—(લેફ્ટનન્ટ બેગમહમદને) એ મીસ્તર ધ્રુવું,
તુંમી હુકમ વગર અંદર કસાલા એલા. Why is you

enter our darbar room without our permission!

એકદમ બાહર જવ. કોરપોરલ કરસનદાસ, એ હરામખોરને ધક્કો મારીને બાહર કાઢો.

કોરપોરલ કરસનદાસ—વારૂં, મહાત્મા મંચેરશાહજી.

બાદશાહ—એ મીસ્તર તમો કોણુ છેવ અને શું કહેવા માંગો છો!

લેફ્ટનન્ટ બેગમહમદ—બેઅદબી માફ હય મેરે બાદશાહ! મેરે નામ Lieutenant બરેમીયા બેગમહમદ હય. મેં ખુરદીસ્તાનકા ખલીફ સમસુદીનકા લશકરકા કમાનડર હું. મગર અમેરે ખલીફ ને તુમેરે કુ ઓ કુચ સમન્સ પોહયાડને કુ દીયા હય, ઓ તુમેરી ખીદમત મે હાજર કરતે હું.

(એમ બોલી બાદશાહને કાંઈ કાગલનું ચીથરું સ્વાધીન કરે છે).

બાદશાહ—ખોટ અછછે લેફ્ટનન્ટ બેગમહમદ, જાકર ઓ ખુલ્લે મે ખરા રહો. આપુણ તુમકું અર્ધા ઘંટે મે જવાબ દેતે હય (ચોપદારને) ચોપદાર, દેખો, ઓ સવાલી કુચ ઇદરસે ઉઠ્યા કે, ખીસે મે રખ કર ભાગ નહી જાવે.

ચોપદાર—ખોટ અછજાજી.

બાદશાહ—(પેલો સમન્સ જોઈને વાંચતા) ઓ ગમગીનીમાં
ગીરફતાર બનેલા, ઓ દોળખી દુન્યાના ગારીલ મુસાફર યાને
બાદશાહ અબદુલ્લા, તારા પર એક પછી એક કેવી આફતો
આવી પડેછ! મારા બાહદુર વીરલાઓ, પેલો આપરો પાડોસી,
ખલીફ ઓફ ખુરદીસ્તાન, કે જેને આપરે ૫૦ લાખ રૂપીઆ
દેવા છે, તેણે આ Summons મોકલાવી, ઉધરાણી માટે
તાકીદ કરીધીછ, 'તે સાથે દાઠીખી કરીધીછ કે જે આપરે તે ૫૦
લાખ રૂપીઆ, ૨૪ કલાકમાં તેના ઉપર રવાના નહી કરસું',
તો તે એકાએક આપરા ઉપર ચઢાઈ લાવી, આપરાં રાજનો
નાશ કરી નાંખશે. પણ, હા, ખરા, તે દીવસે, મુસ્લીમ લીગનો
માનવંત પ્રમુખ મને એકાદ હોટેલમાં મળ્યો, અને ચાહ પીતા
મને કહેવા લાગ્યો કે, ખીરાદર અબદુલ્લા, તમો મુસ્લીમો, એમ
આપસ આપસમાં મારામારી કર્યા કરસો તો મુસ્લીમ લાઇખ'ધી
કેવી રીતે જલવાઈ રહેશે! ખુદા ખાતર ને કામની શરમ ખાતર,
જરા સલાહ સંપજવી રહો. ખચ્ચીત, હું ધાર'છ કે મુસ્લીમ
લીગના પ્રમુખનું કહવું તદ્દન વાજખી છે.

મહાત્મા મંચેરશાહ—મારૂંખી એજ મત છે, બાદશાહ સલામત.

બાદશાહ—માટે મારા બાહદુર દરબારીઓ, હવે તમો સઘલા સલાહ-
સંપજવી, સાથે મલી, આ ગંભીર બાબતપર ૧૦ મીનીટ વેર
વીચાર કરો, અને જ્યારે હું જવાબ માગુ લારે, જે લોકો
લડવાની તરફેણમાં હોય તે લોકોએ સાથે ઉભા થઈ, જમણા
હાથનો અંગોઠો ઉઠો કરવો. તેટલા હું મારી વાહલી બેગમ
તથા મહાત્મા મંચેરશાહજી સાથે આ બાબતપર મસલત
ચલાઉંછ.

બાદશાહ—(ચોડા વીસામાં બાદ) કેમ મારા બાહદુર દરબારીઓ,
તમો શું વીચારપર આવ્યા છો? લડવું કે અખારા
જેહદીન ક્રઉસ કરી જવું.

મહાત્મા મંચેરશાહ—બાદશાહ, હું ધાર'છ કે એ કમખખત
ખલીફ અલસીના સત્નો કરી પૈસા ખોઈ બેઠો હોશે તેથી
પૈસા માટે તાકીદ કરેછ. બાદશાહ સંસકીતમાં કેહતી છે કે—

‘આનંદ દંમ પરમ સુખમ,
વીના દ્રવ્યમ (લક્ષ્મી) માહ દુખમ.’

બાદશાહ—ખરૂં જોડ્યા મહાત્મા મંચેરશાહ, આંચ દુન્યામાં પૈસાના
ખેલજ જોવાના છે. માણસ પાસ પૈસા હોયછે ત્યાં વેર તે સુખી
હોયછે, અને ચાહે તે કરી શકેછે. કેહવત છે કે—

‘પાસ હુવે જર, તો ચાહે તો કર
પાસ નહીં હોય જર, તો તરતર’મત કર.

જતાં પેલો કમળત ખલીફ શા માટે એટલી રોખી કરતો હોશે!

પ્રધાનજી—મગર મેરે અહંસે કેહને હય બાદશાહ, કે જો કે ૫૦
લાખ રૂપીએ આપણે કું ખુસ્તીસ્તાન કા ખલીફ સમસુદ્દીન કું
દેના હય, એ ગુપચુપ દયા કર, એ ખલીફ કું દેના, અને
લડાઈ મત કરના. બાદશાહ કેહતી હય કે—

‘દયા ધર્મ કો મુલ હય,
પાપ મુલ અલીમાન,
તુલસી દયા ન છોડીએ,
જળ તક ગતમે પ્રાણ.

બાદશાહ—વારે મારા પ્રધાનજી તમે ખી મજેની નરમ ધી જેવી
વાત કરોછ. ખલીફ તરફ તમે મને દયા બતલાવા કહોછ
માટે હું એમ પુછું કે એ ખલીફ કાંઈ તમારો સગો બગો
લાગેછ શું? શું તમે મને છેકજ પોત્યાદાસ સમજયા કે?
જાણે હું પેલા ચંડાલ ખલીફને ૫૦ લાખ રૂપીઆ આપી
તામે થઈ તેને નખી જાઉં. અરે પ્રધાનજી—

નમન નમન મે ફેર હય,
જોત નમે નાદાન,
ચીત્તા નમે સીકરકું,
જયસે તીર ઔર કમાન.

મારા સાહેબ, તમે મને કંઈ બોચું બોચું સમજતા ના, નહીં
તો સૂજમાં રોજ બોલસો. જોવ સમજો—

By Appointment to

His Excellency the Right

Hon'ble Lord Brabourne

Governor of Bombay

CLIFTON STUDIOS

for

Modern High Class

Photo Studies.

Standard Building,

Hornby Road,

BOMBAY.

જીજ્ઞાસુ સહિય પાસે બેસીને

અભિનય કરાવે

C-8 9/5

MEN!

**Cut Down Your
Clothing Bill—
and still be smart!**

Cheap suitings are always expensive in the long run—they wear out quickly and soon lose their shape and colour. But SUNBRIDGE All-British Suitings, in a wide variety of styles, give many months of really hard wear and never lose their original smartness. Be sure to insist on these fadeless suitings.

SUNBRIDGE

Opp. Mangaldas Market,

&

11, Chakla Street,
BOMBAY.

Hyderabad (Dn.)

સોડામાં જોસ છે,
લીંદામાં જોસ છે,
સાખણુ ને તોસ્ત છે,
એનાં લોહીની ચને સોસ છે.

મહાત્મા મંચેરશાહ—ખરું કહ્યું બાદશાહ સલામત કે
દશમનોતે તાણે થવું એ તો બાયલાઓનું કામ છે. પેલા
હે તેમ, લીચા ઉરકા દીયા તો ઉરમે નફા ક્યા કીયા! લેણા
દેણા ઓ ગંડુ કા કામ.

હુય—ગટે, દુશમનોની તો સામેજ થવુંજ જોઈએ—
લગામા ખલીફને ઘોડા વીનમે
આએંગા ઓ ગધા પ્યેસમે
નકકી હાર દેંગે ઓ મુજ ખલીફ કે
લડાઇના મેદાન મેં.

પ્રધાનજી—રયત આખાદ હય, મેહનત ખરખાદ હય,
બાદશાહ ફરખેદાર હય, યેઅદબી માફ હય.

એક દરખારી—રાજકુ વફાદાર રહેના, ઓ રૈયતકી ફરજ છે
રાજકી સામે હોના, ઓ યેવકુદાઇ હય.
રાજકુ તાણે હોના, ઓ સબકા ધર્મ છે,
મગર લડાઇ કરના ઓ કુચ સેહલા કામ નહીં હય.

બાદશાહ—(ખોચ ચઢાવીને)

દુન્યા દગલખાઝ હય, સેવકે કસરતખાઝ હય,
રૈયત લડને નારાઝ હય, મગર બાદશાહ ઇંતેઝાર હય.

કોરપોરલ કરસનદાસ—રૈયત ખલવાન છે, બાદશાહ પહેલવાન છે.

પ્રધાનજી કહરદાન છે, દરખારીઓ કુરખાન છે.

મહાત્મા મંચેરશાહ—ખટકમે ખફાટ છે, ધાનચાક કવાળ છે,
લડવામાં સ્વાળ છે, આ અમારો જવાળ છે.

બાદશાહ સલામત, આયદે અમો એવા વીચારપર આવ્યા
છેએ કે લડવું લડવું ને ફર લડવું. એવા ભલા કામમાં દીલ
હેવી! બાદશાહ નામવર—

કોણુકી તાકાટ હય કે શાહકી સામે હુવે,
કોણુની માને સુંઠ ખાવે કે લડને કું આવે?
મગર એ લડનેવાલે ખલીફ, અતતારી અધસી તધસી,
કેમ બાદશાહ, અમારી વાત છે કહસી?

પ્રધાનશાહ—ઝમકતે હય ઓ મુજ ખલીફ સમસુદીનકા બુલંદ સીતારા,
હય ઉમરે ઓ પાગલ ૬૦ બરસકા બુખ્વા મટારા
જપતે હય દોનો હાથસે માલા, ઓ ધર્મી ધુતારા
દેખ લેંગે, કયા કરને વાલે હય ઓ બુખખ બુટારા.
એવામાં સેવક, મહાત્મા મંચેરશાહે તાપસી પુરી કે “બાદશાહ
સલામત, મેં આપ નામવરકી ખીદમતમે દરબારી લોકકુ અધસે
સવાલ કરતે હય કે—

હય કોણુ અલ્લાહકાવાલી, હય કોણુ દરબારી મવાલી,
બહો જા કર પીલાએંગે ખલીફકું ઝેર કા ખાલી?”

બાદશાહ—શાખાસ! શાખાસ! આફરીન! આફરીન! મારા
બાહદુર વીરલાઓ, શાખાસ! હંમેશ એવા નેકીતા કામ કરતા
રહેજે, (Lieutenant બેગમહમદને) Lieutenant બેગમહમદ,
જા કર તુમેરા ખલીફ સમસુદીનકું કહો કે બાદશાહ અબદુલ્લા
ને તુમેરા લડને કા ચેલંજ ઉપાર લીયે હય, અને બાદશાહ
અબદુલ્લા, ઉસ્કે લશ્કરકી સાથ લડને કું તૈયાર હય.

લેફ્ટનન્ટ બેગમહમદ—જધસી શાહકી મરજી ઔર કુચ ફરમાસ
નામવર?

મહાત્મા મંચેરશાહ—બાદશાહ સલામત—

ઉમેદ છે કે એક વખત ખુદીસ્તાનનો ખલીફ હું થાઉં,
તખ્ત પર બેસી, પેટ પસવારી, મલાઇના ખાબા બસ ખાઉં,
અત્યો જો લડાઇ, તો સ્પેસીયલ ટ્રેન કરી ઉડવાડે હું જાઉં,
રૂપીઆ પાંચ ખરચી ખલીફના નામની માચી ચલાઉં.

તમન કરી બેગમહમદ જવા કરે છે, તેટલા સેવક, મહાત્મા
મંચેરશાહે તેને રોકતાં કહયું કે, મીયાં બેગમહમદ, તુમેરા ખલીફ સમસુ-
દીનકું જા કર બોલો કે—

“શીરતે હય મસ્તક મેરા, કરો મત મીયા હેરાન,
મસ્તક જસતી નાં શીરાવ, નહીં તો કરસ બેજાન.”

અને પછી ખલીફને નામની સરસવતી લાજુતા ઉમેરયું, “એ
તુમાખી Lieutenant બેગમહમદ, તુમેરા ખલીફ સમસુદીનકી
અઘરીનખસી—

ચોલો બેગમહમદ એકદમ તપી ગયો, અને સેવકને મવાલી
કરીને કહયું, અને જોખી તેને ‘તુમેરા બાપ મવાલી’ કરીને કહી
તેના આંગ ઉપર ધસી ગયો, અને જોમ મવાલીઓ, મોહલ્લાઓમાં
કુસ્તી ખેલે છે, તેમ દીલ ઉપરથી દગલો ઉતારી, યોંચ ચઢાવી પેલા
બેગમહમદને મારી સાથે કુસ્તી રમવાને ચેલંજ કીધી, પણ બધા
દરબારીઓએ, તથા શાહ અબ્દુલ્લાએ વચમાં પડી, મને થંડો પાડી,
પેલા બેગમહમદને ત્યાંથી ખરતો કીધો, અને આખી દરબારે, ‘ઇનકી-
લાખ ઝીંદાબાદ, કર દેંગા ખલીફકી થોલરા બાદ,’ કરીને ખુંમે પાડી
દરબાર રૂમ ગજવી મુક્યો.

મહાત્મા મંચેરશાહ—ઓ મેરે બાદશાહ સલામત—

જો નડેંગી નહીં કુચ હરકત,
તો લેંગી મેહનત, ઉઠાએંગી જોહમત,
ઓર કર દેંગે ખલીફ કા રાજ કુ સફાયત
મગર બાદશાહ, હું એટલુંજ કેહવા માગું છ કે

ધીકાર હોજો મુંજને ખલીફને જો મેં જતો મુક્યો,
શીટકાર હોજો મુંજને એ મુજને જો મેં જીવતો છોડ્યો,
ધીકાર હોજો મુંજના હીયકારા આવા કામ ઉપર,
શીટકાર હોજો મુંજના મીઠું મંચેરશાહ નામ ઉપર.

કોરપોરલ કરસનદાસ—

રખે હય ચેલંજ ખલીફને ઘોટ રખાખ મેં,
કમુલ રખે હય ચેલંજ શાહને એક પલ મેં,
બેજ દેગે ઓ મુજ ખલીફને સીધા ખેહસ્ત મેં,
ચલાએંગે હકુમત આપ નામપર ઉસ્કા દેશ મેં.

બાદશાહ—ઓ ગમગીનીમાં ગીરફતાર બનેલા, ઓ દોળખી દુન્યાના ગારીલ બાદશાહ અબદુલ્લા ઉર્દે જુસબરમતલ્લા, આ તારી શી દશા! અફસોસ! દસ હજાર અફસોસ!

મહાત્મા મંચેરશાહ—બાદશાહ, તમે એટલા ગરમ ના થાવ. એક તો તમારું 'હાર્ટ' વીક છે, અને જો ન ધારેલા તમે ધપીબપી જસો તો હમે સદાના રવરી મરસું.

બાદશાહ—મહાત્મા મંચેરશાહ, તમે મારે મઠિ એટલી પ્રીકર ના કરો. મારા એકમારગી ને તુમાખી જોતીષ માહરાજ પંડીત માણેકચંદ કરમચંદ ઉર્દે સપરચંદ તમે તમારું ફલદૂપ ને મસાલેદાર ભિન્નુ વાપરી, મારો હાથ જોષ મને કહો કે પેલા ચંડાળ 'બલીફ ઓફ ખુરદીતસ્તાન'ની સામે લડાઈ જીતવાને હું શક્તિવાન થવસ કે નહીં?

જોતીષ ખુનમચંદ—બાદશાહ સલામત, હું તમારા ભાગ્ય-શાળા હાથપરથી ગણતરી કરી કહી શકું છું કે કુવનો તારો દક્ષીણ દીશાપરથી ઉતર દીશાપર આવ્યો છે. એનો અર્થ એવો થાય છે કે જો દુન્યા ન ધારેલી ફના થઈ જાય, અગર જો મહાત્મા મંચેરશાહ દુશમનેને હાથે કપાઈ જંગના મેદાનમાં પોહરી જાય, અગર જો તમારા બાહદુર સીપાઈઓ બાયલા બની મેદાનમાંથી નાહસી જાય, તો પણ તમે બાદશાહ દુશમનને કદી શરણુ થસો નહીં.

દરબારીઓ—Hear! Hear! Once more!

બાદશાહ—ચુપ! ચુપ! એ શું ઢોંગ લઈ બેઠાછ! એ once more શાનું? તમે શું નાટકશાળામાં 'દર્દે જુગર' નો ખેલ જોવા આયાછ શું? શરમ છે તમારી આવી ચાલપર! મહાત્મા મંચેરશાહ, હુકમ કરજો કે આંધ દરબારીઓનો પગાર ચુકવતી વખતે, તમારા સીવાય દરેક દરબારીઓના પગારમાંથી પાંચ રૂપીઆ કાપી લેવા.

મહાત્મા મંચેરશાહ—જેવો તમારો હુકમ બાદશાહ.

એક દરબારી—બાદશાહ, હું તો ગુપચુપ બેસી રહેલો.

બાદશાહ—Shut up! યુ સીલી ગુસ, બીલાડી કુસ, બાટલી કા
ગુચ! ચોપદાર, ઓ મવાલી દરબારી કુ ધક્કા માર કર ઇદરસી
નીકલો.

ચોપદાર—બોટ અબજાજ.

બાદશાહ—પંડીત માણેકચંદ ઉર્ફે સપરચંદ, મારા પગનું તલ્યું
જોધને મને કહો કે મારા નસીબમાં બીજી કેટલી વધુ બૈરીઓ
લખાયલી છે?

પંડીત માણેકચંદ—ઝાંઘપનાંહ બાદશાહ, તમારા નસીબમાં બીજી
પોનાબે બૈરીઓ લખાયેલી છે. તમે બેલાસક બીજી બૈરીઓ
કરજો. જરાબી અચક્ષતા ના. બાદશાહ કેહતી છે કે ગોલ વીના
કંસાર નહીં હોઈ શકે, તેમજ બાયડી વીના તો સંસારજ કેમ
હોઈ શકે!”

બાદશાહ—શાબાશ! આફરીન! આફરીન! વાહ મારા જગમસહુર
બાહોશને ચંચલ બોતીષ પંડીતજી માણેકચંદ ઉર્ફે સપરચંદ,
આફરીન! આફરીન!

મહાત્મા મંચેરશાહ—ને તેનાપરબી આફરીન!

બાદશાહ—મારી દરબારના બાહોશ પંડીતજી, તમેએ મારું નસીબ જોઈને જે ડાહી ડાહી કહેવતો કહી સંભલાવી છે તેપરથી હું એટલુંજ કહી શકું છું કે તમારા જેવો બાહોશ જોતીષ આખી દુન્યામાં બીજો કોઈપણ હોશે નહીં. કેમ મંચેરશાહજી, આ બાબતસર તમારું શું મત છે?

મહાત્મા મંચેરશાહ—બાદશાહ, તમારું કેહવું બીલકુલ ખરું છે. ત્યાંસુધી જોષી માહરાજ માણેકચંદ ઉર્ફે સપરચંદ આ દુન્યામાં જીવતા છે ત્યાંસુધી આપણું રાજ સલામત છે.

બાદશાહ—વારું, બીજું એમ પુછું જોષી માહરાજ, કે મારા હાથ જોઈને કહો કે હું કેટલા વરસ જીવસ.

પંડીત માણેકચંદ—બાદશાહ, હું એમ પુછું કે આપ નામવરને હાલ કેટરસું વરસ ચાલેજ?

બાદશાહ—શ્રી માહરાજ માણેકચંદ, મને યાદ છે ત્યાંસુધી હાલ મારી વય ૬૦ વરસ, ત્રણ મહીનાને પોણા ત્રણ દીવસની છે.

પંડીત માણેકચંદ—સારે, બાદશાહ, હું તમારા સખકતા હાથપરથી ગણતરી કરી કહી શકું છું કે તમારી જીંદગી ૬૫ વરસની છે. ૬૬ મે વરસે તમે આપઘાત કરસો.

બાદશાહ—શાઆસ! મારા દોઢચતુર જોતીષ માણેકચંદ ઉર્ફે સપરચંદ, તમે તો દેખું પકકા ગણતરીયાજ નીકલ્યાજ! ધણું જીવજો માહરાજ ધણું જીવજો! અને પ્રધાનજી, જોષી માહરાજે જેહમત લઈ, મારું ભવીષ્ય ભાખ્યુંજ તેની ખુશાલીમાં, જ્યારે પંડીતજી રીઝાયર થાય સારે મારે હિસાબે ને જોખમે પંડીતજીના પેનશનમાં ખાંચ રૂપીઆનો વધારો કરી આપજો, અને જો પંડીતજી લેવાને આનાકાની કરે તો બોહસ કરીને આપજો, ભુલતા નાં.

પ્રધાનજી—જેવો તમારો હુકમ બાદશાહ.

એવામાં એકાએક દરબારની બહાર કાંઈ ગડબડ થવાનો અવાજ સંભલાય છે, અને ત્રણ ચાર જણા દરબારની અંદર ઘુસી આવે છે, અને તેમાંનો એક શખસ, પોતાને ખુરદીસ્તાનના ખલીફનો A. D. C. દાઉદખાન તરીકે બહેર કરે છે, અને પોતાની સાથે ખલીફ તરફથી કાંઈ લાવેલો ડ્રગલ બાદશાહને આપી નમન કરે છે. બાદશાહ, પેહલે

તે કાગલ ખોલી મનમાં વાંચે છે, અને પછી તેનો ગુજરાતીમાં તરજુમો કરી દરબારને વાંચી સંભલાવે છે.

કાગલ.

વાહલા બાદશાહ અબ્દુલ્લા,

જત—મારા ખલીફ સમસુદીનની ફરમાસથી તમને લખી જણાવવાની રજા ફોઈ છું કે તમોએ મોકલાવેલો જવાબ ખલીફ સમસુદીનને મળ્યો છે, તે માટે તેઓ તમારો મોટો આભાર માને છે, પણ જણાવવાને ઘણીજ દલગીરી ઉતપન્ન થાયે છે કે હાલતુરત ખલીફ તમારું લડવાનું એલેન્જ ઉપાડી શકતો નથી, કારણકે હાલનેકાજ, પુરદીસ્તાનમાં ઘણાંજ દલગીરીભર્યા ખતાવેા ખની રહ્યા છે. ગઈ કાલે નામવર ખલીફનો વરસગાંઠનો શુભ દીવસ ઉજવવામાં આવ્યો હતો, અને તેના માનમાં આખા શહેરમાં ખાણીપીણીનો એક લગ્ન મેલાવડો ગોઠવવામાં આવ્યો હતો; પણ કમનસીબે ખાધા પછી કેટરરે, વાસણોને ખરોખર કલાઈ કીધેલી નહીં હોવાથી મેહમાનોમાનો મોટો ભાગ ખરાબ રીતે પટકાઈ પડ્યો છે, અને કેટલા લોકો તો જીઓ પણ કરી ગયા છે. અધુરામાં પુરું અમારા રાજ્યનો ધોભી સીપાઈઓનાં કપડાં ધોવાને લઈ ગયેાછ, તે હજુ સુધી કપડાં લઈ પાછો ફર્યો નથી, તેથી રાજ્યના વફાદાર સીપાઈઓ વગર કપડે પોતાની આખર ખાતર લડાઈ કરવાને ચોખ્ખી ના પાડી એઠા છે. માટે ખલીફ સમસુદીન આવી ન ધારેલી અડચણોને લીધે એક મહીનો લડાઈ મોકુફ રાખવાને અરજ ગુજારે છે, અને આશ્વા રાખે છે કે તમો બાદશાહ એ અરજ જરૂર મંજૂર રાખસો.

હાલ એજ

તસ્દી માફ,

લા. ખલીફ સમસુદીન,

વતી

કેપ્ટન, દોસ્ત મહમદ,

(ખલીફનો પ્રાઈવટ સેક્રેટરી)

આ સમાચાર સાંભળતાંની સાથે દરબારમાં ચોમેર ખુશાલી થઈ રહી, અને કેટલાક દરબારીઓએ તો રંગમાં આવી જઈ જેમ પીલાહાઉસપર મવાલીઓ મોઢામાં આંગલાં ખોતી સીસેટી ફેડે છે, તેમ દરબારીઓએ મોઢામાં આંગલાઓ ખોતી માટેથી વીટ, વીટ, કરીને સીસેટીઓ ફેડી, જ્યારે કેટલાકોએ તો જે હાથમાં આવ્યું તે ‘અલ્લાહ ઓ અકબર’ કરીને ખાંગો મારી એકએક તરફ જોરમાં ફેંક્યું. તુરત, સેવક, મહાત્મા મંચેરશાહ પેલા દાઉદખાન તરફ ધસી જતાં મોટેથી બોલ્યો—

“કાણુની માથે સુંથ ખાધી છે કે હમારી સામે લડવા આવે
કાણુની માથે આદુ ખાધું છે જે હમારું નાંખ મરડવા આવે
કાણુની માથે લસન ખાધું છે જે હમારા કાન કરડવા આવે
કાણુની માથે મરચું ખાધું છે જે હમારો હાથ પકડવા આવે
લડને વાલે જો રહેતે થે એક રોજ ભાડે કા મકાન મે
આજ વો સખ પોહચ ગયે હય બડે કબરસ્તાન મે.”

ખાદશાહ અખદુલ્લાખી ઘણો ગેલમાં આવી ગયો, અને યોગમ નવાઝ સાથે ડાન્સ કરવા મંડી ગયો, અને સુખલો, ને સેવક કરીને તે નામવરોની આસપાસ ફરી વલી, ગેરયા રમવા મંડી ગયા. પણ, આ ખુશાલી લાંબો વખત રહી નહીં કારણકે, ખાદશાહ ડાન્સ કરતાં થાકી ગયો, અને તેનું heart weak હોવાથી exertion ને લીધે heart માં cramps આવવાથી તે જમીન ઉપર કુટખોલની માફક પટકાઈ પડ્યો, અને કાંઈ પણ તબીબી મદદ આપી શકાય તે પહેલાં, ખીચારો ગુજર પામ્યો, જેથી દરબારમાં અત્યંત નીરાસી ફેલાઈ. દરબારીઓ ખાદશાહનાં રવાનની આસપાસ ફરી વલ્યા, અને યોગમ નવાઝ તથા સેવક, શાહનાં રવાન ઉપર ચત્તાપાટ પડી તેને ચુંમી લઈ, ધસાધસ રડી પડ્યા, અને યોગમ નવાઝનું માંથુ પસવારી મેં તેને સધારો આપ્યો.

દેશના રીવાજ મુજબ, ખાદશાહ અખદુલ્લાના મરણ પછી તુરત શાહઝાદો કાદરખાન minor હોવાથી ધી લેટ શાહ અખદુલ્લાના લાઇ સુલેમાને કામચલાઉ Shah of

Mangustan જાહેર કરવામાં આવ્યો. આ નવો શાહ સુલે-
માન, મારો કત્તો દુશ્મન હતો, અને મને માથેથી પગ સુધી
ધીકારતો હોવાનું મને પેહલેથી માલમ હોવાથી, મારી કીમતી
જીંદગી બચાવવા સારું, મેં ત્યાંનું સાંજ મારું રાજનામું આપી
દીધું, જે બાદશાહ સુલેમાને મોટી ખુશી સાથે સ્વીકાર્યું.

આ મારા રાજનામાની બબર પુરત લોકોમાં ફેલાઈ ગઈ, અને
બેગમો તથા મારું મલુકું ચાહનારાઓ તથા વખાણનારાઓએ મને
મારું ‘રાજનામું’ પાછું ખેંચી લેવાને હાથે પગે લાગી ધણોજ
સમજાવ્યો, પણ જાતે હું એક જીદી નોસાકરો પારસો હોવાને
સમજે મારા અસલ ઠરાવને વલગી રહ્યો અને પુરત મારા બબરચી
સુખલો તથા સરસામન લઈ, મુંબઈ જવા સારું સાંથી ઉઠાંગરી
લીધી.

મુંબઈ આવી મારી અસલ રેહવાની જગ્યાએ ઉતારો લીધો
અને મારી અજાયબી વચ્ચે જોઈંછ તો મારા મમજી ધરમાંથી ગેપ
થયલાં માલમ પડ્યાં. મમજી માટે આબુબાબુ હરલાડુતોમાં બબર
કાઢતાં માલમ પડ્યું કે મમજી મારા વગર એકલા પડી ગયલાં
હોવાથી અને ધરાનના શાહ રેઝાશાહે મમજીને કાલાવાલા કરી
ધરાન પધારવાને ઇજાન કીધેલું હોવાથી એસાં તો દેખું છેરધને
કેહારના ધરાન ઉપડી ગયલાં. જાતે હું ધણો ચંચલ હોવાથી
નોકરીની શોધમાં બધી ઉથલપાથલ કરી મુકી અને ક્યે પણ
નોકરી નહીં હાથ લાગવાથી અને નાવર મરાતખ થયલો
હોવાથી છોડાધને કોટેક્રટની દાદીશીની અબ્યારીમાં એક મોખેદ
તરીકે રહી ગયો અને આખરે ઇજ્જતથી મારું ગુજરાન કરવા
મંડી ગયો.

સુંબઘથી સીનોઘ જહાન.

દોરેદોટની દાદીશેઠની અગ્યારીમાં મોખેદનો ધંધો કરતાં હું થાકીને હુસ થઇ ગયો અને નાનપણથીજ મને સ્પીરીટ્યુઆલીઝીમ વીશે ઘણો શોખ હોવાથી અને એ બાબદસર પુરતો અભ્યાસ કીધેલો હોવાથી ચાલુ પ્રેક્ટીસમાં રહેવા ખાતર હું અવારનવાર મારા બહેસ્તમુકામ પામેલાં સગાંઓ સાથે બેહસ્તમાં સંદેશાઓ ચલાવતો, જેને લીધે વારંવાર મને જાતજાતના સ્વપનાઓ આવતા હતા.

મુસાફરીના સંજોગો.

નવરોઝની રાત્રે પેટ ભરીને ખાઇપીને હું ઘોંટાવાં ગયો, પણ નખખોદ ગઇ ઉંઘ આવે ક્યાંથી ! એક તો દુમ દખાવીને ખાધેલું તે પેટમાં ચુકો મારવા લાગ્યો, અને અધુરામાં પુરું કમખખત મચ્છરોનો કંટાળો અને રસ્તામાં કુતરાંઓનો ભસવાનો અવાજ, તથા મવાલીઓની ગડબડ સડબડ વીગેરે, વીગેરેથી અહીંથી તહીં, અને તહીંથી અહીં, દોર કરતાં એકાએક મારી આંખ લાગી ગઇ, અને ઉંઘમાં મેં કંઈ અજબ જાતનું જોયું ! શું ધારોજ ? તે શું હશે ? અરે કંઈજ નહીરે-દેહટ એક સ્વપ્નો, જેમાં મેં મારા બહેસ્તમુકામ પામેલાં સગાંઓને

બહેસ્તમાં બેસી ગમત કરતાં જોયાં. મારા બહેસ્તી અપાવા બમનશાહ

મળેના ઠંડે પેટે બેસીને ક્ષીંગરનો ધાણ કાઢતા હતા. બહેસ્તન કુહાં બેઠાં બેઠાં ફેરી ઘોરીને ખાતાં હતાં, જ્યારે મારાં બહેસ્તન બપોલ આવાંબાપ ભોંય ઉપર બેસી દોધી છોલતાં છોલતાં મને કહેવા લાગ્યાં, “કેમ ગરંધ્યા મંચા, તારી પેલી દુન્યામાં શું બબર છે? તારાં મરીબ ગાય જેવાં બપોલને છોકજ લુલી મયો કે? ખરું કહું દીકરા, તુંને મળવા સારું મારો જીવ એટલો લરખ રહ્યોજ, અને તારા બપોલ બહમનશાહથી મારું માથું ખાયક કે આજે વરસો થયા મંચાને મલ્યો નથી, તેથી જરા એને સમજાવ કે જરા ઉપર આવી આપુને મલી જાય, તેથી મંચા દીકરા, તારા આશીસના સીનારને સમજાવી પઠાવી આઠ પંદર દીવસની રમ લઈ હમુને મલી જ કે જરા જીવ થંડો પડે, સમજ્યો કે મરું?”

હું એકમઠ ચમકીને ઉઠ્યો, અને આજુબાજુ જોઈંજ તો મારા પોતીકા ઘરમાં બીજાણુપર એઠીપોઠીને લેટેલો હતો. કુદકો મારી બીજાણુમાંથી ઉઠ્યો અને વીચારવા લાગ્યો કે મારા બહેસ્તી બપોલ તથા બપોલ આજે વરસો થયાં ગુજરી ગયાંજ, અને પાછાં જીવતાં ક્યાંથી થયાં! તે લોકની શોધમાં ને શોધમાં અગાસી ઉપર આવી લાગ્યો, અને બારીની બાહરે ડોકું કાઢી મારાં બહેસ્તી બપોલ બપોલાને ખુમ શોધ્યાં, પણ કેઠે પત્તો લાગ્યો નહી. શોધમાં ને શોધમાં આખું ઘર ઉઠવપાડલ કરી નાખ્યું. કાંય નહીં એ લોકો જીવ થઈ આવી ઘરમાં કેયે છુપાઈ બેઠાં હોય, એમ ધારી મેં વાંકો વળાં ઘોડ્યા નીચેથી જોયું. કમાટો ખોલી જોઈ, ખુરશી તથા કાચો નીચે ડોકારી જોયું, પાણીના અચારની બરણીઓવાલી અલરાઈથી તપાસી, અને સેવટે ઘરના છાપડાં ઉપર ચઢી, આજુબાજુ ગલીઓમાં તથા ઘરનાં છાપડાંઓપર નજર ફેંકી, પણ કેઠે પત્તો લાગ્યો નહી. આયંદે મારી ચોકકસ ખત્રી થઈ કે આ બધું એક કવખતના સ્વપના સીપાય બીજુ કંઈ પણ નહીં હતું. જીવ શાનો ને વાત શાની?

એકમઠ ગાફેલ બની હું બારી તરફ ધસ્યો, ને ઉપર આકાશ તરફ જોઈ ડોળા ચઢાવી ડચકાં ખાતાં બોલ્યો, “ઓ મારા બહેસ્તન બપોલ, તમો રાત્રે સ્વપનામાં આવી, તમો તથા મારા મરોથમાન બહેસ્ત

મુકામ પામેલા બહુમનશા બપાવા તરફથી તમો લોકને બહેસ્તમાં આવી સદી જવા માટે ચાહીને જે ઇજન કીધું છે, તે હું ચેંકસ સાથે કબુલ રાખી તમો બેઠે જણનો અંતરણપુર્વક અભાર માનું છું, અને ખાત્રી આપું છું કે બનતી સગવડે તમારા ઇજનને માત્ર આપી તમો લોકને જાને મળી જવશ, માટે હાલ તુરત તમારે નચીંત રહેવું, અને એમ સ્વપનામાં આવી મને હેરાન નહીં કરવો, નહીં તો હું ફક્ત જાણસ, ને વીકટોરીઆ ગાર્ડન્સમાંથી થોડાક પાળેલા વાઘ સીંહ થોડા દહાડા મારા ઘેરમાં રાખશ કે કોઈ મને ખીલવડાવે નહીં!”

સેવકે તો બસ મક્કમ ઠરાવ કીધો કે બહેસ્તની મુસાફરી કંઈખી સંજોગ હોજી કરવી ને ફર કરવી, અને એવા મહાન લેખકો કહે તેમ “આ જીવ્યા કરતાં જોયલું લલુ” તે કહેવત ધ્યાનમાં લઈ મારી ધારેલી ખીકટ મુસાફરી પાર પાડવાનો મેં ચોક્કસ ઠરાવ કીધો, કારણ કે, મને ખાત્રીથી કહેવામાં આવ્યું છે કે આ દુન્યા કરતાં પેટી દુન્યામાં મોજશોખ વીશેષ છે, અને ત્યાં સીનેમા નાટકોખી દમ ખાંધીને જોવાના મળે.૧.

પણ હા—ખરા, હું કહેતાં ભુલી ગયો! પેલા કાના જોતીષ દુલભચંદ પોકલચંદે મારો ટપકો જોતાં મને કહેલું કે, “મંચેરશા શેઠ, તમારા નસીમમાં એક ઘણી લાખી, પણ ખીકટ મુસાફરી છે, જે મુસાફરીમાં તમોને ઘણી જેહમત ઉઠાવવી પડશે, પણ છેવટે એ સફર સફળ નીવડવાથી તમો આખી દુન્યામાં કોઈએ આજ સુધી નામના નહીં મેળવી હોય તેવી મેળવશો, અને તમરું નામ હંમેશા માટે સારી દુન્યાના ઇતીહાસમાં સોનેરી હરફે જળવાઈ રહેશે. મીઠી માહિસનાં જેટલાજ તમોમી પ્રખ્યાત થશો અને નામચીની પામશો!”

મુસાફરી માટે તૈયારી.

અકરવખર થવાથી અને હિંધ નહીં આવવાથી સહવારના વહેલો ઉડી નાહી ધોઈને અગીઆરી સુખડ ચઢાવી પાછો ઘરે આવ્યો, અને અસ્તો કપડાં કાઢું છ તેટલાં મારા જાની દોસ્તો પાહલી પેંગો,

Bharat

**TILE &
MARBLE CO.**

India's Best Tiles -
India's Largest
Up-to-date Factory

20 APOLLO ST. BOMBAY. I.

દુંકમાં વાત એમ છે કે

વાડીયા

પિકચરો એટલે

નવીનતાથી

ભરપુર પીકચરો.

જયભારત

હરીકેન હંસા

લંકાની લાડી

ચંગ ઇંડીયા

તોશની ટારઝન

આ નામો યાદ

રાખતા રહો.

લેમિંઝન

માં આવે ત્યારે જોવા ઉપરજો.

ધનજી ધોભો, માકુ મીકેનીક, અદી ઓજગર કરીને મને “પપેતી”
 હોવાથી બેસતું સાલ ધરજીવા અને જોની વોકરનો સુધારો લેવા
 ન્યુ ચર્ચીરોડ ઉપરના મારા ઘરે આવ્યા, અને જરા મીઠું મોઢું કરી,
 બધો લાઇ ગપ્પાસપ્પા મારવા બેઠા. વાત કરતાં માકુ મીકેનીકે મને
 સલાહ કીધો, “હું એમ પુછું મંચા, કે આજે પપેતી જેવા સારા
 સપરમે દાવસે વસણાયેલી દાલ જેવું મોઢું કરી શાનો બેઠો?
 કંઈ રસ્તામાં ખીલાડી તો આડી નથી ફરી ગઈને, નહીં તો કોઈ
 સગું બહાલું તો વીલમાં નામ પાડવા વગર ધપીબપી નથી ગયું ની, અથવા
 તો રસ્તામાં કોઈ બુચીમાય જોઈને જીગર તો નથી ગુમાવી બેઠોને?
 તું તો હંમેશનો બખમે દોરવાંવાળા કેકો ઉઘારતારો ને હસમુખા
 સ્વભાવનો, તે કોણ જાણે આજે એડયાનો જીલાબ લીધો હોય તેવું
 ધુખચાયલું મોહ કરી શાનો બેસી રહેયોછ? મદદને કાંઈ ચુંકા થઈ
 આવ્યો હોય એમ શું કરેછ જો? મારા સમ મંચા, તારીપર એવી તે
 શું આફત આવી પડીછ તે તો જરા હમોને કહી સંભળાવ કે હમો
 તુને તારી ગીરફતારીમાં થોડી ઘણી ઉધાર મદદ કરશે! હાયરે! હાય!
 મંચા, તુંને એમ ગુપચુપ બેસી રહેલો જોઈ અમારા આતરડાં હોજરાં
 જાણે કપાઈ જાય છે! માટે ખુદાને હાજર નાજર જાણીને તારા
 ભેળાં ઉપર જે મોટો બે આઉસનો ભાર છે, તે ધાસ્તી છોડી
 હીંમત પકડી જાહેર કર, નહીં તો કે તે દહાડે ન્યુસપેપરમાં આવ્યું તું
 કે એક જાણની ભિજાની નેસ એકાએક છુટી ગઈ, તેમ તારીબી
 થશે તો હમો સદાના સ્વડી મરશું.”

માકુ મીકેનીક તથા મારા મીત્રો રડીતારી મને આજીજી કરવા
 લાગ્યા જેથી મારું લોખંડી જીગર પીગળીને આઈસક્રીમ થઈ ગયું.
 છુટકારાનો દમ બેચી મેં જોખરે સાદે ધીમે અવાજે તે લોકને
 કહ્યું, “મારા પરમ પ્રીય મીત્રો, ગઈ રાત્રે સુતાંસુતા મેં કંઈ
 અજબ જાતનો સ્વપ્નો જોયો, જેમાં મારા અતી બહાલાં બપઝએ મારા
 જ્ઞાનમાં કુક મારી એવણને બહેસ્તમાં જઈ મળી આવવાને માનપુર્વક
 અરજી કીધી, તે અરજીને આધારે મેં એવણને ઈશપણ સંજોગ
 રહેળ વગર મીટર્ન ટીકીટ મળી આવવાનો મક્કમ ઠરાવ કીધો, અને

આરણ્ય થોકવા માડ્યાં, અને છેવટે કંટાળાને મેં દરવાજાની બહાર
'નોટ એટ હોમ' નું પાટ્યું પણ મુક્યું, પણ તેની કંઈખી અસર
થઈ નહી. બધા સાથે આખો વખત વાતચીત કરતાં ગળું ખેંદું,
અને ડાકટરે મને એક બે દીવસ રેસ્ટ લેવા સખત ભલામણ કરી,
અને તે આધારે મેં ધરના દરવાજા પર 'ત્રેસપાસર્સ વીલ બી
પ્રોસીક્યુટેડ' નું પાટ્યું મુકવા મુક્યું પણ તેનીખી કંઈ બધી અસર
થઈ નહી, અને બાખવાળાઓએ પણ હમારી મુસાફરી માટે લેખો
લખવાનું ચાલુજ રાખ્યું, તેમ તેમ હમારો લોકો વધારે ને વધારે
બહારમાં આવ્યા.

રાતના ૧૧ વાગતે ખીરની બાટલી અને ચણા સાથે પાછી
મારા સુવાતા ઓરડામાં એક ધોળકાપર હમારી ફાનફરંસ ભેગી
મળી અને કીચે દીવસે ઉપડ્યું અને સાથે શું શું સરસામન લેવો તે
બાબે ગરમાગરમ તકરાર થઈ. સખત હોબંતોળ પછી હમે લોકો
એવા દરાવપર આવ્યા કે એક એરોપ્લેન ઉડે હેવનપ્લેનમાં હમે
યાંચ જલ્દી ખેંદક લેવી, અને ખીજ હેવનપ્લેનમાં હમારો એક
'નોટર તથા ગણત્રીનો થોડો સામન લેવો, અને ઉપડવાના દીવસ માટે
એવા અનુમાનપર આવ્યા કે મુર્તવાર બેવા સારૂ હમે

સધળાએ હમારા તપકાઓ પેલા હીંદુસ્તાનના જગમશહુર
જાણીતા ને લોકોમાં માનીતા જોતીષ માહરાજ દુલસચંદ પોઝલચંદ
ઉપર મોકલાવી આપવા અને તે માહરાજ ચોઘડીયું જોઈ જે દીવસ-
વાર તથા ટાઇમ નક્કી કરે તેજ વખતે ઉપડવું. મેં મારી સાથે
ગણત્રીના સામન તરીકે મારા બહેસ્તી બપાવાને માટે શેમપેનની
એક પેટી તથા હેમ સેન્ડવીચીઝ અને બપઠને સાડ સાંધના,
ચપટાં, વરધવરાં, તથા મારે સુવા સાડ ખીસ્તરો તથા એક જોડી
કપડાં, અને સુખે દુઃખે વપરાસ માટે થોડી દબદબાડ પણ સાથે
લેવાનો બંદોબસ્ત કીધો. મારા એક મીત્રે પોતાના બહેસ્તાન કુઠને
અચારનો ઘણોજ શોખ હોવાથી એક મોટી બરણી ભરી પાણીનાં
અચાર લીધાં, તેમજ મારા ખીજ દોસ્તોએ થોડી ઘણી જોઈતી
ચીજો લીધી. અલબત્તાં વીસકીની બાટલીઓથી લેવાનું નક્કી કીધું
અને સાથે સાથે જો કમનસીબે હમો હમારી મુસાફરી ઉપરથી પાછા
નહીં ફર્યે અને હમારાં રવાનો અર્થે રસ્તે નહીં રખડે એમ ધારી
જીવતાં જીવત હમારી જીંદગવાની પણ કરાવવાનો ઠરાવ કીધો, અને
છેવટે હમારું વીલ કરી હમારી સંઘળી દોલત તથા પુંજ કીયાકામ
કરાવવાનો સંઘળો ખરચ બાદ કરી આખીને માખી કોઈ પણ લામક ખાતાં
તથા ફંડને મદદ કરવા સાડ પારસી પંચાયતને સોંપવાનો ઠરાવ મીટીંગમાં
પાસ કરી કોનફરંસ ભવીબ્ય માટે બરખાસ્ત કીધી.

મુસાફરી માટે પરચુટાણ તૈયારીઓ કરવા માટે હમો રોકાયા.
હવે ખીજો સવાલ એ હિલો થયો કે મીનોઈ જેહાનમાં જવા સાડ
કયો રસ્તો સરળ અને ટુંકો હતો તેની પુછપરછ મેં કરવા માંડી,
અને તે સાડ માણેકજી માખમાડ, કે જેવણ મુવેલા સાથે વાતચીત
કરવામાં ઘણા એક્ષપર્ટ કહેવાતા હતા તેવણને જાતે મલવા ગયો,
અને લગભગ કલાક એક તેવણ સાથે એ બાબદસર માથાંદુઃખણ
કીધી, અને તેવણે એક નકસો પાડી મને ટુંકામાં ટુંકો રસ્તો
બતાવ્યો, અને પોતા તરફથી દરેક મદદ આપવાની બાહેશ દેખાડી,
જે માટે હું તેઓ સાહેબનો દીલોજન આભાર માની લાંથી
વીદાય થયો.

ધરે જઈને જોઈ'છ તો પેલા મહાન જોષી માહરાજ દુલભચંદ, પોઝલચંદે હમારા ટપકાઓ પાછા મોકલાવી આપ્યા અને જણાવ્યું કે ચાલુ સાલના અકટોબર મહીનાની ૫ મી તારીખે એટલે પારસી તીથી, પ્રમાણે રોજ હોસ્મઝદ, માહ અરદીયહેસ્તાના રોજે સાંજના બરાબર ૪ કલાક ૫ મીનીટ ને ૨ સેકન્ડે મુર્ત હોવાથી તે નેમેલા ટાઇમે બરાબર ઉપડવું, અને જો તેમ નહીં કરશું તો હમારા રૂવાનો અર્ધે રસ્તે રખડવાના ધણા સંભવો રહેશે.

તુરત મેં મારા દોસ્તોને જોલાવી મંગાવ્યા અને આ શુભ બબરથી તે લોકને વાકેફ કીધા, અને બીજે દિવસે છાપાઓમાં મોટા મઠાલાં હેઠળ હમારો ઉપડવાનો ટાઇમ તથા પ્રોગ્રામ પણ છપાઈ ચુકો, અને મુબઇના જાણીતા 'એસપેનેડ મેદાન' યાને 'આઝાદ મેદાન' માંથી ઉપડવાનું છેવટનું નક્કી કીધું. અમેરીકાથી મંગાવેલા હેવનપ્લેનોબી આવી પુર્યા, અને માકુ મીકેનીકે તેને ઓછલ કરી બરાબર ઓરડરમાં મુક્યા અને તે પર 'મેડ ઇન ઇન્ડીયા' ના છાપે મારી મુસાફરી માટે તૈયાર કરી રાખ્યાં, જે જોવા સાફ હજારો લોકોની આવનજાવન ચાલુ રહી, અને જજરો ધસારે થવાથી આખરે હમો લોકોએ તે જોવા માટે ચચાર આનાની ટ્રીક્ટો કીધી, જેના આધારે હમોને એક સારી જેવી રકમ મળી, જે હમોએ એક ઓકકસ હોસ્પીટલમાં મનીઓરડર તથા કમીશનનાં પૈસા તેમાંથી બાદ કરીને મદદ કરવા સાફ આપી દીધી.

ગ્રીય વાચનાર, મારે તારી આગળ પહેલેથી ખુલાસો કરવો જોઈએ કે આ મારી મીનોઇ જેહાનની ટુંક મુસાફરી પેલી દુન્યામાં ધર્મ માટે અથવા તો કાંઈ પણ શોધખોળ કરવા સાફ નહીં હતી, પણ ફક્ત મારી બપોળની ફરમાસથી તેવણને બે ત્રણ દિવસ ઉપલી દુન્યામાં મલી ભેટી પાછા ફરવાની હતી, જેથી લખાણમાં કાંઈ પણ ખામીઓ તથા ભુલભાલ હોય તો મારી ખાતી છે કે મને દરગુજર કરવામાં આવશે.

આ મીનોઇ જેહાનની ટુંક મુસાફરી જીવતાજીવત કરનાર આખી દુન્યામાં સાથી પહેલો પારસી અને હીંદીવાન હું હતો અને આ મારા અતી બીકટ, માનપુર્વક, હીંમતભર્યા સાહસ માટે મુબારક-

બાદીના તારો તથા 'નોટપેડ' કાગળો અફઘાનીસ્તાન, બલુચીસ્તાન, કાબુલીસ્તાન, મઝુસ્તાન તથા હિંદુસ્તાન દરેક દરેક ખંડો, દેશો, ભાગો, દેશી રાજ્યો તથા નામકીત નરનારીઓ તરફથી આવવા માંડ્યા, અને દરેકને હાથે લખી ઉપકાર માનવાથી રખેને મારા હાથને ધુબરી થાય, અથવા તો લકવો થાય એવી ખીક લાગવાથી મેં રાજીંદા પેપરોમાં ચેરીટી કનસેશન દરે તે લોકનો અંતઃકરણપુર્વક આભાર માન્યો, અને પેલા મહાન શોધક માણેકજી માખમાર, કે જેઓ સુવેલાં સાથે ચાલુ સંદેશાઓ ચલાવતા હતા તેવળુને લખી જણાવી અરજ કીધી કે, મહેરબાની કરી મારા ગરોથમાન બહેસ્તમુકામ પામેલા બપઘની સાથે વાયરલેસ ટેલીફોનથી વાત કરી જણાવવું કે તેવળુનો આન્ડ સન, નેકનામ મંચેરશા મદારી તેવળુનાં હુકમને આધીન થઈ થોડા મીત્રો સાથે એરોપ્લેનમાં બેસી તેઓની ટુંક મુલાકાત લેનાર છે, અને ઓશીસમાંથી જેમ તેમ રડી તતરી કાળવાલા કરી લગભગ ૮ દીવસની રખ લીધીછ, માટે ફક્ત તમે તરફ જે ત્રણ દીવસ થોભશે જેની નોંધ લેશોજી.

મુસાફરીની શરૂઆત.

યા પરવર તારી મદદ! આજે હમારો મુસાફરીએ ઉપડવાનો શુભ દીવસ હોવાથી સહવારના ૫ વાગાથી ખુમચા ભરી સાકર, સેવ, મચ્છી, મીઠાઈ તથા જાતજાતની ભેટ સોગાદ આવવા માંડી અને તે એટલા સુધી કે મારું આખું ઘર છેક જમીનથી સીલીંગ સુધી છલાછટ ભરાઈ ગયું અને હજારો નરનારીઓ જાતે આવી હોમને હમારી મુસાફરીમાં ફતેહ મચ્છી વાસી ટુલોના હારતોરાનો વરસાદ વરસાવ્યો અને તે લોકનો ઉપકાર માની સાંધી વીદાય કીધા.

નાસ્તો ખાઈ હમારો સરસામાન નોકરો પાસે 'આઝાદ મેદાન' માં મોકલાવી આપ્યો અને હમો લોકો ખાઈ પી ખુદાનું નામ લઈ એક મોટી 'રેલ્સ રો-સ' મોટર ગાડીમાં ગોઠવાયા અને ધીરે ધીરે 'આઝાદ મેદાન' તરફનો રસ્તો લીધો. આજે રસ્તે લોકોએ હરખના

પોકારોથી હમુમે વધાવી લીધા. કોઈએ હમારા દીલ પર ઇમીટેશન હીરા મોતીનો વરસાદ વરસાવ્યો તો કોઈએ કાચનાં ધડાં ને ફાટેલાં તુટેલાં ખાસડાંનો મારો ચલાવ્યો, તો કોઈએ ‘ખખરતું’ ગરમાગરમ પાણી કરસ્યે કરસ્યે હમારા દીલપર ફેંક્યું (એ અમારી લોકપ્રીયતા નથી બતાવતી ?)

મેદાનની આબુઆબુ તથા ખુદ મેદાનની અંદર લાખો માણસોનું ટાળું એકઠું થયું હતું, જેની વચ્ચે હમારા જે હેવનપ્લેનો હમારી રાહ જોતાં ઉભેલાં હતાં. જેવા હમો ગાડીમાંથી ઉતર્યા કે લોકોએ ‘હુરરરરરે’ અને ‘ફતસે લોંગ વે ટુ હેવન’ ના ગાયનો, મીઠા સરોદો વચ્ચે વગાડવા માંડ્યા. મુંબઈના નામાંકીત આનુઓ તથા અહરથો સાથે હમારી ઓલખાણ કરાવવામાં આવી, કોઈએ શાખાસી આપતાં હમારા ખરડા ઠોક્યા, તો કોઈએ હરખમાં આવી હમોને તરાતરા તમાચા માર્યા, તો કોઈએ અહીંથી હાથ ખેંચ્યા, તો કોઈએ તહીંથી ધબલા માર્યા, અને આવા હરખભર્યા આવકાર વચ્ચે જેમ તેમ ધક્કા મુઠી મારતા હમારા એરોપ્લેન નજદીક આવી લાગ્યા. કેટલીક બાઈઓ તો હરખમાં આવી ધસાધસ રડી પડી, જે જોઈ હમારી આંખોમાં પાણી પણ ભરાઈ ગયાં, પણ જેમ તેમ મન મનાવી રમાલે આંખો નુંંછી નાખી.

ઘડીઆલ કાઢી જોયું તો ૪ ને ૫૫ મીનીટ થયલી, અને પેન્કા મહાન જોતીષ ફુલભચંદ પોકલચંદે સુચવેલા ટાઈમને માત્ર ૪ મીનીટ ને ૨ સેકન્ડ બાકી હોવાથી, હું અને મારા ચાર મિત્રો માત્ર મીકેનિક, ધનંતુ ધોખો, અદી ઓજમર અને પાહલી પેંગો એક એરોપ્લેનમાં જોડવાઈ બેઠા અને બીજા હેવનપ્લેનમાં, મારો માનીતો નોકર હીન્ને, હમારા ગણત્રીના સરસામન સાથે જોડવાઈ બેઠો.

એનજીનો ચાલુ કીધાં, અને જેવાં એરોપ્લેનો જરા હીલવા માંડ્યાં કે લોકોએ “ઓ! રવા”ના પુકારો કીધા તથા વાજાવાજાઓએ ‘લોંગ લીવ ધી હેવન ફ્લાયર્સ’ ના સરોદો વગાડવા માંડ્યાં, અને ‘હુરરરરરે’ના પોકારો વચ્ચે હમારા હવાઈ બારકસોએ ઉપડવા માંડ્યું. એસકોર્ટ તરીકે મુંબઈની ફ્લાઈંગ ક્લબ તરફનું એક એરોપ્લેન પહેલું ઉડવા માડ્યું,

અને તે પછી હમારા બે હવાઇ ખારકસો એક પછી એક ઉડવા લાગ્યાં, અને હમોએ ખુશાલીમાં આવી જઈ પગમાંથી ખુટો તથા હાથમાં જે પણ આવ્યું તે નીચે ઉભેલાં લોકો તરફ ફેંક્યું, અને જ્યાં સુધી તે લોકો દેખાયા ત્યાં સુધી રમાલો હવામાં ઉડારવા. થોડા વારમાં પેલું એરોપ્લેન જે હમોને ઍસ્કૉર્ટ કરતું હતું તે ધીરે રહીને નજર બહાર થઈ ગયું અને હમારા બે હેવનપ્લેનો ધીરે ધીરે ઉડવા લાગ્યાં.

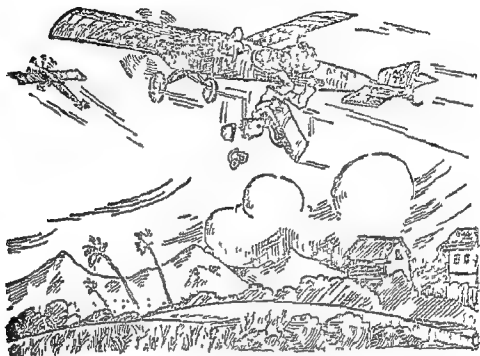
જોતજોતામાં અમો ચિન્ત્વદ પુલની નજદીક આવી પોંહચ્યા કે જ્યાં એક ફ્રેસ્તો હાથમાં લાલ વાવટો પકડી અમારા વીમાન નજદીક આવી ઉભો અને અમોને આગળ વધતાં અટકાવ્યા અને પછી અમારા નામઠામ લખી પોતાની ખાત્રી કરી એક રૂપીયો ટોલ લઈ, અમોને બહેસ્તમાં દાખલ થવા સાર પાસપોર્ટ આપી, જે લઈ અમો આગળ વધ્યા.

લગભગ ૫ હજાર શ્રીટની ઉંચાઈએ ગયા કે એકાએક અદી ઓબગરને દીલમાં કકડીને ઠંડી ભરાઈ આવ્યાથી ધરોધર ઓકવા લાગ્યો, અને એક મુદ્દાં મીસાલ પટકાઈ પડ્યો, અને જેમતેમ ક્રાન્સથી ખાસ મંગાવેલો ઉંચો બ્રાન્ડી પાઇ એને હુશીયાર કરીધો. જેમ જેમ ઉપર ગયા તેમ તેમ પવનના સુસવાટા જોરમાં ડુંકવા માંડ્યા, અને ધોધમાર વરસાદ પડવા લાગ્યો, અને એરોપ્લેન ઉપર જોરમાં વીજલીના ચમકારા પડવા લાગ્યા, જે જોનાં હમોને ધારતી લાગી કે રખેને હમારું એરોપ્લેન સપાટામાં આવી ટુકડે ટુકડા થઈ જાય. પાહલી પેંગો કંઈ બોલવા ગયો, પણ પવનના સપાટાથી એનું જડખું એકાએક વાકું થઈ ગયું, પણ સમય-સુચકતા વાપરી હમોએ જોરમાં મુકકીઓ મારી પાછું તેની અસહ જગ્યા ઉપર લાવી દીધું.

અચખુચ મશીનની અંદર કંઈ ફટ દઈને અવાજ થયો અને હમારું હવાઇ ખારકસ ગોલાંટ ઉપર ગોલાંટ ખાતું નીચે ઉતરવા લાગ્યું, પણ મેં લેખું વાપરી જોરમાં એક મારી દીધી કે તુરત પાછું જેમનું તેમ થઈ ઉભું. સાર થયું કે મેં એરોપ્લેનમાં ઉડવા માટે ટયુશન લીધેલું, નહીં તો અત્યારે શું નું શું થઈ જતે, અને બહેસ્તમાં જવાને બદલે કોઈ મસાનકાંઠે જૂઠું પડતે.

પવન એટલો જોરમાં ધુન્કતો હતો કે કંઈ બોલ્યું સંભલાય પણ નહીં, અને મોઢું અને જડયું બંધ થઈ જાય, માટે બસ બાજમાં ને બાજમાં પ્રસારતથી વાતો કરી. પછી પલાંઠો મારી જોભરવા એકા. ખીચું હેવન પ્લેન કે જેમાં હમારો નોકર હીજો બેઠેલો હતો, તેને રસી સાથે બાધી

થોડું બાવાનું આપ્યું, અને બાધ પીને ધનજી ધોલો હારમોન્યમપર પોતાનો કાથુ દેખાડવા લાગ્યો, કે એકાએક પવનના સપાટાથી એરોપ્લેને એક બે ગોઘાંટ બાધી અને તેને લીધે ધનજી હારમોન્યમ સાથે આખો વીમાનમાંથી ઉથલાઈ પડ્યો, પણ સારે નરીએ માફ મીકેનીક, જે ધનજીની નજદીકમાં બેઠેલો હતો તેણે હીંમત દેખાડી ધનજીનો હથામ લટકતો એક તાંટયો પકડી લીધો, અને હમો સઘળાએ તેને ખેંચીતાણી પાછો વીમાનમાં બેસાડ્યો, અને જરા અખ્યો પાઠ તેને શુદ્ધીમા લાવ્યા.

રાતના ૧૧ વાગેલા હોવાથી હમો ઘોંટલો લેવા ગયા, પણ સુવાય ક્યાંથી ? એક તો વીમાનમાં બેસવાની પાધરી જગા નહીં, અને તે જરા જરા વારે એક બાય, તેથી બેસીનેજ કોપર જોખવાં માંડ્યાં. અકરવકરે સહવાર પડી, અને જરા આળુઆળુ નજર ફેંટીને જોયું તો હમારું વીમાન વાદળાઓની અંદર ઘેરાઈ ગયું હતું, અને ધ્રુમસ તો એટલો બધો

હતો કે માહમુસીખતે હમો એકમેકના કોઠાં જોઈ શકતા હતા, તેટલું હમારે માટે ગણીમત હતું.

જેમ તેમ કરતાં સાંજ પડી, અને હમારા પેટમાં મોટી ફાળ પડી કારણ કે પાછું વંટોળીયાની માફક તોફાન થવા માંડ્યું, અને વાદળ ગગરતાંની સાથે મોટા અવાજે થવા માંડ્યા. જરા માઇલેજ મીટર તરફ નજર ડીધી, તો હમો સગસગ લાખ એક માઇલ ખલાસ કરવા ઉપર આવી ચુકેલા, અને હવે માત્ર થોડાજ માઇલ કાપવાના હતા, અને સહવારના ૮ વાગે હમારી બહેસ્તમાં પધરામણી થનાર હોવાથી સખુરી પકડી મારા મીત્રાને ધીરજ આપી. જો કે હવે સગસગ સહવારના ૬ વાગેલા હોવા છતાં મારા પેટમાં જબરહસ્ત ફાળ પડી કે રખેને વળી હમારું વીમાન જોલાંટ ખાઈ હમુને સદાનાં પોહતાં કરી નાંખે. પણ સાફ થયું કે એક સોડાવાલાએ જરથોસ્તી જીગર ચલાવી હમોને વપડાસ માટે એક બાકસ સોડા લેમન તથા જીંજર બોદાબખશમાં આપેલા, તે ચપ દેતો કે બાટલી ખોલી તે સલાં માણસોની સલામતી લઈ આંખ બંધ કરી જીંજર પી ગયો, કે તપ દેતી કે પેટમાં થંડક ફેલાઈ ગઈ ને સાથે માથું પણ હલકું પડ્યું.

હમારી બહેસ્તમાં પધરામણી.

બરોજર ૮ ને દરરે હમો બહેસ્તમાં આવી પોહર્યા, અને સાંતા 'જેટ વે ઓફ હેવન' યાને 'બહેસ્તનાં દરવાજા' આગળ આવી ઉતર્યા કે તુરત એક મોટો ધડાકો થયો, અને એક મોટા દડામાંથી પાંચ છ પરીઓ ઉડતી ઉડતી 'સખી સુરજ લાયે ઉમેઆરે'નું ગીત ગાતી નાંચ નખરા કરતી હમો આગળ આવી અમોને કુલોથી વધારી લીધા અને દરવાજા નજદીક રાખ લોળ ઉઠે સલી જોશ તથા તેના દરબારીઓએ હમોને હરખલયો આવકાર આપ્યો, અને ફરેરતાઓ, અશો ફરોહરે, પરીપરીયાંઓ સાથે હમારી ઓળખાણ કરાવવામાં આવી.

જેવા હમો પરીપરીયાંઓ, ફરેસ્તાઓની અનેલી 'ગાર્ડ ઓફ ઓનરની' કુદરીની તપાસ લેતા હતા, તેવામાં એકાએક એક ઉમરે

પુએલાં બાઈ લોકોના ટોળાંમાંથી ધસી આવી મને વળગી પડ્યાં, અને કોટી કરતાં બોલ્યાં, “મરે બધી તારા ઉપરથી મરી જાઉં”, મંચા ! અંતે તું મને મલવા આપેા ખરેા ! કેવો મારો કહયાસરને દીકરો છે જો !” એમ કહી ડોસાંએ તો મને બચાવવા કીસીઓ કરવા માંડી. હું તો ગભરાઈ ગયો ને વીચારમાં પડ્યો કે એકાએક કોઈ પરગણુ ડોસાં આવી મને એમ બગલગીરી શાના કરવા મંડી ગયા ! ડોસાંને ચીપીચીપીને તપાસતાં મારી ખાત્રી થઈ કે તેવણુ કોઈજ નહીં પણ મારા બહેસ્ત સુખમ પામેલાં બપાઈ બાઈ આવાંબાઈ હતાં. પણ શું એવણુના રંગરૂપમાં ફેરફાર થયલો ! હવા માફક લાગેલી હોવાથી મજેના ગોળગોળ ને બફેજાંની બરણી જેવાં થયલાં, અને હરબમાં આવી મેં તેવણુને બગલગીરી કરવાની ચાલુજ રાખી, પણ અંતે ભોજ રાજાની ધીરજ ખુંટી જવાથી રાજા ભોજની દરબારનો પ્રધાનજી પાછળથી આવી મને ઘસડી ગયો.

બહેસ્તનાં દરવાજાની વચ્ચેવચ્ચ એક મોટો પ્લેટફોર્મ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં હમોને ભોંય ઉપર બેસાડવામાં આવ્યા, અને હમોને એક અજબ જાતનો આવકાર મળ્યો. ચાર પરીઓ આવી હમારી સામે ઉભી, અને કપાળપર ચુમીઓ લઈ સોલ ધબ્બા અને પંદર તમાચાઓ મારી લાંથી ચાલતી થઈ, અને અસ્તો જરા

જુટકારાને દમ ખેંચ્યે તેટલાં એક ફરેસ્તાએ આવી જાણે સગનનું નળાએર ફેડતો હોય તેમ હમારા માર્યા પકડી એકમેક સાથે પુર જોરથી અદ્વાડ્યાં, અને અસ્તો આંખ ખોલીને જોઈએ તો તે સાંચી ગેપ થઈ ગયો. હમો તો ડોળા ફાડીને આળુઆળુ જોવા લાગ્યા તેટલાં દસ પુછડીવાલા રાક્ષસી હનુમાનજીએ હાથમાં એક જમરદસ્ત મોઢું ખખરતું ગરમાગરમ પાણીનું તપેલું લાવી જાણે ગરમ પાણીથી ઉંદરોને સેકના હોય તેમ હમારા દીઘપર હોમારી દીધું, અને પાણી ઘચું ગરમ લાગવાથી ને દાઝી જવાથી. હમો લોકોએ ચીગયારીઓ પાડી કુદાકુદ કરી મુકી.

મારા બપાઈ કે જેવણુ મારી ખરોખર પછવાડે બેઠા હતાં તેવણને મેં આનો અર્થ પુછ્યો તો તેવણે મને જણાવ્યું કે, “જેમ ક્વાનોને સચકવા પેહલ્લાં નહવારી તેઓના બદન પાક કરવામાં આવે છે, તેમ મીનોઈ જેહાનમાં પણ રીવાજ છે કે જેઓ કોઈ ખણ માણસ મીનોઈ જેહાનમાં દાખલ થાય સારે ઉપલા દશ હનુમાનજીઓ તેને ખખરતાં પાણીએ નહવરાવી તેનું બદન પાક કરી ઘટતી ફીયાઓ કરયા પછીજ તેને દાખલ કરે છે.”

હજુ તો મારાં બપાઈને ખીજે સવાલ પુઝવા જાઉંછ, તેટલાં ખુદ રાજા ભાજ ઉર્ફે સતી ગોશે આવી મારો કાન ચીમટ્યો. જ્યારે પ્રધાનજીએ આવી ઠંડે કલેજે જાણે કશાંમાં હોય નહી તેમ, નખળા હાથે, પાહળા પેંગાના પેટમાં કકરાવીને મુકકી મારી. આ પવીત્ર ફીયાઓ ખતમ થવા બાદ, આવી એક ખેહસ્તાની જીવતાં જીવત, રેશ્વરડ મુસાફરી કરનાર હમો પહેલવહેલા હોવાથી, ખુદ રાજા, દરબારીઓ તથા રહીશો તરફથી ઉધાઈ ખાંધેલી એક શોલ તથા માનપત્ર હમોને હરબલયો આવકાર આપતા, દરબારના માજી પ્રધાનજી, પંડુ દયુએ આખી મીજલસ સમજે તેમ કલ્લા પાડતાં, મોઢાંમાં ફેનોઆફનું લુંગણ લઈ, હમોને એક પતરાનું કાસકેટ ભેટ કરતાં નીચલું ટુંક માનપત્ર વાંચી સંભળાવ્યું:—

માનપત્ર.

ભલે પધારે શુરવીર પારસી વીરલાઓ! અને મહેરબાન કદરદાન પરગાંવુ નાદાર શેઠલાઓ—

- (૧) ખાતખાહદુર મંચેરશા મહારી (શુગર ખેવ.)
 (૨) શેઠ અરદેશર ઓજગર (C. G. કાતરયુ' ખેપ.)
 (૩) શ્રીયુત પાલનજી પેંગા (G. G. M. C. ઘેલા, ગાંડા,
 એડ, ચકરમ.)
 (૪) વીર માકુજી મીકેનીક (V. G. વેગરત.)
 (૫) મુરખી ધનજીલાલ ધોલા (L. C. S. ઇન્ડિઅન
 ટ્રેડન સીલેક્ટર.)

જત-તમો શેઠયાઓને અત્રે આવકાર આપનાં હમારા જગરોમાં કંઈ અજબ જાતની પ્રશાલી ઉત્પન્ન થઈ છે. આ મીનોષ જહાનની ખીકટ મુસાફરી જીવતા જીવત કરનાર સૌથી પહેલામાં પહેલાં અને કદાપી છેલ્લામાં છેલ્લા શુરવીર, નાદાન બેઅકલી ગ્રહસ્થો તમો છો, જે માટે તમો લાઇઓને હમો કચરાના ટોપલા ભરી મુખારકખાદી આપીયે છીએ, અને કહેવાને જરાખી અચકાતા નથી, કે એક પારસી બચ્ચો જે મનપર લે તો શું કરી જતલાવે, તે આ તમારો ખીકટ સાહસ ખુલ્લે ખુલ્લું દુરખીનની મદદ વગર દેખાડી આપે છે, જે માટે માત્ર તમોને નહીં પણ તમારી આખી પાસી ક્રેમને મુખારકખાદી આપીયે છીએ, અને હવા ગુજરીયેછ કે ખુદા તમો મહેરખાનોને ટુંકી જીંદગી બક્ષે, તથા વખત જતાં તમારી વસ્તીવારીમાં જખરો વધારો થાય, અને બચ્ચાં કચ્ચાંઓથી મુવાવડખાનાં ભરાઈ જાય, અને ભવિષ્યમાં એથી વધારે ખીકટ મોઢીખાનેથી મઝગામ મુઘી મુસાફરીઓ કરવાને શક્તીવાન થાવો. હમોને સારી રીતે રોશન છે કે આ ખીકટ મુસાફરીથી તમો લોકો સાવ થાકી ગયા હોશો, અને તમારા પેટમાં કકરી પડી હશે; તેથી તમારો કીમતી વખત તકામો ખરબાદ ન કરતાં, હમો બે હાથ બેડી પગે લાગી પાક પરવરદેગાર પાસ એવી હવા માંગીયે છીએ કે તે કીરતાર તમો બેવકુફ નાદાનોને પાકટ ખુલ્લી બક્ષે, અને તમારાં રહેાને હાલ તુરત મીનોષ જહાનની અમર શાંતી બક્ષે! આમીન! આમીન! આમીન! સદરા ઇબ્દર આમીન!

હવે આ માનપત્રનો ક્ષણે જવાબ આપવો તે માયુ' ધવરતો હું વીચારમાં પડ્યો. હું જે કે એસેમ્બલીના મેમ્બર છઉં, પણ મને

બોલવાના વાખા હતા, તેથી જેમ તેમ પાહળી પેંગાને
આવા લાઇ કરી, સમજવી પડાવી, જે ભેંજામાં આવે તે બોલવાને
હિડાડ્યો, અને હીયર, હીયર, અને તાલીઓ અને હીસીસના જમરા
અવાજો વચ્ચે, બોચી ધવરતાં ધરવરતાં, પાહળી પેંગાએ ઢુંકમાં પણ
ઘટતા શબ્દોમાં નીચે પ્રમાણે જવાબ વાલ્યો :—

માનવંત સુખલા નાદેઉ રાજ ભોજ, પરીપરીયાઓ, દેવતાઓ
ફરેસ્તાઓ, મીજલસના બાનુઓ અને ગ્રહસ્થો, સર્ગાબ્હાલાઓ, તથા
આકાસીપાકાસી—

જત—તમે મહેરબાનોએ હમારું લઘું યા ખુરું ચાકીને જે
હરખભર્યો આવકાર આપ્યો છે, તે માટે હમો તમારો અંતઃકરણપુર્વક
આભાર માનીએ છીએ. ખરચીત આવી દીલ પીમળાવનારી લયંકર
સુસાદરી કરવાને હમો ભાગ્યશાળી નીવડ્યા છીએ, છતાં મારે સાથે
સાથે જણાવવું જોઈએ કે હમારી જબ્યાએ કાઇ પોચાં હૈયાવાળા હોતે
કેની, તો ક્યારના હવાઇ બારકસોમાંથી કુદકે મારી દરીયામાં હોમાવી
દીધું હતે. પણ મન ઉપર મક્કમ કાબુ રાખી દુઃખો અને મુસીબતો
સહન કરીને હમોએ આ હમારો બીકટ પ્રવાસ પુરો કરીધો છે, જે
માટે હમો એક બીજાનો ઉપકાર માન્યે છીએ. (હીયર, હીયરનાં
પોકારો તથા જોશભેર તાળીઓ, અને સાથે સાથે હમોએ પણ જોરમાં
તાળીઓ ફેડવા માંડી.) આ તકનો લાભ લઇ, મને તમે મહેરબાનોને
એટલું કહેવા દેવ કે તમારા ખેશીઓ તથા ખીત્રાઓએ હમારી માર-
ફતે તમે ઉપર તે લોક તસ્ફી ધણી ધણી સલામો કહેવડાવીછ, જેની
તમે મહેરબાનો નોંધ લેશોજી. સાથે સાથે એટલું પણ કહેવાની ટક
આપશો કે હમો ભાઇઓને હમારી આરીસમાંથી માત્ર આંઠ દીવસની
રજા મળેલી હોવાથી માત્ર અહીં બે ત્રણ દીવસજ રહી શકશું, માટે
તમે મહેરબાનોએ જરા પણ મનમાં ઓછું લાવવું નહી, દલગીર થવું
નહીં, અથવા તો આંખપાણી કંઈ કરવા નહી, કારણ કે તમે લોકો
સારી રીતે જાણો છો કે લવીબ્યમાં એક દીવસે તો હમારે પાંદું
મીનોઇ જેહાનની મુમાફરી લલે ગમે યા ન ગમે તો પણ ફરજિયાત
કરવાની છે, વાસ્તે હાલ ને કાજ તો મગજ ઉપર કાબુ રાખી,
સજુરી પકડી રાખવી. તમારો કીમતી વખત બરબાદ નહીં કરતાં મારા

મીત્રા તથા મારી તરફથી ફરી એકવાર તમારો આભાર માની મારી બેઠક લઉં છું. (હુરેના પોકારો તથા એશબેર તાલીઓ.)

જેવી પાહલીએ બેઠક લીધી કે તુરત બે રાક્ષસી કદના દેવતાઓ એક હાથમાં તસ અને બીજા હાથમાં ચંપુરા લઈ અરીથાના પાણીથી હમારા પગો ધોઈ તે પાણી હમારી અભયબી વચ્ચે પી ગયા અને બે ખુમસુરત પરીઓએ નાહલાં બચ્ચાંઓની માફક હમાને કેડપર મારી ત્યાંથી ચાલતું મુક્યું.

આ બધી ક્રીયાઓ પુરીઓ થતા બાદ હમારી સવારી સરઘ-સનાં આકારમાં ભોજ રાજના, 'હવાઈ મહેલ' તરફ જવા નીકળી. સૌથી પેહલાં એક મોટરમાં કેપચુટ્ટી પોલીસ કમીશનર ખાનસાહેબ કમરફીન ધરધર કરતાં હવામાં ઉડ્યા. તેવણની બરાબર પાછળ, બે હનુમાનો હાથમાં ક્રાઈમોર્ડની બનાવેલી નાગી તલવારો લઈ બે પાંખવાળા પગ વગરના હવાઈ ઘોડાપર સવાર થયા. તેની સાથે સાથે સૌથી ખુમસુરતમાં ખુમસુરત પરીયાંઓની એક ટુકડી હારમોન્યમ તબલા તથા પેંપુરીઓ વગાડતી હવામાં ઉડતી હતી. બોડીગાર્ડની એક ટુકડી કે જે ફરેસ્ટાઓ અને દેવતાઓની બનેલી હતી તે ત્રાઈસી-કલ ઉપર પાછળ પાછળ આવતી હતી, જેની પાછવાડે એક ચાર પાંખવાળા બેઝનાં સોનેરી રથમાં ભોજ રાજ અને તેના જમણા હાથ ઉપર સેવક અને સામેની બેઠક ઉપર પાહલી પેંગો અને પ્રધાનજી પસરીપર કરીને એક પખાલ જેવી મોટી છત્રીનાં છાંયા હેઠળ બેઠા હતા. પછવાડેનાં રથમાં રાણી ઇંદ્રાવતીના જમણા હાથ ઉપર માકુ મીકેનીક અને ડાબા હાથ પર ધનજી ઘોસો અને સામે અઠી હોબગર તથા રાણીની એક માનીતી દાસી અદીની ખાંધ ઉપર ડોકું નાંખી બેઠેલી હતી જેની પાછલ નામાંકીત નરો તથા એક પરી મારા નોકર હીજને કેડ ઉપર મારી પાછલ પાછલ ઉડતી હતી.

રસ્તાની બે બાજુ લશ્કરની ટુકડીઓ તથા પોલીસના માણસો આંખે ઉડી વળજે તેવા લાલ કલરનાં કપડાંમાં સજ થઈ હાથમાં દંડુકાઓ લઈ અધ્ધર હવામાં ઉભા હતા, અને હમારી સવારીનાં

માનમાં આખે રસ્તે આરકાંઓ હિલાં કરવામાં આવ્યા હતાં, જેના ઉપર જાત જાતનાં લેખો લખવામાં આવ્યા હતા. કેટલાક ઘરો, હેરકટીંગ મેલુની, દવાખાનાઓ, કસાઈખાનાઓ, બુગારખાનાઓ, તથા ઇસ્પીટાલો ઉપર 'વેલકમ'નાં પાલ્કાઓ લટકાવવામાં આવ્યાં હતાં. આખે રસ્તે લોકોએ હિંચાં નીચાં ડોકાંઓ કરી હુરરરેનાં પોકારો કરી હમોને હરખભર્યો આવકાર આપ્યો, જે ઉપરથી હમારી ખાત્રી થઈ કે ત્યાંના લોકો સમજી અને શીખેલાં હતાં.

ધીમે ધીમે હમારી સવારી 'હવાઇ મહેલ'માં આવી લાગી, અને ગાડીમાંથી ઉતરતાંની સાથે હમોને ૨૧) ચાપુકના ફટકાનું માન મળ્યું, અને તે પછી ગાર્ડ ઓફ ઓનરની એક ટુકડી કે જે રાજ ભોજના ઝનાનાની બનેલી હતી તેની તપાસ લીધી.

મહેલમાં દાખલ થતાંની સાથે, મક્કમ લુખ લાગેલી હોવાથી આપણે તો બા દેશી રીત પ્રમાણે કોટ કઢી, ખોંચ ચઢાવી, ખાવાની ટેબલ પર ગુપચુપ ગોઠવાઈ બેઠા કે જેથી રાજસાહેબને પણ ફરજયાત બેસવું પડ્યું, અને નીચી મુંડીએ એક બમપર નાસ્તો દખાટવા માંડવાની ફરજ પડી. રાજ સાહેબ તથા કુંડુબ, દેખું તો સુધરેલા અપ-ટુ-ડેટ આચારવીચારવાળા માલમ પડયા, કારણ કે નાસ્તાપર ચીકનસુપ, હેમ એન્ડ એગસ, શીશ, કોલ્ડ મટન, બટર, બાન્ડુડીયુરી, શીખંડ, તથા બીજી ઘણી વાણીઓ હતી.

ખાઈ રહ્યા પછી રાજ સાહેબે હમોને હમારી મુસાફરી દરમયાન પોતાના મહેલમાં, તેવણનાં મહેમાન તરીકે રહેવાને ઘણીજ બોહસાબોહસ કીધી, પણ મારી બપાઈએ તથા મારા દોસ્તોનાં ખેશીઓએ તે લોક સાથે રહેવાનું દબાણ કરવાથી રાજ સાહેબને સમજાવી પટાવી તેઓનો ઉપકાર માની ત્યાંથી વીદાય થયા અને મારા મીત્રોને સમજાવી હું તે લોકને પણ મારા બપાઈને ત્યાંજ રહેવા લઈ ગયો.

નાહી ધોઈ બહુ ગણી પારસી અનબુમને હમારી પંધરામણીના માનમાં ત્યાંના 'હવાઇખાગમાં' જમન કીધેલું ત્યાં ગયા, જેને ઘટ્ટો ઇન્ટસાફ આપી પાછા ઘરે ફરયા અને મારા બપાઈને પાના

રમવાનો ઘણો શોખ હોવાથી મારા બપાવા માકુ મીકેનીક તથા હું કરીને પીસની કોટ રમવા બેઠાં. રમતાંરમતાં બપાઇએ એક એક પછી એક એક બપરો મને પુછવા માંડી, અને મને સવાલ કીધો, “જી લડે મંચા, એ મુંબઈની ચીઆવલી છોકરીઓ શું આજે નવી જાતની કોટકો લઈ બેઠીઃ? જન જરામાં પરખત સાથે શાની પરણ્યા નીકળીઃ! શું મુંબઈ ચોટલાબરીઓને પારસીઓના છોકરાઓ નહીં મળતા કે બાહેર પરણવા નીકળીઃ તે! હું એમ કહું મંચા કે આપણી પર્સી પચાએનવાલાઓએ આ માટે કંઈ પગલાં ભર્યાં કે મરં? હું એમ પુછું કે આપણાં સગાંવાંહનાંઓ તથા દોરો દુશમનેની શું બપર લાયોઃ? પેલી મારી ભત્રીજી પીલધને વારેવડીએ રીફરે થતું હતું તે હાલ કેમ છે? અમારી આ દુન્યામાં તો હાલે કાજ તરકારી, ફરેટ, મરી મસાલો બહુજ કીફાયત મલે છે, પણ મુંબઈમાં બપર હાથ કાંઈ સસ્તાં થયાંઃ કે મરં? મરી જહિ બાના, તું પાછો મુંબઈ જાય સારે પાણીનાં અચાર ભરવા સારૂ કરી કાંઈ અત્રે બેહસ્તમાં આવતું હોય તેની સાથે જરૂર મોકલી આપજે, કારણ કે તારા બપાવાને પાણીનાં અચાર ખાવાનો બહુજ શોખ છે.”

સત્યવાદી રાજ ભોજે મહેલમાં હમારા માનમાં રાતનાં કેરામીનનાં ફાણસોની લાઇટ સાથે બક લેવીનો મેળાવડો ગાઠવેલો હોવાથી તે માટે હમો તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા. લાલ ધજર જમો પીછેડી અને માથે ચીનાં ધ મોખું પહેરી હમો ત્રીનતરક થઇ એક હવામાં ઉડતો ગલ્લાઓ જે હમોને ખુદ રાજ ભોજ તરફથી ભેટ મલ્યો હતો તે ઉપર બેસી મહેલ તરફ જવા નીકળ્યા, અને જેવા હમો સાં આવી પહંચ્યા કે રાજ સાહેબ તથા રાણી સાહેબ ઈંડાવતીએ હસી હસીને તથા વાંકાવળીને હમોને આવકાર આપ્યો. હમો હમારા કુલ લેવી ડૂસમાં હોવાથી બધા પરોણાંઓ મોટા ગલગોટા જેવા ડોળા કાઢી હમોને ધારી ધારીને જેવા લાગ્યા, તેમ તેમ પાહલી પેંગો અને અદી ઝોજગર છાતી કાઢીને ચાલવા લાગ્યા. આ પ્રસંગ સારૂ આખો મહેલ તથા આગુઆગુની ફગની જગ્યાને રંગબેરંગી ઘાસલેટની લાઇટો તથા રંગ ઉડી ગયલાં કપડાંનાં વાવટા તોરણોથી બહુ અચ્છી રીતે શલુગારવામાં આવી હતી, અને હમોને એક મોટા કુસાદે ૧૦X૧૨ ફીટના હેલમાં લઇ

For R. C. C. Buildings Compound Walls,
Balustrading, Garden Ornaments and
Coloured Cement Plaster Works

CONSULT:

Simplex Concrete Works
&
Construction Co.

Contractors & Manufacturers

SPECIALISTS IN

Reinforced Concrete and
Coloured Cement Plaster Works.

---

73 75, Queen's Road, Opp. Marine Lines Station

BOMBAY.

Telephone: 24640. Telegrams: "SIMPLEX" Bombay.

જવામાં આવ્યા, કે જ્યાં લગલગ પાંચ એક હજાર (મીઠા ખાદ્ય) પરોણાઓ સાથે હમારી ઓઝખાણ કશવવામાં આવી, અને તે પછી હમો લોકો બાહર બગીચામાં ઉંચામાંનાં વાઈન્સ સાથનું લાંબું રીક્લેશમેન્ટ લેવા ગયા. લગલગ ૧૨ વાગે ઘાસલેટ બળાને પુરું થઈ જવાથી મેળાવડો વીસરજન થયો, અને સૌ પોતાને ઘરેમારે સીધારવા. ઘરે જતાં જતાં પાહલી પેંગાને તરસ લાગવાથી એક ઠરાનીની દુકાનમાં જઈ સીંગલ પારસી કપ ચાહ પીધી પણ કમખખત ઠરાનીએ વાસી ચાહ આપેલી હોવાથી તેની સાથે પાહલી ખોંચ ચઢાવી મારામારી કરવા સંડી ગયો અને ત્યાં નજદીકમાં પાહરો ભરતા પોલીસ સ્ટીપાઈએ પાહલીના હાથમાં ખેડી પહેરાવી તેની સાથે જવા હુકમ કર્યો, પણ મેં વચમાં પડી તેના હાથમાં એક ચાટલો સેરવી એક આધા કપ ચાહ અને પાનપટ્ટી ખવરાવી વાત સુવડાવી દીધી. અસ્તો જરા આમળ વધ્યે તેટલાં એક બીજું હરતેખાન નડ્યું. મારો બહેસ્તી દુધવાલો ભૈયો એકાએક મારી સામે આવી ઉભો. દેખું તો કમખખતને હવા પાણી ધણા માફક આવેલાં. મળેનો લાલ તોટી જેવો થયેલો અને હુંમ તો વધીને એટલી મોટી થયેલી કે બીચારો દુખેજ દહાડા કહાડતો હોય તેવું લાગ્યું. એકદમ મને ગરદનમાંથી પકડી ઉભો રાખ્યા બોલ્યો, “કયું છું, કહત કરતા હય છું ! મેરે કુ પીઝાણતા હવ કયા છું ?” મોત ચેતી અસમખારા બહેદીન કહિસ કરતાં મેં કહ્યું કે, “નહી માહરાજ, આપ ઝનાખકુ નહી પીઝાણતા છું !”

“જખ સુત લે, હરામખોર, આપુત તુમેરા દુધવાળા ભૈયા હય, અપના દો મહીનેકા દુધકા પૈસા અખી દે દેવ, નહિં તો તુમેરા સીર ફોર દાલેગા; હત તુમેરી અઘસી તઘસી”, એમ કહી પેલા ભમ્મા દેવે તો છોડાઈને મારા નાક ઉપર એક મુકકી મારી નાક છુંદી નાખ્યું, અને તેને લીધે ધોધમાર લોહી વહવા લાગ્યું, અને અસ્તો ચોર ! ચોર ! કરી ખુમો પાડું, તેડલાં તો પેલો કમખખત ભમ્માદેવ સુરસર કરતો કે હવામાં ઉડી ત્યાંથી ગેપ થઈ ગયો. આપણે તો બા જમીન ઉપર ચત્તાપાટ પટકાઈ પડ્યા, અને ઘણાએ ઉપાય કરવા છતાં ધોધમાર લોહી તો જોહવાજ લાગ્યું. આળુઆળુ એકઠા થયેલા હનુમાનો મને ખાંધે મારી હવામાં ઉડતાં ઉડતાં ધરપીતાલમાં લઈ ગયા, અને સાથે સાથે

મારા દોસ્તો પણ આવી. ઇસ્પીટાલમાં હાખલ થતાંની સાથે લાંબી દહાડી અને સાહસમાં સજ થયલા ફરેસ્તા ડકટરો તથા પરીપરીયાઓએ મારા ડવાનને આજ્ઞામાં લીધું, અને સારવાર કરવા મંડી ગયાં. નાકમાંથી ધોધમાર લોહી વહેતું હોવાથી એક ફરેસ્તાએ લોહી બંધ કરવા સારું નાકમાં મરચાંની છુટી ભરી ખુઓ મારી નાંક બંધ કરી, જે પછી મને સુધ્ધીમાં લાવવા સારૂ ચાર ખાંચ વખત આખો ઉચકીને બીઠાણામાં પડ્યો. એક ખુમસુરત પરીએ આવી ભય દેતો કે સુધ્ધો ભોક્યો, જ્યારે એક હનુમાને આવી પાણી સીપવાની પાછપથી નાકમાં પાણી સીપી નાક સાફ કરી, કે તુરત સેવક સુધ્ધીમાં આવ્યો, અને પછી ઘરે જવા નીકળ્યો, પણ જતાં જતાં રસ્તામાં એક ઘણોજ દીલ પીગળાવનારો દેખાવ નીહાલ્યો. એક કુવા નજદીક ફરેસ્તાઓ અને હનુમાનો વચ્ચે એક ખુનખાર, ગરમા મરમ તકરાર ચાલતી હતી. સોડાબોટરની ખાટલીઓ, પથરાઓ હવામાં ઉડવા લાગ્યા અને જોતજોતામાં તો મામલાએ ઘણુંજ ગંભીર રૂપ લીધું. તુરત સેવક તથા મારા દોસ્તો ત્યાં દોડી પુગ્યા, અને ખખર ધડતાં માલમ પડ્યું કે આજ વરસો થયાં ‘મીનાઇ જેહાન’ માં ફરેસ્તાએ તથા હનુમાનો એકબીજાંનાં કદા હુસ્મનો થઇ પડેલા અને આ મારામારીનું મુખ્ય કારણ એ હતું કે પેલા કુવામાંથી એક હનુમાને બુલ્લથુકે પાણી કાઢી પીવા માંડ્યું, જે ઉપર એક ફરેસ્તાની નજર પડતાં, તેણે ગોધવાઈ કરી મુક્યું કારણ કે ફરેસ્તાના કહેવા મુજબ પેલો કુવો હનુમાન અડકવાથી અપવીત થયો હતો, જે માટે બધી ખટપટ બગી હતી.

સેવકે જોયું કે એ કમખખોતોની ખટપટને લીધે રખેને હમારાં હાડકાં પાંસિરં લીલાં કરી નાખે એમ ધારી મારા દોસ્તોને લઈ ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું, પણ તેટલામાં બંને પાટીના મુખીઓ હમારી પાછલ દોડી આવ્યા, અને રડી તતરીને મને વચમાં પડી સમાધાની કરી આપવાના કલાવાલા કીધા, અને આખરે તે લોકોએ આ ગંભીર સવાલ, સેવકની એટલે મહાત્મા મંચેરશાહની લવાદી ઉપર લઈ જવાનો ઇરાદા કીધો, છતાં બંને પક્ષના મવાલીઓએ ધીંગાણું તથા ખુમરાણું તથા

કુસ્તી રમવાનું ચાલુજ રાખ્યું. ફરતા ફરતા અમો એક રળાયમણી ટેકડી ઉપર આવી લાગ્યા કે જ્યાં એક દસ મજલાની મોટી ખીલડી-ગમાં આપણી નીચલી દુન્યામાંથી ફારેગ થઈ મીનોઈ જહાંનમાં પોહ-ચેલા આપણા નાનાં લુલકાંઓને કેળવણી આપવામાં આવતી હતી, અથવા ખીજ શખ્તેમાં કહીયે તો એક નીશાળ હતી. અથા કલાસોની મુલાકાત લેતાં અચબુચ એક કોઈ છોકરો મને પછવાડેથી આવી મંચેરશાહ મામા કરીને વચગી પડ્યો. હું તો સાવ ગભરાઈ ગયો, અને પછી તે છોકરાને સવાલો પૂછતાં મારી ખાત્રી થઈ કે દસેક વરસની વાત ઉપર ગુજર પામેલી મારી એક ધુરી બેહેન તાજાંને બુચો રૂમી હતો, મેં એને પુછ્યું કે અમોને જણાવ્યા વગર એ ઉપલી દુન્યામાં કેમ આવ્યો હતો, તો એણે જવાબ આપ્યો કે મારા નજદીકના એક સગાએ, એટલે મારા માયના બેહનની કુછની દીકરીએ એની (રૂમી બાબાની) માય સાથે કાંઈ ખટપટ હોવાથી વેર લેવાને આધારે એને દુધની અંદર ઝેર ભેલી પીવરાવી દીધું હતું. આ સાંભલતાંની સાથે હું એકદમ ટપી ગયો, અને મારા ભત્રીજા રૂમીને ખાત્રી આપી કે જ્યારે હું નીચલી દુન્યામાં પાછો ફરસ ત્યારે બદલામાં વેર લઈશ. પછી અમે રૂમી બાબાને મલી ભેટી ઘર તરફનો રસ્તો લીધો અને ઘરે જઈ ગોઠઈં ઓઢી મુઠ ગયા.

બેહનનાં હંમરોં પ્રકરશે.

વળતે દીવસે સહવારના ૬ વાગતે મારી હંમેશની દેશી રીત પ્રમાણે સદરા લેંગા ઉપર દરવાજા આગલ ઓટલા ઉપર બેસી ખબુરીના ઝાડના થડ વડે દાંતણ કરતો હતો, તેટલાં ફરેસ્તાઓનું એક ડેખુટેશન હાંસો ઉપર બેસી ઉઠાવળે ત્યાં આવી પોહચ્યું, અને તે ડેખુટેશનનાં પ્રમુખે મારી નજદીક આવી મને તે લોકની ફરીયાદ સાંભલવા તથા તે લોકને સલાહ આપવાને આગ્રહ કીધો. મેં તે લોકને પહેલાં મારી self-respect ખાતર નો કોઈ કીધાં, પણ જ્યારે તે લોકના આંખમાંથી શ્રાવણ ભાદરવો વરસવા લાગ્યો, ત્યારે મને

દયા આબ્યાથી મેં તે લોકને ત્યાં રસ્તા ઉપર બેસી જવાને હુકમ કરીયો. પછી મારા રેવાજ મુજબ એક શેર 'બકરીનું' દુધ પી તે લોકને મારા 'રીડીંગ રૂમમાં' લઈ ગયો. મારી સામે મારા બપોઈ તથા દોસ્તો પણ આવી બેઠા. લગભગ બે કલાક સુધી પેલા ડેપ્યુટેશન સાથે વાતાઘાત કરીધી, છતાં પણ સત્યાનાસગીયાઓ કંઈ સમજવાજ નહી. એવામાં સાંમેથી હનુમાનોનું એક ડેપ્યુટેશન હાસહુસ કરતું ત્યાં આવી પહોંચ્યું. મેં જોયું કે રખેને બેઉ પાર્ટીઓ મરાઈ મરશે, એમ માની મેં તે લોકને ત્યાંથી ચાલી જવા ફરમાવ્યું, પણ મારા દોસ્તોએ દયાળુ જરથોસ્તી જીગર ચલાવી તે લોકોની પણ ફરીયાદ સાથે સાથે સાંભળવાને મને અરજ કરીધી અને નહીં છુટકે મને તેજ પ્રમાણે કરવું પડ્યું. એમ કરતાં લગભગ બીજા ત્રણ કલાક નીકળી ગયા છતાં બેઉ પાર્ટીઓ કંઈ સમાધાની ઉપર આવી નહી, તેથી મેં તે લોકોને ધસકી આપી કે જો તે લોકો તુરત આ બાબદનો નીવેડો નહી લાવશે, તો મારે ફરજિયાત તે લોકને એક કલાક ભુખા રાખવા પડશે. મને મારી મરજી ઉપરાંત જીંદગી વેર ઉપવાસ કરવો પડશે, તે એવી રીતે કે ફક્ત દીવસમાં બે આંગલ બખ્ખો, અને સાંજના ફક્ત બે શેર બકરીનું દુધ, અને સૌથી છેલ્લા તથા સહેલા ઉપાય તરીકે શીનાયલ પી આપઘાત કરવો પડશે.

આ મારફ દાસ્તાન સાંભળતાની સાથે મારા બપોઈ બખાલી ઉઠ્યા, "નોરે મરફ, મંચા! તુંબી શું જો નકામી જીવપર જોરાવરી કરેછ! એક તો છે તદ્દન સુકકા લેવટા જેવો અને નામ રાખ્યુંછ ત્યારે પહેલવાનનાં જેવું, અને જો આવી રીતે ઉપવાસ કરશે તો નકામો કાલનો દુકાળ આજે પાડશે. ગરંધ્યા, તુંને આવી ખારકી પંચાતમાં પડવાનું કારણ શું છે? જીલડં, તું ધપી જશે તો નકામો જીવથી જશે, અને તેમાં એ મુવા હરામખોરોનું શું જવાનું?"

મારા મીત્રો તથા દુશમનોએ એ મારો કંગાળ ઠરાવ થોડો વખત મોકુફ રાખવાને અને ઘણીજ આજીજી કરી અને એક તો મારાથી ભુલેચુકે ખાલી જવાયું તેથી મારો ખોલ અમલમાં મુકવોજ નેહએ, એમ ધારી મેં મારો ઉપલો ઠરાવ બસ અમલમાં મુકવાને તાબડોતોબ

જાહેર કીધું. મારા દોસ્તો મનમાં સમજી ગયા કે સેવક જાતે નબળા હતા, અને મારું heart “વીક” હતું, તેથી ગભરાઈને પેલી બેઠ સાઈડનાં મુખીઓને સમજાવવા માંડી ગયા કે તુરતાતુરત આ બાબતનો ફેસલો લાવવો, નહીં તો સેવક મહાત્મા મંચેરશાહ, વખત જતાં કદાચ જીવો કરી જશે તો મોટી પંચાયત થઈ પડશે. આ જોલાખતી બેઠ પાર્ટીને ઘણી અસર થઈ, અને બંને સાઈડનાં લીડરો બોલી ઉઠ્યા કે, “એ દોરંગી દુન્યાના ગાફીલ મુસાફર યાને પારસી દેશભક્ત મહાત્મા મંચેરશાહ, તારી હમારા દેશ, એટલે મીનાઈ જેહાન તરફની અંગત લાગણી તથા બલીદાન યાને જાતી ભોગ જોઈ હમો તારી તરફ શીદા શીદા થયા હોયે, અને તારો કી મતી જીવ બચાવવા ખાતર હમો એવા ઠરાવપર અવ્યા હોયે કે તમો મહારાજ જે ચુકાદો આપો તે હમોએ હંમેશ માટે કબુલ મંજૂર રાખવો.”

ઉપલા ઠરાવની નોંધ લઈ સેવકે નીચલો ચુકાદો આપ્યો :—

“દેશખંડુઓ યાને પરમપ્રીય મીત્રા, જત તમોને આવી એક નજીવી બાબત ઉપર તકતાર કરતાં જોઈ મને ઘણોજ ખેદ ઉત્પન્ન થયો છે. કુવાઓ જે આપણને પરમેશ્વરે ભેટ કીધાછ તે ઉપર પશુ પંખીઓ તથા મનુશયનો એકસરખો હક છે તે તમો સારી રીતે જાણો છો, જેથી એટલું પુરવાર થઈ શકે છે કે જો એક કુવામાંથી એક ફરેસ્તો એક હાડો ભરી પાણી લઈ જાય તો તેટલોજ હક એક હનુમાને ધટે છે, એટલે કે જો કમનસીબે એક ફરેસ્તો કુવામાં પડી પોતાના જીવનો અંત લાવે તો તે કુવામાં એક હનુમાનને પણ પડવાનો તેટલોજ હક ધટે છે. મારે કબુલ કરવું જોઈએ કે તમારા દેશના ધર્મીહાસ ઉપરથી એટલું પુરવાર થયું છે કે આ રીવાજ આજે હજારો વરસો થયાં ચાલતો આવેલો છે, તેથી એમ ઠરતું નથી કે જાણે તે કુવાઓ તે ફરેસ્તાઓના બાપનો માલ અને જો હનુમાનો તેમાંથી પાણી લેય તો તે અપવીત્ર ગણાય. (તાલીઓના ચાલુ જખરા અવાજો). ખુદ ખાતર એવી હસવાસરખી, નાનસેનસીકલ, બચ્યાસહી દલીલો બાબુ મુકીને તમારા તથા તમારા દેશના અંગત લાલ તથા ભલાં ખાતર એકત્ર થઈને વરતો તો તેમાંજ માન તથા શોભા છે (હનુમાનો તરફથી હીયર, હીયરના

પોકારો). આટલા વરસો થયાં તમે ફરેસ્તાઓ તથા હનુમાનો આ નજીવી બાબદ ઉપર એકત્ર નહીં થવાથી આ તકનો લાભ લઈ મેં જે અપવાસ ઉપર જવાનો ઠરાવ કીધો હતો, તે કંઈ મારા અંગત લાભને ખાતર નહીં, પણ એ મસે તમે એક કહેવાતા દુશ્મનોને એકત્ર કરવાને ખાતરજ હતો, અને જે લલાં કામમાં હું ફાળ્યો છું, તે માટે હું પરમેશ્વરનો આભાર માનું છું. હું હવે એવી મતલબનો ચુકદો આપું છું કે આજથી સર્વે ફરેસ્તાઓ સાથે મલી તેઓના એક વખતના દુશ્મનોને તથા હાલનાં મિત્રો હનુમાનોને તેઓને ફાવે તેમ કુવામાંથી પાણી લેવા દેવા તથા તેનો ઉપયોગ કરવા દેવો, (કબુલ છે, કબુલ છે નાં અવાજો). છેવટે તમે દેશખંધુઓને મારા જેવા એક પારસી તેથી વળી ખુદ જરથોસ્તી ખાસ્તી, તે દોરંગી દુન્યાના ગાફીલ મુસાફર યાને માહાત્મા મંચેરશાહને આ ગંભીર સવાલ ઉપર ચુકદો આપવાને આજીજી કીધી છે, તે માટે હું મારી તરફથી તથા મારાં બૈરી છોકરોંઓ તથા છેલછપ્પીનાં સર્ગાવહાલાંઓ તરફથી તમારો દીલોગત આભાર માનું છું, અને અરજ કરું છું કે મારા ઠરાવને તુરત અમલમાં મુકી તમારા દેશની સેવા બજાવશો, આમીન! આમીન!"

આ પછી હમો સઘળા મલી ભેટી વીખેરાઈ ગયા, અને તુરત હમારા ઘરની નજદીકમાં આવેલા "પેરેડાઈઝ હેગકટી"ગ સહુન"માં દહાડી મુઠ બોડાવવા, તથા બાલ કપાવવા સાફ ગયા. જેવા હમો સહુનમાં દાખલ થયા કે તુરત પાંચ છ ઘટમારી પરીઓએ નાચતી કુદતી હમારી આગળ આવી હમોને સલામ કીધી, જે પછી હમોએ હમારી બેઠકા લીધી. એક પરીએ આવી મારા માથા ઉપરથી પાધડી ઉતારી, તો બીજીએ આવી ધીરે રહીને કોટ કહાડ્યો, તો ત્રીજીએ ગલાં આસપાસ ટુવાલ પીટાળ્યો, તો ચોથીએ મોઢાં ઉપરથી પરસેવા નુંછ્યો, જ્યારે પાંચમીએ ખુણામાં પડેલા ખ્યાના ઉપર "પોહરી જારે ખ્યારા મારા પોટકા રે"નું ગાયન વગાડવા તથા ગાવા માંડ્યું. શરૂઆતમાં કમળખતોએ જાણે માથાં પસવારતી હોય તેમ ગામડી એરંડયું લઈ સારી રીતે માથાં ઉપર ચોપડયું અને બાલમાંથી પકડી માથે લોહી ચઢેલાં મુઠી ખુબ માથાંઓ હીલવી નાંખ્યાં, અને પછી અસતરાઓ લઈ માથાં સાવ બોડકાં કરી મુક્યાં. દહાડી બોડવા સાફ સાથુનું

શીજી બનાવવાને બદલે નાક નુછીને હમારા મોઢાં પર ચોપરયા અને પછીથી તેનું શીજી બનાવી ફાવે તેમ અસતરાઓ ફેરવી દહાડી બોડતા ચપકાઓ મુક્યા. આવી કફેરી હાલત જોઇ હમોએ સાંધી નહાસવા માંડયું, પણ રસ્તામાં એકાએક મારા બેહસ્ત મુકામ પામેલા વેણીલાલ મેહતાજી મલ્યા અને મને એલખી કાઢી, આંખમાં ધોત્યું દાખી, ધસાધસ રડી પડતાં બોલ્યા, “કેમ રે અલ્યા મંચેરશાહ, તું અહીં કેમ આવ્યો?”

મેં વેણીલાલ મેહતાજીને મારી બેહસ્તની ઉડતી મુસાફરીનો ભરમ સમજાવી, એવણની નજર થુકવી ધર તરફનો રસ્તો પકડ્યો.

ધરે જઈ નાહી ધોઈ સાંના લેડીઝ જીમખાનાના મેમ્બરોએ હમારી પધરામણીના માનમા લંચ પાર્ટી કીધી હતી ત્યાં ગયા અને બધાઓએ હમારા ઉપર ધરાંપરા કરી મુક્યાં. કોઈ ઓટોગ્રાફ બુકો લઈ હમારી આગળ દોડી આવી, તો કોઈએ હમારા ફોટાઓ માગ્યા, અને તે પછી અમે લોકોને પાટલાઓ ઉપર ઉભા રાખી કપાલે મોટા તીલાઓ કરી શોલો પહેરાવી લગભગ ૧૫ હજાર પછની પર્સ ચાલુ ખુશાલીના અવાજો વચ્ચે તેઓએ એનાયત કીધી અને લોકોનો ઉપકાર માની ત્યાંથી અમે વીદાય થયા.

આહ પી જરા આમ તેમ ફરવા નીકલ્યા. ઘણી ખરી બીદો— જોને બસ છાપરાંજ નહી, તેમજ દાદરો પણ નહીં અને જો ચઢવું થા ઉતરવું હોય તો સુતરની દોરી બાંધેલી તેનો ઉપયોગ કરવો. રસ્તામાં લોકો ગમે તેમ ચાલે, અને મોટર આડીના વહેવાર માટે તો પુછવુંજ ન પડે. જો જમીન પર મોટર ચલાવવી હોય તો જમીન પર ચાલે, અને એવી બાતનું એક બટન રાખેલું કે તે દાખ્યે તો ઓરોપ્લેનની માફક બસ હવામાં ઉડે. પોલીસનો વહેવાર પણ ઘણોજ ઉત્તમ. બસ તે લોક મોટરોમાં હવામાં ઉડીને ત્રાશીક કંત્રોલ કરે. ત્યાંના મોટા હોટલોમાં પણ ઘણીજ સગવડ કીધેલી કંઈબી ચીજ જોઈતી હોય તો ચપ દેતું કે ઇલેક્ટ્રીક બટન દાખ્યે કે તપ દેતી કે તે ચીજ આવીને તમારી સામે પડેલીજ છે. આ ઉપરથી મારી ખાત્રી થઈ કે સાંના લોકોનાં ભેળ તો

કંઈ અજબ પ્રકારના હતાં. ઘણી ખરી બીલડીંગો તો ખસ હવામાં લટકતી બાંધેલી. અજબ જેવું તો એ હતું કે સાં જગે જગે ધરપીતાલો બાંધેલી, કારણ કે ત્યાં હાથ કોટો અને પોલીસ કોટો જવલેજ દેખાતી, અને જેને ઇન્સાફ જોઈએ તે ગમે તેમ મન કાવે તેમ એકબીજાનાં થોભરાં રંગી નાંખે, અને પોતપોતામાં સમજી-સુજી છુટા પડે, અને પોલીસનેબી ખાસ હુકમ આપેલા કે જેને ગમે તેને ફટકાવે, સતાવે, હુંટે, વીગેરે. ત્યાં non-violence કે boycott જેવું કંઈ નહીં હતું.

ખસ બધા મીસ્તરના સાદા નામથી ઓળખાતા હતા, પણ સાંના રહીશોના રંગરૂપમાં અજબ જેવો ફેરફાર માલમ પડ્યો. લાંબા નાકો, ચપટાં મોઢાંઓ, બેને બદલે કપાળની વચ્ચેવચ્ચે એકજ મોટી આંખ, બધે માથાં સીંગડાં વગરનાં, એક કાન, છ છ આંગળાં સાથના ચાર ચાર હાથો, એક લાંબો તથા એક ટુંકો મળી બે પગો, મોટા ડુક્કા જેવા હોઠો, જે દેખાવ ખરચીત બીહામણો તથા બાલનાં ફેવે ફેવાં ઉભાં કરે તેવા હોતો, અને વારે વડીએ જીવ એવો તપુ તપુ થાય કે ગુપ્તગુપ્ત સાંથી એરોપ્લેનમાં બેસી પાછું મારાં માદરવંતન હિંદુસ્તાન નાહસી જાઉં. પણ નહિં! એવું હીચકાફ, હલકું કામ કરવા મારાં જીગરે સાફ ના પાડી, અને આયંદે મેં ત્યાંજ ગગડી રહેતોનો મજબુત ઠરાવ ડીધો. આવજાવ કરવા સાફ પૈડાં વગરની ત્રામ તથા ખસનો સારો બંદોબસ્ત હતો, પણ તેબી હવામાં લટકતો, અને જ્યારે ખસો હવામાં અધ્ધર ઉડતાં ગોલાંટ ખાય ત્યારે પેટમાં એવું તો કુરકુર થાય કે અમારા ભલાં હવાઈ બારકસો પણ તે આગલ કુચ બીસાદમાં નહિં, અને એનજીનો ઓટોમેટીક હોવાથી દરેક જંકશન આગળ પોતાની મેળે ઉભી રહે, અને જેવા ઉતાડ્યો પોતાની બેઠક લેય કે તુરત ચાલવા માંડે, અને બેસતાંની સાથ બાબુમાં મુકેલા દબ્બામાં પૈસા નાંખે કે આપસી મેરે ટીકીટો આવી આપણા હાથમાં પડે. ખસ બધું ઓટોમેટીક! રસ્તે રસ્તે મોટા ડુલો તથા ટુંટનાં બગીચાઓ અને આકૃષ્ઠ તથા સફરચંદો તો બધાં રેવરેવ થાય. જેને કાવે તેમ

બગીચાઓમાં જઈ પેટ ભરી કુંદો ખાય, અને બાકીની ભેંઈએ તો પોટલાં બાંધી ઘરે લઈ જાય. બસ જાણે કોણના બાપની દીવાળી !

ફરતાં ફરતાં ત્યાંના એકાદ જાણીતાં સીનેમાં નામે ‘Paradise Hanging Palace’ કે જ્યાં “જવાનીકી હવા” નામની શીત્લ ચાલતી હતી તે જોવા ગયા. જો કે બહાર દરવાજા ઉપર House-fool નું પાત્રું માર્યું હતું, તે છતાં દમદારી કરી અંદર ધુરયા, અને વટમાં ને વટમાં જઈ એકાદ ખાલી બોક્ષમાં બેઠા, કે આબુબાબુ બેઠેલા દેવતાઓ, ફરેસ્તાઓ તથા પરીયાઓ અમોને તગર તગર જોવા લાગ્યાં. આ શીલમની જો કે ઘણી વખાણ થઈ હતી, પણ શીલમમાં કંઈ દમ નહીં હોવાથી તે નાટકશાળાના માલિકના નામની સરવતી ભણતા બહાર પડ્યા, અને ધીરે ધીરે રસ્તામાં કોઈ પણ માણસ વચ્ચે આવે તેને ધકકા મારતા દાદાગીરી કરતા અમલ વધ્યા.

તેજ રાત્રે ત્યાંના ‘બાગે બહેસ્ત’ માં એક જાહેર નાચ પાટી તથા ત્યાંના રહીશોમાંથી ત્રણ સૈાથી ખુબસુરતમાં ખુબસુરત ખુબીમાયોને ચુંટી દાઢવાનો યાને ‘બ્યુટી કોમ-પાટીશન’ નો મેળાવડો હતો, ત્યાં હમો મારાં બપાઈ તથા બપાવા સાથે ગયાં. જતાંની સાથે મેં દીકરીટો માટે પુછપરછ કીધી, પણ તે મેળાવડાના કર્તાકારવતાઓએ હમોને તુરત પીછાણી કંઈ પણ પૈસા લેવા વગર ખુદાગચ્ચ દાખલ કીધા, જે આપણને જોઈવું જ હતું. દાખલ થતાંની સાથ આંખે ઉડી વળજે તેવા દેખાવો દીઠા. બધાં પરીપરીયાઓ તથા રૂપસુંદરીઓ રંગબેરંગી પોષાકોમાં ખીખી ખાખા કરતી આમથી તેમ દોડાદોડ કરતી હતી. હમો લોકો હમારા પારસી નેશનલ ટ્રેસમાં સજ થયલા હોવાથી સર્વનું પુશકળ ધ્યાન ખેંચી રહેલા હતા અને હમારી આસપાસ જાણે હમો લોકો, કંઈ જાનવર જાનવર હોઈએ તેમ લોકોનાં ટોળાં ફરી વળ્યાં. બાબુમાં એક ખુણામાં એક મોટા રટેજની ઉપર ત્યાંનું જાણીતું અને લોકોમાં માનીતું, ‘ધી હાંડામાસ્તર ચવચવ પેરેશાઈઝ ઓરકેસ્ટ્રા’ હતું, જે તેના ક્રમેલ બેંડ માસ્તર મીં હોશંગજી હાંડામાસ્તર હાથમાં એક મોટો ગરજ લઈ, ‘કન્ડક્ટ’ કરતા હતા. આ ઓરકેસ્ટ્રા નીચલા દેશી તથા

ધંગેજી વાજીત્રાનું બનેલું હતું, જેવાં કે હારમોન્યમ, સારંગી, ગીતાર, તબલા, છુમછુમયા, જલત્રંગ, તંબુરો, ખીન, ખાનો, વાયોલીન, મેંડોલીન, સીતાર, સેકસોફોન, કલુટ, વીગેરેનું બનેલું હતું, અને જાણીતા લોકપ્રીય બાહોશ મ્યુઝીશીઅન અહેસ્તી બાપુજી બુઝારના હાથે જોડાયેલું લોકપ્રસંશા પામેલું જાણીતું ગાયણ “નાય લે મેરી સૈયા, જૈયા, હનનનન” વગાડતા હતા. ઓછામાં ઓછું ત્રીસથી ચાલીસવાર તે એન્કોર થયું.

એક એક પછી એક એક જોડી ડાન્સ કરવા બહાર પડી અને અસલની જગમગહુર જાણીતી નાચનારી માડામ પાવલોવા દોડતી કે મારી ખુરશી આગળ આવી અને મને હાથ આપી પોતાની સાથે ડાન્સ કરવા મને ધસડી ગઇ. આપણે તો બા પેલી મુબંખની જાણીતી ડાન્સીંગ ક્લાસવાલી ‘માડામ અસતરા ચાને માડામ અસતોવા’ પાસે ટ્યુશન લીધેલું, તેથી હીંમતથી માડામ પાવલોવા સાથે ધડીકમાં ફેફસ ત્રોટ તો ધડીકમાં ચાલેસ્તન, તો ધડીકમાં તાંગો ડાન્સ કીધા, જે લોકોને ધણાજ પસંદ પડ્યા. મારું જોઈ અદી ઓજગરું પણ નાચવા લાગ્યો, અને માથે પાવડી, કસની ડગલી, ઘાટપોટની ઇન્જર અને પગમાં આંચ્યા જોડા સાથેનો તેનો દેખાવ ખચીત હસવા સરખો હતો.

નજીકમાં એક અંગ્રેજ જોડું નાચ કરતું હતું, અને ડાન્સ કરતાં કરતાં ધકમાં ને ધકમાં અદી ઓજગરો પગ તે મડમના તાંત્યામાં ભેરવાતાં તેણી ચત્તીપાટ જમીન પર પટકાઈ પડી, અને ગુસ્સામાં આવી અદીને, ‘યુ પ્લાઈન્ડ પ્લેક ઇંડીઅન’ કરીને કહ્યું. ચાલો, ધક ચુંકું! આની ગમ પેલો ઝનુની ખાસ્સી અદી ઓજગર હતો, તે કંઈ ચુપ રહે! ગુસ્સામાં આવી જઈ દગલો કાઢી પાગડી મારા બપોઈના હાથમાં મુકી બોંચ ચઢાવી સદરા અને ઇન્જરપર જાણે પેલી મડમરી સાથે કુસ્તી રમવા માંગતો હોય તેમ તેના દીલપર ધસ્તાં બોલ્યો, “અરે વોટ રે વોટ, મેડમ! વોટ, શુગર કુ યુ ઇટ ઇન ચોર માઈન્ડ, હં! આઈ નો વેરી વેલ ઘેટ યુ આર વાહીટ ક્રોમ આઈટસાઈડ એન્ડ પ્લેક ટ્રોમ ઇનસાઈડ! ઓ! શટ ચોર માઈથ, ચોર અધરવાઈઝ આઈ વીલ બ્રેક ચોર બોન્સ, કુ યુ અંડરસ્ટેન્ડ?”

અહી હોજગર ડગલો કાઢી પાધડી મારા અપધના હાથમાં મુકી
સદરા ઇજારપર પેલી મડમરીના દીલપર ધર્યો, (જુવો
આગલું પાતું ૧૪૨.)

મેં જોયું કે મામલો કદાચ બીચકી જતાં વળી કંઈ પોલીસનું
લફડું થશે, એમ માની સાં ધસી ગયો, અને પેલી મડમરીનું માથું
પસવાડી તથા અદીનો બરડો થોકી થંડા પાડી બેઠ જીભને પાછી
હોસ્તી કરાવી આપી, અને દશ મીનીટનો વીસામો હોવાથી જરા
આરામ ખુરશી ઉપર બેઠો.

વીસામાં બાદ સાંના પોલીસ કમીશનરનાં મોહરદારે મારી પાસે
આવી એવણ સાથે ડાન્સ કરવાને હાથ લાંબો કીધો અને સેવક
તેવણ સાથે તાલીઓના ચાલુ અવાજે વચ્ચે નાચવા મંડી ગયા.

લગલગ બે કલાક ડાન્સ થયા બાદ છેલ્લી આઇટમ તરીકે
બ્યુટી કોમ્પીટીશન પેરેડ શરૂ થઈ, કે જેમાં બધી ફલકસુરો જાત
જાતના પોષાકોમાં સજ થઈ હોલમાં દાખલ થવા માંડી. કોઈ
બેધીંગ કોસ્ટ્યુમમાં તો કોઈ પાછળમાં, તો કોઈ સારીમાં
કોઈ એમ, તો કોઈ તેમ, એમ એક પછી એક આવ્યા લાગી

પહેલાં ત્રણ ઇનામો જીતી જનારી રૂપસુંદરીઓના નામો તથા ઇનામો ચાલુ તાળીના અવાજો વચ્ચે નીચે પ્રમાણે જાહેર થયાં :—

પહેલું ઇનામ, મહમદ બેગડાના સેકંડ કઝીન, બહેમીયાં બચાએ સાકુના કુછની દીકરી બેગમ મુમતાઝને ફાળે ગયું, અને બીજું ઇનામ ત્યાંનાં જાણીતા ‘પેરેડાઇઝ હેર કટીંગ સલુન’વાલાની બેટી મીસ એડીથ એનઝારાને મળ્યું, જ્યારે ત્રીજું ઇનામ, ત્યાંનાં એક જાણીતા દરજીની છોકરી મીસ બેનજામીન બેગમ જીતી ગઇ. પહેલાં ઇનામ તરીકે બેગમ મુમતાઝને રૂપીઆ એકસો રોકડા અને રેશમી મોબાની એક બેડી, મીસ એનઝારાને રૂપીઆ પચાસ, બાર આના ત્રણ પાઇ અને પાઉડરનો એક ડબ્બો બીજા ઇનામ તરીકે, જ્યારે ત્રીજું ઇનામ જીતી જનાર મીસ બેગમને રૂપીઆ પચીસ, બે પાઇ અને વધારામાં નેસ્લેસ ક્રીમ ચોકલેટનું એક પેકેટ આપવામાં આવ્યું, અને કોનસોલેશન પ્રાઇઝીસ તરીકે છ પંખેરાઓને દરેકને એકેડી ફાઉન્ટન પેનો એનાયત કરવામાં આવી, જે હમો લોકોએ ઉદારતા ખતલાવી પહેલેથી કમીટીને પ્રેઝન્ટ કીધી હતી. લગભગ રાતના બે વાગે મેળાવડો ખતમ થયો, અને સૌ સૌ પોતપોતાને ઘરેબારે જવા નીકળ્યાં, પણ ઘરે જવાને બદલે મારા બપાઇ તથા દોસ્તોની નજર ચુકાવી હું ત્યાંથી ગુલ થયો, અને રાત્રી ભોજના ‘હવાઇ મહેલ’ તરફનો રસ્તો લીધો. ખરચીત, એમ લગુ થવામાં મારો કંઇ ભેદી ભરમ હોવો જોઇએ, જેનો હું અત્રે ખુલાસો કરું છું.

અસલ વાત એમ છે કે જે દીવસથી મેં ભોજરાજની રાણી ઇંદ્રાવતીને જોઇ તે દીવસથી ટોણ જાણે મારા અંતઃકરણમાં કંઈ અજબ જાતની છુપી લાગણી પેદા થઇ, તે લાગણી કંઈજ નહીં પણ દૃઢકત ખ્યાલની હતી. પેલા કહે તેમ “ઘટ વોઝ માઇ લવ એટ શોર્ટ સાઇટ,” જે દર્દનો હું ભોગ થઇ પડ્યો હતો. સેવકે જોયું કે હવે મારી મુસાફરીનો માત્ર એકજ દીવસ રહ્યો હતો, તેનો લાભ લઇ, કોઈ પણ સંજોગ હેઠળ મારે રાત્રે રાણી ‘ઇંદ્રાવતી’ની છુપી મુલાકાત લઇ મારો જલતો ખ્યાલ તેની આગળ જાહેર કરવો, અને તે દરમિયાન આધારે સેવકે, ‘હવાઇ મહેલ’ તરફનો રસ્તો લીધો.

સતત લગભગ ૨ વાગાનો સુમાર હતો. આગુઆગુ સધળે શાંતી ફેલાઈ હતી, મહેલ નજદીક આવી પહોંચતાં મારી નજર મહેલના દરવાજા આગળ પાહરો ભરતા બે રાક્ષસી હનુમાનો ઉપર પડી, જે લોકો એક હાથમાં બંદુક અને બીજા હાથમાં ચવરી બાંધી લઈ ચોકી કરતા હતા, અને જેવાં મારાં પગલાંનો અવાજ સાંભળ્યો કે તુરત, “Who goes there?” કરીને મારી તરફ બંદુક ટાંકી. સેવક તો થંડાગાર થઈ ગયા, પણ તુરત સમયસુચકતા વાપડી મેં જવાબ આપ્યો કે, “It is I, monsieur મંચેરશાહ મદારી, the well-known heaven flier, etc. etc.” પેલા ચોકીદારોએ ટાઈટ થઈ, attention order માં ઉભા રહી મને Salute આપી, અને ધીરે રહીને મેં તે લોકની નજદીક જઈ કાનમાં અસતતમ પસતતમ સમજાવી હાથમાં એક એક ચાટલો સેરવી, રાણી ઇંદ્રાવતીનો ‘બેડ રૂમ’ બતાવવાને કહ્યું, જે તે બીચારાઓએ મને આંગળી કરી બતાવ્યો, અને રાણી માતાને ફક્ત ૧૦ મીનીટ છુપી મુલાકાત આપી પાછું ફરવાની કબુલાત પેલા ચોકીવાનોને આપી હું ગુપચુપ મહેલમાં દાખલ થયો, અને એક હાથમાં પાઘડી, પેલા ચોકીવાનો પાસેથી લીધેલો ચવરી બાંધી, અને બીજા હાથમાં પગમાનાં બુટ લઈ ધીમે ધીમે, કદમ કદમે, રાણી માતાના ‘બેડ રૂમ’ તરફ ચાલવા માંડ્યું. તેણીનો સુવાનો ઓરડો છેક ઉંચાઈએ કાતરયા ઉપર આવેલો હતો, જેની જરા છેટે એક ઉંચું નાળાયેરીનું ઝાડ હતું, જે ઉપર મેં ધીમે ધીમે ચઢવા માંડ્યું. એ બાદ મને તરસ લાગેલી હોવાથી ચાર પાંચ કવલાં નાળાયેર ફેડી પાણી પીવા માંડ્યું, અને પછી જરા મારી બહારી રાણી ઇંદ્રા ક્યાં હતી તે સાફ આમ તેમ નજર કરવા માંડી, જેમ કરતાં મારી નજર સાંમેના ઓરડામાં સોના રૂપાના એક કીંમતી પલંગ ઉપર રાણી ઇંદ્રાવતી નીસંતે નીંદ્રા લેતી હતી તે ઉપર પડી. હવે, મારી વાહલીને ઉંઘમાંથી જાગ્રત કેમ કરવી તે માટે માથું ધવરતો હું વીચારમાં પડ્યો. એકાએક કંઈ પ્લાન મારા બેજનમાં ધુસ્યો કે મારે કંઈ પ્યારનું ગાયણ મારા મીઠા ભેંસાસુર હલકે લલકારવું કે જેથી રાણી માતા ઉંઘમાંથી જાગ્રત થઈ સેવક સાથે

ધ્યાર કરવા મંડી જાય. એમ ધારી મેં ધીરે ધીરે, 'Lover, come back to me' તું ગાયજી Whistle કરવા માંડ્યું, જેની અસર તુરત થવા માંડી, કારણકે રાણી ઇંદ્રાવતી ધીમે ધીમે આમથી તેમ ગોલાંટ ખાતી તથા આંખો ચોળતી, બગાસાં ખાતી ઉઠી, અને ખારી આગળ આવતાં મારા ઉપર નજર પડતાં, એકેક પછી એકેક ફલાઈંગ ક્રીસીસ આપી રમાલ "વેવ" કરવા લાગી, જે જોતાં મારું હૈયું પીગળીને અસકા જેવું થઈ ગયું, અને આંખમાંથી ટપાટપ આંસુઓ પડવાં લાગ્યાં, અને કદાચ ડચકાં ખાતાં મોટેથી રડી તહીં પડાય માટે મોઢાંમાં રમાલનો ડુઓ મારી જેમ તેમ ભેંજા ઉપર કાબુ રાખી સખુરી પકડી, લુલચુકે ગડબડ થતાં આંબુઆંબુ કોંઈનું ધ્યાન નહીં ખેંચાય વારતે હમો એહિ આશુક માશુક બાજમાં અસારતથી વાત કરવાં લાગ્યાં, પણ હવે સેવકને પોતાની મીઠી માશુક યાને ધ્યારની પુટલી ઇંદ્રાને જમ્ને મળવું કેમ તે માટે ચટપટ થવા લાગી. મેં એને ઇશારત કરી એક દોરડું ફેંકવા કહ્યું અને તેણીએ તુરત એક જડું કાઢાનું દોરડું સારી તરફ ફેંક્યું, જે મેં કાઢની સાથે બાંધ્યું અને અકરી અકરીને દોરડાં પર ચાલી રાણી ઇંદ્રાને છક કરવા જતાં દોરડાંપરથી મારો પગ લપસી ગયો અને તે પર લટકતાં હું બોલ્યો—

સલગેજ જીગરમાં મારા લલકતો અંગાર,
જોઈ તુંને થયોજ સાવ હું થંડોગાર,
ઇંદ્રા ધ્યારી, જરા મને તારા જીગરે લગાર,
ગભરાતી નાં વાહલી જોઈ મારા આવા સકાર.

ધણીજ મહેનત તથા માહમુસીબતે હું રાણી ઇંદ્રાના ઓરડામાં ફાપલ થયો, અને હમો એહિ ધ્યારના પુંજરીઓ, એકમેકને બગલગીરી કરી ધસાધસ રડી પડ્યાં, અને મને શીકર લાગી કે રખેને પેલો એનો કમળત ભાજખાઉ માટી રાજા ભોજ ઉઠે સલીગોસ ત્યાં લુલે-ચુકે આવી લાગી હમારો રકાસ જોશે, તો નકામાં હમારું લજ્યાં તરાઈ જશે, વાસ્તે ગભરાઈ ગભરાઈને હું મારી માશુક સાથે ધ્યાર કરવા મંડી ગયો. પણ ખટખટાત તેમજ થયું. મારી ઢીંગલી ઇંદ્રાના 'ખેડ રમ'ની બરોબર નીચે પેલા કમળત રાજા ભોજનો સુવાનો

સલગેજ જગરમાં મારા બલકતો અંગાર,
 જોઈ તું ને થયોજ સાવ હું થ'ડોગાર,
 ધંદ્રા પ્યારી, જરા મને તારા જગરે લગાર,
 ગભરાતી નાં વાહલી જોઈ મારા આવા, સકાર.
 (જુવો પાતું ૧૪૬.)

DUKE'S

Aerated Waters

UNRIVALLED

for

QUALITY

and

PURITY.

ઝોરડો હતો, અને જેવો હું તે બટુકળી સાથે સ્વદેશી રીત પ્રમાણે એક હાથ છાતી ઉપર મુકી મારો લકલકતો પ્યાર બહોર કરવા સારું મુંઝવણ મંડીએ પડતા, જોરમાં અવાજ થવાથી તે કમખંખત બગી ઉઠ્યો, અને કદાચ રાણી ઇંદ્રા ઉંઘમાંને ઉંઘમાં ખીજાણાપરથી તમ્મર ખાઇ જમીન ઉપર પટકાઇ પડી હોશે, એમ માની તે એકદમ ધસારાખંધ રાણીમાતાના સુવાના ઝોરડામાં દોડી આવ્યો, અને મને મારી વ્હાલી, તે રાજ ભોજની પરણેતર સાથે પાસાંમાં ખેસી છુટથી ચુમીઓ લેતાં જોઇ એકદમ લાલચોળ થઇ ગયો, અને બાંધુરનાં હડયા જેવા મોટા ડોળા કાઢી હમો તરફ ધુરકતાં બોલ્યો કે, “એ દગલખાક ઝોરતા તુંને તારા ભરથારની ખુદ હાજરીમાં એક પરાયા પરબત, અને તેથી વરી એક પારસી મુસાફર સાથે, દોટા કીસી ને પ્યાર કરતાં શરમ નથી આવતી? શરમ છે, ધીકકાર છે, શીટકાર છે તારી આવી ચાલ ઉપર!”

“મારા પરમપ્રીય ભરથાર, એ તો જરા હું ખાનગીહાલુર મંચેરશાક સાથે કંઈ છુપીમાં વાતો કરતી હતી, એવણુ ખીયારા મારું તથા તમારું, લહું ચાહીને પ્યાર વીધે કંઈ શીલસુશી કહી સંભલાવતાંતા, તેટલા તમો ડીયરે આવી, નકામાં તપી જઈ કાગનો વાધ કરી નાંખ્યો. મારા વાહલા, એમ જરા જરામાં તમે પાઉં લુંજવાની ભઠી માફક તપી જશો તો કોઇ દીવસ કંઈ નવું બુનું કરી બેસશો, તે કંઈ સમજોજ કે?” રાણી ઇંદ્રાવતી બોલી ઉઠી.

“બસ, બસ, તારી ઝખાન હવે એકદમ બંધ કર, વધારે ગડબડ નહીં જોઇએ,” અને મારી તરફ ફરતાં રાજ ભોજ બોલ્યો, “કેમરે એ હરામખોર પારસા, આય મારી નિદ્રાનો લાલ લઇ, મારી મહોરદાર ઇંદ્રા સાથે ગુપચુપ, હંડે કલેજે પ્યાર કરવા મંડી ગયો, નહીં વાઈ? બાણે કોણના આપનો માલ! એકદમ તારું અહીંથી કાળું કર.”

સેવકે જોયું કે એમં લાજખાઉની કાની ખેસી રહેવામાં કંઈ શીલા નહીં રહેશે, તેથી એકદમ બારતી છોડી, હીંમત પકડી જે કાંઈ તે, અવચલ લાખામાં મેં પેલાં ચંદોલી રાજને જવાબે બોલ્યો.

કે, “એ રાજા ભોજ, એમ તું જરા જરામાં અદેખો કાંય પડેછ? આરી લાંતચી મી જરા તુમચી માથુકચી સાથ આસક પડુનસી ચુ’મી ગેટલા, તેચા મડી મી કાચ પાપ કીલા? આપચી સપટ, માજા બાપા, તુમી કસા ગાલરણુતે? જરા હમ ધરા માજા દાદા! ચોર હાઈનેસ, આલવેજ રીમે’અર ઘેટ પ્રોવર્ણ’ ઓફ ગીવ એ’ડ ટેક એ’ડ ફરગીવ એ’ડ ફરગેટ, એ’ડ ધેરફેર, આઈ એમ સ્વૉર, યુ વીલ ફરગીવ મી ફેર એવર.”

“ચુપ! ચુપ! એ દગલખાઝ કુતરા, એકદમ ચુપ થા,” એમ કહી પેલા કમળત ભોજે, જેમ પીલાઉસ ઉપર પેલા પીટમાસ્તરો યાને ગેલેરી ગોડસો, વીટ, વીટ કરી સીસોડી ફેડી ધી’ગાણું કરી મુકેછ તેમ મોઢામાં આંગળાં ખોસી ડેનજર સીગનલ બતાવવા ખાતર વીટ વીટ કરીને ત્રણવાર સીસોડી ફેડી કે તુરત સો, બસો હનુમાનો નાગી તલવાર સાથ ત્યાં ધસી આવ્યા અને સલામ કરી ઠરીઠામ ઉભા કે તુરત હીઝ હાઈનેસે મારા હાથમાં બેડી નાંખી મને બંદી-ખાનામાં પુરવાને હુકમ કીધો.

આ ઓર્ડર સાંભળતાંની સાથ રાણીમાતા ધસાધસ રડી પડ્યાં અને રાજાને મને છોડી દેવાને આજીજી કરવા લાગ્યાં અને જેવા પેલા હનુમાનજીઓ મને હાથમાં બેડી લગાવી ત્યાંથી ચાલવા લાગ્યા કે રાણી ઇન્દ્રા મારી પાછલ લોહચુંબકની માફક ખેંચાતી ફસડાવા લાગી. આ દેખાવ જોતાં મારી આંખે અંધારા આવી ગયાં તેથી મેં તેણીને માયાથી કહ્યું કે “ઇન્દ્રા, માઈ લવ, તું જરાખી શીકર ના કરતી. હું જેલરોને ચીકી ખવડાવી ફેસલાવી વખત જતાં તુંને પાછો આવી જરૂર મળશ. વાસ્તે જરા શાંત થા અને રડીને માફ દીલ ના પીગલાવ. ચાલ ડીઅર, ટટા હ!” એમ બોલી મેં પેલા હનુમાનજીઓ સાથે ત્યાંથી ચાલતી પકડી. જેમ તેમ બંદીખાનામાં ચાંચરા મારતાં અને રાજા ભોજને નામની પતેત લણુતાં સહવાર પડી, કે જે ત્રણ હનુમાનો એક લોટાની અંદર ચાહને બદલે ગામડી એરંડયું લાવી મને ભવ્યડીને પાયું. એકાએક કંઈક ગડબડ થવાનો અવાજ મારા કાન ઉપર પડ્યો, અને જોત જોતામાં બે હનુમાનોઓ આવી મને બંદીખાનામાંથી બહાર કાઢી રાણી ઇન્દ્રાના સુવાના

ઝોરડામાં લઈ ગયા, કે જ્યાં મારા બપોઈ તથા મારા દોસ્તો લાંબા લાંબા હાથો કરી રાત્ર સાથે વાત કરતા હતા. શું બનાવ બન્યો તેનો રાત્રએ ટુંકમાં મારા બપોઈને હેવાલ કહી સંભલાવ્યો કે તુરત ડોસાંએ પેલા કમળત ભોળને ઝોવરણું લેતાં તથા બરડો પોતાના નાજુકે હાથે પસવારતાં કહ્યું, “નોરે મરું, તું મળી કયા અર્ધસા જરા જરામે છીડી પડતા છે. અમેરા પેટા મંચા, કોણ દીવસ એવા હલકાં કામ નહી કરેગા, એ તો બાવા મરી જાઉં તારા ભેંજના ખોટા ધખારા છે જો?”

પછી મારી તરફ ફરતા, “કેમ રે, ઝોળયા મંચા, તારાથી પાધરું નહી રહેવાતું કે? એમ રાણીમાતા સાથે મારા કહયા પુછયા વગર ખારમાં શાનો પડયો? અસલ તો છોકરીએને જોઈ શરમાઈને ઉભી પુછડીએ નાહસી જતો હતો અને હમણા રાણી ઇંદ્રા જેવી રાજવંશી પરણેલી બચ્ચાંકચ્ચાંવાલી ઝોરત સાથે શાનો ખારમાં પડયો? એવું એક લક્ષરું કરવાનો હતો ત્યારે અહીંયા આવીજ શાનો મર્યો? એવા ઢોંગસોંગ હમારા સ્વદેશી દેશ ઉર્ફે બહેસ્તમાં નહી ચાલે જો, મરું?”

“હા માયજી, હું મારી લુલ કમ્પલ કરુંછજી. હવે ફરીથી એવું કામ નહી કરશ તેનું વચન આપુંછ,” મેં માંગી લીધું.

એકાએક રાત્ર ભોળનું દીલ પીગળી જવાથી મને છોડી મુકવાનો હુકમ કીધો અને હમો એકમેકને મળી ભેટી ધરે જવા સાંધી નીકળ્યા.

મુસાફરીનો છેલ્લો દીવસ.

આજનો હમારો મુસાફરીનો છેલ્લો દીવસ હતો, અને સાંજના હમારી રવાનગી પાંચ વાગાપર મુકકર કીધેલી હોવા પહેલાં હમારે માથે હજી એક ભરચક પ્રોગ્રામ પડેલો હતો, પણ આગલે દીવસની તૈયારી પાટીનો ઉજાગરો તથા ઠાક નહી ઉતારેલી હોવાથી હમોએ ફક્ત બેજ એનએનએટા અમલમાં મુકવાનો ઠરાવ કીધો કે જે આજની

હમારી રવાનગીના માનમાં ત્યાંના પારસી જીમખાનાની સુંદર ગ્રાઉન્ડ ઉપર બહેદીનો તથા અથોરનાનો વચ્ચે એક આખા દીવસની ગીલી દાંડાની મેચ જોઠવ્યામાં આવી હતી, ત્યાં હમો શેઠયાઓ જવા નીકળ્યા. જતાંની સાથે હમોને તે જીમખાનાના માજી પ્રમુખ સાહેબ શેઠ પાલનજી પપેનાસે હરખલ્યો આવકાર આપ્યો અને હમોને હમારી બેઠકોપર લઈ જવામાં આવ્યા. આખું મેદાન હજારો કિસાહી તમાશાખીનેથી ચીકાર ભરાઈ ગયું હતું, અને સધળા રમત શરૂ થવાની કાગને ડાલે રહ જોતા હતા. બરોબર ૧૧ ને ટકોરે ટોસ ઉડારવામાં આવ્યો, અને અથોરનાનો ટોસ જીતવાથી પહેલા દાવમાં આવ્યા અને સારો દેખાવ કરી આઉટ થયા, પછી બહેદીનો દાવમાં આવ્યા, અને એક રસાકસીભરેલી મેચ પછી પસરીને પાંચ દાંડે જીત મેળવી, જે સામે અથોરનાનોએ મજબુત પ્રોટેસ્ટ ઉઠાવ્યો, અને હોબતોજી પછી મને છેતટનું 'ડિસીશન' આપવા માટે આગ્રહ કરવામાં આવ્યો, જેથી મેં મારી બેઠકપરથી ઉભો થઈને નીચલો ચુકાદો આપ્યો :-

“ અથોરનાનઝાદાઓ, [પસરીપર બહેદીનો તથા મહેરબાન બાનુઓ અને ગ્રહસ્થો, જત તમે મહેરબાનોએ ચાહીને હમોને અત્રે પધારવાનું જે ઇજન કીધું છે, તે માટે હમો તમારો ખાટો ઉપકાર સાનીએ છીએ. તમે મહેરબાનોએ આ અગત્યનાં સવાલ ઉપર મને ચુકાદો આપવાને આગ્રહ કીધો છે, માટે હું હીંમતથી જાહેર કરું છું કે આવી એક નજીવી અને નીરદોષ રમતમાં બહેદીનોએ હંમેશાની માફક પસરીને પાંચ દાંડે જીતી જતાં જે દેખાવ કીધો છે તે ખરચીત શરમભરેલો અને ધીકારવાજોગ છે (શેમ, શેમનાં પોકારો). સેવટે હું અગત્યનો ચુકાદો આપું છું કે આ મેચ હાલ દુરત મોકુફ રાખવી અને રફોરીંગ બુકમાં બહેદીનાની આવી ચાલ માટે લાલ સહીએ નોંધ લેવી અને આવી જાતની કોમ કોમો વચ્ચે કડવાશ કરાવનારી રમતો હંમેશ માટે નાબુદ કરવી (હીઅર, હીઅરના પોકારો તથા બેશબેર તાળીઓ).

આ મારા ઉપવા ચુકાદાથી લોકોમાં ધણોજ સંતોષ ફેલાયો, અને ધીરે ધીરે લોકો ત્યાંથી વીખેરાઈ ગયાં, અને હમોએ પણ ત્યાંથી

ચાલતી પકડી, અને સાથી છેલ્લા ગ્રોગ્રામ તરીકે રાજ ભોજ ઉદ્દેશી સર્વિજોસે હમોને હમારી બાહુરીની અદના ઇવાણી તરીકે ‘બહાદુરે જંગ’ નાં પુઠાંના ચાદો એનાયત કરવા સારૂ દરબાર મોલાવી હતી ત્યાં હમો ગયા.

જેવા ત્યાં આવી પોંહચ્યા કે, રાજ ભોજ, રાણી ઇંદ્રાવતી તથા દરબારીઓએ હમને ઘટતો આવકાર આપ્યો, અને સરવસના આકારમાં હમો દરબાર હોલ તરફ ચાલતા થયા. સહિયી મોખડે દરબારનો ચોપદાર હાથમાં દંડુકો લઈ ખ્યુગલ ડુંકતો નીકલ્યો, જેની પાછલ પ્રધાનજી પસરીપર, હાથમાં દરબારના મેસકેટ તરીકે એક મોટો મકકઈખુકો લઈ ચાલવા લાગ્યો, અને તેની પછવાડે રાજ ભોજ મારી ખાંધ ઉપર હાથ નાખી કદમ કદમે ચાલવા લાગ્યો. જરા છેટે રાણી ઇંદ્રાવતી, માકુ મીકેનીક તથા અદી હોજગરની બગલોમાં હાથ મારી ખીખી ખાખા કરતી ચાલવા લાગી. દરબાર હોલમાં દાખલ થતાંની સાથે આખી દરબાર કે જે ફરેસ્તાઓ, દેવતાઓ, પરીઓ, અશોકરોહરની બનેલી હતી, તેણે ઉઠીને હમોને આવકાર આપ્યો, અને ખાસ હમારે માટે ઉંચી કારીગીરીથી બનાવેલા સોનાના તખતો ઉપર હમોને બેસાડવામાં આવ્યાં, કે જેની બરોબર પછવાડે પરીઓ ઉભી રહી પંખા નાખતી હતી, અને પગ આગળ નજદીક બેસી હમારા પગો ચાંપતી હતી. રાજ ભોજે પોતાની માદી ઉપરથી ઉઠી તાળીઓ ફેડી કે તરત ઉપરની ગેલેરી ઉપરથી ચાર હનુમાનો કુદકો મારી હાથોમાં તેની અંદર, તાળેનાં આકારમાં બનાવેલી કલીંગરોની પોકળ છાલો લઈ, હમો સામે ઉભા. ભોજ રાજની ફરમાસથી દરબારના પારસી ધર્મગુરૂ મોબેદ શહેરી-આરજી બીન આદર્યાબાદજીએ રાજના હુકમને માન આપી તાજ-પોષીની પરીત્ર ક્રીયા કરવાની શરૂ કરી.

ઉપલી ક્રીયા ખતમ થવા બાદ મોબેદ શહેરચારજીએ પીંગા-ણીથી હમારા માથામાં ગુલાબનું અન્તર છાંટી સારી પેટે ચોળ્યું, અને પછી કલીંગરની છાલો લઈ એકએક ધબ્બો મારતાં બરોબર માથામાં પહેરાવી એક હાથમાં પેર અને બીજા હાથમાં સફરમંદ આપી

પોતાની બેઠક લીધી કે તુરંત ભોજ સંજ્ઞા જોરમાં તાંત્રી અફાડી ઉભો થયો, અને તાંત્રીઓ નહીં મળવાથી ગુંદર લઈ હમારી છાતીઓ પર સાબાશીઓ આપતાં મુકકીઓ મારતાં, પુઠાંત્રા ચાંદો લટકાવ્યા, અને એક ટુંક લાષણ કરી હમારી જાળજા તારીફ કીધી, અને સાં હાજર થયલા પરાણાઓની ખાસ ફરમાસથી દરબારનાં દયાળુ, દીલદાર, કબી રખીરનાથ રંગારીએ હમારી પધરામણીના માનમાં રચેલી કવીતા તાલ, દાદરા અને રાગ કાશીમાં ગાઈ સંભળાવી વાજખી પ્રસંશા મેળવી, જે પછી હમોએ રાજ, રાણી વીગેરેને મળી ભેટી સાંથી ખરતી લીધી.

સાંજના ૬ વાગે બહેસ્તના દરવાજા બંધ થતા હોવાથી અને ૫ વાગે હમો સાંથી રવાના થનાર હોવાથી ૪ વાગામાં હમો હમારા સરસામાન સાથે બહેસ્તના દરવાજા કે જ્યાં હમારી પધરામણી થઈ હતી, સાં વાજતે ગાજતે જઈ લાગ્યા, કે જ્યાં કીડીની માફક લોકો એકઠાં થઈ હમારી આવવાની રહ જોતાં ઉભાં હતાં. આવતાંની સાથે માનવંત રાજ સાહેબે હમોને આવકાર આપ્યો, અને હમારી પધરામણી વેળા જે પ્રોગ્રામ રચાયેલો હતો, તેજ પ્રોગ્રામ માનપત્ર તથા કાસકેટ એનાયત કર્યા સીવાય, અમલમાં મુકવામાં આવ્યો હતો.

હવે ઉપડવાને ફક્ત અર્ધો કલાક રહેલો હોવાથી બધાંને મળવા ભેટવા મંડી ગયાં. ભોજ રાજ તથા રાણી માતા, એકાએક હમોને વળગી પડી ચુમીઓ ઉપર ચુમીઓ લેવા લાગ્યાં અને જ્યારે હમારી જુદાઈ નહિંજ તામોશ થઈ શકાઈ, સારે ધસાધસ રડી પડ્યાં, જે જોઈ સધળાં લોકો પણ દોરસમા સાથે રડવા લાગ્યા, જે દેખાવ જોતા હમારાં અંતઃકરણ પણ પીગળી ગયાં અને હમો લોકોએ પણ સાથે સાથે એ લોકને રડવામાં કંપની આપી. ઝરીબ બીચારા મારા બપાઈ! એવણ તો ભોર ભોર જેવાં આંસુ પાડતાં મને ખેંચી રાખી રડતાં રડતાં બોલ્યા, “અરે ખોદાય, હવે હું શું કરશ! મંચા બાવા, અંતે તું જુદાઈ કરી ચાલી જાયજ, નહિ! હું તો તારા વગર અહિં બધી ઝુરી જવશ, વાસ્તે મારે ખાતર એક થોડા દિવસ અહિં રહીં પ્રડ, નહિં તો કે મને તારી સાથે લેતો જા, મરં!”

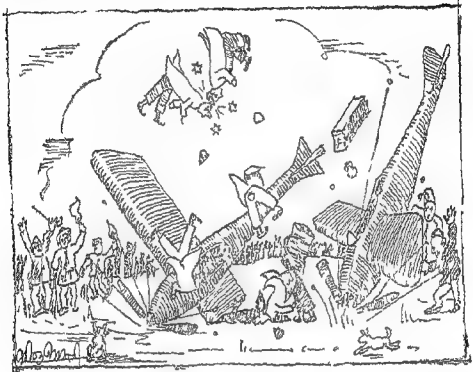
એમ બોલી ડોસાંએ તો મારા હાથ મજબુત પકડી રાખ્યા, પણ ગળે લાગી એવણનો બરડો હેતથી પસવારતાં કહ્યું, “ના રડો, રે મારા બપઘ, ખુદા ખાતર ના રડો! તમેને રડતાં જોઈ મારાં કલેજાં કપાઈ જાયછ જો! જોવનીજી, હાલ તુરત મને તથા મારા મીત્રાને જેમ તેમ આંઠ દીવસની રજા મળેલી, અને પરમ દિવસે તો હમુને કામે લાગી જવાનું છે, માટે હમણું તો હમે જઈએછ, અને તમેને ખાત્રી આપીએછ કે મોઢે વહેલે હમો ચોકકસ તમો તરફ પાછા આવશું, અને જથુકનાં તમો આગલજ રહીશું, માટે હમણું તો હમેને જવાની રજા આપો.”

અમારા બોલવાની બપાઈ હિપર ઘટતી અસર થઈ, અને બધા ફરેસ્તાઓ તથા લાંના રહીશોની રહારોળ તથા ચીચયારીઓ વચ્ચે એરોપ્લેનોમાં બેસી હમો મુંબઈ આવવા લાંથી રવાના થયા, પણ મન તો એવું તપુ તપુ થવા લાગ્યું કે જો મારી ઓરીસમાંથી રજા મળતી હોય તો દર વીક-બહેસ્તની મુસાફરી કરી ત્યાં પરીપરીયાંઓ સાથે દીલ બેળાવી અમનચમન કરી પાછું મારે વતન ફરી કામ ધંધે લાગી જતે!

મુંબઈની વળતી મુસાફરી.

હમારી વળતી મુસાફરી વખતે પણ હમોને ઘણી હાડમારી અમવી પડી. અદી હોજગરને ધધરીને તાપ ચઢી આવી, ધનજી ઘોલાને સખત સળેખમ થઈ આવ્યો પાહલી પેંગાની બોચી અડી ગઈ, માફ ગળું સરદીથી ચપટાઈ ગયું અને માકુ મીઠેનીકને પગે રમેતી-ઝમ લાગું પડ્યું. આય બધાનું ક્રરણ કંઈજ નહીં પણ હવા ફેર બદલ થઈ જવાનું હતું. જેમ તેમ અકરવકરે અને મુશકેલીઓ વચ્ચે બે દીવસ પસાર કીધા, અને ત્રીજે દીવસ સહવારના એકાએક તોફાન થઈ આવ્યાથી હમારા હવાઈ બારકસો તેના સપાટામાં આવી જવાથી ગોલાંટપર ગોલાંટ ખાવા લાગ્યાં. પણ સારે નસીબે કોઈને પણ જીવલેણ અકસમાત નડ્યો નહીં, જે માટે હમો ખુદાના શુકાના કરવા લાગ્યા.

બરોબર ૧ વાગે અમો મુંબઈના 'આઝાદ મેદાન'માં કેળ્યાંથી અમો ઉપડયા હતા ત્યાં આવી ધુમયા. વીમાનમાંથી હિતરતાંની સાથે અમોને ૩૧ તોપનું શાહી માન મલ્યું, અને બધાને મલતાં ભેટતાં લગલગ કનાક નીકળી ગયો અને તુરત મેં હીજાને બોલાવી અમો

પાછા મુંબઈ તદ્દન સહીસલામત આવી પહોંચયા તેની ખુશાલીમાં માચી ચઢાવવાનો હુકમ કીધો. આખું મેદાન નામાંકીત નરો તથા મુંબઈનાં રહીશોથી ખીચોખીચ ભરાઈ ગયું હતું, અને ખુશાલીના પોકારો વચ્ચે અમોને એક મોટા શામયાનામાં ઉભા કીધેલા પ્લેટફોર્મ પર બેસાડવામાં આવ્યા, કે તુરત મુંબઈના મેયરે અમોને એક કાસકેટ એનાયત કરતાં એક ટુંકું માનપત્ર વાંચી સંભળાવ્યું—

માનપત્ર,

ઘણું જીવો બહાદુર પારસી વીરલાઓ!

‘હેરબાન શુસ્તીર શેઠયાઓ—

જત તમો મહેરબાનોને તમારૂં દેશમાં પાછા સહીસલામત આવી પોંહયલા માટે ટોપલા ભરી મુબારકબાદી આપીએ છીએ. બરોબર આ તમોએ માંથે ઉઠાવેલો સાહસ દીલ પીગળાવનારો,

ધરતી ધુળવનારો, પારસી કોમને મગર જનાવનારો હતો, અને જ્યારે તમે આ મેદાનમાંથી તમારી મીનાઈ જોહાનની મુસાફરીએ ઉપડ્યા, ત્યારે હોમને રવખે પણ ખ્યાલ નહીં હતો કે તમે આ બીકટ મુસાફરી પુરી કરી અમોને પાછા જીવતા જાગતા આવીને મલશે, પણ અંતે તમે તમારી મુરદ જર લાવવાને ફતેહ પામ્યા છો, તે માટે તમોને ધન્યવાદ ઘટે છે. શેઠ્યાઓ, એટલું તો ખાતરી માનજો કે તમારા આ બીકટ સાહસ માટે માત્ર હીંદુસ્તાનનાં જ નહીં, પણ આખી દુન્યાના ઇતીહાસમાં તમારાં નામો હંમેશના સોનેરી અક્ષરે કાતરાઈ રહેશે. હો સારી રીતે જાણીએ છીએ કે તમે સાહેબો ધણાજ રોકાણવાળા આસામીઓ છો, માટે તમારો કીંમતી વખત ખરબાદ નહીં કરતાં, મારી બેઠક લેવા પહેલાં હું તમે શુરવીર શેઠ્યાઓને અરજ કરું છું કે તમે મહેરબાની તમારી મુસાફરીનો રસીકો હોવાલ અમો આગળ રજુ કરી અમોને ઉપકારી કરશો, અને સેવટે એવી દુવા ગુજારું છું કે તે કીસ્તાર અંદરોજમાં તમોને તમારી બીજી અને છેલ્લી મીનાઈ જોહાનની મુસાફરીમાં પણ મદદ કરે! આમીન! આમીન! આમીન!

ન છુટકે મને આ માયાલુ માનપત્રનો જવાબ વાલવાનો હોવાથી માથું ધવરતો મારી બેઠકપરથી ઉઠ્યો કે લગભગ ૨૦૦ મીનીટ વેર તાળીઓના અવાજો તથા હુરરના પોકારો થઈ રહ્યા અને જ્યારે પાછું બધું શાંત થયું, કે ધીરે રહીને થોડા શબ્દોમાં મેં પેલા માનપત્રનો નીચે પ્રમાણે જવાબ વાલ્યો—

મુબબના માયાળુ માણ મેયર સાહેબ, મુબબના તથા સારા હીંદુસ્તાનના રહીશો, બાનુઓ અને ગ્રહસ્થો—

જત-તમે માનવંતોએ આજ રોજે જે ઉપકારની લાગણીઓ દર્શાવી અમોને હરબલયો આવકાર આપ્યો છે તે માટે અમો તમારો ખરા અંતઃકરણથી આભાર માન્યે છીએ, અને તમે મહેરબાનીને પાછા જીવતાજાગતા જોઈ અમોને ધણાજ આનંદ થયો છે. તમે સારી રીતે જાણો છો કે આ અમારી બહુજ બીકટ અને કુલેજ કાતરી નાખે તેવી મુસાફરીથી હોમને ધણીજ થાક

લાગી છે, અને લુપ્તા ડાંસ જેવા થઈ ગયલા છીએ, વાસ્તે આપણા માનવંત માણ મેયર સાહેબની અરજના જવાબમાં આ ટકે એટલું જણાવવાની રજા લેઉં છું કે અમારી મુસાફરીનો કશું કીસ્સો તમો મહેરબાનોની રૂબરૂમાં કહેવાને બદલે ખુદ “કાતરીયું ગેય” વગેરે છાપાઓમાં પ્રગટ કરાવવાનો હમોએ અગાઉથી ઠરાવ કીધો છે, એમ ધારીને કે જો તે હેવાલ તમો આગળ પુર ખંડારમાં મોઢે મોઢું રજુ કરીએ તો હમારી ખાત્રી છે કે તે દીલ પીગળાવનારો હેવાલ તમો સાંભળતાંની સાથ મોંમાં આગલાં ઘાલી ધસાધસ રડી તમારી તબીયત બગાડશે, અને તે ગઈ ગુજરીએ પાછી તાજી થતાં હમારી આંખોમાં પણ આસુઓ ભરાઈ આવશે, વાસ્તે અમે અમારા આગલા ઠરાવને અજ્યુત વળગી રહી અમારી આવી બેપરવાઈ માટે તમો મહેરબાનોની દરગુજર ચાહીએ છીએ. ફરી એકવાર મારા તથા મારા મીત્રો તરફથી તમારો ઉપકાર માની બેઠક લેઉં છું.”

ચાલુ તાલીઓના અવાજો વચ્ચે મેં મારી બેઠક લીધી, અને પછી અમેને હારતોરા તથા મુબઈના રહેવાશીઓ તરફથી લગભગ એક લાખ રૂપીઆની પર્સ એનાયત કરવામાં આવી, જે રકમ અમે પાસે નહીં રાખતા, અર્ધી રકમ અમારી મુસાફરીની યાદગીરીમાં એક મોન્યુમેંટ ઉભું કરવા માટે અને બાકીની રકમ લાયક ધર્મખાતાઓના વપરાશ માટે સારી સારી પાછી સ્વાધીન કીધી, અને આવી રીતે અમારી એક બીકટ, રેકર્ડ સમાન મુસાફરીનો આખરે અંત આવ્યો ખરો, જે ફક્ત એક સ્વપ્નના આધીન હતી.

ધી લાસ્ટ ડેઝ

ઓફ

મહાત્મા મંચેરશાહ ઓફ ફણુસવાડી.

અહેસ્તાની મારી મુસાફરીએથી પાછો ફરતાં હું મારો ટપકા લઈ ઓલાં આઝાદ મેદાનમાં પીપલાના ઝાડ નીચે બેસતાં લોકોમાં જાણીતા અને માનીતા જોતીષ માહારાજ દુલ્હનચંદ પોઠલચંદ (જેણે મારી અસલ જન્મોત્તરી બનાવી હતી) તેની પાસે દોડી ગયો અને મારી જન્મોત્તરી જોતાં જોતીષ માહારાજ બોલી ઉઠ્યા—

“મંચેરશાહ, તમારા નસીબમાં વધુ ઓછાદ બે મુસાફરીઓ લખાયેલી છે, જેમાં તમો ઘણી નામના મેલવશો અને રાજા જેવાં બાદશાહી ક્રમો કરશો, તથા તમો હુલેચુકે ચંદરોજમાં રાજા થઈ બેસશો, એવી આગાહી હું તમારા ગ્રંથો ઉપરથી કરી શકું છું.”

ખીરાદરો મારા! જેટલું આ કાણા જોતીષ માહારાજે મને અત્રે કહ્યું, તેટલું આચંદે બોલેબોલ ખરું પડ્યું, કારણ કે અસલનો છતીહાસ ઉઠાવતાં માલમ પડશે કે ઇ. સ. પૂર્વ લગભગ ૧૮૧૮ (અઢારશો અઢાર) થાને અઢારસોને અધ્ધર થા તેની આબુબાબુના સાલમાં હિંદુસ્તાનમાં એક પારસી રાજા રાજ કરતો હતો, જેનું નામ રાજા માકુશ ઓફ ફણુસવાડી હતું. ફણુસવાડી એક નાનો પણ ફળદ્રુપ મુલક હતો, જે કાઠીયાવાદ અને ગુજરાતની નજદીકમાં આવેલો હતો. તેની વસ્તી લગભગ સાઠ હજાર માણસની હતી, જેમાં પારસી, હિંદુ, મુસ્લીમ તથા પચરંગી ક્રેમો વસતાં હતાં અને સઘળા એકમેકની સાથે હવીમલીને રહેતાં હતાં. રાજા માકુશ પોતે એક ઘણોજ પરાપકારી,

ધર્મી, હિંદાર દીલનો તથા ધર્માનંદાર માણસ હતો અને રૈયતને ઘણાજ સારો ધનસાફ આપતો હતો, જેથી તેઓ એને “રાજા મહાત્મા મંચેરશાહ” કરીને બોલાવતા હતાં.

અસલ વાત એમ છે કે રાજા માકુજી કુંવારો હતો અને મારો સગો કાકો થતો હતો અને પેટે કંઈ પણ છોકરાં હોવાં નહીં હોવાથી પોતાનું રાજપાટ નફે યા નુકસાનીએ વેચી નાંખી રીટાયર થવા માંગતો હતો. તેથી મને એક ખાનગીમાં કાગળ લખી અરજ કીધી કે હવે એ દૃષ વરસનો બુદો મતારો થયો હતો અને તબીયત બહુ લઠ્ઠી જવાથી પોતાનું રાજપાટ તજી દઈ ફારગ થવા માંગતો હતો અને કોઈ પારકો શખસ એનું ફજુસવાડીનું રાજપાટ ખરીદી લે તે કરતાં જો હું પોતેજ એ રાજ્ય ઉપર અમલ ચલાવું તો એ ફજુસવાડીનું રાજ અમારા મદારી કુટુંબમાં જ નાથુકનું સચવાઈ રહે એવું એનું ધારવું હતું.

બનતી હિતાવલે મેં મારી ઘણીયાણી સુનકને મારી આગલ બોલાવી મંગાવી આ સમાચારથી વાકેફ કીધી કે તુરત તેની છછણી પડી. “અરે પણ તમને કોઈ ખુછે મંચેરશાહ! એમ ચાલ્યા ચાલ્યા રાજા શાના થવા નીકલ્યા? ગુપચુપ આખરમાં જ્યાં છેવ ત્યાંજ ગગરી રહેવની! રાજા થઈ ને શું કાંદાની ન્યાત જમાડવાના છેવ? રાજા તો બેવકુફને કહે!”

મેં જોયું કે રાજા તે કંઈ બધાથી થવાયછ, અને આવો ચાન્સ તે કંઈ પાછો મલવાનો છે, એમ માની તુરત મેં નીચલો અરજન્ટ તાર મારો કાકા રાજા મહાત્મા માકુજી ઉપર ઠોક્યો :-

“Don't worry—your offer accepted—starting immediately.

MUNCHERSHAH MADARI.”

હું તુરત મારો સરસામન પેક કરવા મંડી ગયો અને વલતે દીવસે મારા સધળાં બચ્ચાંઓ ગુન્દરી જવાને લીધે ફક્કટ મારી ઘણીયાણી સુનક ઉઠે શહેરઆનુને લઈને ફજુસવાડી જવા ઉપડી ગયો.

ફણસવાડી પોંહયતાં મારા કાકા માકુળએ મને ઘણો હરખભર્યો
આવકાર આપ્યો અને મને પોતાનું રાજપાટ સોંપી દઈ એવણે સંજાણુ
તરફ કુચ કરીધી.

હીઝ હાથનેસ રાજ મહાત્મા મંચેરશાહ એન્ડ રાણી શેહરખાનુ
ઓફ ફણસવાડી.

જે દીવસથી મેં ફણસવાડી રાજ્યની લગામ મારા હાથમાં
લીધી, તે દીવસથી સેવક કુલ જહાનમાં રાજ મહાત્મા મંચેરશાહ તેમજ
મારી ધણીયાણી સુન્દર રાણી શેહરખાનુ ઓફ ફણસવાડીને નામે
ઓલખાવા લાગ્યાં. થોડાંક વરસો વેર મેં કાંઈ પણ મુશકેલી વગર મારું
રાજપાટ સહીસલામત ચલાવ્યું, પણ અંતે મને એક મોટું હફતેખાન
નડ્યું.

તે જમશેદી નવરોઝનો જખતાવર દીવસ હતો કે જે દીવસે
સેવક, રાણી શેહરખાનુ તથા રાજ્યના માનીતા અમલદારો સાથે
મારા મેહેલમાં એક સફરે જપોરનું ખાણું લેવા બેઠો હતો અને સઘળા
સાથે બેસી હસી બોલીને પેટની પુન કરતા હતા, તેવામાં મહેલના
પોહરેગીર ફતેહસીંગે એકદમ અંદર ધસી આવી નમન કરી સેવક
મહાત્મા મંચેરશાહને ખબર આપી—

“એવઘળી માફ હય, માહરાજ મંચેરશાહ, કે નાગદેવી કા નવાળ નાદીરખાને એક પેગામચીકુ કુચ રકકા સાથ ઇદર ભેજ દીયા હય અને ઓ પાગલ પેગામચી આપ નામવર કુ મીલ કર હાયો હાય કુચ પેગામ દેને કુ ચાહતે હય. મગર આપકી રજા હોવે તો ઓ પાગલ કુ આપ નામવર કી ખીદમતમે હાકર કરે.”

મહાત્મા મંચેરશાહ—ખફસોસ! અફસોસ! આજના નવરોઝના જેવા સખકતે દીવસે એ નવાળ નાદીરખાને વરી શું મોતના સમાચાર મોકલ્યા હોશે! ખચ્ચીત પેલા કહે તેમ જેને માથે તાજ છે તેને જાંઘળી લરની જાંજલજ છે, યાને ખીજ શબ્દોમાં કહીએ તો ‘uneasy lies the head that wears a crown’ એ કેહવત ખીલકુલ ખરી છે.

રાણી શહિરખાનુ—મારા જન, મારા રાજવંશી મંચેરશાહ, જરા ધીરા પડો—અમથા ઉશકેરાઈ ના જાવ, નહી તો કાલનેા ફુકાલ આજે પાડશે. જરા શાંત થાવ, હીંમત છોડી ને ધારતી પકડો.

મહાત્મા મંચેરશાહ—ચોખદાર, ઓ પાગલ પેગામચી કુ મેરી ખીદમતમે હાકર કરો.

ચોખદાર ફતેહસીંગ—જઈસા હુકમ નામવર.

ચોખદાર ફતેહસીંગ પેલા પેગામચી જમાદાર અસરફખાને લખને સેવક મહાત્મા મંચેરશાહ આગલ હાજર થયો અને અસરફખાન વાંદા વલી નમન કરતાં ખોલ્યો—

“એવઘળી માફ હય માહરાજ! મેં નાગદેવીકા નવાળ નાદીરખાનકા લશકરકા જમાદાર હું. મેરા નામ અસરફખાન હય. હમેરા નવાળ નાદીરખાને આપ મહારાજ કુ એક રકકા દેને કુ મેરે કુ હુકમ કીયા હય, ઓ મેં આપ નામવરકી ખીદમતમે હાજર કરતા હું.” એમ કહી સેવકને કંઈ કાગળ આપ્યું.

મહાત્મા મંચેરશાહ—જમાદાર અસરફખાન, મેં તોરે કુ ચોડી દેરસે ઓ રકકા કા જવાબ દેતા હું. ત્યાં સુધી જરા બાબુએ જા કર ખરા રહો.

જમાદાર અસરકેખાન—જતસા આપકા હુકમ, માહરાજ.

સેવકે ધુજતે હાથે અને ખોખરે સાહદે પેલું કાગલ ખોલી મોટેથી વાંચ્યું—

‘હવાઇ કીલ્લા’

નાગદેવી, તા. ૧૮મી મારચ, ૧૮૨૦.

ખારા દુશમન મહાત્મા મંચેરશાહ,

આજના જમશેદી નવરોઝના શુભ દીવસે ઘણીજ દલગીરી તથા દુઃખ સાથે મારે તુંને લખી જણાવવું પડે છે કે આજ કેટલો વખત થયો આપણી બંને વચ્ચે દુશમનાઈ તથા ખટપટ ચાલે છે, જેનું મુલ કારણ તુંને સારી રીતે રોશન છે કે તારા ફજસવાડી રાજ્યમાં મારા આપદાદેથી ઉતરી આવેલી મીલકત તથા જમીન તું આજ વરસો થયાં ચાંઉ કરી જઈ જપટ કરી બેઠેલો છે, જે મને પાછી સ્વાધીન કરવા સારૂ આજ કેટલુંક થયું હું તુંને આજીજી કરું છું, પણ હજી સુધી તું મને ખીલકુલ દાદ આપતો નથી. માટે આ લખી તુંને હું ખુલ્લે ખુલ્લું પરખાવી દેઉં છું કે ૨૪ કલાકમાં જો તું મારા હકની મીલકત તથા જમીન પાછી મને સ્વાધીન નહીં કરશે તો હું તારા ઉપર અચબુચ ચઢાઇ લઈ આવસ અને તારો, તારી રૈયત તથા તારાં રાજ્યનો તદ્દન નાશ કરી નાખશ, એ સત્તથી માનજે. હું ધારું છું કે હું કેવો બેગનનો ફેરાવન માણસ છોઉં તે તુંને જરા પણ માલમ નહીં હોશે, માટે જાણજે કે—

નામ મારું નાદીરખાન, હું મં નાગદેવીકા નવાખ,
જોઈએછ મને આ ચીઠ્ઠીનો ચોવીસ કલાકમાં જવાખ,
લલે આવજો સામો, ધારતો હોય લડવામાં સવાખ,
લુંછ તારા હાડકાં, ખાઈશ તારા ગોસના કવાખ.

લા૦

તારો જાતી દુશમન હેટનો કટકો
નવાખ નાદીરખાન ઓફ નાગદેવી.

તા. ૩૦ — મેહરખાની કરી આ મારી ચીઠીના મારા પેગામચી સાથે તાકીદે જવાબ મોકલસે તો મોટો ઉપકાર થસે અને પોરુટમાં જવાબ મોકલે તો નોટપેડ ટીકીટ મારયા વગરનું કાગળ ના મોકલતો, નહીં તો તકામી મને ચાર છ દોડયાંની ઉઠશે. સમજ્યો કે મ'ચા ?

મહાત્મા મંચેરશાહ—(વાંચી રહ્યા બાદ) મારા રાજ્યના મોટા ઓધેદારો તથા વફાદાર અમલદારો, આ મારા હેતના કટકા નાગદેવીના નવાખ નાદીરખાને મોકલાવેલા મોતના સમાચાર ઉપરથી આપણા રાજ્યની તથા રૈયતની સલામતી માટે ધણોજ અગત્યનો તથા ગંભીર સવાલ ઉભો થાય છે, અને એ કમગખત નવાખે પોતાની ચીઠીનો ૨૪ કલાકમા જવાબ માગેલો હોવાથી મારી તમો લાઘવોને એટલીજ અરજ છે કે આજની આ આપણી ખાણીપીણી બાબતુ મુખી સઘળા સાથે મલી આ ગંભીર સવાલ ઉપર વાદવીવાદ ચલાવી છેવટના ઠરાવ ઉપર આવવાનું છે.

માટે મારી દરબારના માનીતા પ્રધાનશુ પુનમચંદ, મોનલે મોહલે થાળી પીટાવી ખચર આપો કે ફણસવાડી રાજ્યની સલામતી માટે ગંભીર સવાલ ઉભો થયલો હોવાથી માહરાજ' મંચેરશાહે પોતાના દરબાર રૂમમાં અર્ધા કલાકમા એક

emergency meeting બોલાવેલી છે, તેટલા માટે રાજ્યના સંઘના મોટા અમલદારોએ એ નામવરના હુકમને માન આપી સભામાં હાજર રહેવાની જરૂર તરતી લેવી, અને જે અમલદારો ગેરહાજર રહેશે, તેઓની સામે કાયદા પ્રમાણે પગલાં લઈ તે લોકનાં ડોકાં છટકાવી દેવામા આવશે. વંદે માતરમ !

ઉપલા હુકમને માન આપી તુરતાતુરત રાજ્યના સંઘના મોટા અમલદારો દરબાર હોલમાં ભેગા મળ્યા કે જ્યાં હું તથા મારી રાણી શેરબાનુ પોતે હાજર થયાં. તુરત મેં નવાબ નાદીરખાન એક નાગદેવી કે જેનું રાજ ગણદેવીથી થોડે છેટે આવેલું હતું, તેના તરફથી આવેલા ધમકી ભરેલા સમાચારથી આખી મીજલસને વોકેફા કીધી, અને એ નવાબે ૨૪ કલાકમાં પોતાની ચીઠીનો નવાબ માંગેલો હોવાથી ભેગી મલેલી મીજલસને છુટથી વાદવીવાદ ચલાવી કાંઈ પણ ચોક્કસ ઠરાવ ઉપર આવવાને તાકીદે હુકમ કરીધો.

પ્રધાનજી પુનઃમંદ—ખેતદખી માફ છે માહરાજ, આજના જમશેદી નવરોઝ જેના શુભ દીવસે આ દલગીરી ભર્યા સમાચાર સાંભળી આપ નામવર તથા આપણી રૈયત ઘણીજ દલગીર થઈ હશે. પણ હવે વધુ વખત નહીં ગુમાવતા આપ માનવંતના હુકમને તાબે થઈ નહું આપણા રાજ્યના વફાદાર સેવકોને આ બાબતપર છુટથી પોતાના વીચારો દરશાવવાને આજીજી કરું છું.

મેજર માકુજી નેરીયોસંગજી—માનવંત માહરાજ મંચેરશાહ, આ નાગદેવીનો કમજાત નવાબ નાદીરખાન એના મનમાં શું ખાંડ ખાએછ ? એ શું એમ સમજેછ કે ખોટી દમદમી કરશે તેથી આપણે બાયલા બની એને તાબે થઈ જશું ? કોઈ કાલે નહીં ! માહરાજ, મને હીંમતથી કહેવા દેવ કે—

લડાઈથી કદીએ ડરસે નહીં આ શેર દીલ પાસ્તી બરબો, ટ્રેમ સેવા, દેશ સેવા માટે સદા ઉઠાવશે દાલનો કમ્બો, (રેસનાં) મયદાને જંગમાં જીપલાવવા જરાએ નથી કરબો, હમારે તાથે તું સદા જુગજુગ જીવે મહારાજ, મંચો.

મહારાજા મંચેરશાહ—આફરીન! આફરીન! મારા લશકરના વડા
અમલદાર મેજર માકુજી મેરીયોસંગજી, તારા મોહમાંથી નીકલતા
વફાદારી તથા હીંમત ભર્યા શબ્દો સાંભલતાં મને ઘણી
ખુશાલી ઉત્પન્ન થાય છે. એ નવાખ નાદીરખાન તો કોઈ
ચોખ્ખો લેપડુનો ભાઈ ગલેપડુ લાગે છે. એ મારી તથા રાજ્યની
સામે તોહમત મુકેછ કે આપણાં રાજ્યમાં ચોકકસ મીલકત તથા
જગ્યા એના આપદાદાની પ્રોપરટી છે, માટે તેનાપર એનો હક છે,
તેથી એને ગુપચુપ સ્વાધીન કરી દેવી. વાહ! શું દીકરો મારો
મળની નરમ ધી જેવી વાત લાયોછ! પણ એને ખબર
નાહી હશે કે—

હરામકા ખાના ઔર ફુટપાહ પર સોના,
મહમ્મારકા ખાના ઔર અગીયારી મે સોના,
ઉંધાર ખાવલી લઈ દાવ અજમાવવા છક્કા પંજના,
એ સબલાં કામો નથી આ સેવક મંચાના.

માટે સેવટની મારી એજ ઇચ્છા છે જે, મારા શુરા દેશખંડુઓ,
તમે એ ખાંડ ખાતા નાદીરખાન સામે થઈ આપણા રાજ્ય તથા
રૈયતના હિત માટે આયોખાથ લડત ચલાવી ફતેહના ડંકા
વજાવશો.

કરનલ કાવસજી કોપરખાસ—નામવર બાદશાહ—

મેવર માઇન્ડ, એ નાદાન નાદીરખાન લડને કુ આવે,
પ્રાંચ કે પચાસ હજારનું લશકર લઈ ચઢાઈ લાવે.
કરી નાખે ઠાર તેઓને જો આ ખંદો તલવાર ગુમાવે,
ભલે એ મીયાંજી પોતાના મનમાં ગમે તે ખાંડ ખાવે.

કમાનદાર શેહરખાન—એઅદબી માફ છે મહારાજ, પણ આપણી
રૈયતના ભલા તથા સલામતી ખાતર લડાઈ કરી જનમાલનો
નાશ થવા દેવા કરતાં એ નવાખને ગુપચુપ એની મીલકત
સ્વાધીન કરવી એમાંજ શોભા સમાયલી છે એમ હું ધારું છું.
પછી તો જી જેવી તમારી મરજી જી.

મહાત્મા મંચેરશાહ—(ઉસકેરાધને).—નહીં! નહીં! કોઈ કાલેખી એ
બનસે નહીં, રાજ જશે, તાજ જશે, હલે જશે જનમાલ,
પણ મંચેરશાહ માહરાજ થશે તાખે નહીં કોઈ કાલ.

રાણી શહેરખાનુ—ખમા! ખમા! મારા પરમપ્રીય રાજવંશી
ભરથાર ખમા! ખુદ ખાતર તમે જ ભરં એટલા ઉસકેરાધ ના
જવ, નહીં તો નધારેલી તમારી તખીઅત બગાડસો. મેં તમે
ડીઅરને કેટલી વખત કાલાવાલા કરીને કહ્યું કે ખુદ ખાતર તખતપર
બેસી રાજ ચલાવવાની જંજલ છોડી કલીયન્સ સેલનું
પતેતી ટાંકણે તખતપર પાટ્યું મારી દેવ, નહીં તો પેલા
ચોરખનરના જાણીતા લીલાહિવાલા તૈયબઅલીને સોંપી દઇ
તમારા રાજ્યનું લીલાહિ કરાવી નાખો, અથવા તો આગ
ઉપર પાગડીના રૂપીઆ લઇ જેમ જાય તેમ નફે કે
તુકસાનીએ રાજપાટની એ બલાને વેચી સાતી તાખી આ
ધરડેઘડપણુ બે ઘડી આરામ લેવા retire થઇ જવ. પણ
તમે વાહલા મારં ખીલકુલ માનતા કે સાંભલતા નથી. શા
માટે આ બધી જંજલી જોઇએ? તમે મરં જીવીજીવીને
હવે કેટલાં વરસ જીવવાના અને સાથે જાતીએ બાંધીને શું લઇ
જવાના છેવ? માટે હજીખી મારં કહ્યું મારી અસહકાર અને
સત્યાગ્રહ કરી એ મુવા નાદીરખાનને આપણું આ નાદારીની
હાલતમાં આવી ગયલું રાજપાત સોંપી દેવ, કે આપણા બધા
માંગનારા એનીજ ઉપર ટુટી પડે.

મહાત્મા મંચેરશાહ—નહીં, રાણી શહેરખાનુ, તું આવું બોલી
મારો ગુસ્સો ના ઉકલાવ. એ વાત કોઈ દાહડો બનસે નહીં,
જો સાંભલ—

સુર્ય હલે, ચંદ્ર હલે, હલે ધરતી આકાશ,
જંદગીભર લુખો મરે, પણ વાધ ખાય નહીં ધાસ.

માટે મારા બાહદુર વીરલાઓ, અત્રે હું એટલુંજ કહેવા
માંશું છું કે હાલપુરત પેલા પેમામચી અસરખાન સાથે
એના નવાખ નાદીરખાનને એટલુંજ કહેવડાવ્યે કે હાલ પુરત

તારી ચીઠીને જવાબ આપી શકતા નથી, પણ થોડા વખતમાં તારા રૂકકાનો જે તે જવાબ તારી ઉપર હાથોહાથ મોકલાવી આપવાનું વચન આપ્યેછ, તે માટે અમાને દરમુજર કરજે. કેમ દેશખંધુઓ, તમારું શું થત છે?

સઘળા સાથે—માહરાજ, હમો તમારા મતને ખીલકુલ મળતા છેયે.

સહુઆત્મા મંચેરશાહ—ત્યારે પ્રધાનજી, ઓલા પેગામચી અસરક્રિયાને ને મારી ખીદમતમાં હાજર થવાને હુકમ કરો.

પ્રધાનજી—જેવો તમારો હુકમ. જે આજ્ઞા માહરાજ.

પેગામચી અસરક્રિયાને માહરાજ મંચેરશાહના હુકમને માન આપી ફરી દરખાસ્તમાં દાખલ થઈ સેવક મંચેરશાહને નમન કરે છે.

પેગામચી અસરક્રિયાને—(દાખલ થતાં) કેમ નામવર, આપનો શું જવાબ છે?

સહુઆત્મા મંચેરશાહ—મીયાજી અસરક્રિયાને, જઈને મારા તરફથી તારા નવાબને કેહજે કે અય તુમાખી નવાબ—

હમણી ઓડી દે તારી, ના રાખ ભેજાંમાં ખીલકુલ ફાંકો,
નહી તો જાણજે બચ્યાજી કે હું છું તારો કુપલીકેટ કાકો,
યાદ રાખજે કે મને મારવાં જતાં તુંજ થડી કરી જશે ટાકો,
માય તું એમ કંઈ કરેછ, શું તારો દોવસ ફરથો છે વાંકો.

મેજર માકુજી—અને મારા તરફથી તારા નવાબ નાદીરખાનને કેહજે કે—

વેચ ના વેચ ના નાદીરખાન તારા વરસ,
લડવામા છેયે હમો તારાથી સરસ,
હાડકાં પાંસરા તારાની ખીમો બોટી કરસું,
ને નસીબને તાબે થઈ સુખેથી મરસું.

અસરક્રિયાને—બાત શું જાનાયે આલી. ઓર કુચ ફરમાશ નામવર ?

સહુઆત્મા મંચેરશાહ—કેમ કમળખત, તું ફરમાશ ને કુમાસ શાનો કરવા ઉભો ! મારે તારા નવાબ નાદીરખાનને એટલીજ સલાહ દેવી છે કે મારા અને એના રાજ્ય તથા રૈયતની સલામતી

ખાતર બનતાં લગી લડાઈ કરવી નહીં, પણ તે છતાં એના
ભેજામાં રાહ હોય તો લલે મારી સામે આવી બંધ. હમે
ચાહે પાણી પીને તૈયાર છીએ.

અસરક્રખાત—અરે માહરાજ, એમાં તમે નવું તે શું કહ્યું!

દમદાટી મારામારી ને કાપાકાપી કરવી એ તો રાજાઓકા ધર્મ હય,
માટે તમે એક જણા લડી વઢી મરો તો ધસમે કયા શરમ હય?

મહાત્મા મંચેરશાહ—ભુલેછ! ભુલેછ! મીયાં અસરક્રખાત, તું
ભુલેછ! માટે એ મીયાંજી તારા નવાખ નાદીરખાતને કેહજે કે—
નથી તારી કે મારી વચ્ચે કાંઈ પણ સગાઈ,
નથી થતો તું મારો કે મારા બાપનો જમાઈ,
જગત બાણેજ કે છે તું એક જગરો ઘાટકી કસાઈ,
હાર થસે તારી એમાં છે નહીં જરા પણ નવાઈ.

અસરક્રખાત—એવઘી માફ છે માહરાજ, પણ મારે ખુલ્લે ખુલ્લું
જણાવવું જોઈએ કે—

નામ મારું અસરક્રખાત મવાલીઓનો સરદાર છું,
જહાન ઓલખેચ કે હું એક જગરો દગાખાઝ છું.

મહાત્મા મંચેરશાહ—ચુપ! ચુપ! એ હસમખોર દગલખાઝ કુતરા,
એકદમ ચુપ થા. એ તું કોણની સામે બોલવાની સરકસી કરેછ? તાકાત છે તારી એ કમબખત અસરક્રખાત મારી સામે થવા,
હમો નહીં રહેશે બળે વાર આય ધર્તીપર ખાવા પીવા,
માફજી, કહો એ બુખખને અહીંથી એકદમ ચાલી જવા,
નહીં તો કરશ હું તાબડતોબ એની અહીં ને અહીંજ દવા.

મેજર માફજી—ચુપ! એકદમ મુગો રહેજે અસરક્રખાત, નહીં તો
આય મારી તલવારના એક ઝટકે તારા બદનનાં ચાર ચીરચાંજ
કરી નાખજી.

રાણી શહેરખાનુ—

બાળુ થા મુવા અસરક્રખાત કેઠેના બેસરમ ચોર,
મલસે તું ને હમો તરફથી મોટાં જેવાં છોલેલાં ખોર,
દમદાટી ને ચેચી તારી ખુદાખાતર સદા માટે છોડ,
નહીં તો છટકાવસ ડોકું તારું આય તલવારથી તાબડતોડ.

મહાત્મા મંચેરશાહ—વાર, જા, જઈને તારા નવાળ નાદીરખાનને કહેજે કે મને એનો રૂકકો સહીસલામત મળ્યો છે, જે માટે હું એનો મોટો ઉપકાર માનું છું, પણ દલગીર છું કે હાલ તુરત એ રૂકકનો જવાબ આપી શકતો નથી, પણ મારી રાખત સાથે એ બાબદસર મસલહત ચલાવી મારા special પેગામચી સાથે થોડાજ વખતમાં એ રૂકકનો વલતો જવાબ એને હાથોહાથ પોંહચાડવામાં આવશે, માટે એને એ બાબદસર જરા પણ શીકર ચીંતા કરવી નહીં.

અસરફખાન—જઈસા આપ નામવરકા હુકમ.

(એમ કહી પેલા અસરફખાન દરબાર રૂમ છોડી લાંબી પુર ઝડપે ચાલતો થઈ ગયો.)

મહાત્મા મંચેરશાહ—(અસરફખાનના જવાબ બાદ) મારા બાહદુર વીરક્ષાઓ, હું ધારું છું કે તમે સઘળા લુખા થયા હશે, અને તમારા પેટમાં કકરી પડી હશે. માટે હું આ સલા અત્રે બરખાસ્ત કરું છું, અને એક કલાકના વીસામા બાદ પાછી આ સલા ભરી પેલા નવાળ નાદીરખાનના રૂકકનો જવાબ મોકલવા તથા બવીશયમાં શું શું પગલાં ભરવાં, તે ઉપર વાદવીવાદ ચલાવવામાં આવશે.

સઘળા સભાસદો—કયુલ મંજુર, નામવર.

મહાત્મા મંચેરશાહ—હીક ત્યારે, ચાલો હાલ તુરત વેળા દરબાર બરખાસ્ત કરો અને પીઠાં તરફ કદમ ધરો.

એક કલાકના વીસામા બાદ સલા પાછી દરબાર રૂમમાં ભેગી મંડી, જ્યાં જ્યારે ઘણો ગરમાગરમ વાદવીવાદ ચાલવા લાગ્યો ત્યારે તે વચ્ચે સેવક બોલી ઉઠ્યો—

“ઓ મારા રાજ્યના ઝમકતા ઝવાલીરો, હવે તમે છેવટના જે તે હરાવ ઉપર આવી જાવ. આપણે નવાળ નાદીરખાન સામે લડવું કે શુપચૂપ ગોદરાં ઝોઢી મુઠ જવું?”

મૈજર માફુજી—માહરાજ, હમો એવા ઠરાવ ઉપર આવ્યા છીએ કે આપણે નવાજ નાદીરખાન સામે લડવું, લડવું ને ફર લડવું, કારણ કે પેલો મરહુમ કવી સવદેશી સેકસપીયર સોલુ સીકંદર કહી ગયોજ કે “પારસી! પારસી! તને (ધસ્તા ભાડુતો સાથે) લડી મરતાં વાર શી?” એવું આપણું કુદરતી લડાયક ખમીર છે તો આજે એ ખમીરના ખતપાઉં ભુજ નાંખવાજ ત્રેધએ.

પ્રધાનજી—પણ માહરાજ, અત્રે હું તમો નામવરતું ધ્યાન ખેંચવાની રજા લેઉં છું કે હાલને કાળ આપણા રાજ્યમાં મેનીનજમતીસનો રોગ ચાલે છે, અને રૈયતનો મોટો ભાગ એ દરદથી પટકાઈ પડેલો છે, માટે એવા સંજોગો વચ્ચે મને ધાસ્તી છે કે આપણે દુશ્મન સામે ઉભા કેમ રહી શકશું?

કરનલ કોપરથાસ—ખેરીકર રહો પ્રધાનજી પુનઃચંદ, એ માટે તમો ખેરીકર રહો. ઉભા નહી રહી શકશું તો તે માટે આપણે લડાઈના મેદાનમાં પેલી નવી કેનવાસ ફેલડીંગ એર (ખુશી) સાથે રાખીશું. એ બાબદમ્મર સવળો બંદોબસ્ત કરવાનું હું મારે માથે લેઉં છું.

મહાત્મા મંચેરશાહ—શાખાશ! કરનલ કાવસજી કોપરથાસ ઉર્ફે આઈસીનથાસ, શાખાશ! તમો મારા બાહદુર વીરલાઓની આવી બાહદુરી, હીંમત તથા રાજ્ય તરફની વફાદારી જોતાં મારી છાતી ખુશાળીથી ચઢાઉં તાડીની માફક ઉભરી આવે છે.

કરનલ કાવસજી—એઅદબી માફ છે માહરાજ, મારે તમો નામવર ને એટલી અરજ કરવી છે કે આપણે સઘળા સારી રીતે જાણુએ છીએ કે હાલને કાળ આપણું લશકર ધાસ્તી ખાઈને ખીલકુલ અશક્ત થઈ પડ્યું છે. માટે એ સંજોગો ધ્યાનમાં લઈ હું તમો માનવંતને એક સુચના કરું છું કે હિંદુસ્તાનમાં વસ્તા સઘલા જરથોસ્તી લડાયક વીર તરોને એ લડાઈની ખખર આપવા “જમે-જમશેદ,” “કાતરયુ-ગેપ” વગેરે પેપરોમાં એક જાહેર ખખર અને થાંભલાપર પોસ્ટરો મારવાં જોઈએ કે—

“જોઈએ છે! જોઈએ છે! ફણસવાડીના માનવંત પારસી માહુરાજ મહાત્મા મંચેરશાહને એના દુશમન નાગદેવીના નવાખ નાદીરખાન સામે લડવા હીંદુસ્તાનમાં વસ્તા બાહુદર પારસી વીરલાઓની ધરખમ ઉધાર મદદ જોઈએ છે. માટે જે લોકો લડવા તૈયાર હોય તે લોકોએ તુરત ફણસવાડી ઉપડી આવવું. આશા રાખવામાં આવે છે કે સધળા બાહુદર જરથોસ્તી ખસ્તેકુસ્તીયાનો પોતાના જાતભાઈ પારસી માહુરાજના બચાવ ખાતર સેંકડો તો શું પણ હજારોની સંખ્યામાં (કુંબરવાડી-પરથી) ઉતરી પડશે.”

અગત્યની નોંધ—જે બાહુદર જરથોસ્તીઓ લડાઈમાં માર્યા જશે, તે લોકનાં કુટુંબનું ભરણપોશણ કરવાની માહુરાજ મંચેરશાહ જોખમદારી પોતાને માથે ઉપાડી લેય છે. વાસ્તે બાહુદર જરથોસ્તીઓ, વેકો! ઉઠો! જાઓ! અને એકદમ ફણસવાડી તરફ કુચ કરો.”

કરનલ કાવસજી—મારી ચોકક્સ ખાત્રી છે નામવર કે એ યાદીને માન આપી હજારો બાહુદર જરથોસ્તીઓ આપ માનવંતને મદદ કરવા મારતી ગાડીએ દોડી આવશે.

મહાત્મા મંચેરશાહ—હા, પણ ગાડી બાડાં કાણ આપશે! પંચાયત કે? ચાલો કંઈ નહીં, જોઈશું. એ વાત પછી થઈ રહેશે. મગર કાવસજીયા, એ વાતથી મારા જીગર ઉપર ઉંડી અસર થઈ છે. પણ આ બાબદસર પહેલે મારે અત્રે લેખા મલેલા આપણા રાજ્યના અમલદારોનું મત જાણવું જોઈએ.

અમલદારો સધળા સાથે—માહુરાજ, હમો કરનલ કાવસજીની સુચનાને હમારા તરફથી ચવલી બાંબુનો મજબુત ટેકો આપ્યો છીએ.

મહાત્મા મંચેરશાહ—સારે મારા વફાદાર પ્રધાનજી પુનમચંદ, તમો કરનલ કાવસજીની સુચના મુજબ પારસી છાપાઓમાં ઉપલી યાદી પ્રગટ કરાવવા માટે સધળો બંદોબસ્ત કરો. પણ

મારા શુભ દેશખંડુઓ, પેલા મુજી નવાંખ નાદીરખાનને એના
રૂકકાનો જવાબ આપવાની ફરજ આપણે માથે રહેલી હોવાથી,
તે રૂકકાના જવાબમાં મેં એક ખરડો તૈયાર કીધેલો છે, તે હું
અત્રે તમો આગળ રજુ કરું છું—

‘મદારી માહલ,’

ફજીસવાડી, તા. ૨૪ મી માર્ચ ૧૮૨૦.

હીઝ (સાત ફુટ) હાઇનેસ નવાખ નાદીરખાન ઓફ નાગદેવી,

હવાઈ કીલ્લા (પાણીની ભીંટની પછવાડે),
નાગદેવી.

જાત—આપ નામવરનો હમદાદી તથા ધમકાનો રૂકકો મને
મળ્યો છે, જે વાંચી મને ઘણીજ દલગીરી તથા ગુસ્સો ઉત્પન્ન
થયો છે. પણ બચ્ચા નાદીરખાન, તું મને કંઈ બોલ્યું ફોલ્યું સમજેછ
શું કે હું તને ગુપચુપ તાબે થઈ જાઉં? અરે મીયાં તું ભુલ કરેછ,
પણ જરા સાંભલી લે કે—

સમજના નહીં અમ પારસી લોકકુ પોચી માઠીકા,
જો દરકાર કરે તેરી અધસી સુકકી હમ દાટીકા,
એક પારસી બચ્ચે કુસતાને મેં લેતે હો તું મ મળહ,
પણ, માલમ છે તુંને એની તને શું મલશે સજ,
લડાઈ કરને કું મેરી રૈયતને દીયા હય મેરેકુ રજ,
ફફડાવસું તારા મહેલ ઉપર હમારી ઝોઝેસની ધજા.

બચ્ચા નાદીરખાન, તારા રૂકકાના જવાબમાં અત્રે હું તુંને
ખુલ્લે ખુલ્લું જણાવી દેઉં છ કે મેં અને મારી રૈયતે તારું Challenge
ઉઠાડી લીધું છે અને અમા તારી સામે લડવા તૈયાર છીએ. પણ
તુંને હમો એટલી અરજ કર્યે છીએ કે હાલને કાળ હમારા રાજ્યમાં
મેનીનજાઈસનો રાગ મોટા પ્રમાણમાં ફાટી નીકલેલો છે અને રૈયત
નો મોટો ભાગ એ દરદથી પીડાતો હોવાને લીધે તારી સામે લડવા
અશક્ત છે, માટે તુંને હમો એટલી આજીજ કરીએ છ કે મેહરખાની.

કરી એકાદ મહીના પછી તું હમોપર ચઢાઈ લઈ આવશે તો હમો તારો મોટો આહાર માનસું અને અવારનવાર નાટક સીનેમાની ખોદખખસ પાસ મોકલતા રહીશું.

લી. તારો માનીતો દુશ્મન,
મહાત્મા મંચેરશાહ એન્ડ ફેશનવાડી.

આ ઉપલા ખરડાને સહામાં એકઠા મલેલા સઘળા અમલદારો નો પુરતો ટેકો મલવાયી મેં મારા special પેગામચી મીયા અજમલખાન પાસે તે તાકીદે નવાખ નાદીરખાન ઉપર મોકલી આપવાને પ્રધાનજીને હુકમ કીધો, અને લડાઈ સારૂ બધો બંદોબસ્ત કરવા માટે તાકીદ કીધી.

જોતજોતામાં ૧૫ દીવસ નીકળી ગયા, અને તે દરમિયાન મારી પેપરોમાં છપાયલી યાદીને માન આપી મુંબઈ, સુરત, ઉડવાડા, નવસારી તથા બીજા અનેક ગામો તથા શેહરોમાંથી શુરા જરથોસ્તી બસ્તેકુસ્તીયાનો હજારોની સંખ્યામાં મારા રાજ્ય તરફથી લડવા સારૂ જે પણ હાથમાં હથથારો આવ્યા તે લઈ ફેશનવાડી ઉતરી આવ્યા, અને આખું રાજ્ય બહાદુર જરથોસ્તીઓથી ગાળવાજી રહ્યું. મેજર માકુજીએ આ બહાદુર પારસીઓને થોડીક મીલીટરી ટ્રેનીંગ આપી હુશયાર કીધા, અને સઘળાઓ પેલો શીફરેલ નવાખ ફેશનવાડી રાજ્ય ઉપર ક્યારે ચઢાઈ લાવશે, તેની રાહ જોતા બેઠા.

એમ કરતા બીજા ૧૫ દીવસ પસાર થઈ ગયા અને તે પછીના વલતેદીવસે સહવારે જ્યારે હું મારા મહેલમાં એસી દુધના પદ્ધ ખાતો હતો ત્યારે “મારો! કાપો! ઇનકલાખ ઝીંદાબાદ! નવાખ નાદીરખાન કી જયના!” પોકારો મારા કાન ઉપર પડ્યા, કે તુરત આંખ ઉપર દુરબીન ધરીને જોયું તો લોટોનું એક જખરદસ્ત મોઢું ટાળું મહેલ તરફ પોતાનો રસ્તો કાપતું હતું, જે ઉપરથી મારી ખાત્રી થઈ કે નવાખ નાદીરખાન પોતાના લશકર સાથે ફેશનવાડી રાજ્ય ઉપર ચઢાઈ લાવ્યો હતો, તેથી તુરત મેજર માકુજીને ખ્યુગલ ટુટી મારા

ગામેગામથી બસતેકુચીયાને। હજારોની સંખ્યામાં રાબજી મંચેરશાહ તરફથી લડવા ફેલુસવાડી

જિલ્લાની ગણતરી-૨૦૧ / સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૭

જર્મની હોલેંડ વીગેરે ઘણાક યુરોપીઅન દેશો

અલીનની ચેમ્પર ઓફ
કોમર્સના અને જર્મનીની
જંતુ વીધાની કોલેજના વડા
શાસ્ત્રી ડાક્ટર ઓફ્ટ કહે છે
કે મેં ગોદરેજના નાહવાના
સાબુની બહુ બારીક તપાસ
કરી છે અને મારો મત એવો
છે કે એ સાબુથી ટાઇફોઇડ
તાપનાં અને બીજાં દરદોનાં
જંતુઓ માણસનાં શરીરથી
દૂર રહે છે.

આમડીના દરદોના અનુ-
ભવવાળા એક જર્મન
રસાયણી હેર કારલ હુસુત-
ઝમેનીએ મુજબ લખ્યું છે-
બહુ બારીક રસાયણીક તપાસ
કરીને હવે હું હીમતથી કહું
છું કે શરીરની સુખાકારી
વધારવામાં તમારા સાબુ પેહેલે
દરજાનાં ગણી શકાય.

મુંબઈ સરકારના માજી
કેમીકલ એનેલાઈઝર ડીકી-
નસન કહે છે કે ગોદરેજના
નાહવાના સાબુ દરેક વાતે
ઉત્તમ છે.

ગોદરેજના

નાહવાના સાબુ

આયાત કરે છે.

ઇંગ્લીશ, જર્મન અને ફ્રેંચ
ડાક્ટરો તેમજ બીજા સાયન-
ટીસ્ટોએ આપેલા ગોદરે-

જના નાહવાના સાબુઓ

માટેના ઉંચા અભીપ્રાયોની

જાણ થતાં, જર્મન અને ફ્રેંચ

વેપારીઓ હવે પોતાના દેશમાં

ગોદરેજના નાહવાના

સાબુઓ આયાત કરે છે.

ગોદરેજ સોપ્સ

લીમીટેડ, મુંબઈ.

સોલ
એજન્ટસ: નાદીરશાહ, પ્રીંટર એન્ડ કું., મુંબઈ.

બહાદુર સીપાઈઓને લડાઈ માટે તૈયાર થઈ મહેલ આગલ લેવા
થવાને હુકમ કર્યો.

જેવો નવાખ નાદીરખાન મહેલ તજદીક આવી
પોહ્યો, કે પુરત સેવક લેને આવકાર આપવા બહાર પડ્યો અને
નવાખ નાદીરખાનને બનતાં લગી લડાઈ નહીં કરવાને સમજાવ્યો,
પણ નવાખ નાદીરખાન એકનો એ થયો નહીં. ત્યારે ગુસ્સાના
આવેશમાં આવી જઈ સેવક પુકારી ઉઠ્યો—

નીરહોસના લોહીથી ખરડાસે નાદીરખાન તારા પાંચ હાથ,
બાકીનાં લડસે મારા શુરા સીપાઈઓ તારી સાથ.
લોહીના ખાખોડ્યાંથી બનસે આખું શરૂર સ્ત્રીમીઝ બાથ,
જે બેઠું કેહસે, અરરરર આ શું થઈ ગયુંરે! મારા દીનાનાથ.

નાદીરખાન—અલ, અલ, એ હનુમંતાર પારસા, એ મળ
અંખાંદરાઝી તું કીમતે સાથ કરના હય. અરે તુંજે માહુમ હય—
નવાખ તું મય નાગદેવીક, નામ હય મેરા નાદીરખાન,
એ પારસીના શુચાઈ મંચી, કાદી નાખસ તારો કચરખાન.
દોઢીત આંર છના આદના હય તો લે પહાંસે રખસદે પાનદાન,
નાખુક કરે દાહુગા તેરા મકા, માયા કુંઠ, માસાકા ખાનદાન.

મહાત્મા મંચેરશાહ—અસ! અસ! મીંચાઈ, હવે થાયું અતેશું
થયુંછ! જો એમજ છે તો ખચ્યાઈ આવી જા આઝાદ મેદાનમાં.

(કેવોડરે મુકર મેચ રમવા).

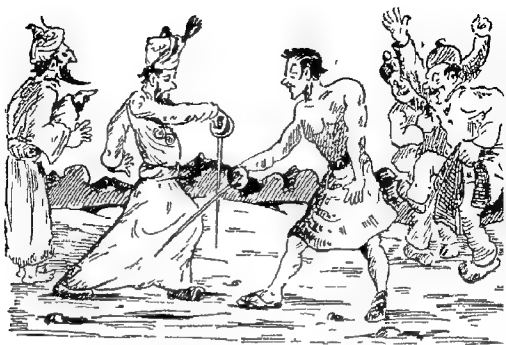
એકએકે એક આબુતુલું લશ્કરે એકમેકના કિયર તુટી પડ્યું,
અને લડતાં લડતાં સઘળા તજદીકના એક મંજવરે કીસ્લા તરફ ગયા,
કે જ્યાં એક ઘાણીજત ખુનખાર લડાઈ શરૂ થઈ, અને આખા કીસ્લો
ધાયણ થયલા તેમજ અનર્થી મારવા અથવા સીપાઈઓના લોહીથી લગાઈ
ગયો, જે દેખાવ જોઈ અનીચીપાણીનીએ બાંહેડી કીધું જે તાનસાનો
વલાવ હોલાઈ જાય છે. નવાખ નાદીરખાન તથા સેવક એક બાબુ
હોલા રહી આ છાતી કાઢી નાખનારા દેખાયા નવધાર આશુઓ રડી

ધણીજ મંભીરનાથી નીહાલતા હતા, અને જ્યારે મારાથી આ કરીશું દેખાવ નહીં જોવાઈ શકાયો, સારે નવાળ નાદીરખાન આગળ જઈ તેને નરમાસથી કહ્યું, “નવાળ નાદીરખાન, અત્રે આ મારામારી અને કાપાકાપી નીહાલવા પછી હું તુંને એટલી અરજ કરું છું કે આપણો બંને વચ્ચેની ખટપટ તથા હુજ્જતને લીધે નકામા આ બીચારા ગરીબ નીરદોસ સીપાઇઓ જનથી મારવા જાય છે, અને એ લડાઈ વધુવાર આગલ નહીં ચાલે તેટલા માટે અને આ બાબતનો છેવટનો લટકોફટકો કરવા માટે હું તુંને મારી સાથે તલવારખાજી ખેલવાને ખુલ્લી challenge કરું છું, અને આશા રાખું છું કે આપણી રૈયતનાં ભલાં ખાતર તું આ મારી એલેન્જ ઉપાડી લેશે.”

આ સાંભલી નવાળ નાદીરખાન બોલી ઉઠ્યો, “એ સત્યવાદી અમદાવાદી, ફણસવાદીકો રાજા મહાત્મા મંચેરશાહ, મારી તથા તારી રૈયત તરફના તારા આવા ચાહ તથા લાગણી માટે હું તુંને મારી રૈયત તથા મારા તરફથી ધન્યવાદ આપું છું, અને તારી સાથે તલવારખાજી ખેલવાની તારી એલંજ એક સરતે કબુલ રાખું છું, કે જો આપણે ખેડમાંથી જે એક જણની હાર થાય, ઘાયલ થાય, અથવા જે પશુ થાય તો તેને તાબે થઈ રાજપાત તથા સઘળું તજ એકદમ ચાલી જવું, અને જો તું આ સરત કબુલ રાખતો હોય તો હું તારી સાથે તલવારખાજી ખેલવા તૈયાર થવસ. માટે તારો શું જવાબ છે તે મને અત્રે જણાવ.”

તુરત વાયરલેસ આરફતે હું મારા રાજ્યના અમલદારોને consult કરી ઉપલી સરતે નવાળ નાદીરખાન સાથે તલવારખાજી ખેલવા તૈયાર થયો, કે પછી ખુબલ ટુંકી ખુમરાણો કરી “ખમા ! ખમા ! લડાઈ કરનેકા બંધ કરો, સલાહ હો ગઈ હય !” એમ સઘળા સીપાહીઓને વાકેફ કરવામાં આવ્યા અને આ સાંભલી સીપાહી બચ્ચાઓએ “મહાત્મા મંચેરશાહકી જય ! નવાળ નાદીરખાનકી જય !” કરીને ખુશાલીના પોકારોથી આખું મેદાન ગળવી મુક્યું.

સદળા સીપાહીઓ ખુશાલીમાં આવી જઈ નવાબ નાદીરખા
તથા મારી આબુબાબુ ફરી વલ્યા કે તુરત નવાબ નાદીરખા
તથા સેવકે બોંય ચઢાવી તલવારખાજ ખેલવાનું શરૂ કરીયું.

મહાત્મા મંચેરશાહ—ચલ આવી જવ મીયાજ મારા સપાટામાં.

નવાબ નાદીરખાન—ચલ એ છોકરી, તું' યહાં કીસકો ડરાતા હય

મહાત્મા મંચેરશાહ—આવ તારું માથું તલવારના એકજ ફટકા
પતંગની માફક ઉડારી મુકું.

નવાબ નાદીરખાન—આવ તારું લેબું કાઢી કટલેશ કરી ખાધ જવું

મહાત્મા મંચેરશાહ—આવ તારા પગ ને મુંડી કાપી ખર
મુંડીનો રસ કરી પી જવું.

નવાબ નાદીરખાન—આવ તારું કલેબું કાપું કલેજ ગુર
ભાજમાં પકાવી ચાવી જવું.

એવામાં લડતાં લડતાં નવાબ નાદીરખાનના હાથમાંથી તલવ
ગળડી પડતાં નવાબ નાદીરખાને યુધ્ધ! યુધ્ધ! કરીને બુમ પાડી.

મહાત્મા મંચેરશાહ—અરે યુધ્ધખી નહીં ને કુધ્ધખી નહીં! પ
વારું જ, મારું ક્યાની લોહી બતાવી આપું છું.

એમ કહી મેં મારા હાથમાંથી તલવાર ફેંકી દીધી અને અમે બંને
જણા હાથોહાથ ધક્કામુકકી તથા લાતાલાતી ઉપર આવી ગયા.

નવાબ નાદીરખાન—લેએ લેએ લેએ.

મહાત્મા મંચેરશાહ—દેએ દેએ દેએ.

નવાબ નાદીરખાન—કયુ ઓર કુછ ચાહીયે?

મહાત્મા મંચેરશાહ—હાં હાં સ્વરાજ ચાહીયે?

નવાબ નાદીરખાન—“જબી લેવ એ પેટમે.”

એમ બોલી નાદીરખાને સેવકને પેટમાં મકકમ લાત મારી અને
જમીન ઉપર ચતોપાટ પડતાં મેં નાદીરખાનને કહ્યું—

“લાગીછ દુખવા કમ્મર મારી, આંખે આવે છે તમ્મર,
એ હાથ જોડી કહુંછ કે મીંયા ખુદા ખાતર બસ કર.
હાથો મારા ચવરેછ ધણા, થાયેછ મને અકરવકર,
વખત આવવે મીંયાજી તારી લેવસ બરાબર બજાર.

નવાબ નાદીરખાન—જ, જા, ઉલ્લુ તેં બજાર લીધી. હવે આવતે
લવ બજાર લે જે! કયું જમાદાર અસરફખાન, કઈસી બજાઈ?

જમાદાર અસરફખાન—ખોત અછછી બજાઈ, નામવર, ખોત
અછછી બજાઈ, વાહુવાજી વાહુવા.

મહાત્મા મંચેરશાહ—ચુપ! ચુપ! ઓ હરામખોર બાયલા
નાદીરખાન, તેં પેટમાં મુકકી મારી તેમાં તેં શું હુશયારી મારી?

નવાબ નાદીરખાન—અરે ઓ હજામરા મંચેરશાહ, પડ્યો પડ્યો
હજુ ચેંચી કરેછ. આખરમાં મુગો મર નહીં તો તારો જીવ
લેવસ.

મહાત્મા મંચેરશાહ—અફસોસ! ફજસવાડીના માહરાજ મહાત્મા
મંચેરશાહ, આય તારી શી દશા! અફસોસ! અફસોસ! અરેરે,
જે એક વખત સોનાના તખત ઉપર બેસી ૦૦૦૦૦૦૦૦૪
આદમીઓ ઉપર હકુમત ચલાવતો તો, જે રાજ ગાદી ઉપર
બેસી એકકી વખતે પેટ પસવારીને પાંચ પાંચ શેર દુધ

પીતો'તો, તે ખીચારો આજે આ લડાઈના મેદાનમાં ખાયલ થઈ પડ્યોછ. અફસોસ! અફસોસ!

પ્રધાનજી—એઅહીં માફ છે માહારાજ, પણ હવે વીલાપ કરવો તદ્દન ફાકટ છે. મેં તમો નામવરને ઘણી વખત ના કહ્યું કે લડાઈ કરવાની માંડી વાલો, પણ તમોએ ખીલકુલ માન્યું નહીં. માહારાજ પેલી સંસ્ક્રીટમાં કહેવત છે કે 'અતી લોભમ માહ પાપમ,' તે કહેવત તમોને બરોબર લાગુ પડે છે.

મહુદ્રમા મંચેરશાહ—અરે આપુ! મને શું ખબર કે હું આવી રીતે પેટમાં સુકડી ખાઈને લડાઈના મેદાનમાં પડસ. ચાલો, જે થયું તે ભલાંને કાળે થયું.

એમ બોલતાં બોલતાં સેવક એકાએક બેશુધ થઈ ગયો અને બધી ગડબડ સડબડ વચ્ચે નવાબ નાદીરખાને, રાણી શેહરબાનુને પોતાની સાથે જવાને હુકમ કીધો.

નવાબ નાદીરખાન—ચાલ અય ખુબસુરત ઝોરત, હવે તું ચાલ હમારી સાથે, નહીં તો તુંને બેરબુલમથી અહીંથી હુપાડી જઈશું.

રાણી શેહરબાનુ—નહીં! નહીં! હું મરતાંથી અહીંથી ખસવાની નથી. હું મારા રાજવંશી ભરથાર મંચેરશાહને છોડી, મુવા મગોલ નાદીરખાન, તારી સાથે કદી આવનાર નથી.

નવાબ નાદીરખાન—બસ, નહીં! તારે હમો સાથે આવવુંજ પડસે.

શેહરાં—(ફટન કરતાં) ઓ મારા મંચેરશાહ રેએએએએ! એ તમે મને શું દમો દીધો રેએએએએ! મને ખીલકુલ લટકાવી મારી રેએએએએ! અરે મારા રાજવંશી મંચેરશાહ, મોહકું બોલો રેએએએએ કંઈ તો બોલો રેએએએએ! એમ શું જુદાઈ કરોછ રેએએએએ! હાય! હાય રેએએએએ! ઓ મારા મંચેરશાહ રેએએએએ! ઓ મારા માય રેએએએએ! ઓ! ઓ! ઓ!

નવાબ નાદીરખાન—ચાલરે મંચેરશાહ ફંચેરશાહવાલી! હવે તું ચાલેછ કે નહીં! હવે ઘણું અતેરું થયું! (જતાં જતાં)

અય સત્યવાદી રાજા મંચેરશાહ ઓફ ફણસવાડી,
પોહ્યાડસ હવે હું તુંને અહીંથી સીધો કુંઝરવાડી.
વાપરસ તારી નીરતે હું રાજગાદી મોતરગાડી,
તારી ચીમોરની વાડીની હવે હું પીવસ ખજુરાની તાડી.

“નવાખ નાદીરખાન કી જય ! ઇંનકલાંખ જીંદાબાદ !” ના મોટા
પોકારો વચ્ચે નવાખ નાદીરખાન, રાણી શેહરખાનુને જોરજુલમથી
હાડી પોતાના સીપાઈઓ સાથે લાંથી ઝડપથી ચાલતો થયો.
જે બાદ સેવકે પાછો પુર શુધ્ધીમાં આવવાથી આંજુબાંજુ ડોકાં
ફેરવી જોવા માંડ્યું.

મહાત્મા મંચેરશાહ—અરે! હું ક્યાં છું?

કરનલ કાવસજી—માહરાજ, એ તો તમો પાંજરાપોળમાં પડેલા છેવ.

મહાત્મા મંચેરશાહ—ને મારી મીઠી શરખત જેવી શેહરાં ક્યાં છે?

મેજર માકુજી—માહરાજ, માહરાણી શેહરખાનુને તો મગોલો
જખરજસ્તીથી હાડી ગયાછ.

મહાત્મા મંચેરશાહ—હેં! હેં! શું બોલોછ મેજર માકુજી! અરે
ઓ મારી મીઠી શેહરાં! તું મને લટકતો મુકી ક્યાં ચાલી ગઈ?
જરા કાંઈ બોલતો ખરી! ઓ ખાક પરવરદેગાર, આ મારી શી
હાલત! અફસોસ! અફસોસ!

પ્રધાનજી—માહરાજ, જરા ઠંડા પરો. કુન્યામાં ચઢતી પડતી તો સર્વની
હોય છે. એ તો ખુદરતનો કાયદો છે—

‘હાર જીત સબકી હોતી હય,
કીસીકા પતલુન કીસીકી ઘોતી હય,
ધસમે બાત બડી કયા મોટી હય,
શેહરાં કબી હસતી કબી રોતી હય!

મહાત્મા મંચેરશાહ—પ્રધાનજી—

જુલાખ લીધા પછી ખાધેલું શું કામનું,
આખર ગઈ પછી જીવેલું શું કામનું—

બસ! બસ! હવે મારું તદ્દન આવી બન્યું છે. પ્રધાનશ્રી પુનમચંદ, મેજર માકુશ્રી, તથા કરનલ કાવસશ્રી કોપરબાસ, હું હવે હીમાલય પર્વત ઉપર જઈને સાધુ બની મારી જીંદગીના છેલ્લા દીવસો ગુળરવા માગું છું, અને જો મહારાણી શેહરબાનુ કોઈ કાપડીયાના સેલમાં અથવા કોઈ સોની દરજીની દુકાને કેઠે તમો લોકને બુલે ચુકે મલે, તો કેહજો કે મહાત્મા મંચેરશાહ તો હીમાલય પર્વત ઉપર જઈને સાધુ બની ગયાછ. માટે જો એ મને મલવા માંગતી હોય, અથવા એનાં કપડાં લેવાના બીલ હોય તો તે માટે ઉધરાણીએ કાપડીયાને હીમાલયપર મોકલી આપવાને કેહજો. જોય સમજો—

રાજા ઉં મેં ફજુસવાડીકા, મંચેરશાહ છે મેરા નામ,
બનસે હીમાલય પર્વત હવે પછીનું મારું સદા રહેઠાણ.
મલવા આવજો પર્વત ઉપર, પડે જો કુચ મેરા કામ,
બનસાફ અને સલાહ માટે, લેવસ નહીં કુચ્છ દામ.

કરનલ કાવસશ્રી—માહરાજ, એ વીસે તમો બેરીકર રહો. પણ પચાન રાખજો માહરાજ, કે જ્યાં સુધી આ પારસી બચ્ચો પેલા કમખખત નવાબ નાદીરખાન ઉપર વેર લેશે નહીં, ત્યાં સુધી અત્ર કો પાણીને હાથ લગાડશે નહીં. કદાચ વીસકીની બાટલીને હાથ લાગી જાય તો ક્ષમા કરશો, મહારાજ!

મહાત્મા મંચેરશાહ—નહીં એમ ના કરતા કરનલ કાવસશ્રી, મારા સમ. તમે એમ અપવાસ ના કરતા, તમો આવો પીવો નહીં તોબી લીંબુ અમસચું મોહનામાં મુકજો.

કરનલ કાવસશ્રી—બનસે નહીં—કોઈ કાલેબી બનસે નહીં.

મહાત્મા મંચેરશા—અને મેજર માકુશ્રી, તમો પણ મારી સાથે હીમાલય પર્વત ઉપર તપ કરવા ચાલો, કે સુખે દુઃખે મને કામ આવો.

મેજર માકુશ્રી—જેવો તમારો હુકમ નામવર.

મહાત્મા મંચેરશાહ—ત્યારે પ્રધાનશ્રી, કરનલ કાવસશ્રી તથા મારા વફાદાર સીપાહીઓ, હવે અમે હીમાલય પર્વત ઉપર જઈએ છ (રડતાં) એ ગમગીનીમાં ગીરફતાર ચયલા દોજખી

હુન્યાનાં હુખી પારસી માહરાજ મંચેરશાહ ઓફ ફ્રેન્સવાડી,
આ તારી શી દશા! અફસોસ! અફસોસ!

પ્રધાનશ્રી, કરનલ કાવસશી તથા સેપાહીઓ—અફસોસ! દસે
હજાર અફસોસ!

રાજ્યના વફાદાર અમલદારો તથા સીપાહીઓની ભારે દલગીરી
વચ્ચે સેવકે તથા મેજર માકુશીએ ત્યાંથી ખરતી લીધી.

હવે પ્રીય વાંચનાર, અત્રે હું તારું ધ્યાન હિમાલય પર્વત
ઉપર દોરવી લઈ જઈ છું, તે માટે હું આશા રાખું છું કે તું
મને હરગુજર કરશે

(હિમાલય પર્વત ઉપર એક ખુણામાં ઝુપડાંની પાસે સાધુના
કપડામાં સજ થઈ એક પત્થર ઉપર સેવકે મહાત્મા મંચેરશાહ માલા
જપતા તથા વીલાપ કરતા બેઠેલા છે, અને પાસે મેજર માકુશી
નેરીચોસંગળ પશુ માથે હાથ દઈ બળાપો કરતા બેઠેલા જણાય છે).
મહાત્મા મંચેરશાહ - (વીલાપ કરતાં) યા પરવરદેગાર! આ મારી
હું હાલત! ઓ ફ્રેન્સવાડીના એકપુરા કંગાલ પારસી રાજા
મહાત્મા મંચેરશાહ, આ તારી શી દશા! અફસોસ! અરેરે ને

એક વખત ફણસવાડી ઉપર રાજ ભોગવતો'તો, તે હમણાં આ પર્વત ઉપર સાધુ બન્યોછ! જે એક વખતે ગાદી તકીએ બેસતો'તો, તે આ પત્થર ઉપર બેસેછ અને જે એકઠી વખતે બે બે બાટલી બેવડો પીતો'તો, તે હમણાં એક એક પાણીના ગોટ માટે તવલેછ! ઓ ખુદા, તું મારા ઉપર એટલો બધો ખર્શ કાચ છે? અરે ઓ નસીબ, નસીબ, તારી સામે કોણ થનાર છે!—

બલે હોય રાજ યા બલે હોય હનમ,
બલે હોય ધોબી, યા બલે હોય મોચી,
બલે હોય પાનસોપારીવાલો, યા બલે હોય ગંદેરીવાલો,
પણ નસીબ! નસીબ તું સર્વેથી બે રૂઘલાં આગલજ છે.

મેજર માકુલ—હજી હા, મહારાજ એ નસીબના નખરા આગલ તમારી શેહરાના નખરાં કોઈ બીસાદમાં નથી.

નામવર, લખ્યા લેખ કદી મીટતા નથી તે વાત ખીલકુલ ખરી છે. કેહતી છે કે—

“પુરખ કા રવિ પશ્ચિમે, ગર જો ઉગે પ્રભાત,
લિખા મિટે નહીં નસીબકા, લિખા જો હરિ કે હાથ.”

મહાત્મા મંચેરશાહ—(રડતાં) અરે મારી મીઠી શરખત જેવી શેહરાં, તું હમણાં ક્યાં હશે અને શું કરતી હશે, અને આ તારો રાજવંશી અને હાલમાં બેકાર ભરથાર માટે કેવી ટવલટવલ કરતી હશે! (ખુબ રડે છે).

મેજર માકુલ—ના રડો, મહારાજ ધીરજ ધરો, સૌ સાફ થશે.

મહાત્મા મંચેરશાહ—અરે બધું ખરાબ થઈ ચાલ્યું ને હવે શું સાફ થશે, તારું કખાલ!

એવામાં એકાએક સાધુના કપડામાં એક ફકીર જેવો દેખાતો રાખસ, “જય રામ! જય રામ! રામ બોલો બાય રામ! લેંગી ખખર જખ દેંગા બોલાકે” કરીને ખુબો પાડતો સેવક નજદીક આવ્યો. સેવકે તેને પુછ્યું, “આપ કોણુ હય? ચૌર આપ ક્યા ચાહતે હય?”

ફકીર—બેટા, અમ એક ફકીર આદમી હય. મય ઇંદર ફાલ દેખનેકા ધંધા કરતા હું. આજ પાંચ દીન હુઆ મેં લુખા હું. કુચ ખીલાદે, અલલાહ તેરા લલા કરેંગા.

સેવકને તે ફકીર ઉપર દયા આવવાથી ખીસામાંથી એક પૈસો કહાડી તેને આપ્યો અને પછી તેની સાથે વાતચીતમાં હંડાણથી ઉતરતાં માલમ પડ્યું કે તે ફકીર કોઈજ નહીં, પણ મારો મહેતાજી કુબેરદાસ હતો, કે જેણે મને નાનપણથી કેળવણી આપી હતી અને પૈસે તકે ખુવાર થવાથી તથા જીંદગીથી કંટાળી તે હીમાલય પર્વત ઉપર તપ કરવા આવ્યો હતો. તેને મારો હાથ બતાવતાં મેં પુછ્યું, “જેતીષ માહરાજ, મારા હાથ જોઈને કહો કે મને મારું ફજસવાડીનું ખોયલું રાજ પાછું મલશે કે ?”

ફકીર—મને મારું કરજો માહરાજ, તમારા મનમાં કાંઈ ઓછું ના લાવતા, પણ તમારા હાથ ઉપરથી હું કહી શકું છું કે તમારી શુકરની દશા પુરી થઈ કુકરની દશા બેઠીજ. મારે તમારી ફતેહ કાંઈ કાળે થશે નહીં! તમારા ઉપર સુખને બદલે હંમેશ કુખજ આવશે. તમેને નફાને બદલે સદા નુકસાનીજ થશે, તથા હેરાનગતીજ ભોગવવી પડશે.

મહાત્મા મંચેરશાહ—ના બોલો, જેતીષ માહરાજ, એવું એહું એહું ના બોલો. આ બધું સાંભળતાં મારું કલેજું કપાઈ જાયજ. પણ યાદ રાખજો કે જ્યાં સુધી ક્યાની લોહી આ સત્યવાદી પારસી માહરાજ મંચેરશાહના બદનમાં વહે છે, ત્યાં સુધી આ બાહદુર જરથોસ્તી હુખો જીવન કરવા તૈયાર છે અને સદા તૈયારજ રહેશે.

ફકીર—શાબાશ! માહરાજ શાબાશ! આ તમારી બાહદુરી જોઈ મારું હૃદય પીગલી આવ્યું.

મહાત્મા મંચેરશાહ—હા ખરા. તે દીવસે પેલી મુંઝવણની ખુદાબક્ષ નાટકશાળાના જરથોસ્તી માલેક ખરશેદજી ખરીયામુદી મને અત્રે હીમાલય પર્વત ઉપર મળ્યા ત્યારે મેં એવજીને રડી તતરી, ઢાલાવાલુ કરી તથા બે હાથ જોડી શેઝું કરતા કહ્યું કે, “ખરશેદજી

શેઠ, મારા જેવા એક કમનસીબ જરથોસ્તી ઉપર દયા કરી તમારી નાટકશાળામાં એક door-keeper તરીકે રાખો” ખરશેઠજીના એ દલગીરી જાહેર કરતાં જવાબ આપ્યો કે, “હમો તો B.A. ને M.A. થયલાઓને જ door-keeper તરીકે રાખ્યેછ, માટે મને માફ કરજો.” યા ખુદા! એક વખતનો ફજૂસવાડીનો રાજ તે ડોરકીપર તરીકે રહે! કોઈ કાલે પણ નહીં!

મેજર માકુજી—માહરાજ, તમારું કહેવું બીલકુલ વાજબી છે. પણ નામવર તમે બીલકુલ ચેરીકર રહો. હું તમોને મદદ કરવા તમારી પાસે છેઉં અને સદા તમારી પડખેજ રહેવસ.

મહાત્મા મંચેરશાહ—જીવતા રહો, મેજર માકુજી, જીવતા રહો! જેવ સમજો. હું તમોને નસીબનો ખીજો દાખલો આપુંછ. થોડા દીવસની વાત ઉપર, મેં પેલા પારસી પંચાયતનાં સેક્રેટરી ઉપર કાગલ લખી અરજ કીધી કે મારે લાયક કંઈખી કામ સોંપી મને નોકરીમાં રાખો, હું ખાંખ્યાઓનો ધંધો કરવાખી તૈયાર છું. પણ સાથી લખાઈ આવ્યું કે હમણા તમારે માટે બીલકુલ જગા નથી. માટે હવે મારે કરવું શું તે કોઈ સમજ પડતી નથી. જો જીવપર આવી કરવા જાઉંછ તો હીંમત આવતી નથી. આ પર્વત ઉપરથી કુદકો મારવા માગુંછ, પણ છાતી ચાલતી નથી, અને જો.....

મેજર માકુજી—માહરાજ ધીરજ ધરો, ખુદા ઉપર ભરોસો રાખો, સૌ સાફ થશે.

એસા કોન અભાગ્યા, જો વીંચાસે ઓર,

રામ વીના પગ ધરનકુ, કહો કહા હય દોર.

મહાત્મા મંચેરશાહ—મારા વફાદાર અમલદાર મેજર માકુજી, હવે તો બા હું તપ કરતાં ઠાકી ગયોછ, અને ખુદા પાસે એટલું માગું છું કે તે કીરતાર, આ મારી કમનસીબ જીંદગીનો જલદીથી અંત લાવે. પણ મારી એટલી ઉમેદ છે કે હું અદાગલખાઝ દુન્યા છોડી જાઉં, તે પેહલાં મારી રાજવંશી શેઠરાં મલી જાઉં,

નજર સાકુલ—માહરાજ, જરા ધીરજ પકડો. મારી ખાત્રી છે કે વખત જતાં રાણી શેહરખાનુ આવીને તમને જરૂર મળી જશે. માહરાજ, ધીરજના ફલ મીઠાં છે.

મહાત્મા મંચેરશાહ—ચા ખુદા, તે શુભ દીવસ ક્યારે આવશે ! (એવામાં નવાખ નાદીરખાનના કબજામાંથી નહાસી છુટેલી રાણી શેહરખાનુ ફાટેતુટે કપડે સેવકે મહાત્મા મંચેરશાહની શોધમાં ત્યાં આવી લાગી.)

રાણી શેહરખાનુ—ઓ ખોદા, આ કેવી બીહામણી જગ્યા છે. બીચારા મારા રાજવંશી ધણી મહાત્મા મંચેરશાહ અત્રે કેમ રહેતા હોશે અને શું કરતા હોશે !

મહાત્મા મંચેરશાહ—(ખાબુએ) બીચારા પર્વત ઉપર તપ કરી પોતાની જાંઘીના છેલ્લા દીવસો પસાર કરેછ રે !

રાણી શેહરખાનુ—“બતાવો ! બતાવો ! કોઇ મારા સાધુ ધણીને બતાવો !”

એમ બુમ પાડતાં અને આબુખાબુ નજર કરતાં રાણી શેહરખાનુની નજર સેવકે ઉપર પડી, અને એકે મોટી ચીચયારી સાથે મારી તરફ ધસી મને મજબુત બગલગીરી કરી.

મહાત્મા મંચેરશાહ—(શેહરાને અટકાવતાં) અરે ઓ એવકુદ બાઇ, તુંને એકે પરાયા સાધુબાવાને બગલગીરી કરતાં શરમ નહીં આવતી કે ? હું કોણુ છેઉં તે તું મને બોલખેછ ?

રાણી શેહરખાનુ—જરૂરજ ! તમે કોઇજ નહીં પણ મારા અસલ રાજવંશી અને હાલ સાધુબાવા બનેલા ભરથાર મહાત્મા મંચેરશાહ છેવ.

મહાત્મા મંચેરશાહ—નહીં ! નહીં ! ઓ નાદાન ઓરત, તું ભુલ કરેછ ! હું કાંઇ તારો ભરથાર મંચેરશાહ મંચેરશાહ નથી. હું તો એક સાધુબાવો છું. (પેલા ફકીર તરફ આંગળી કરતાં) આ ભાઇ તારા ખોવાઇ ગયલા ભરથાર મંચેરશાહ હોશે.

શેહરખાનુ—નહીં! નહીં! તમોજ મારા ભરથાર મંચેરશાહ છેવ,
આ રહ્યો તમારા નાક પરનો મોટો મસો.

મહાત્મા મંચેરશાહ—એશક, મારી વાહલી શેહરાં, હુંજ તારો
રાજવંશી યાને સાધુઆવો ભરથાર મહાત્મા મંચેરશાહ છેવ,
અને આ એવણ આપણા લજકરના અમલદાર મેજર માકુજી
નેરીયોસંગજી છે.

મેજર માકુજી—(નમન કરતાં) નમસ્કાર! નમસ્કાર!

મહાત્મા મંચેરશાહ—અને આપણા અનેના ગોલ્લા બાહર!
(શેહરખાનુ અને સેવકે એકમેકને વાહલથી બગલગીરી કીધી). પણ
હું એમ પુછું, પ્યારી શેહરાં, કે તું અત્રે કેમ આવી અને
તુંને શ્રાણે મોકલાવી? અને પેલો મારો કત્તો દુશમન નવાબ
નાદીરખાન કેમ છે અને શું કરેજ?

શેહરખાનુ—વાહલા મંચેરશાહ, તમો મારા વાહલાને તલવારબાજીમાં
હરાવ્યા પછી મુઝા અંડાળ મગોલે અને સાંથી ઉપાડી લઈ
જઈ પોતાના રાજ્ય નાગદેવીમાં નજરકેદ તરીકે રાખી હતી,
જ્યાં મેં એક રાત્રે સ્વપનામાં તમો વાહલાને હીમાલય પર્વત
ઉપર બેસી તપ કરતા જોયા, જે ખરું માની મં
જેલના રખેવાલને લાલચ આપી નાદીરખાનના કબજામાંથી
નહાસી છુટી હું તમો આગળ અત્રે આવી લાગીજ. પેલો મુલો
હરામખોર નાદીરખાન પગે ગાઉટ તથા ખંડી થવાથી મોતને
બીજાંને પડ્યોજ, અને હું ધારંજ કે તે કમળત તો અત્યાર
આગમચનો જીઓ પણ કરી ગયો હોશે.

મહાત્મા મંચેરશાહ—ઓ પરવરદેગાર, તે દહાણુ ક્યારે આવશે!
પણ રહેવા દે શેહરાં, એ કંગાળ પોતાને મોતે મરશે—

મુંગી રહે શેહરાં મારી, રહ્યો નહીં ગોલવામાં દાંધ વધુ સારો
લલે મરે ખુરાઓ કુતરાંને મોતે, નથી તેની મને જરા એ કનવાર

શેહરખાનુ—(પેલા કકીરને બતાવતાં) પણ એમ પુછું મંચેરશાહ
કે આ બીજા સાધુઆવા કોણ છે!

મહાત્મા મંચેરશાહ—એવણુને તું નહીં ઓલખતી, શેહરાં !
 એવણુ કેની તે મારા અસલ મહેતાજી કુબેરદાસ, કે જેવણુ મને
 નાનપણુથી બાલપોથી તથા મુળાક્ષર શીખવેલા ! એવણુખી
 ખીયારા જીંદગીથી કંટાળીને અત્રે તપ કરવા આયાછ. જેની
 ખીયારા કેવા સુદ્ધ બુઝલા જેવા થઈ ગયાછ તે !

મહાત્મા મંચેરશાહ—શેહરાં ! શેહરાં ! મારી વહાલી શેહરાં, આજે
 બપો વરસ થયાં તપ કરતાં તો બાપુ હું ઠાકી ગયોછ. મારે
 લલો મીત્ર જરમનીનો ક્યસર મને દર ટપાલે કાગલ લખી
 કાલાવાલા કરેછ કે મહાત્મા મંચેરશાહ, તમે જો તપ કરતાં ઠાકી
 ગયા હોવ, તો બેલાસક તમારા family ને લખને અત્રે હોલેન્ડ
 ઉપડી આવો. હું તમારે સાથે બધો બંદોબસ્ત કરશ, અને જો
 તમેને કંઈ પણ નોકરી જોઈતી હોય તો હું તમો માટે તમારા
 હીસાબે અને જોખમે એક આટો દળવાની ઘંટી
 બોલાવી આપશ. માટે ખીરાદર મંચા, જરા
 પણ રામાયા વગર, તારું ઘેરજ સમજી જ્યારે
 જોઈએ સારે અત્રે ઉપડી આવજો. હું તુંને મારી આખ
 ઉપર રાખશ.

મેજર માકુજી—અને માહરાજ, હું પણ તમો સાથે જરમની જવા
 નેયાર છું.

મહાત્મા મંચેરશાહ—જર, મેજર માકુજી હું જરમન ક્યસર
 ઉપર ત્રાગવગ લગાડી, તમેને ઘંટી દળવાપર રખાવી આપશ
 અને મહારાજ કુબેરદાસ, તમો પણ સાં બેઠાબેઠા માળા
 જપયા કરવેં.

શેહરશાહ—શું જો મંચેરશાહ, તમોખી એક ચાલ્યો ચાલ્યા હોલેન્ડ
 માં જવા નીકળ્યા ? એક તો જી લઈ તમારી તખીયત તબલી છે
 જાને હોલેન્ડ જતને માંદ પડી જશે તો તે કહો આપદા !
 માટે મારું માનો તો મંચેરશાહ, આજર દજનજતમાં અહીંજ
 ખગરી રહેવા !

એકએક મેવરને જાતીમાં દુખારો થઈ આવવાથી જમીન ઉપર
 પટપટ પડી રાત્ર નેમ ગોલાંટ ખાતે બુમાબુમ કરી મુદ્રા

Please take note in your
diary for the following
departments of

PERRY & Co

(Regd.)

- (1) Provision & Oilmen Stores.
- (2) Dispensing & Patent Drugs.
- (3) Teas of Different Countries.
- (4) Dry Fruits of Different Nations.
- (5) High Class Stationeries & Fancy Goods.
- (6) Best Selected Toys & Novelties.

PERRY & Co

(Regd.)

Grant Road, BOMBAY.

સેવકે પોતાનો પ્યારો જાન છોડી સીધો બહેસ્તનો રસ્તો લીધો.
(જીવો પાનું ૧૮૮.)

ઓ બાપ રેએએએએ! હું મરી ચાલ્યો રેએએએએ! કાંઈ આવો રેએએએએ! મને બચાવો રેએએએએ! શેહરાં! શેહરાં! હવે હું પેલી દુન્યામાં જાઉં છું!

શેહરઆલુ—મકુંજે મંચેરશાહ, તમે એમ તવલતવલ કાંય કરો છો? કંઈ સમજ પડે! વરી મને મુકીને ક્યાં જવા માંગો છો?

મહાત્મા મંચેરશાહ—વરી જય કહાં? મીનાઈ જહાનમાં, ફરેસ્તા-ઓની સંદમાં, પરી અને પર્યાઓનાં મુકામમાં અને અશો ફરોહરોના રહેઠાણમાં! ઓ મારી છાતીમાં દુખારો થાયછો! હવે કેમ ખમું! કુબેરસ મહારાજ, મારો હાથ જોઈને કહે! કે હવે મારી કાંઈ જીવવાની આશા છે કે?

ફકીર—બેઅદબી માફ છે મહારાજ, પણ તમારી છાતીમાં દુખારો થાયછો તે ઉખરથી હું કહી શકું છું કે હવે વખત જતાં તમે ખાપરી જશો અને સર્વર્ગે સંધાવશો. વાસ્તે નચીંત રહો, ધારતી છોડીને હીમત પકડો.

મહાત્મા મંચેરશાહ—શેહરાં, જરા મારી પાસે આવ. હું હવે સદાનો મીનાઈ જહાનમાં સીધાઈ છું—

જાઉં છું મારી વાહલી, હવે હું સીધો બહેસ્તમાં, સુખથી રેહવશ પરીયો સાથે અપ-કુ-ડેટ દેરતમાં. રાખજો તારા જીવની તું દેખરેખ સંભાળ, ફરતી ના પેહરી લુંગડાં લત્તાં કુંગાળ. પડતી નાં કાંઈ પારકા મરહૂમી મોહબતમાં, ભટકડી ના શેહરાં કોઈ ખુરાઓની સોબતમાં. છમસીને દિવસે મુકુંજે મારું સુખડ લોખાન, સર્ગાવાંહલાઓને શોક પાલવા ના કરતી દબાણ. વરસીને દિવસે, કરાવજો મારા વરધવરાં ને ચાપટ, બપોરે જમજો, તમતમતી ખીચરી ને પાષટ. તજી ચાલ્યો હવે, હું આપણું પનોતું ધરખાર, મલજો મને જરૂર લવીશમાં ખુદાને દરખાર.

શેહરાં! શેહરાં! મારી મીઠી શેહરાં, તુંને આ છે મારી છેલ્લી સલામ! એ ફજ્રસવાડીના પારસી રાજા મહાત્મા મંચેરશાહ, આંધ તારી શી દશા!

(એમ બોલી સેવકે પોતાનો પ્યારો જન છોડી સીધો બહેસ્તનો રસ્તો લીધો).

શેહરખાનું—(રડતા રડતાં) ઓ ખુદા! અંતે મંચેરશાહ ખલાસ થયા! ખેલ ખતમ અને મંચેરશાહ હજમ, મંચેરશાહ! ઓ મંચેરશાહ!

લટકે આપી કહાં ચાલ્યા, મારા રાજવંશી ભરથાર,
બનસે તમો ડીઅર વગર, ઉજડ આપણું ધરખાર.
કમબખતી જેસસે મારી, થવશ હું ધણી હાડમાર,
કોણે ધારયું તું કે, તમો આજ છો મરનાર.

બસ! બસ! હવે મારે જીવેલું ફેકેટ છે, પણ એક વફાદાર
પરજોતર તરીકે મારે મંચેરશાહ પછવાડે બહેસ્તમાં નહીં તો
દોજખમાં જવું જ નોંધએ, નહીં તો વરી એવણ ત્યાં કંઈ નવું જીવું
કરી જેસસે. પેલા કહે તેમ જ્યાં રાજ ત્યાં રાણી, જ્યાં ધણી ત્યાં
ધણીયાણી, જ્યાં વર ત્યાં જ બાયડી. બસ, હવે હું મારા ધણીની
પછવાડે જાઉં છ. (મેજર માકુજ પાસેથી ખંજર કુટવી
પોતાના પેટમાં ભોંટી દઈ પોતાનો પ્યારો જન તે કીરતારને
અર્પણ કરતાં બોલે છે). “ઓ જીવમી ફાની દુન્યાં, તુંને મારી
છેલ્લી સલામ!”

છેવટે લાચારીએ મેજર માકુજ તથા પેલો ફકીર કપાલ કુદા
હીમાલય પર્વત છોડી સાંધા ‘રીગલ સીનેમા’ તરફનો રસ્તો લીધો.

